

Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821

Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό

Υποστηρικτές Δράσης

Ίδρυμα Λομπράκτι

Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821

Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό

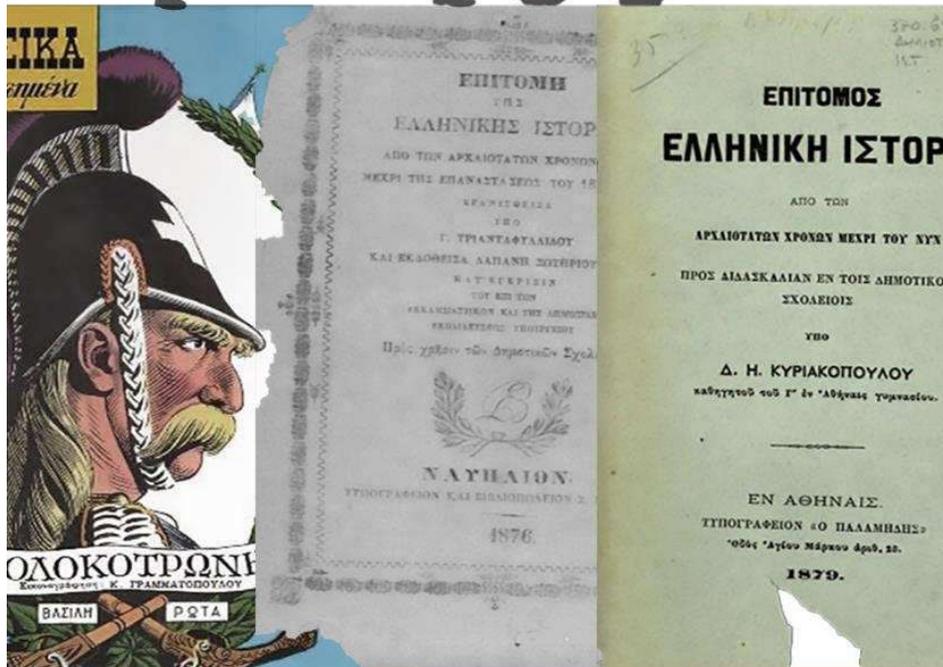
Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821

Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό

Επιστημονική Επίβλεψη: Σεβαστή-Σοφία Ανθοπούλου, Ιωάννα Δεκατρή
Συγγραφή: Ιωάννα Δεκατρή, Βασιλική Σακκά, Φωτεινή Εγγλέζου, Τριαντάφυλλος
Πετρίδης, Δημήτρης Βασιλείου, Παναγιώτης Γατσωτής, Μαρία
Φραγκουλάκη, Ελένη Πασιατζή, Στυλιανή Καλλέ, Κωνσταντίνα
Ανδριανοπούλου, Καλλιόπη Κύρδη, Χρυσούλα Κουράκη
Γλωσσική Επιμέλεια: Αντωνία Κιλεσσοπούλου
Γραφιστική Διαμόρφωση και Επιμέλεια: Δήμητρα Χαντζάκου
ISBN: 978-960-370-064-7
Εκδότης: Ίδρυμα Λαμπράκη, Αθήνα 2021

Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ταυτότητα Προγράμματος.....	16
Πρωτοβουλία 1821.....	17
Επιστημονική Επιτροπή Σχεδιασμού και Υλοποίησης Εκπαιδευτικού Προγράμματος «Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας»	18
Δημιουργοί Εκπαιδευτικού Υλικού Προγράμματος	18
Σκοπός του Εκπαιδευτικού Προγράμματος «Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821».....	19
Σημείωμα Επιμελητών.....	20
Αναλυτική Περιγραφή Εκπαιδευτικού Προγράμματος	21
1. Φιλοσοφία Εκπαιδευτικού Προγράμματος: Επιστημονικό-Παιδαγωγικό πλαίσιο, Μεθοδολογικές αρχές και Θεματικοί άξονες.....	21
2. Ειδικοί στόχοι.....	21
3. Οργάνωση Προγράμματος.....	22
4. Φάσεις Υλοποίησης Εκπαιδευτικού Προγράμματος	24
4.1 Φάση Α΄: Πριν την υλοποίηση της Ιστορικής Αντιλογίας (Προετοιμασία μαθητών)	24
4.2 Φάση Β΄: Υλοποίηση Ιστορικής Αντιλογίας.....	24
4.3 Φάση Γ΄: Αποτίμηση – Αναστοχασμός δράσης Ιστορικής Αντιλογίας.....	24
5. Θέματα «Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας»	24
Μεθοδολογικές αρχές και οδηγίες για την υλοποίηση του Εκπαιδευτικού Προγράμματος	26
A. Επεξεργασία ιστορικών πηγών στο πλαίσιο των «Ιστορικών Αντιλογιών» (B. Σακκά - Π. Γατσωτής)	26
1. Βήματα για την επεξεργασία των πηγών.....	29
2. Αξιολόγηση της ανάλυσης των πηγών.....	33
3. Γλωσσική καλλιέργεια και Ιστορία	37
B. Μοντέλα Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Φ. Εγγλέζου).....	38
1. Μοντέλο Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης «Ιστορικά Βήματα με επιχειρήματα για το 1821»	38

2. Μοντέλο Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης «Ιστορικές Αντιλογίες για το 1821».....	45
Θεματικοί Φάκελοι με πηγές και υποστηρικτικό υλικό για την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος	59
1. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821 ΗΤΑΝ ΕΘΝΙΚΟΣ/ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ (Β. Σακκά, Δ. Βασιλείου, Τ. Πετρίδης)	60
Εισαγωγικά	61
α) Ιστορικό πλαίσιο	61
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας.....	61
Ενότητα 1: Κείμενα της «Ηγεσίας του Αγώνα»	63
Ενότητα 2: Έγγραφα της οθωμανικής διοίκησης	65
Ενότητα 3: Επιστολές	67
Ενότητα 4: Απομνημονεύματα.....	70
Ενότητα 5: Ιστοριογραφία του 19 ^{ου} αιώνα	72
Ενότητα 6: Ιστοριογραφία του 20 ^{ού} αιώνα.....	74
Ενότητα 7: Ιστοριογραφία του 21 ^{ου} αιώνα.....	79
Γλωσσάρι	81
2. ΤΗΝ ΗΓΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821 ΕΠΡΕΠΕ ΝΑ ΤΗΝ ΑΝΑΛΑΒΟΥΝ ΟΙ ΠΡΟΚΡΙΤΟΙ (Τ. Πετρίδης).....	84
Εισαγωγικά	85
α) Ιστορικό πλαίσιο	85
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας.....	86
Ενότητα 1: Ποιοι ήταν οι πρόκριτοι.....	88
Ενότητα 2: Η συγκρότηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας.....	92
Ενότητα 3: Ο Δημήτριος Υψηλάντης (1793-1832)	98
Ενότητα 4: Η σύγκρουση.....	102
Ενότητα 5: Διαπιστώσεις.....	109
Γλωσσάρι	116

3. Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄ ΗΤΑΝ ΣΥΜΦΩΝΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (Σ. Καλλέ)	118
Εισαγωγικά	119
α) Ιστορικό πλαίσιο	119
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας.....	119
Ενότητα 1: Ο Γρηγόριος Ε΄ ήταν αλληλέγγυος με την Ελληνική Επανάσταση	121
Ενότητα 2: Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ αντίθετος στην Ελληνική Επανάσταση	122
Ενότητα 3: Απόψεις μεταγενέστερων ιστορικών/μελετητών	124
Ενότητα 4: Αναπαραστάσεις σε εικαστικές τέχνες	126
Γλωσσάρι	129
4. ΟΙ ΠΡΟΥΧΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΜΠΟΡΟΥΝ ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΟΥΝ ΝΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣΟΥΝ (Κ. Ανδριανοπούλου)	130
Εισαγωγικά	131
α) Ιστορικό πλαίσιο	131
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας.....	131
γ) Μεθοδολογικό σχόλιο σχετικά με την προσέγγιση των απομνημονευμάτων-προσωπικών μαρτυριών.....	132
Ενότητα 1: Ιστορικά τεκμήρια.....	134
Γλωσσάρι	142
5. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΗΤΑΝ ΜΟΝΟ ΘΕΤΙΚΟΣ (Β. Σακκά, Τ. Πετρίδης, Σ. Καλλέ, Κ. Κύρδη)	144
Εισαγωγικά	145
α) Ιστορικό πλαίσιο	145
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας.....	145
Α. Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση	148
Ενότητα 1: Ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Επανάσταση ήταν θετικός	148
Ενότητα 2: Ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Επανάσταση δεν ήταν μόνο θετικός ..	151
Ενότητα 3: Αναπαραστάσεις σε λογοτεχνία και εικαστικές τέχνες	152
Β. Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.....	156

Ενότητα 1: Όψεις του Φιλελληνισμού I	156
Ενότητα 2: Όψεις του Φιλελληνισμού II.....	158
Ενότητα 3: Όψεις του Φιλελληνισμού III.....	167
Ενότητα 4: Όψεις του Φιλελληνισμού IV.....	172
Γλωσσάρι	176
6. Η Γ΄ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΟΦΕΙΛΕΙ ΝΑ ΔΩΣΕΙ ΤΟΠΟ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (Π. Γατσωτής, Μ. Φραγκουλάκη).....	177
Εισαγωγικά	178
α) Το ιστορικό πλαίσιο.....	178
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας.....	178
Ενότητα 1: Οι φωνές των προσφύγων	181
Ενότητα 2: Οι φωνές των γηγενών	182
Ενότητα 3: Οι μαρτυρίες των παρατηρητών	184
Ενότητα 4: Από την πλευρά των θεσμικών κειμένων	188
Ενότητα 5: Η άποψη των ιστορικών	191
Ενότητα 6: Αναπαραστάσεις σε λογοτεχνία και εικαστικές τέχνες	192
Γλωσσάρι	201
7. Η ΛΗΨΗ ΔΑΝΕΙΩΝ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΕ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (Ε. Πατσιατζή)	202
Εισαγωγικά	203
α) Ιστορικό πλαίσιο	203
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας.....	203
γ) Συνοπτικά οι επιδράσεις της σύναψης των δανείων του Αγώνα	204
Ενότητα 1: Η διαχείριση των Οικονομικών του Αγώνα.....	206
Ενότητα 2: Τα «Δάνεια της Ανεξαρτησίας» σε αριθμητικά δεδομένα	207
Ενότητα 3: Η διαχείριση των εξωτερικών δανείων	209

Ενότητα 4: Λογοτεχνικές απηχήσεις της οικονομικής δυσπραγίας στα χρόνια της Επανάστασης	210
Ενότητα 5: Οικονομική προσέγγιση/αποτίμηση	212
Ενότητα 6: Ιστορική προσέγγιση/αποτίμηση	214
Γλωσσάρι	215
8. ΟΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΨΑΝ ΤΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΕΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ (Κ. Κύρδη, Ι. Δεκατρή, Χ. Κουράκη)	216
Εισαγωγικά	217
α) Ιστορικό πλαίσιο	217
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας.....	225
Ενότητα 1: Οι επαναστατημένοι Έλληνες και η σχέση τους με τις αρχαιότητες....	227
Ενότητα 2: Η σχέση των Ευρωπαίων με τις αρχαιότητες	231
Ενότητα 3: Οι Οθωμανοί και η σχέση τους με τις αρχαιότητες της Αθήνας	234
Ενότητα 4: Ο πόλεμος και οι συνέπειές του στον πολιτισμό	240
Ενότητα 5: Εικαστικές αναπαραστάσεις	264
Γλωσσάρι	277
Συγκεντρωτικό γλωσσάρι (επιμ. Τ. Πετρίδης)	278
Βιβλιογραφία.....	284
1. Ψηφιοποιημένο υλικό με δωρεάν πρόσβαση	284
2. Ενδεικτική Βιβλιογραφία (Ιστορία Επανάστασης 1821).....	286
3. Θεσμικά Κείμενα - Οδηγίες Διεθνών Οργανισμών	287
4. Παιδαγωγική - Διδακτική της Ιστορίας.....	287
5. Ενδεικτική βιβλιογραφία και ιστότοποι για τη Διδακτική της Ιστορίας (σε μικρότερη ή μεγαλύτερη συνάφεια με τις Ιστορικές Αντιλογίες):	288
6. Ρητορική στην Εκπαίδευση.....	290
Συνοπτικά βιογραφικά.....	291

Ταυτότητα Προγράμματος

Το τεύχος αυτό αποτελεί έναν Οδηγό για τον Εκπαιδευτικό που επιθυμεί να αναπτύξει με τους μαθητές του το πρόγραμμα «Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821».

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα **«Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821»** είναι μια ιδέα που γεννήθηκε στο Ίδρυμα Λαμπράκη στο πλαίσιο της «Πρωτοβουλίας 1821-2021» και σχεδιάστηκε σε συνεργασία με τον Όμιλο για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.) και το Ινστιτούτο Ρητορικών και Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδας (Ι.Ρ.Ε.Σ.Ε.), ώστε να υλοποιηθεί στα σχολεία της Ελλάδας.

Αντικείμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι η σε βάθος διαπραγμάτευση ιστορικών ερωτημάτων που συνδέονται με τη σχολική αφήγηση για την Επανάσταση του 1821, με αφορμή την επέτειο των 200 χρόνων από την έναρξή της. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθήτριες και μαθητές της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και προβλέπει την υλοποίηση οργανωμένων εκπαιδευτικών δράσεων *Ιστορικής Αντιλογίας (debates)* για την *Επανάσταση του 1821*, οι οποίες θα βασίζονται σε ιστορικά τεκμήρια, πολυπρισματικές πηγές και επιστημονικές ερμηνείες με αξιοποίηση τεχνικών της ρητορικής στην εκπαίδευση.

Πρωτοβουλία 1821-2021

Η «**Πρωτοβουλία 1821-2021**» συγκροτήθηκε το 2018, ενόψει της επετείου των 200 ετών από την Ελληνική Επανάσταση και είναι το αποτέλεσμα της συστηματικής συνεργασίας των εξής φορέων και Ιδρυμάτων: Εθνική Τράπεζα, Ίδρυμα Μαριάννα Β. Βαρδιογιάννη, Ίδρυμα Ευγενίδου, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών & Μουσικής Β. & Μ. Θεοχαράκη, Ίδρυμα Καπετάν Βασίλη & Κάρμεν Κωνσταντακόπουλου, Ίδρυμα Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου, Κοινωφελές Ίδρυμα Κοινωνικού & Πολιτιστικού Έργου (ΚΙΚΠΕ), Ίδρυμα Λαμπράκη, Κοινωφελές Ίδρυμα Αθανασίου Κ. Λασκαρίδη, Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη, Ίδρυμα Μποδοσάκη, Ίδρυμα Παιδείας & Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, Κοινωφελές Ίδρυμα Μιχαήλ Ν. Στασινόπουλος – ΒΙΟΧΑΛΚΟ, Ίδρυμα Ωνάση.

Στόχος της «Πρωτοβουλίας» είναι να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο η επέτειος της Επανάστασης είναι αναγκαίο να αποτελέσει μία αφορμή εθνικού αναστοχασμού, με βάση το αξίωμα ότι η Ιστορία αποτελεί πηγή έμπνευσης για το μέλλον. Τα 15 συνεργαζόμενα κοινωφελή, πολιτιστικά, επιστημονικά Ιδρύματα και η Εθνική Τράπεζα σε συνεργασία με παραπάνω από 75 φορείς στην Ελλάδα και το εξωτερικό συνδιαμόρφωσαν επί δυόμισι και πλέον χρόνια ένα συνεκτικό πρόγραμμα με περισσότερες από 130 δράσεις, με έμφαση στην επιστήμη, την πολιτιστική κληρονομιά, τη μουσική και ευρύτερα τις τέχνες, καθώς και στις μελλοντικές προοπτικές της χώρας.

Από τον Οκτώβριο του 2020 έως και τον Σεπτέμβριο του 2022, με τη συνεργασία επιστημονικών, ερευνητικών, πανεπιστημιακών και πολιτιστικών φορέων, διοργανώνονται συνέδρια, εκδοτικά προγράμματα, ιστορικές και εικαστικές εκθέσεις, μουσικές παραστάσεις, ενώ θα υποστηριχθούν εκπαιδευτικά-ερευνητικά προγράμματα και υποτροφίες. Στο εξωτερικό, σε χώρες που συνέδραμαν την Ελληνική Επανάσταση (Γαλλία, Ελβετία, Μ. Βρετανία, Ιταλία, Γερμανία κ.ά.), αντίστοιχοι φορείς προγραμματίζουν παρόμοιες δράσεις σε συνεργασία με την Πρωτοβουλία.

Κάθε Ίδρυμα και η Εθνική Τράπεζα διατηρούν τη φυσιογνωμία, την αυτονομία και τους στόχους τους, και στηρίζουν δράσεις οι οποίες συνδέονται με αυτούς. Όμως, όλοι θεωρούν ότι χρειάζεται να αναδειχθεί στην Ελλάδα και στο εξωτερικό ένα παράδειγμα συνεργασίας, διαλόγου και ενότητας.

Περισσότερες πληροφορίες για την Πρωτοβουλία 1821-2021: www.protouvoulia21.gr.

Επιστημονική Επιτροπή Σχεδιασμού και Υλοποίησης Εκπαιδευτικού Προγράμματος «Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας»

- Ιωάννα Δεκατρή, Επιστημονική Υπεύθυνη του προγράμματος, Αντιπρόεδρος Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Γ' ΔΔΕ Αθήνας
- Βασιλική Σακκά, Πρόεδρος Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), τ. Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕο2, EuroClio Ambassador
- Φωτεινή Εγγλέζου, Πρόεδρος Ινστιτούτου Ρητορικών & Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδας (Ι.Ρ.Ε.Σ.Ε.), Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου Α/θμιας Εκπ/σης 6ου ΠΕΚΕΣ Αττικής Κλ. ΠΕ7ο, Διδάσκουσα του μαθήματος «Κριτική Παιδαγωγική/Critical Pedagogy» στο ΜΠΣ του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ) Γλωσσική Εκπαίδευση για Πρόσφυγες και Μετανάστες/Language Learning for Refugees and Migrants.
- Δημήτρης Βασιλείου, Ιστορικός, Αν. Μέλος ΔΣ Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Υποδ/ντής Πρότυπου ΓΕΛ Αγ. Αναργύρων
- Καλλιόπη Κύρδη, Εκπαιδευτικός Κλ. ΠΕ7ο – Νομικός, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Δ.Π.Ε. Α' Αθήνας
- Χρυσούλα Κουράκη, Εκπαιδευτικός Κλ. ΠΕ7ο, Μέλος Ινστιτούτου Ρητορικών & Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδας (Ι.Ρ.Ε.Σ.Ε.), Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Δ.Π.Ε. Ανατ. Αττικής, Δρ. Λογοτεχνίας

Δημιουργοί Εκπαιδευτικού Υλικού Προγράμματος

- Ιωάννα Δεκατρή, Επιστημονική Υπεύθυνη του προγράμματος, Αντιπρόεδρος Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Γ' ΔΔΕ Αθήνας
- Βασιλική Σακκά, Πρόεδρος Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Πρόεδρος Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), τ. Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕο2, EuroClio Ambassador
- Φωτεινή Εγγλέζου, Πρόεδρος Ινστιτούτου Ρητορικών & Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδας (Ι.Ρ.Ε.Σ.Ε.), Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου Α/θμιας Εκπ/σης 6ου ΠΕΚΕΣ Αττικής Κλ. ΠΕ7ο, Διδάσκουσα του μαθήματος Κριτική Παιδαγωγική/Critical Pedagogy στο ΜΠΣ του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ) Γλωσσική Εκπαίδευση για Πρόσφυγες και Μετανάστες/Language Learning for Refugees and Migrants

- Τριαντάφυλλος Πετρίδης, *Ιστορικός, Ταμίας ΔΣ Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Διευθυντής 3ου ΓΕΛ Καλλιθέας*
- Δημήτρης Βασιλείου, *Ιστορικός, Αν. Μέλος ΔΣ Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Υποδ/ντής Πρότυπου ΓΕΛ Αγ. Αναργύρων*
- Παναγιώτης Γατσωτής, *Ιστορικός, Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου Β/θμιας Εκπ/σης 1ου ΠΕΚΕΣ Αττικής Κλ. ΠΕο2, ιδρυτικό μέλος Ο.Ι.Ε.Ε.*
- Μαρία Φραγκουλάκη, *Φιλολόγος, Γραμματέας ΔΣ Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Εκπαιδευτικός 2ου ΓΕΛ Καματερού*
- Ελένη Πατσιατζή, *Φιλολόγος-Ιστορικός, Μέλος ΔΣ Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Εκπαιδευτικός 1ου ΓΕΛ Δραπετσώνας*
- Στυλιανή Καλλέ, *Εκπαιδευτικός Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΠΕ70), Δρ. Διδακτικής της Ιστορίας, Μέλος Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.)*
- Κωνσταντίνα Ανδριανοπούλου, *Ιστορικός, ιδρυτικό μέλος Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.), Εκπαιδευτικός Γυμνασίου – ΓΕΛ Σχολής Μωραΐτη.*
- Καλλιόπη Κύρδη, *Εκπαιδευτικός Κλ. ΠΕ70 – Νομικός, Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Δ.Π.Ε. Α΄ Αθήνας*
- Χρυσούλα Κουράκη, *Εκπαιδευτικός Κλ. ΠΕ70, Μέλος Ινστιτούτου Ρητορικών & Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδας (Ι.Ρ.Ε.Σ.Ε.), Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Δ.Π.Ε. Ανατ. Αττικής, Δρ. Λογοτεχνίας*

Διαχείριση προγράμματος:

Μαρία Ξανθοπούλου, *Διαχειρίστρια προγραμμάτων, Επιστημονική Συνεργάτης Ιδρύματος Λαμπράκη*

Σκοπός του Εκπαιδευτικού Προγράμματος «Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821»

Σκοπός του προγράμματος είναι η καλλιέργεια της ιστορικής-κριτικής σκέψης και δημοκρατικής συνείδησης των μαθητών μέσα από τη συμμετοχή τους σε οργανωμένες «Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας». Το πρόγραμμα προάγει τη βιωματική, ανακαλυπτική μάθηση και την κριτική διερεύνηση διαφορετικών οπτικών έγκυρης ιστορικής αφήγησης. Καλλιεργεί την ενσυναίσθηση, τη συγκρότηση ιστορικού επιχειρήματος και τη διεξαγωγή δημοκρατικού διαλόγου μέσω προσέγγισης ιστορικών κειμένων για την Επανάσταση του 1821, ώστε οι μαθητές να εκφράζουν συγκροτημένο λόγο και να υιοθετούν αξίες Δημοκρατίας και ενεργού Πολιτειότητας.

Σημείωμα Επιμελητών:

1. Ο Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό εμπεριέχει Φακέλους με εκπαιδευτικό υλικό που μπορεί να αξιοποιηθεί για την υλοποίηση των Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας. Είναι έργο διαφορετικών δημιουργών (Ιστορικών, Εκπαιδευτικών Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης, Συντονιστών Εκπ/κού Έργου, ειδικών στον σχεδιασμό και υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων). Οι επιμελήτριες του τόμου έθεσαν κάποιους βασικούς άξονες ομοιογενούς παρουσίασης του υλικού. Ωστόσο, σεβάστηκαν επί το πλείστον την οπτική και το ύφος κάθε δημιουργού, αλλά και την ιδιαιτερότητα που μπορεί να διέπει τις ποικίλες ιστορικές θεματικές επί των οποίων αναπτύσσονται οι Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας.
2. Τα κείμενα των πηγών που υπάρχουν στους θεματικούς φακέλους του εκπαιδευτικού υλικού που ακολουθεί παρατίθενται συχνά αυτούσια (διατηρείται σε μεγάλο βαθμό η ορθογραφία τους) προκειμένου να μεταφέρεται η γλώσσα και το κλίμα της περιόδου κατά την οποία γράφτηκαν, καθώς και το ύφος των συγγραφέων τους. Για τον λόγο αυτό ορισμένα κείμενα παρατίθενται τόσο στην αρχική τους έκδοση όσο και ως μέρη νεότερων συνθετικών κειμένων.
3. Άλλες φορές μπορεί η γλώσσα να εξομαλύνεται από τον δημιουργό του σώματος πηγών, πράγμα το οποίο αναφέρεται, ή να υπάρχει υποσημείωση με επεξηγήσεις για λέξεις των κειμένων. Στο πέρας κάθε θεματικής ενότητας υπάρχει μικρό γλωσσάρι ιστορικών όρων. Επίσης, στο τέλος του τόμου, υπάρχει συγκεντρωτικό γλωσσάρι ιστορικών όρων που επιμελήθηκε ο Τ. Πετρίδης.
4. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να δώσει στους μαθητές/στις μαθήτριες αποσπάσματα από τις πηγές, ώστε να προσεγγίσουν την εποχή, τη γλώσσα, το κλίμα της εποχής τους. Στη συνέχεια όμως καλείται να τα προσαρμόσει στην ηλικία και τις γνώσεις των μαθητών/τριών του και να συζητήσει μαζί τους το περιεχόμενό τους, ώστε να τα κατανοήσουν και να προχωρήσουν στην ανάπτυξη των επιχειρημάτων τους.

Αναλυτική Περιγραφή Εκπαιδευτικού Προγράμματος

1. Φιλοσοφία Εκπαιδευτικού Προγράμματος: Επιστημονικό-Παιδαγωγικό πλαίσιο, Μεθοδολογικές αρχές και Θεματικοί άξονες

Αντικείμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι η σε βάθος διαπραγμάτευση ιστορικών ερωτημάτων που συνδέονται με τη σχολική αφήγηση –πεδίο συνάντησης της ακαδημαϊκής με τη δημόσια Ιστορία– για την Επανάσταση του 1821, με αφορμή τον εορτασμό της επετείου 200 χρόνων από την έναρξή της.

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε σχολεία της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Προβλέπει υλοποίηση σειράς οργανωμένων εκπαιδευτικών «Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας» (debates) για την Επανάσταση του 1821.

Οι εν λόγω εκπαιδευτικές δραστηριότητες θα βασίζονται σε ιστορικά ερευνητικά τεκμήρια, πολυπρισματικές πηγές και επιστημονικές ερμηνείες με αξιοποίηση τεχνικών της ρητορικής στην εκπαίδευση.

Προβλέπεται, αρχικά, η προαιρετική εφαρμογή ενδεικτικών δράσεων από εκπαιδευτικούς και, ακολούθως, από μαθητές που θα τις έχουν παρακολουθήσει και προετοιμαστεί αναλόγως από τους εκπαιδευτικούς, ώστε να συμμετάσχουν με τη σειρά τους σε αντίστοιχες δραστηριότητες του εκπαιδευτικού προγράμματος.

2. Ειδικοί στόχοι

Οι ειδικότεροι στόχοι του παρόντος εκπαιδευτικού προγράμματος εκτείνονται στις περιοχές του κριτικού-ιστορικού, γλωσσικού, ψηφιακού, επικοινωνιακού (medialiteracy), «πολιτειακού» γραμματισμού των μαθητών. Παράλληλα, επιδιώκεται η κατάκτηση στάσεων και η ανάληψη δράσεων υπέρ των αξιών της Δημοκρατίας και της ενεργού Πολιτειότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Ελληνική Επανάσταση 1821, Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας, Ιστορικό Επιχείρημα, Κριτική Σκέψη, Ιστορική Συνείδηση, Δημοκρατικές Ανθρωπιστικές Αξίες, Τεκμήρια, Διάλογος, Ενεργός Πολίτης, Πολυγλωσσισμοί, Αποτελεσματική Επικοινωνία, Δημόσιος Λόγος.

Το πρόγραμμα επιδιώκει οι μαθητές να:

- εξοικειωθούν στη συγκρότηση ιστορικού επιχειρήματος μέσα από τις πηγές
- ασκηθούν στην άρθρωση δομημένου δημόσιου λόγου κατά τη διεξαγωγή δημοκρατικού διαλόγου

- διερευνήσουν διαφορετικές οπτικές της έγκυρης ιστορικής αφήγησης, καλλιεργώντας την ενσυναίσθηση, την κριτική προσέγγιση ιστορικών κειμένων και πληροφοριών που διακινούνται στον δημόσιο λόγο και στο διαδίκτυο για την Επανάσταση του 1821
- εξοικειωθούν στην αναζήτηση, επεξεργασία, διασταύρωση, αξιολόγηση και αξιοποίηση ιστορικών τεκμηρίων μέσα από τις πηγές
- αναπτύξουν δεξιότητες αποτελεσματικής επικοινωνίας κάτω από διάφορες συνθήκες για την ειρηνική επίλυση προβλημάτων στο σχολείο και την κοινότητα
- αποφεύγουν τον τυποποιημένο λόγο και την «ξύλινη» γλώσσα και να αποκτούν προσωπική έκφραση
- εξελιχθούν σε ενεργούς και κριτικούς ακροατές (αποκωδικοποίηση λόγου συνομιλητών τους – σε βάθος κατανόηση – ανάπτυξη επιχειρημάτων)
- καλλιεργηθούν ως κριτικοί αναγνώστες στη διερευνητική ανάγνωση ιστορικών κειμένων διαφόρων τύπων προκειμένου να συγκεντρώσουν το αποδεικτικό υλικό των θέσεών τους έναντι των συνομιλητών τους
- εκφράζουν συγκροτημένο προφορικό λόγο που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας
- συνειδητοποιήσουν την προσωπική τους ευθύνη και τις δυνατότητές τους για την εξέλιξη της κοινωνίας στην οποία ζουν και για την ενδυνάμωση της Δημοκρατίας.

3. Οργάνωση Προγράμματος

- Προβλέπεται υλοποίηση αρχικής **επιμορφωτικής συνάντησης** (θεωρητικό μέρος και υλοποίηση βιωματικών εργαστηρίων – workshops) **διά ζώσης ή εξ αποστάσεως στους εκπαιδευτικούς** που πρόκειται να πραγματοποιήσουν το πρόγραμμα από την επιστημονική ομάδα σχεδιασμού και υλοποίησης του έργου. Στο πλαίσιο ή ως αποτέλεσμα της επιμορφωτικής διαδικασίας, μπορεί να πραγματοποιηθεί (προαιρετικά) παραδειγματική δράση Ιστορικής Αντιλογίας από τους εκπαιδευτικούς.
- Η συμμετοχή στο πρόγραμμα προϋποθέτει την **υποβολή αίτησης** ηλεκτρονικά από το σχολείο.
- Η έγκριση της συμμετοχής θα εξασφαλίζει πρόσβαση και αλληλεπίδραση σε **ψηφιακή εκπαιδευτική πλατφόρμα** για το πρόγραμμα «Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821», η οποία θα δημιουργηθεί και θα υποστηρίζεται από το **Ίδρυμα Λαμπράκη**.

- Η πρόσβαση στην πλατφόρμα θα γίνεται με **κωδικούς** για τους συμμετέχοντες, εφόσον έχουν εξασφαλιστεί οι απαραίτητες άδειες (συνδεδεμένες με προσωπικά δεδομένα, GDPR κτλ.).
- Η **ολοκλήρωση** του προγράμματος από κάθε σχολείο προϋποθέτει την υλοποίηση τουλάχιστον μίας (01) δράσης Ιστορικής Αντιλογίας από κάθε σχολείο που συμμετέχει και την ανάρτηση συγκεκριμένων παραδοτέων, όπως αναφέρονται παρακάτω. Το σχολείο θα παίρνει **Βεβαίωση Υλοποίησης** του προγράμματος και θα εντάσσεται **στο δίκτυο των σχολείων** που συμμετείχαν και ολοκλήρωσαν το επετειακό πρόγραμμα «**Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας 1821-2021**».
- Στην **πλατφόρμα** υπάρχουν αναρτημένα:
 1. Τα **προτεινόμενα θέματα** για την υλοποίηση του προγράμματος των «Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας».
 2. **Οδηγός προσέγγισης και αξιοποίησης των ιστορικών πηγών για τον εκπαιδευτικό** (κειμενικών, οπτικών, χαρτών κ.ά.).
 3. **Φάκελοι** προτεινόμενων ιστορικών πηγών ανά θεματική.
 4. **Μοντέλα Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας** για την υλοποίηση των «Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας».
 5. **Βιβλιογραφία-Δικτυογραφία για περαιτέρω διερεύνηση.**
 6. **Αποτίμηση Εκπαιδευτικού Προγράμματος.**

Αποτελέσματα «Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας»: Για την ολοκλήρωση του εκπαιδευτικού προγράμματος, θα πρέπει τα σχολεία να αναρτούν στην πλατφόρμα τα κάτωθι παραδοτέα:

α. **Σύνοψη** των επιχειρημάτων της δράσης Ιστορικής Αντιλογίας με αναφορά στις πηγές που αξιοποιήθηκαν σε έγγραφο word/pdf.

β. **Αναστοχασμό** των μαθητών για το τι αποκόμισαν από αυτή τη διαδικασία με δημιουργικό τρόπο (η αποτύπωση του αναστοχασμού μπορεί να γίνεται σε χαρτόνια, χαρτί του μέτρου, κολλάζ κτλ. και να αποσταλεί/ αναρτηθεί στην εκπαιδευτική πλατφόρμα του Ιδρύματος Λαμπράκη σε μορφή jpg.).

γ. **Ερωτηματολόγια Αποτίμησης** Εκπαιδευτικού Προγράμματος (για τον εκπαιδευτικό και τον μαθητή), τα οποία θα συμπληρώνονται online.

Προαιρετικά, ανάρτηση **ψηφιακού υλικού** (οπτικού/ηχητικού) ή συμμετοχή σε μαθητικό συμπόσιο/φεστιβάλ διά ζώσης ή εξ αποστάσεως (ανάλογα με τις συνθήκες της πανδημίας του COVID-19) για τα σχολεία που συμμετέχουν – εφόσον έχουν ληφθεί οι αναγκαίες άδειες

Στιγμιότυπα από μαθητικό συμπόσιο/φεστιβάλ «Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας 1821-2021», προαιρετικά και εφόσον υλοποιηθεί.

4. Φάσεις Υλοποίησης Εκπαιδευτικού Προγράμματος

Το πρόγραμμα αναπτύσσεται σε τρεις φάσεις:

4.1 Φάση Α΄: Πριν την υλοποίηση της Ιστορικής Αντιλογίας (Προετοιμασία μαθητών)

Προετοιμασία των μαθητών σχετικά με:

- Το ευρύτερο **Ιστορικό Πλαίσιο** της Επανάστασης 1821 – Εξοικείωση με τη
- **Θεματική** που θα έχουν επιλέξει.
- Ενημέρωση για τη **διαδικασία** με βάση το μοντέλο που αντιστοιχεί στη σχολική ομάδα και
- Σε αυτή τη φάση μπορεί να ενταχθεί υλοποίηση **Παραδειγματικής Ιστορικής Αντιλογίας –προαιρετικά– από εκπαιδευτικούς**
- **Σε κάθε περίπτωση:** Παρουσίαση από τους εκπαιδευτικούς – Προετοιμασία μαθητών σχετικά με το **ιστορικό πλαίσιο** της Ελληνικής Επανάστασης 1821 – Ένταξη «Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας» στη «Μεγάλη Εικόνα» της εποχής – Συζήτηση – Ανάλυση Εκπαιδευτικής **Διαδικασίας** Ιστορικών Αντιλογιών, Επίλυση αποριών.

4.2 Φάση Β΄: Υλοποίηση Ιστορικής Αντιλογίας

Με βάση όσα αναφέρονται στα δομημένα μοντέλα που επισυνάπτονται.

4.3 Φάση Γ΄: Αποτίμηση – Αναστοχασμός δράσης Ιστορικής Αντιλογίας

Με βάση όσα αναφέρονται στα δομημένα μοντέλα που επισυνάπτονται.

5. Θέματα «Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας»

1. Ο χαρακτήρας της Ελληνικής Επανάστασης ήταν εθνικός/κοινωνικός
2. Ο Γρηγόριος ο Ε΄ ήταν σύμφωνος με την Επανάσταση των Ελλήνων
3. Την ηγεσία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 έπρεπε να την αναλάβουν οι πρόκριτοι
4. Οι προύχοντες της Πελοποννήσου μπορούν και επιθυμούν να επαναστατήσουν

5. **Ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Επανάσταση ήταν μόνο θετικός**
6. **Η Γ΄ Εθνοσυνέλευση οφείλει να δώσει τόπο εγκατάστασης στους πρόσφυγες της Ελληνικής Επανάστασης**
7. **Η λήψη δανείων εξυπηρέτησε τις ανάγκες της Επανάστασης**
8. **Οι επαναστατημένοι Έλληνες προστάτεψαν τις αρχαιότητες κατά τις πολιορκίες της Ακρόπολης**

Σημείωση:

- Για την **Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση** προτείνονται τα θέματα με αύξ. αριθμό: 2, 5, 8 ή όποιο άλλο θέμα κρίνει ο/η εκπαιδευτικός ότι μπορεί να προσαρμοστεί στην ηλικία και τις δυνατότητες των μαθητών του/της.
- Για όλα τα παραπάνω θέματα ακολουθούν **φάκελοι υποστηρικτικού υλικού με πηγές.**

Μεθοδολογικές αρχές και οδηγίες για την υλοποίηση του Εκπαιδευτικού Προγράμματος

A. Επεξεργασία ιστορικών πηγών στο πλαίσιο των «Ιστορικών Αντιλογιών» (B. Σακκά - Π. Γατσωτής)

Εισαγωγικά

Βασική προϋπόθεση για να λειτουργήσουν οι *Ιστορικές Αντιλογίες* θετικά, προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης ιστορικής σκέψης και κατανόησης των μαθητών και μαθητριών, είναι ο προβληματισμός για το ιστορικό αντικείμενο μέσα από την επεξεργασία τόσο του υλικού των ιστορικών πηγών όσο και των ιστορικών-ερευνητικών ερωτημάτων που συνδέονται με αυτό. Η επιλογή των πηγών είναι ενδεικτική, αλλά όχι τυχαία. Συναρτάται με το ερευνητικό ερώτημα που έχει –επίσης– επιλεγεί και αποσκοπεί στο να εγείρει πλουραλιστικές και αντικρουόμενες απόψεις γύρω από ένα ιστορικό θέμα. Αυτό σημαίνει ότι, αν είχε επιλεγεί διαφορετικό ερώτημα, θα απαιτούνταν και διαφορετικές πηγές για τη διερεύνησή του, ενώ, αντίστροφα, ο εμπλουτισμός των πηγών δεν αποκλείει την τροποποίηση-αναδιατύπωση του αρχικού ερωτήματος από μία άλλη, κάπως διαφορετική σκοπιά.

Το σύνολο της διαδικασίας, εξάλλου, συνδέεται με τη γενικότερη εκπαιδευτική επιδίωξη να συγκροτηθούν εγγράμματοι/ες ιστορικά πολίτες, με δημοκρατική συνείδηση, ικανοί/ές να κατανοήσουν με σεβασμό τις γνώμες των Άλλων, να διερωτηθούν, να αξιολογήσουν, να ασκήσουν κριτική και, εντέλει, να πλοηγηθούν με περίσκεψη σε έναν παγκοσμιοποιημένο και ταχύτατα μεταβαλλόμενο κόσμο, γεμάτο διλήμματα, κινδύνους και προκλήσεις. Κατά συνέπεια, είναι προφανής η διαπλοκή της σύγχρονης ιστορικής εκπαίδευσης με την εκπαίδευση για τη συγκρότηση της ιδιότητας του ενεργού, ενήμερου και υπεύθυνου πολίτη (citizenship).¹ Αυτό προϋποθέτει εξοικείωση με τις διαδικασίες κατανόησης πολυπρισματικών ερμηνειών, συγκρότησης επιχειρημάτων, ελέγχου-ανασκευής τους και τεκμηρίωσης βάσει στοιχείων (πηγών). Προϋποθέτει, επίσης, τον σεβασμό των διαφορετικών απόψεων, αλλά και την τεκμηριωμένη κριτική τους, στο πλαίσιο ενός πειθαρχημένου-πολιτισμένου διαλόγου, καθώς και ετοιμότητα για συνεχείς αναθεωρήσεις των επιλογών που έχουν γίνει σε όλα τα επίπεδα με σκοπό τη βελτίωση

1. Σε αυτό το πνεύμα κινείται το σχετικό project και οι οδηγοί (guides) της EuroClio στον ιστότοπο <https://www.euroclio.eu/project/learning-to-disagree/> (αναρτήθηκε 1/4/2021). Πρβλ. τη σχετική ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης (<https://www.coe.int/en/web/history-teaching>) και, ειδικά, την πρόσφατη (2018) on-line έκδοση *Quality history education in the 21st century Principles and guidelines* (αναρτήθηκε 2/4/2021). Πρβλ. τον διαγωνισμό δημόσιας ομιλίας για νέους/ες 16-19 ετών (*The Great Debate*) που οργανώνει ετησίως ο αγγλικός Όμιλος για την Ιστορία (The Historical Association) σε συνεργασία με το BBC.

των εκφρασμένων θέσεων. Από αυτή την άποψη, δικαίως μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι η πειθαρχημένη-λελογισμένη αντιλογία βρίσκεται στην καρδιά του επιστημονικού ιστορικού λόγου, με άλλα λόγια, αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό του.²

Είναι προφανές, δε, ότι κάθε ιστορική αντιλογία συνδέεται στενά με κομβικής σημασίας θεματικές της ιστορικής εκπαίδευσης, όπως η διδασκαλία επίμαχων ιστορικών ζητημάτων, η ανάπτυξη ιστορικών ισχυρισμών στη βάση τεκμηριωμένων επιχειρημάτων που αντλούνται από πηγές και η ιστορική ενσυναίσθηση.³

Τα παιδιά καλούνται να εργαστούν με βάση το υλικό των ιστορικών πηγών και να αναπτύξουν στέρεη και έγκυρη επιχειρηματολογία, αντλώντας στοιχεία από το περιεχόμενό τους. Οι επιλεγμένες πηγές δεν έχουν, προφανώς, ισότιμη δύναμη πειθούς, αλλά είναι έγκυρες, ενώ ποικίλλουν ως προς το είδος και τη μορφή τους: πρωτογενείς και δευτερογενείς, σύντομες ή εκτεταμένες, οπτικές/παραστατικές και κειμενικές, επίσημα έγγραφα, απομνημονεύματα, μαρτυρίες, επιστολές, ερμηνευτικές προσεγγίσεις ιστορικών, φωτογραφίες, εικαστικά έργα, αντικείμενα, δημόσιος χώρος. Ακριβώς αυτή η ποικιλομορφία μπορεί να καταστήσει τη διαδικασία επεξεργασίας και ανάλυσής τους ενδιαφέρουσα και δημιουργική. Η αξιοποίηση μιας ιστορικής πηγής συναρτάται –με δυο λόγια– με τη διευκρίνιση των παρακάτω:

- > Του ερευνητικού ερωτήματος που διατυπώνεται από το υποκείμενο στο παρόν.
- > Της ταυτότητας κάθε πηγής (είδος, ιστορικό πλαίσιο, οπτική, σκοπιμότητα, κοινό στο οποίο απευθύνεται, αξιοπιστία), που αποτελεί το αντικείμενο της έρευνας στο παρελθόν, καθώς επενδύεται με επάλληλα νοήματα.

Πρέπει λοιπόν να έχουμε στο νου μας τα εξής βασικά:

Είναι σημαντικό τα παιδιά να ασκηθούν στο να θέτουν συγκεκριμένα μεν, αλλά ανοιχτού τύπου ιστορικά ερωτήματα στις πηγές και με βάση τις απαντήσεις σε αυτά να συνθέτουν ιστορικό λόγο, οικοδομώντας στέρεα-έγκυρα και τεκμηριωμένα επιχειρήματα, για να υποστηρίξουν τη συμφωνία ή την αντίθεσή τους σε κάποια άποψη.

Δεν αναμένουμε απαραίτητα την υπερίσχυση της μιας ή της άλλης θέσης-άποψης. Μας ενδιαφέρει η διαδικασία της τεκμηριωμένης ανάπτυξης και υποστήριξής τους με έγκυρα και πειστικά επιχειρήματα βάσει στοιχείων-αναφορών στις πηγές. Μας ενδιαφέρει επίσης η σύνθεση των αντίθετων απόψεων, αφού σε πολλές περιπτώσεις αυτό είναι και το

2. Στο ισχύον (2020-21) αυστραλιανό πρόγραμμα σπουδών Ιστορίας η ικανότητα για λελογισμένη αντιλογία ("contestability") θεωρείται ως μία από τις βασικές έννοιες-κλειδιά (δευτέρου επιπέδου έννοιες) του Μαθήματος. Βλ. <https://www.australiancurriculum.edu.au/Search/?q=Contestability> (αναρτήθηκε 2/4/2021).

3. Βλ. Goldberg, T. & Savenije, G. (2018). «Teaching Controversial Historical Issues». Metzger, S. & Harris, L. (eds.), *The Wiley International Handbook of History Teaching and Learning*, Wiley Blackwell, Medford USA.

Nokes, J. & Paz, S. De La, «Writing and Argumentation in History Education». Στο ίδιο, σ. 551-578.

Endacott, J. & Brooks, S., «Historical Empathy: Perspectives and Responding to the Past». Στο ίδιο, σ. 203-226.

προφανές ζητούμενο. Και, βεβαίως, να καταδειχτεί ότι η ιστορική ερμηνεία δεν μπορεί να είναι μονοφωνική, καθώς μέσα από τις αντιθέσεις προκύπτουν νέες απαντήσεις και συνεπώς νέα ιστορικά και ερευνητικά ερωτήματα. Η ιστορία είναι μία προσέγγιση δυναμική, αφού τις ερωτήσεις στο παρελθόν τις θέτει το εκάστοτε παρόν σε συνθήκες συνεχώς εξελισσόμενου διαλόγου. Εξάλλου, κάθε επιστήμη, συμπεριλαμβανομένης της ιστορικής, ανανεώνεται συστηματικά σε όλα τα επίπεδα.

Είναι εντελώς απαραίτητο κάθε πηγή να ιστορικοποιείται, δηλαδή να «διαβάζεται» με βάση τα ιστορικά της συμφραζόμενα – το ιστορικό της πλαίσιο. Π.χ., άλλη ερμηνευτική διάσταση έχει η έννοια «εθνικός» ή «φυλετικός» ή «αστικός» (κ.ο.κ.) στα κείμενα των αρχών του 19ου αιώνα και άλλη σήμερα. Και επειδή συχνότατα προσεγγίζουμε τις πηγές του παρελθόντος με τη ματιά του παρόντος, ο δρόμος είναι ολισθηρός και ο κίνδυνος προβολών και αναχρονιστικών παρερμηνειών μεγάλος.

Για τη θεωρητική στήριξη στο θέμα της προσέγγισης των πηγών και της διδασκαλίας της ιστορίας γενικότερα⁴ παραπέμπουμε, ενδεικτικά, στους εξής συνδέσμους:

- Βόγλη, Ε. (2015). Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του; Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα Κάλλιπος, σ. 44-78.
- Λούης, Κ., Διδακτική Μεθοδολογία και Εφαρμογές στο Μάθημα της Ιστορίας. Βιβλίο εκπαιδευτικού. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου – Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων 2012.
- Καραμανωλάκης, Β. (2020). «Τι ζητάμε από τις πηγές». Παρουσίαση στο 10 ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Αττικής για την αξιοποίηση των ιστορικών πηγών.
- Σακκά, Β. (2020). «Διδασκαλία της ιστορίας: μια διαφορετική προσέγγιση στο ιστορικό αντικείμενο μέσα από τη διερεύνηση, το βίωμα και τα ενδιαφέροντα των παιδιών». Παρουσίαση στο 3ο ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Αττικής για την αξιοποίηση των ιστορικών πηγών.

4. Αν και σήμερα η επεξεργασία πηγών στο μάθημα της Ιστορίας θεωρείται «εκ των ων ουκ άνευ», δεν ήταν πάντα έτσι. Στις ΗΠΑ οι ερωτήσεις με πηγές (Document-Based-Questions) χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στις εισαγωγικές εξετάσεις των κολεγίων (Advanced Placement United States History [Exams] / APUS Exams) το 1973. Η καινοτομία συνδέεται με την εργαστηριακή αντίληψη του Μαθήματος (History Lab) και την παιδαγωγική θεωρία του κονστρουκτιβισμού, που εκφράστηκε την εποχή εκείνη ως αντίθεση στην παραδοσιακή διδακτική πρακτική της ex cathedra διδασκαλίας και την αντίληψη περί «μεταβίβασης της γνώσης». Το 1972 στο Leeds της Αγγλίας το πρόγραμμα Schools History Project μετέφερε την έμφαση στη διερεύνηση του ρόλου των εννοιών της ιστορικής επιστήμης («δευτερογενείς» ή «δευτέρου βαθμού/επιπέδου» καλούνται σήμερα), όπως της αιτιότητας, της αλλαγής-συνέχειας κ.ά. Η ενασχόληση με τα χαρακτηριστικά της Ιστορίας ως επιστήμης προσέλαβε χαρακτήρα κινήματος κατά τη δεκαετία του 1990. Ορόσημο στις ΗΠΑ αποτέλεσε η δημοσίευση του βιβλίου του Sam Wineburg, *Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past*, PA: Temple University Press, Philadelphia 2001.

1. Βήματα για την επεξεργασία των πηγών

Τα βήματα προσέγγισης και επεξεργασίας των ιστορικών πηγών ακολουθούν συγκεκριμένη μεθοδολογία⁵, η οποία μπορεί να συνοψιστεί στο παρακάτω σχήμα.

1.1 Βασικά ερωτήματα (στα οποία, βέβαια, πρέπει να δίνονται σαφείς απαντήσεις):

1. Θέμα και περιεχόμενο (της πηγής)
2. Κατηγορία και είδος
3. Γνησιότητα-αυθεντικότητα
4. Προέλευση (χρόνος και τόπος δημιουργίας ή ανακάλυψης, δημιουργός)
5. Ένταξη στο ιστορικό πλαίσιο

1.2 Στοιχεία ανάλυσης και ερμηνείας:

1. Κατανόηση (γλώσσα και ύφος, σύμβολα και κώδικες, ορολογία, κειμενικοί δείκτες, τροπικότητα λόγου, σχήματα κ.λπ.)
2. Αξιοπιστία και εγκυρότητα (θέση και ρόλος δημιουργού, σχέση με γεγονότα – ακρίβεια, προθέσεις, κενά ή παραλείψεις, προέλευση πληροφοριών κ.λπ.)
3. Ιδεολογική ανάλυση (πλαίσιο δημιουργίας, ιδέες, αξίες, πεποιθήσεις, οπτικές, προκαταλήψεις, αντιφάσεις, οπτικές κ.λπ.)
4. Αποδέκτες (σύγχρονοι και μεταγενέστεροι) – πρόσληψη
5. Πολυπρισματικότητα οπτικών και διασταύρωση πληροφοριών (είτε προς επίρρωση κάποιας ήδη εκφρασμένης άποψης/απόψεων είτε σε ασυμφωνία και αναίρεση-ανασκευή της/τους)
6. Σημασία (σε σχέση με το ερευνητικό ερώτημα, συνεισφορά στην κατανόηση του θέματος)

1.3 Μοντέλα προσέγγισης πηγών⁶

Οι μαθητές/τριες θα πρέπει να είναι σε θέση να αναπτύξουν μια κατά το δυνατόν μεθοδική, κριτική και αναλυτική προσέγγιση των ιστορικών πηγών. Γι' αυτό θα πρέπει να καθοδηγηθούν στο να εξετάζουν προσεκτικά και σε βάθος το σχετικό υλικό, είτε πρόκειται για γραπτό είτε για πολυτροπικό κείμενο. Αυτό γίνεται εφικτό αν ασκηθούν στο:

5. Μαυροσκούφης, Δ. (2005). *Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας: ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη. Του ιδίου έχουν αναρτηθεί από το Υπουργείο Παιδείας Κύπρου (*Άρθρα-έρευνες-μελέτες*, ανακτήθηκε 2/4/2021) δύο αξιολογές εισηγήσεις που συνοψίζουν σημεία του προηγούμενου βιβλίου: «Γενικές οδηγίες για την αξιοποίηση των πηγών» (2010) και «Η Ιστορία μέσα και έξω από το σχολείο» (2008). Πρβλ. Αποστολίδου, Ε. (2019). *Μαθήματα Διδακτικής της Ιστορίας*, Αθήνα: Πεδίο, σ. 62-75. Ρεπούση, Μ. (2004). *Μαθήματα Ιστορίας. Από την ιστορία στην ιστορική εκπαίδευση*, Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 301-327.

6. Σακκά, Β. (2003). «Η προσέγγιση των πηγών και η διδασκαλία της ιστορίας: το πρόβλημα της αξιολόγησης», *Φιλολογική*, τ. 82, σ. 22-29.

- να διατυπώνουν ερωτήματα,
- να επεξεργάζονται προσεκτικά λέξεις, φράσεις, οπτικά σύμβολα,
- να απαντούν με ακριβή και σαφή τρόπο στις ερωτήσεις,
- να συγκρίνουν πηγές.

Πιο αναλυτικά:

α) Ανάλυση (γραπτού) κειμένου

- Ταυτότητα της πηγής. Πότε συντάχθηκε; Τοποθέτηση στα ιστορικά της συμφραζόμενα. Είναι πρωτογενής ή δευτερογενής;
- Ποιος είναι ο συντάκτης της πηγής;
- Άντληση πληροφοριών (με βάση το ερώτημα/τα ερωτήματα που έχουν διατυπωθεί).
- Έλεγχος αξιοπιστίας, διερεύνηση των κινήτρων αλλά και των δυνατοτήτων του δημιουργού της πηγής. Πληροφορίες και σχόλια. Διακρίσεις-αποχρώσεις νοημάτων.
- Σύνδεση της πηγής με την υπάρχουσα ιστορική γνώση, διασταύρωσή της με άλλες πηγές σχετικές με το προς εξέταση θέμα. Εντοπισμός αποκλίσεων, κενών.
- Χρησιμότητα της πηγής. Αποτελεί αξιοποιήσιμο τεκμήριο για το θέμα στο οποίο αναφέρεται; Γιατί;
- Ερμηνεία.
- Συνολική θεώρηση. Σύνθεση.

(Στην περίπτωση της αξιοποίησης των πηγών των Ιστορικών Αντιλογιών, οι πηγές εξετάζονται συγκριτικά και στη συνέχεια ομαδοποιούνται πάλι με τον ίδιο τρόπο, με στόχο την άντληση επιχειρηματολογίας σχετικά με το θέμα).

β) Σχολιασμός διαγράμματος

- Ανάγνωση/περιγραφή διαγράμματος.
- Αποκωδικοποίηση στοιχείων.
- Ερμηνεία/ανάλυση στοιχείων. Σύνδεση με την υπάρχουσα γνώση.
- Σχολιασμός, αιτιολόγηση, σύνθεση.

γ) Ανάγνωση εικόνας. Γενικά⁷

- Περιγραφή εικονιζόμενου θέματος.
- Τοποθέτηση εικόνας στον χώρο και τον χρόνο. Ταυτότητα της πηγής. Π.χ., ποιος είναι ο δημιουργός της, σε ποιους/ποιες απευθύνεται;

7. Πρβλ. Παληκίδης, Α. (2009). *Ο ρόλος της εικόνας στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (1950-2002). Διδακτική, ιδεολογική και αισθητική λειτουργία των εικόνων*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη. Burke, P. (2003). *Αυτοψία. Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, μτφ. Ανδρέου Α., Αθήνα: Μεταίχμιο. Πρβλ. Κουλούρη, Χ. (2020). *Φουστανέλες και χλαμύδες. Ιστορική μνήμη και εθνική ταυτότητα 1821-1930*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 43-107, 191-234.

- Αναγνώριση των συμφραζομένων (του περιεχόμενου/context) της εικόνας.
- Αποκωδικοποίηση των λανθανόντων μηνυμάτων της εικόνας (να μάθουν οι μαθητές/τριες να βλέπουν «πίσω» από την εικόνα). Ποια η σκοπιμότητα παραγωγής της;
- Σχολιασμός, σύνθεση.

γ1) Ανάγνωση φωτογραφίας⁸

- Περιγραφή εικονιζόμενου θέματος.
- Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση.
- Αναγνώριση/προσδιορισμός κενών στη φωτογραφική μαρτυρία.
- Σκοπιμότητα λήψης της φωτογραφίας. Είναι αυθεντική ή σκηνοθετημένη; Υπάρχουν ενδείξεις;
- Εγείρονται ερωτήματα από την προσέγγιση του φωτογραφικού υλικού; Ανιχνεύεται προσπάθεια αλλοίωσης της αυθεντικότητάς του;
- Ερμηνεία, συμπεράσματα, σύνθεση.

γ2) Ανάγνωση γελοιογραφίας⁹

- Περιγραφή εικονιζόμενου θέματος.
- Εντοπισμός χώρου και χρόνου στον οποίο αναφέρεται η γελοιογραφία.
- Προσδιορισμός σχολιαζόμενου θέματος. Σκοπιμότητα.
- Πολυσημία, περιεκτικότητα της εικόνας. Με ποιον τρόπο αντανακλά την εποχή (ήθη, νοοτροπία) και το θέμα, πόσο πειστικά αυτό γίνεται;
- Σύνδεση με προϋπάρχουσα γνώση.
- Συσχετισμός με το λεκτικό σχόλιο το οποίο συνοδεύει τη γελοιογραφία.
- Ερμηνεία, συμπεράσματα, σύνθεση.

8. Παπαδάκη, Α. *Η χρήση των στατικών παραστατικών πηγών στο μάθημα της Ιστορίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Απόψεις και στάσεις μαθητών και εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ν. Πέλλας για τη χρήση φωτογραφιών και γελοιογραφιών ως πηγών στο μάθημα της Ιστορίας*. Διδακτορική Διατριβή, Α.Π.Θ. 2011 (ανακτήθηκε 2/4/2021). Strandling, R. (2001). *Teaching 20th-century European History*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, σ. 109-119. Σακκά, Β. (2001). «Η αξιοποίηση της φωτογραφίας στη διδακτική της ιστορίας», *Εκπαιδευτικά*, τ. 59-60, σ. 105-121. Μπενέκου, Ε. (2000). «Η "ανάγνωση" της φωτογραφικής εικόνας ως ιστορικής πηγής και η διδακτική της αξιοποίηση», *Φιλολογική*, τ. 71, σ. 67-70. Πάντοτε, βέβαια, θέμα προς συζήτηση αποτελεί η επιλογή της φωτογραφίας. Π.χ., γιατί η συγκεκριμένη φωτογραφία και όχι κάποια άλλη έχει επιλεγεί ή προβληθεί ή δημοσιευτεί; Προβάλλει, κολακεύει, προσβάλλει, αποδυναμώνει την εικόνα ενός προσώπου;

9. Strandling, *ό.π.*, σ. 120-124. Παπαδάκη, *ό.π.* Πρβλ. Κυπριώτης, Δ. (2020). «"Μουστάκια και φουρό": Έμφυλες ταυτότητες σε φωτογραφίες εποχής – Διδακτική αξιοποίηση της φωτογραφικής γλώσσας» στο Κόκκινος, Γ. & Γατσωτής, Π. (επιστημονική επιμέλεια), *Για μια σφαιρική και πολυδιάστατη ιστορική εκπαίδευση. Θεωρητικός σχεδιασμός, εννοιολογικός οπλισμός, περιβάλλοντα μάθησης, σχέδια εργασίας*, Αθήνα: Πεδίο, σ. 278-331.

γ3) Ανάγνωση προσωπογραφίας/πορτρέτου¹⁰

- Προσδιορισμός/«ανάγνωση» ενδύματος (επίσημο ή καθημερινό ένδυμα; εξεζητημένο ή όχι;).
- Έκφραση προσώπου (ανιχνεύεται π.χ. αυτοπεποίθηση, μελαγχολία ή τι άλλο;).
- «Πόζα», κινήσεις (η γλώσσα του σώματος)¹¹. Υποβάλλεται η εντύπωση κάποιας διάθεσης ή ιδιαίτερων χαρακτηριστικών από τη στάση του σώματος; Τα χέρια είναι χαλαρά ή σφιγμένα;
- Περιβάλλον και συμπληρωματικά στοιχεία. Εκπέμπονται μηνύματα μέσα από τα στοιχεία που υπάρχουν στο «φόντο» ή στο περιβάλλον του προσώπου; (Π.χ. μέσα από το σκηνικό του βάθους, την ύπαρξη σκήπτρου ή άλλων αντικειμένων στα χέρια του εικονιζόμενου προσώπου).
- Υλικό, χρώματα, μέγεθος, πλαίσιο. Συνάγονται συμπεράσματα σχετικά με τη δύναμη (πολιτική, οικονομική ή άλλου είδους) του προσώπου το οποίο απεικονίζεται; (Π.χ. έμβλημα ή οικόσημο πάνω στην κορνίζα.)

γ4) Ανάγνωση αφίσας (poster):¹² Προπαγανδιστικές αφίσες του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου

- Περιγραφή της εικόνας. Αναζήτηση αποδέκτη του μηνύματος.
- Σκοπός της αφίσας; Σε τι προσπαθεί να πείσει τους αποδέκτες;
- Τι είδους εικόνες και σύμβολα χρησιμοποιούνται για τον σκοπό αυτό;
- Αναγνωρίζετε ή κατανοείτε κάποιες από τις εικόνες ή τα σύμβολα;
- Ποιες είναι οι κύριες ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα: α) στα μηνύματα και β) στις εικόνες που χρησιμοποιούνται σε κάθε χώρα;
- Γιατί οι αφίσες ήταν τόσο σημαντικά μέσα επικοινωνίας κατά την περίοδο 1914-1918;
- Με ποιον τρόπο μπορείτε να εκτιμήσετε τον αντίκτυπο και την επιρροή που άσκησαν αυτές οι αφίσες στους ανθρώπους στους οποίους απευθύνονταν;
- Νομίζετε ότι θα είχαν αποτελεσματικότητα ως προπαγανδιστικές αφίσες στην εποχή μας; Γιατί;

10. Στην περίπτωση μη ρεαλιστικών πορτρέτων, το μήνυμα δεν αναζητείται τόσο στην έκφραση του προσώπου ή στην εξωτερική του εμφάνιση, αλλά στη φύση της προσωπικότητάς του, στην «αύρα» που εκπέμπει, στις σχέσεις, τα επιτεύγματα ή άλλα στοιχεία τα οποία δεν εκφράζονται με αναγνωρίσιμες αναφορές. Αντίθετα, μέσα από την επιλογή συγκεκριμένων χρωμάτων, σχημάτων, μεγεθών, καθώς και από την τοποθέτησή τους, την αλλοίωση, τον φωτισμό ή την εστίαση μπορούν να συναχθούν συμπεράσματα.

11. Thomas, K. (1991). «Introduction». Bremmer J. & Roodenburg H. (eds.), *A Cultural History of Gesture*, Cambridge: Polity Press, σ. 11-14.

12. Για μία διδακτική πρόταση με αξιοποίηση φωτογραφιών και αφισών βλ. Δεκατρή, Ι., «Η Ελλάδα στον Πόλεμο και στην Κατοχή: Αθέατες όψεις και καθημερινή ζωή – Μια διδακτική πρόταση». Κόκκινος, Γ. & Γατσωτής, Π. ό.π., σ. 349-385.

2. Αξιολόγηση της ανάλυσης των πηγών¹³

Είναι προφανές ότι η αξιολόγηση της διαδικασίας προσέγγισης και επεξεργασίας αντικρουόμενων ιστορικών πηγών γενικότερα, αλλά και ειδικότερα στο πλαίσιο των *Ιστορικών Αντιλογιών*, δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση. Απαιτούνται προσεκτικοί χειρισμοί, όπως προεργασία στην τάξη με τις ιδέες-αντιλήψεις των παιδιών για την ύπαρξη διαφορετικών ιστορικών ερμηνειών για το ίδιο θέμα (σε τι βαθμό δέχονται τον ερμηνευτικό πλουραλισμό ή τον απορρίπτουν), συστηματική συσχέτιση των εξεταζόμενων πηγών με το ερευνητικό ερώτημα και τα υπό συγκρότηση επιχειρήματα, ακριβής προσδιορισμός του στόχου της αξιολόγησης και γνωστά από πριν, κοινώς αποδεκτά αξιολογικά κριτήρια, προκειμένου να ανατροφοδοτείται με ευκρίνεια η εμπλοκή των παιδιών στη διαδικασία και να αποφευχθεί το συχνό φαινόμενο των διαφορετικών ή/και αντιφατικών εκτιμήσεων (πρβλ. βαθμολογικών αποκλίσεων) ως προς τον λόγο που θα αρθρώσουν. Έτσι:

Διατυπώνοντας ερωτήσεις: αξιοποίηση και αξιολόγηση των πηγών

Προσδιορισμός των στόχων και των τρόπων αξιολόγησης

- Προσδιορισμός αντικειμενικών κριτηρίων αξιολόγησης (όπως συνάφεια με το θέμα, σαφήνεια, ακρίβεια, τεκμηρίωση).
- Προσδιορισμός κριτηρίων ως προς τη διακριτικότητα-ευρετικότητα μιας ερώτησης και του βαθμού δυσκολίας/ευκολίας της.
- Προσδιορισμός κριτηρίων αξιολόγησης μιας απάντησης. (Τι κάνει μια απάντηση καλύτερη από μια άλλη;)

Προσδιορισμός αντικειμενικών κριτηρίων αξιολόγησης

- **Εξαγωγή πληροφοριών:** ικανότητα άντλησης πληροφοριών από τις πηγές.
- **Κατανόηση:** ικανότητα κατανόησης του περιεχομένου των πηγών και των κινήτρων των δημιουργών τους.
- **Εξαγωγή συμπερασμάτων:** ικανότητα να «δει» ο μαθητής/τρια τις πηγές ως τεκμήρια.
- **Αξιολόγηση:** ικανότητα ελέγχου της αξιοπιστίας των πηγών.
- **Αξιοποίηση:** δυνατότητα χρησιμοποίησης των πηγών, π.χ., για τη συγκρότηση ενός επιχειρήματος.

13. Cocq, H. Le (2000). «Beyond bias: making source evaluation meaningful to year 7», *Teaching History*, 99, σ. 50-55. Γενικά για την αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών στο μάθημα της Ιστορίας, ενδιαφέρουσες επισημάνσεις γίνονται από τον Moniot, H. (2002). *Η διδακτική της Ιστορίας*, μτφ. Κάννερ, Έ., Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 208-220.

Προσδιορισμός του βαθμού δυσκολίας/ευκολίας και της «διακριτικότητας» μιας ερώτησης.¹⁴ Παράγοντες που τα καθορίζουν:

- Ο σκοπός της αξιολόγησης.
- Ο τύπος και η δομή της ερώτησης (π.χ. ανοιχτού ή κλειστού τύπου).
- Η γλώσσα και οι έννοιες που εντοπίζονται στην πηγή.
- Η εξοικείωση των μαθητών/ριών με την πηγή/τις πηγές και τα συμφραζόμενά τους.
- Το είδος των πληροφοριών που οι μαθητές/τριες χρειάζονται, ως προαπαιτούμενα, για να κατανοήσουν την πηγή ή τις πηγές.
- Ο αριθμός των πηγών.

Ο προσδιορισμός της αρτιότητας -του επιπέδου αξιολόγησης– μιας απάντησης θα συναρτηθεί με τα εξής κριτήρια:

- Τον βαθμό λογικής συσχέτισης της απάντησης με το περιεχόμενο της ιστορικής πηγής.
- Τον βαθμό αξιοποίησης των πληροφοριών της πηγής.
- Τη λογική συναγωγή αποδείξεων-τεκμηρίων.
- Τη συνεκτίμηση των ειδικών περιστάσεων και αποχρώσεων, ανάλογα με την ταυτότητα της πηγής.
- Τη σύνθεση τεκμηριωμένων συμπερασμάτων, λογικά ορθών και διατυπωμένων με σαφήνεια.

Συνοπτικά: Είναι προφανές ότι αξιολογείται ως επαρκέστερη η απάντηση που ανταποκρίνεται πειστικότερα στο ερώτημα και τεκμηριώνεται αξιοποιώντας ποικίλα επίπεδα επεξεργασίας των πηγών – αν όχι όλα. Επιπλέον, λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η άρτια διατύπωση του κειμένου (σαφήνεια, ακρίβεια, ευστοχία, λιτότητα) που συνθέτουν οι μαθητές/τριες.

Παράδειγμα 1

«Ούτω παραλλήλως προς το πλήθος των ανιδιοτελών ανθρώπων, οίτινες και χρόνον και χρήμα διέθεσαν, ενίστε δε και την ζωήν των εθυσίασαν υπέρ ενός σκοπού, όστις είχε δί' αυτούς τον χαρακτήρα ιδανικού, δεν έλειψαν εκείνοι οίτινες επεζήτησαν να επωφεληθούν της προς τους Έλληνας βοήθειας προς ιδιοτελείς σκοπούς, ως επί παραδείγματι εθελονταί τινες επιδιώκοντες δια της μεταβάσεως των εις Ελλάδα την απόκτησιν ισχύος και στρατιωτικών βαθμών ή οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες

14. Σχετικά με τη διακριτικότητα και τον βαθμό ευκολίας μιας ερώτησης ανοιχτού ή κλειστού τύπου και συνολικά ενός test βλ. ενδεικτικά: Δημητρόπουλος, Ε. (1989). *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση (μέρος δεύτερο). Η αξιολόγηση του μαθητή*, Αθήνα: Γρηγόρης.

επιζητούντες τον χρηματισμόν (ως συνέβη με την σύναψιν των αγγλικών δανείων της ανεξαρτησίας). Θα πρέπει ωσαύτως να υπομνησθή η περίπτωσης ωρισμένων ξένων στρατιωτικών, οίτινες, μεταβάντες εις Ελλάδα εξ αγαθών κινήτρων ορμώμενοι, δεν ηδυνήθησαν να ανθέξουν εις την επαφήν της σκληράς πραγματικότητος μιας καθημαγμένης και ημιβαρβάρου χώρας, όλως διαφόρου προς την εικόνα την οποίαν είχαν σχηματίσει εις την φαντασίαν των επί τη βάσει των κλασσικών προτύπων, με αποτέλεσμα να μεταβληθούν εν συνεχεία εις σφοδρούς κατηγορούς της συγχρόνου Ελλάδος και του λαού της. Μάρτυρες της τοιαύτης καταστάσεως πνευμάτων είναι τα απομνημονεύματα πολλών επανακαμψάντων ιδία Γερμανών εθελοντών».

Δημάκη, Ιωάννου (1992). *Φιλελληνικά, Μελέτες για το φιλελληνισμό κατά την ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα: Καρδαμίτσα, σ. 107-108.

Ερωτήσεις (μετά την πρώτη γλωσσική εξομάλυνση):

1. Ποιο είναι το θέμα της πηγής;
2. Τι είδους πηγή είναι; Πότε δημιουργήθηκε; (Γνησιότητα-αυθεντικότητα)
3. Το ιστορικό πλαίσιο (της δημιουργίας αλλά και της αναφοράς).
4. Αξιοπιστία, προθέσεις, κενά, προέλευση πληροφοριών που παρατίθενται.
5. Αναλυτική κειμενοκεντρική προσέγγιση. Ανάλυση και διευκρίνιση όρων, π.χ., *ιδανικού, ισχύος, χρηματισμόν, πραγματικότητα καθημαγμένης χώρας, επί τη βάσει κλασσικών προτύπων, σφοδρούς κατηγορούς*. (Δεύτερη γλωσσική εξομάλυνση)
6. Ιδέες, αξίες, πεποιθήσεις, οπτικές του δημιουργού.
7. Αποδέκτες (σύγχρονοι, μεταγενέστεροι).
8. Πολυπρισματικότητα: Διασταύρωση με άλλες πηγές, δευτερογενείς και πρωτογενείς, ώστε να φανεί αν υποστηρίζεται ή αντικρούεται η οπτική της πηγής.
9. Σημασία της πηγής: Προσδιορίζεται στον βαθμό που θέτει ερωτήματα και δίνει πληροφορίες για τη συγκρότηση των επιχειρημάτων της Αντιλογίας.

Οι πληροφορίες της πηγής (συνοπτική απόδοση):

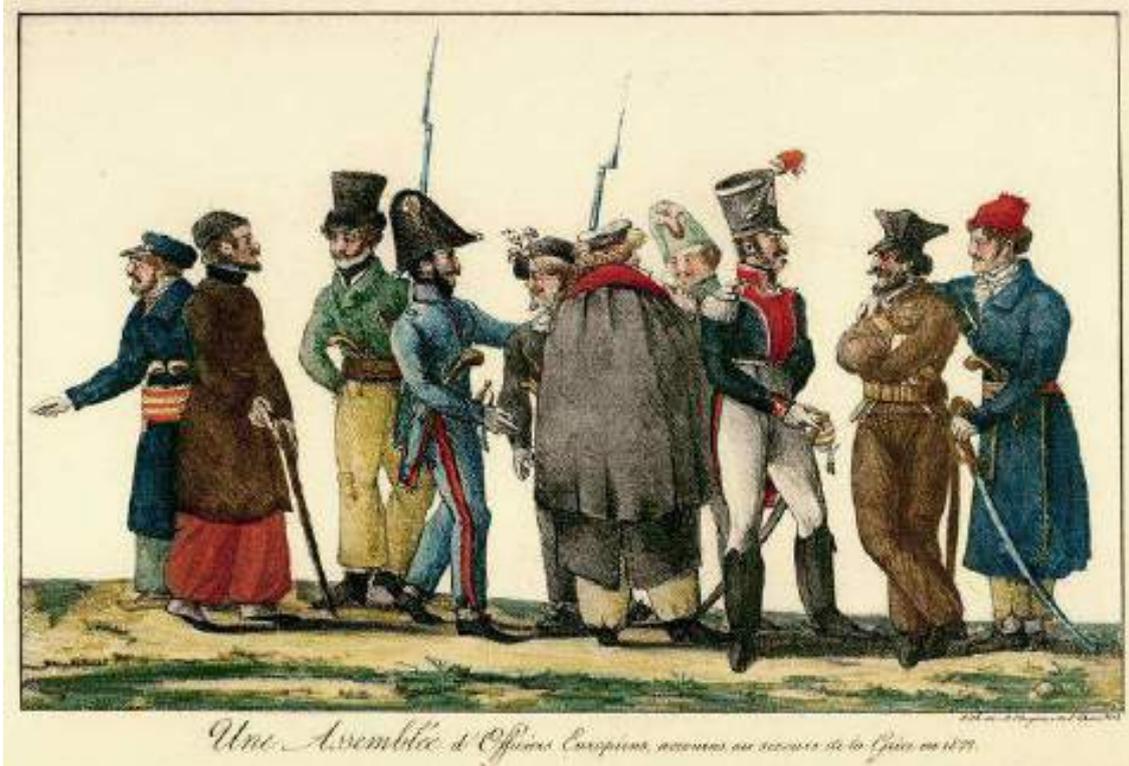
- Πλήθος Φιλελλήνων με διαφορετικά κίνητρα και προθέσεις (ιδεαλιστές, στρατιωτικοί σε αναζήτηση ισχύος και βαθμών, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες με ιδιοτελή κίνητρα χρηματικού κέρδους).
- Άλλοι με αγαθά κίνητρα που λύγισαν από τη σκληρή πραγματικότητα και την απομυθοποίηση της ιδανικής Ελλάδας του φαντασιακού τους και μεταστράφηκαν.

Τεκμηρίωση της πηγής: Έμμεση αναφορά στα απομνημονεύματα, κυρίως Γερμανών Φιλελλήνων (ήταν η πολυπληθέστερη ομάδα). Προβάλλονται τα αίτια/κίνητρα του φιλελληνισμού αλλά και οι αρνητικές του όψεις, οι «παρεκκλίσεις» του.

Σύγκριση με άλλες πηγές που δίνουν ανάλογες ή συμπληρωματικές πληροφορίες. Άντληση πληροφοριών για τη συγκρότηση επιχειρημάτων, είτε αντιλόγου είτε λόγου,

σχετικά με τον θετικό ή μη «ρόλο των Φιλελλήνων στην Επανάσταση» (το θέμα της Αντιλογίας).

Παράδειγμα 2

Απεικόνιση Φιλελλήνων αξιωματικών το 1822. Η εικόνα από το βιβλίο του René Puaux, *Grèce, Terre aimée des Dieux*, Παρίσι [G. de Maleherbe] 1932. Πηγή: <https://www.ekt.gr/el/news/23790>.
Πάροχος: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, άδεια χρήσης της πηγής CC BY-NC 4.0.

Βήματα επεξεργασίας της εικόνας:

1. Περιγραφή εικονιζόμενου θέματος: Ποικιλομορφία ενδυματολογική, απεικόνιση ανδρών – λαϊκών, στρατιωτικών, κληρικού, πολιτών. Οι ενδυματολογικές διαφοροποιήσεις οφείλονται στις χώρες προέλευσης.
2. Τοποθέτηση εικόνας στον χώρο και τον χρόνο – ταυτότητα της πηγής: Ποιος είναι ο δημιουργός της; Ανώνυμος, αναφέρεται στο 1822, ως τίτλος αναγράφεται «Συνέλευση Ευρωπαίων αξιωματούχων κάπου στην Ελλάδα».
3. Αναγνώριση των συμφραζομένων της εικόνας: Το περικείμενο/context, π.χ., απουσιάζουν οι Έλληνες.
4. Αποκωδικοποίηση των λανθανόντων/υπόρρητων μηνυμάτων της εικόνας: Στόχος να μάθουν οι μαθητές να βλέπουν «πίσω από την εικόνα». Ποια η σκοπιμότητα παραγωγής της;
5. Σχολιασμός, σύνθεση.

6. Συσχέτιση των παραπάνω με το ερευνητικό ερώτημα που αφορά στον ρόλο των Φιλελλήνων στην Ελληνική Επανάσταση. Π.χ., τεκμαίρεται από την παραπάνω απεικόνιση κάτι για τη σημαντικότητα και την ιδιομορφία του ρόλου τους, θετικού ή μη;

3. Γλωσσική καλλιέργεια και Ιστορία

Το μάθημα της Ιστορίας συνυφαίνεται καταστατικά στενά με τη χρήση της γλώσσας, αφού η κατανόηση ιστορικών όρων και εννοιών και γενικότερα κειμένων, η άρθρωση προφορικού και γραπτού ιστορικού λόγου, όλα συναρτώνται με σχετική γλωσσική επάρκεια. Άλλωστε, η γλώσσα αναπτύσσεται πρωταρχικά μέσα από τη δηλωτική χρήση της και συνεισφέρει στη γνωστική ανάπτυξη,¹⁵ ενώ η διαδικασία της μάθησης αναπτύσσεται μέσα από την επικοινωνία. Ειδικότερα, δε, σε θέματα αξιολόγησης –και μάλιστα σε γραπτές ή προφορικές συνθετικές απαντήσεις σε ανοιχτού τύπου ερωτήσεις με πηγές– είναι προφανώς αδύνατη η ρητή διάκριση μεταξύ γλωσσικής έκφρασης και ιστορικής γνώσης.¹⁶

Κατά συνέπεια, οι μαθητές/τριες πρέπει να ασκηθούν στο να προχωρήσουν σταδιακά από το επίπεδο της απλής αφήγησης ή περιγραφής σε μια περισσότερο ερμηνευτική χρήση του ιστορικού λόγου που αναλύει και συνθέτει ταυτόχρονα, ενώ στηρίζεται σε τεκμήρια και συλλογισμούς-επιχειρήματα. Με άλλα λόγια, οι μαθητές/τριες πρέπει από το πρώτο στάδιο της γνώσης και κατανόησης να μετακινηθούν στο στάδιο της τεκμηριωμένης ερμηνείας και αξιολόγησης των δεδομένων μέσα από τη χρήση των ιστορικών πηγών. Συνεπώς, θα πρέπει και από γλωσσική άποψη να τίθενται οι εξής στόχοι:

- Ανάπτυξη δεξιοτήτων ανάκτησης πληροφοριών.
- Αναγνώριση τεκμηριωμένων στοιχείων/πληροφοριών.
- Περιγραφή, αφήγηση, εξήγηση, σύγκριση.
- Κατανόηση του περιεχομένου και της «ιστορικότητας» όρων όπως επανάσταση, κοινωνικός, πολιτικός, οικονομικός, αστικοποίηση, ριζοσπαστισμός και του τρόπου με τον οποίο αυτοί αποτελούν μέρος της πολυπλοκότητας των ιστορικών γεγονότων και καταστάσεων.
- Συναγωγή και παραγωγή πληροφοριών από κείμενα.
- Κατανόηση του τρόπου με τον οποίο λέξεις και φράσεις αποκρύπτουν απόψεις, θέσεις, στάσεις. Αναγνώριση ανάλογων λεκτικών τρόπων.
- Ικανότητα διάκρισης ανάμεσα σε γεγονότα και απόψεις/σχόλια.
- Εξαγωγή συμπερασμάτων.

15. Curtis, S. & Bartdwell, S. (1994). «Access to history», Bourdillon, H. (ed.), *Teaching History*, London: Routledge, σ. 170-172.

16. Shemilt, D. (2018). «Assessment of Learning in History Education: Past, Present, and Possible Futures», Metzger, S. & Harris, L. (eds.) *ό.π.*, σ. 449-472.

- Διατύπωση αξιολογικών κρίσεων.
- Αξιολόγηση πηγών.
- Επιλογή σχετικών πληροφοριών από μια ποικιλία πηγών.
- Άσκηση στη συζήτηση, ακρόαση, μελέτη, καταγραφή σημειώσεων.
- Δόμηση / σύνταξη ποικιλίας κειμένων – περιγραφές, επιχειρήματα, αφήγηση.

B. Μοντέλα Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Φ. Εγγλέζου)

Εισαγωγικά

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται δύο μοντέλα επιχειρηματολογίας-αντιλογίας, τα οποία εξυπηρετούν τους στόχους του εκπαιδευτικού προγράμματος «**Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821**». Τα προτεινόμενα μοντέλα επιχειρηματολογίας-αντιλογίας θα αξιοποιηθούν κατά την υλοποίηση του προγράμματος από τις παιδαγωγικές ομάδες των σχολείων που θα δηλώσουν συμμετοχή σε αυτό.

Ειδικότερα, παρουσιάζονται αναλυτικά οι **κανόνες** για την εφαρμογή των μοντέλων αυτών στο πλαίσιο της διεξαγωγής των *δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας*, ενώ επισυνάπτονται και τα συνοδευτικά **έντυπα αποτίμησης** κάθε δράσης ιστορικής αντιλογίας.

Ειδικότερα, θα αξιοποιηθούν τα παρακάτω μοντέλα:

- α) το μοντέλο «**Ιστορικά Βήματα με επιχειρήματα για το 1821**», το οποίο απευθύνεται σε μαθητές Δημοτικού και
- β) το μοντέλο «**Ιστορικές Αντιλογίες για το 1821**», το οποίο απευθύνεται σε μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου.

1. Μοντέλο Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης «Ιστορικά Βήματα με επιχειρήματα για το 1821»

Φάση Α΄: Διερεύνηση ιστορικών πηγών στην τάξη

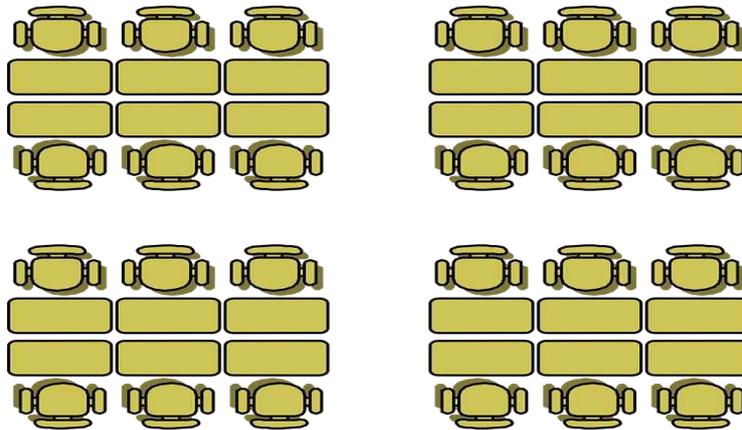
Διάρκεια: **90 λεπτά** (2 διδακτικές ώρες)

Η/Ο εκπαιδευτικός ενημερώνει τις/τους μαθήτριες/ητές για τη συμμετοχή της τάξης στο πρόγραμμα *Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821*. Αφού γίνουν ερωτήσεις ανίχνευσης της προϋπάρχουσας γνώσης των μαθητών/τριών σχετικά με την επανάσταση του 1821, με τη βοήθεια οπτικοακουστικού υλικού (π.χ. βίντεο, τραγούδια, φωτογραφίες, πίνακες ζωγραφικής κ.ά.), επιλεγμένου από την/τον υπεύθυνο

εκπαιδευτικό, οι μαθητές/τριες ξεκινούν να σχηματίζουν τη γενική εικόνα της περιόδου. Στη συνέχεια, η/ο υπεύθυνος εκπαιδευτικός αναφέρεται σε καίρια ιστορικά σημεία της περιόδου και παρουσιάζει στην τάξη τα προτεινόμενα ιστορικά θέματα προς διερεύνηση. Κατόπιν ψηφοφορίας με ανάταση χεριών των μαθητών/τριών, επιλέγεται ένα από τα θέματα αυτά.

Στη συνέχεια, η/ο εκπαιδευτικός δίνει αναλυτικές πληροφορίες για το θέμα, αξιοποιώντας και πάλι οπτικοακουστικά μέσα, την ιστορική χρονογραμμή και τον διάλογο για την επίλυση τυχόν αποριών των μαθητών/τριών.

Κατόπιν, οι μαθητές/τριες προετοιμάζονται για την ιστορική αντιλογία. Το θέμα της αντιλογίας αναγράφεται στον πίνακα. Ανάλογα με τον αριθμό τους, οι μαθητές/τριες της τάξης χωρίζονται σε ομάδες των 3-6 ατόμων. Ο αριθμός των ομάδων ποικίλλει ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών/τριών. Αν υποθέσουμε ότι ο αριθμός των μαθητών/τριών είναι 24, θα διαμορφωθούν 4 ομάδες των 6 ατόμων. Οι μαθητές/τριες μπορούν να καθίσουν ανά ομάδες, ενώνοντας τα θρανία, ώστε να έχουν χώρο εργασίας (βλ. Σχήμα 1).

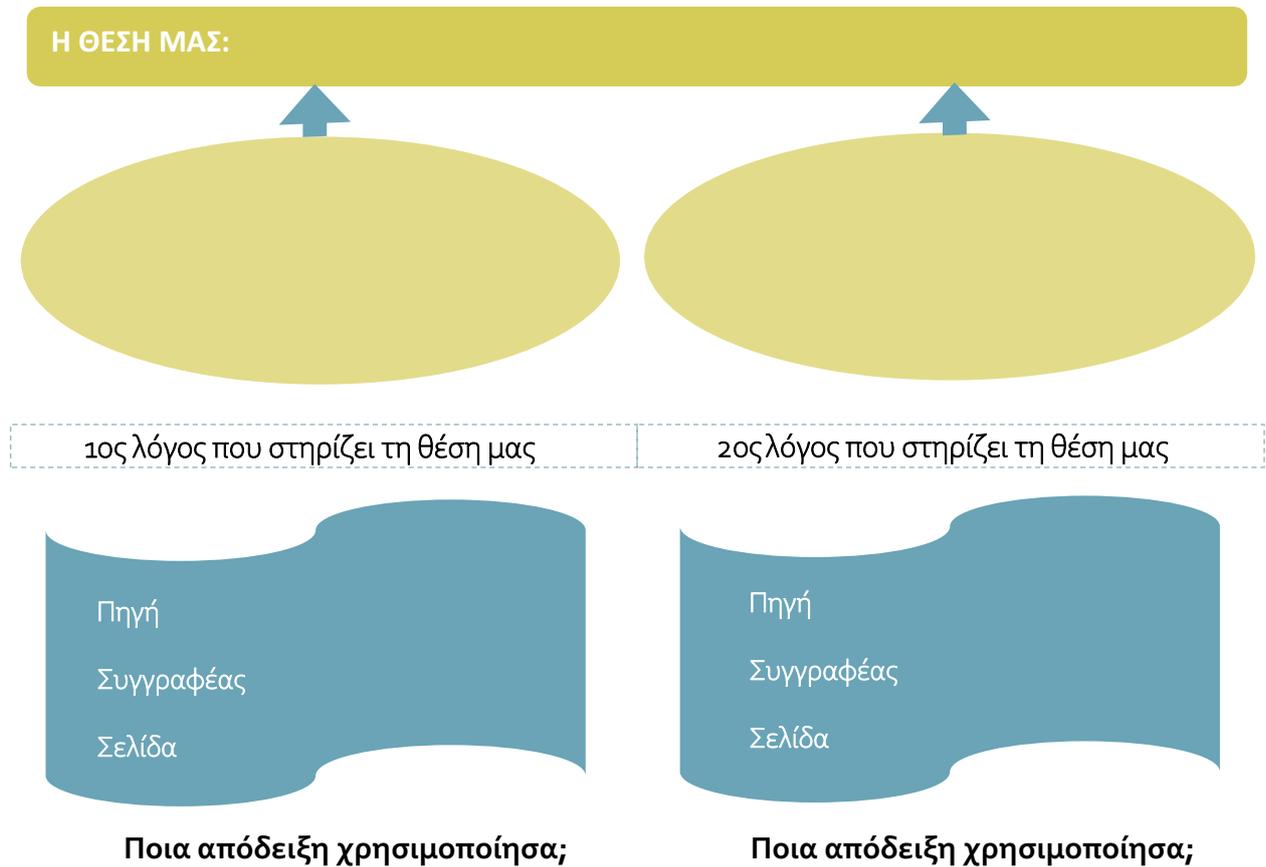
Σχήμα 1: Διάταξη θρανίων κατά τη φάση της διερεύνησης των ιστορικών πηγών.

Δύο ομάδες θα διερευνούν τα επιχειρήματα **υπέρ** του θέματος και οι άλλες δύο ομάδες τα επιχειρήματα **κατά** του θέματος βάσει των ιστορικών πηγών που τους έχουν δοθεί. Οι ιστορικές πηγές που διερευνώνται είναι κοινές για τους συμμετέχοντες μαθητές, ώστε όλοι να αποκτήσουν σφαιρική γνώση του θέματος.

Μέσα από τη διερεύνηση των πηγών οι μαθητές/τριες αντλούν τις αναγκαίες ιστορικές αποδείξεις που τους/τις βοηθούν να διαμορφώσουν τα επιχειρήματά τους. Κατά τη διάρκεια της διερευνητικής διαδικασίας, οι μαθητές μπορούν να κρατούν σημειώσεις στα τετράδιά τους σχετικά με τα ιστορικά στοιχεία που έχουν εντοπίσει.

Στο τέλος της διαδικασίας, οι μαθητές εμπλέκονται μεταξύ τους σε διάλογο, προκειμένου να αποφασίσουν τα τελικά επιχειρήματα της ομάδας τους. Κάθε μέλος της ομάδας καταγράφει ένα διαφορετικό επιχείρημα (θέση/λόγος) σχετικά με το εξεταζόμενο θέμα, καθώς και τα αποδεικτικά στοιχεία που το υποστηρίζουν σε χρωματιστά χαρτονάκια ή χαρτάκια post-it, διαφορετικού χρώματος για την ομάδα **υπέρ** και την ομάδα **κατά** (βλ. Σχήμα 2).

Ωστόσο, ανάλογα με το εξεταζόμενο θέμα, είναι δυνατόν οι μαθητές/τριες να συνεργαστούν μεταξύ τους για την παραγωγή των επιχειρημάτων. Τα χαρτάκια post-it μπορούν να φυλαχθούν στο «ιστορικό κουτί» της κάθε ομάδας, το οποίο θα παραμείνει στον χώρο του σχολείου. (Τα κείμενα αυτά δύναται να αναρτηθούν στην πλατφόρμα του προγράμματος Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας).

Σχήμα 2: Βασική δομή επιχειρήματος με απόδειξη.

Φάση Β΄: «Ιστορικά Βήματα με επιχειρήματα για το 1821»

Διάρκεια: **45 λεπτά** (1 διδακτική ώρα)

Μετά τη διερεύνηση των ιστορικών στοιχείων, διαμορφώνονται δύο ομάδες των τριών μέχρι πέντε ατόμων, οι οποίες τάσσονται **υπέρ** και **κατά** του θέματος. Οι συμμετέχουσες ομάδες είτε είναι οι ίδιες που είχαν συνεργαστεί στην προηγούμενη φάση Α΄ (αν αποτελούνταν από 5 άτομα) ή είναι μεικτές, δηλαδή προκύπτουν από τη σύνθεση των μελών και των τεσσάρων (4) ομάδων που διερεύνησαν τις πηγές στην προηγούμενη φάση.

Η σύνθεση των μεικτών ομάδων μπορεί να γίνει είτε κατόπιν εκδήλωσης ενδιαφέροντος των μαθητών/τριών είτε κατόπιν κλήρωσης. Μετά την ολοκλήρωση του

παιχνιδιού *Ιστορικά Βήματα με επιχειρήματα*, η διαδικασία μπορεί να επαναληφθεί με τους/τις υπόλοιπους/ες μαθητές/τριες των άλλων δύο ομάδων είτε την ίδια μέρα είτε την επόμενη.

Χρόνος προετοιμασίας: **15 λεπτά**

Διάρκεια ομιλίας κάθε μαθητή/τριας: **1-2 λεπτά**

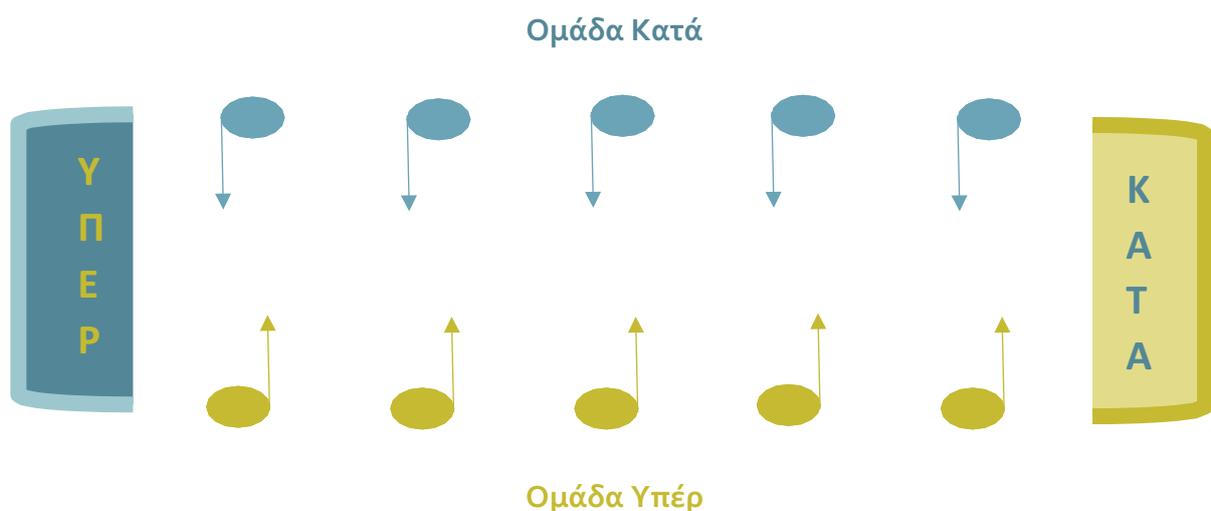
Διάρκεια περιληπτικής παρουσίασης επιχειρημάτων κάθε ομάδας: **1-2 λεπτά**

Διάρκεια ψηφοφορίας: **5 λεπτά**

Κατά την προετοιμασία των μαθητών/τριών, αποφασίζεται ποια επιχειρήματα θα υποστηρίξει ο καθένας/μία. Επίσης, οι μαθητές αποφασίζουν με ποια σειρά θα μιλήσουν, καθώς θα είναι παρατεταγμένοι στη σειρά (π.χ. 1ος, 3ος, 5ος, 2ος, 4ος ή 1ος, 5ος, 2ος, 4ος, 3ος κτλ.).

Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες/ουσες μαθητές/τριες παρατάσσονται ανά ομάδα (Ομάδα *Υπέρ* και Ομάδα *Κατά*) σε δύο ευθείες αντικριστά, με απόσταση δύο μέτρων η μία ομάδα από την άλλη. Οι υπόλοιποι/ες μαθητές/τριες (το ακροατήριο) μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες δεξιά και αριστερά, για να παρακολουθήσουν την ανταλλαγή επιχειρημάτων (βλ. Σχήμα 3).

Ο/Η πρώτος/η μαθητής/τρια που θα πάρει τον λόγο από την ομάδα **ΥΠΕΡ** κάνει ένα βήμα μπροστά και παρουσιάζει το πρώτο επιχειρήμα που στηρίζει τη θέση της ομάδας του/της. Αν, για παράδειγμα, το θέμα της ιστορικής αντιλογίας είναι: *Οι νησιώτες οφείλουν να μετατρέψουν τα εμπορικά πλοία σε πολεμικά για τις ανάγκες του Αγώνα*, τότε ο/η α' μαθητής/τρια οφείλει να αναφέρει ποια είναι η θέση της ομάδας του και ποιος ο λόγος που υποστηρίζει ότι είναι αναγκαία η μετατροπή των πλοίων βάσει του αποδεικτικού υλικού που έχει βρει μέσα από τις ιστορικές πηγές, συνθέτοντας την επιχειρηματολογία του/της.

Σχήμα 3: Διάταξη των μαθητών κατά τη φάση του παιχνιδιού *Ιστορικά Βήματα με επιχειρήματα*.

Ο/Η πρώτος/η μαθητής/τρια που θα πάρει τον λόγο από την ομάδα **ΚΑΤΑ** παρουσιάζει, αντίστοιχα, το πρώτο αντεπιχείρημα της δικής του ομάδας. Να επισημανθεί εδώ ότι οι μαθητές/τριες της ομάδας **ΚΑΤΑ** παρουσιάζουν αντεπιχειρήματα με τα οποία στηρίζουν τη θέση της ομάδας τους. Δεν είναι υποχρεωτικό να αντικρούουν ένα προς ένα τα επιχειρήματα της ομάδας **ΥΠΕΡ**, να κάνουν δηλαδή ανασκευή των επιχειρημάτων των αντίπαλων παικτών. Ωστόσο, αν αυτό είναι εφικτό, προσμετράται θετικά στη συνολική αποτίμηση της επιχειρηματολογίας της κάθε ομάδας. Το ίδιο ισχύει και για τους παίκτες της ομάδας **ΥΠΕΡ**.

Ο/Η δεύτερος/η ομιλητής/τρια που θα πάρει τον λόγο από την ομάδα **ΥΠΕΡ** οφείλει πριν την παρουσίαση του δικού του/της επιχειρήματος να έχει ακούσει ενεργητικά, δηλαδή με μεγάλη προσοχή, για να καταλάβει και να επαναλάβει εν συντομία το επιχείρημα του ομιλητή/τριας της αντίθετης ομάδας που μίλησε πριν από αυτόν/ή. Για παράδειγμα: *Αγαπητοί συμμαθητές, ακούσατε από τον Νίκο ότι η μετατροπή των εμπορικών πλοίων σε πολεμικά δεν ήταν αναγκαία. Ο Νίκος ανέφερε ότι η αρχική κατασκευή των πλοίων δεν προέβλεπε την τοποθέτηση κανονιών και ότι θα υπήρχαν κίνδυνοι για το πλήρωμα. Ωστόσο, εγώ θα υποστηρίξω ότι, πράγματι, η μετατροπή των εμπορικών πλοίων σε πολεμικά ήταν πολύ χρήσιμη, αφού με τον τρόπο αυτό θα γινόταν πιο εύκολη η περιπολία και η φρούρηση των νησιών από τα τουρκικά πλοία, και μάλιστα θα σας αναφέρω και το παράδειγμα των Σαμιωτών ναυτικών που...* κτλ. Το ίδιο θα γίνει και για τον επόμενο ομιλητή της ομάδας **ΚΑΤΑ**, που θα πάρει δεύτερος τον λόγο, όπως και για όλους τους επόμενους ομιλητές και των δύο ομάδων.

Η διαδικασία της ανταλλαγής επιχειρημάτων συνεχίζεται εναλλάξ ανάμεσα στους ομιλητές των ομάδων **ΥΠΕΡ** και **ΚΑΤΑ**, σύμφωνα με το σχέδιο που έχουν προ-αποφασίσει οι μαθητές/τριες κατά την προετοιμασία τους.

Ένας εκπρόσωπος από κάθε ομάδα του ακροατηρίου (**ΥΠΕΡ** και **ΚΑΤΑ**) θα κληθεί στο τέλος του παιχνιδιού *Ιστορικά Βήματα με επιχειρήματα* να συνοψίσει τα επιχειρήματα της αντίστοιχης ομάδας. Επομένως, είναι σκόπιμο οι μαθητές/τριες να σημειώνουν σε ένα τετράδιο τα κύρια επιχειρήματα του/της κάθε ομιλητή/τριας.

Αφού γίνει η περιληπτική παρουσίαση των επιχειρημάτων των ομάδων **ΥΠΕΡ** και **ΚΑΤΑ** από τα δύο μέλη του ακροατηρίου, το ακροατήριο ψηφίζει με ανάταση χεριών αν τάσσεται **ΥΠΕΡ** ή **ΚΑΤΑ** του θέματος με βάση την παρεχόμενη επιχειρηματολογία και τη συμπλήρωση του εντύπου αποτίμησης της δραστηριότητας.

Τέλος, καθόλη τη διάρκεια του παιχνιδιού, ένα μέλος του ακροατηρίου ορίζεται υπεύθυνο για τη χρονομέτρηση και για να χτυπάει ένα κουδουνάκι αν κάποιος ομιλητής υπερβεί τον χρόνο ομιλίας. Σε αυτή την περίπτωση, ο/η ομιλητής/τρια θα πρέπει να ολοκληρώσει την ομιλία του μέσα στα επόμενα 15 δευτερόλεπτα.

Φάση Γ΄: Αποτίμηση της Ιστορικής Αντιλογίας – ΑναστοχασμόςΔιάρκεια: **45 λεπτά** (1 διδακτική ώρα)

Σε αυτή τη φάση επιδιώκεται η αποτίμηση της Ιστορικής Αντιλογίας μέσα από συνεργατικές δράσεις των μαθητών. Ενδεικτικά, θα μπορούσε να δημιουργηθεί με θρανία ένας μεγάλος χώρος εργασίας, όπου θα τοποθετηθεί χαρτί μέτρου το οποίο θα μοιραστεί σε τέσσερις περιοχές: α) *το επιχείρημα που μου άρεσε περισσότερο*, β) *ποιο επιχείρημα δεν με έπεισε (και γιατί)*, γ) *τι έμαθα χάρη στις Ιστορικές Αντιλογίες* και δ) *τι ευχαριστήθηκα περισσότερο μέσα από τη διαδικασία των Ιστορικών Αντιλογιών*. Οι μαθητές θα περνούν κυκλικά από κάθε περιοχή και θα σημειώνουν με χρωματιστούς μαρκαδόρους τα σχόλιά τους σε κάθε περιοχή. Το σύνολο των σκέψεων των μαθητών μπορεί να αναρτηθεί στην τάξη ή σε κάποιον πίνακα του σχολείου. (Φωτογραφία της τελικής καταγραφής των σχολίων των μαθητών δύναται να αναρτηθεί στην πλατφόρμα του προγράμματος.)

Επίσης, τα ατομικά έντυπα αποτίμησης της αντιλογίας μπορούν να αναρτηθούν σε κάποιον πίνακα της τάξης. Οι μαθητές/τριες που συμμετείχαν στην αντιλογία μπορούν να δουν τις κρίσεις που διαμόρφωσε το ακροατήριο κατά τη διάρκεια της αντιλογίας αναφορικά με τέσσερα κριτήρια: α) ποιότητα επιχειρήματος, β) χρήση ιστορικών αποδείξεων, γ) στάση σώματος κ.ά., δ) χρήση γλώσσας, σύνταξης κ.ά.

2. Μοντέλο Επιχειρηματολογίας-Αντιλογίας Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης «Ιστορικές Αντιλογίες για το 1821»

Μοντέλο: «Ιστορικές Αντιλογίες για το 1821»

Στο πλαίσιο του προγράμματος **Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821**, οι μαθητές/τριες θα εμπλακούν στη διαδικασία ανταλλαγής επιχειρημάτων αναφορικά με ιστορικά ζητήματα που επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες. Μια τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει τη διάδραση με όλους τους συμμαθητές (στην τάξη) ή με το «ακροατήριο» (στην τελική εκδήλωση) μέσω της ανταλλαγής ερωτήσεων και απαντήσεων σε παραλλαγή αντιλογίας τύπου «πάνελ» (paneldebate) (The California High Speech Association's Curriculum Committee, 2004, σ. 36). **Στόχος** του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι η μελέτη και παρουσίαση αντίθετων απόψεων για το θέμα, προκειμένου να επιτευχθεί ουσιαστική και πολυεπίπεδη κατανόησή του. Με τον τρόπο αυτό, θα διευρυνθούν οι ιστορικές γνώσεις των μαθητών και θα ενδυναμωθεί η κατανόηση της πολύπλοκης φύσης των ιστορικών ζητημάτων. Η διεξαγωγή των **Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821** για μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου θα αναπτυχθεί βάσει του μοντέλου **Ιστορικές Αντιλογίες για το 1821** σε τρεις φάσεις υλοποίησης, οι οποίες περιγράφονται αναλυτικά παρακάτω.

Φάση Α': Προετοιμασία των μαθητών για την υλοποίηση «Δράσης Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821»

Διάρκεια: **90 λεπτά** (2 διδακτικές ώρες)

Στο πλαίσιο αυτό επιδιώκονται:

- α) η συνοπτική παρουσίαση του **προγράμματος** (5')
- β) η ενημέρωση των παιδιών για τους **κανόνες** και τη **διαδικασία** διεξαγωγής της ιστορικής αντιλογίας βάσει του μοντέλου **Ιστορικές Αντιλογίες για το 1821** (15')
- γ) η **προετοιμασία** των μαθητών/τριών από τον/την εκπαιδευτικό σχετικά με την απαραίτητη προϋπάρχουσα γνώση πάνω στην οποία θα βασιστεί η υλοποίηση της «Δράσης Ιστορικής Αντιλογίας» και θα οικοδομηθεί η «νέα γνώση». Θεωρείται απαραίτητη η ένταξη των παιδιών στο **ιστορικό πλαίσιο της Επανάστασης** και η αρχική προσέγγιση του **ιστορικού θέματος** το οποίο θα διαπραγματευτούν οι ομάδες στην ιστορική αντιλογία. Αξιοποιούνται διαδικασίες ομαδοσυνεργατικής μάθησης με επεξεργασία, διασταύρωση, αξιολόγηση και αξιοποίηση των πηγών για το θέμα, στη βάση της κατανόησης και της εξαγωγής ιστορικών επιχειρημάτων από τις ομάδες και της συζήτησής τους στην ολομέλεια. (70')

Καταρχάς, οι μαθητές/τριες θα πρέπει να ενταχθούν από την/τον εκπαιδευτικό αδρομερώς, σε πρώτη φάση, στη λεγόμενη «Μεγάλη Εικόνα», δηλαδή στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο της Επανάστασης 1821, προκειμένου να αποτελέσει η υλοποίηση της Δράσης Ιστορικής Αντιλογίας οργανικό μέρος της όλης διαδικασίας. Σε περίπτωση που οι Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας αποτελέσουν πρόγραμμα μεγαλύτερης διάρκειας (π.χ. πολιτιστικό ή πρότζεκτ), θα ήταν πολύ σημαντικό οι μαθητές να εμβαθύνουν περισσότερο, σε περισσότερες συναντήσεις, σε αυτή τη φάση της προετοιμασίας, για να φτάσουν στην εφαρμογή της Δράσης Ιστορικής Αντιλογίας στο τέλος.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται στους μαθητές τα προσφερόμενα θέματα ιστορικών αντιλογιών και κατόπιν ψηφοφορίας με ανάταση των χεριών οι μαθητές θα επιλέξουν ποιο από αυτά θα αποτελέσει το αντικείμενο της Δράσης Ιστορικής Αντιλογίας την οποία θα πραγματοποιήσουν. Μετά από την επιλογή του θέματος, θα δοθεί σε κάθε μαθητή/τρια προς μελέτη το σύνολο των σχετικών ιστορικών πηγών και θα τονιστεί από την/τον εκπαιδευτικό η ανάγκη ανεύρεσης επιχειρημάτων **τόσο υπέρ όσο και κατά του θέματος** από όλους τους μαθητές/τριες.

Ακολούθως, αφού χωριστούν σε ισάριθμες ομάδες, ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών κάθε τάξης, οι πηγές θα μοιραστούν με τυχαίο τρόπο στους/στις μαθητές/τριες από την/τον εκπαιδευτικό προκειμένου να εμβαθύνουν στο περιεχόμενό τους με βάση τα κριτήρια/ερωτήσεις που έχουν δοθεί. Πιθανόν η ίδια πηγή να μελετηθεί από περισσότερους από έναν/μία μαθητές/τριες, ανάλογα με τον αριθμό μαθητών/τριών κάθε τάξης.

Αφού ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία, θα ακολουθήσει **συζήτηση** μεταξύ των μαθητών/τριών κάθε ομάδας. Στο πλαίσιο αυτό, επιδιώκεται να καταγραφούν σε χαρτιά τύπου Α4 από τον/τη γραμματέα της κάθε ομάδας: α) οι κύριες επιχειρηματολογικές θέσεις **υπέρ** και **κατά** του θέματος που αναδύθηκαν μέσα από τη μελέτη των πηγών, καθώς και β) να συζητηθεί ποια **στοιχεία** των πηγών ενισχύουν αυτή τη θέση. Κατά τη διάρκεια αυτού του διαστήματος, η/ο εκπαιδευτικός μπορεί διακριτικά να παρευρίσκεται ανάμεσα στις ομάδες, και όπου τον/τη χρειάζονται να επιλύει απορίες, να δίνει διευκρινίσεις κ.ά.

Στη συνέχεια, θα ακολουθήσει συζήτηση όλων των ομάδων των μαθητών/τριών με τον συντονισμό της/του εκπαιδευτικού. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης, θα αναδυθεί το σύνολο των επιχειρηματολογικών θέσεων **Υπέρ** και **Κατά** του θέματος. Οι **θέσεις** θα καταγραφούν στον πίνακα (συμβατικό ή ψηφιακό). Επίσης, θα μπορούσαν να επιλυθούν **απορίες** των μαθητών ή/και να πραγματοποιηθεί συζήτηση αναφορικά με άλλες διαστάσεις του θέματος ή των πηγών: π.χ. αναφορά στον δημιουργό κάθε πηγής, στο ακροατήριο όπου απευθυνόταν το συγκεκριμένο έγγραφο τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο στην οποία αναφέρεται ή γράφτηκε, σε πιθανές κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές, θρησκευτικές παραμέτρους της εποχής οι οποίες επηρέασαν τη συγγραφή του κ.ά. Επίσης, θα μπορούσε να αποτιμηθεί από τους μαθητές αν και γιατί κρίνουν αυτή την πηγή σημαντική για την αποτελεσματικότερη κατανόηση του εξεταζόμενου θέματος (διάρκεια 70').

Τέλος, η/ο εκπαιδευτικός θα παρουσιάσει στους μαθητές το μοντέλο των *Ιστορικών Αντιλογιών για το 1821*, τους κανόνες και τον ρόλο που θα διαδραματίσουν οι μαθητές/τριες ως ομιλητές και ακροατήριο (διάρκεια 15'). Η επιλογή της πενταμελούς ομάδας που θα εκπροσωπήσει την τάξη κατά τη διεξαγωγή της Ιστορικής Αντιλογίας θα γίνει στο τέλος της Α' Φάσης, είτε με εκδήλωση ενδιαφέροντος των μαθητών είτε με κλήρωση, ώστε οι μαθητές/τριες να έχουν διαθέσιμο χρόνο για την ενδεδειγμένη μελέτη των προτεινόμενων ιστορικών πηγών ή/και την αναζήτηση νέων. Τέλος, θα καθοριστεί ποιοι/ες μαθητές/τριες θα συνθέσουν τις ομάδες αντιλογίας και ποιος/α θα αναλάβει τον ρόλο του/της συντονιστή/στριας της Ιστορικής Αντιλογίας.

Φάση Β': Διεξαγωγή της Ιστορικής Αντιλογίας

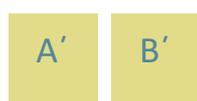
Διάρκεια: περίπου 70 λεπτά

Συμμετέχοντες

- 1 μαθητής/τρια ως συντονιστής/στρια της συζήτησης
 - 2 μαθητές/τριες συνθέτουν την ομάδα ΥΠΕΡ του εξεταζόμενου θέματος
 - 2 μαθητές/τριες συνθέτουν την ομάδα ΚΑΤΑ του εξεταζόμενου θέματος
- Το ακροατήριο της τάξης

Διάταξη του χώρου

Οι μαθητές/τριες κάθονται σε ευθύγραμμη διάταξη μπροστά στο ακροατήριο (βλ. Σχήμα 1). Ο συντονιστής βρίσκεται στο βήμα καθόλη τη διάρκεια της δράσης Ιστορικής Αντιλογίας, προκειμένου να δίνει τον λόγο στα μέλη των ομάδων του Λόγου και του Αντιλόγου και να τηρεί τον χρόνο ομιλίας του/της καθενός/μιάς ομιλητή/τριας.

Σχήμα 1: Διάταξη χώρου της Ιστορικής Αντιλογίας.

Διαδικασία

1. Το θέμα της αντιλογίας είναι προ-αποφασισμένο (βλ. Φάση Α΄). Στη διάρκεια της προηγούμενης εβδομάδας, οι μαθητές/τριες είχαν τη δυνατότητα να μελετήσουν τις δοθείσες ιστορικές πηγές ή/και να αναζητήσουν και νέες.
2. Η επιλογή των ομάδων ΥΠΕΡ και ΚΑΤΑ έχει γίνει στην προηγούμενη φάση, πριν την έναρξη της Ιστορικής Αντιλογίας, ενώπιον του ακροατηρίου της τάξης ή/και μελών της οργανωτικής επιτροπής κατόπιν κλήρωσης. Οι ομάδες έχουν 20΄ στη διάθεσή τους για την προετοιμασία τους (καθορισμός ποιος/α θα μιλήσει πρώτος/η, δεύτερος/η κτλ.) σε χώρο ειδικά προορισμένο για αυτόν τον σκοπό.
3. Τα θέματα θα πρέπει να επιδέχονται περισσότερες από μία ερμηνείες. Επίσης, θα πρέπει να είναι ισόρροπα ως προς την ανάπτυξή τους, δηλαδή θα πρέπει να υπάρχει αντίστοιχος αριθμός επιχειρημάτων και αποδεικτικού υλικού τόσο για την πλευρά ΥΠΕΡ όσο και ΚΑΤΑ του εξεταζόμενου θέματος.
4. Οι κανόνες που οφείλουν να ακολουθούν όλα τα συμμετέχοντα μέλη είναι οι ακόλουθοι:
 - Οι ιστορικές πηγές που θα αξιοποιηθούν θα πρέπει να είναι αξιόπιστες.
 - Οι μαθητές οφείλουν να αναφέρονται στην ιστορική πηγή που χρησιμοποιούν για να στηρίξουν την επιχειρηματολογία τους: όνομα συγγραφέα, τίτλος πηγής, χρονολογία έκδοσης, αριθμός σελίδας.
 - Οι μαθητές κατά την προκαταρκτική έρευνά τους αναζητούν επιχειρήματα τόσο ΥΠΕΡ όσο και ΚΑΤΑ του θέματος και τα μοιράζονται με τους συμμαθητές/τριες της ομάδας τους.
 - Μετά την αποτίμηση της Ιστορικής Αντιλογίας (Φάση Γ΄), οι συμμετέχοντες ομιλητές θα παραδώσουν στα μέλη της οργανωτικής επιτροπής ένα έντυπο καταγραφής των κύριων επιχειρημάτων τα οποία χρησιμοποίησαν κατά τη διάρκεια της αντιλογίας, καθώς και σαφείς αναφορές των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν (συγγραφέας, έτος συγγραφής έργου, σελίδα παραπομπής).

Ο ρόλος του/της συντονιστή/στριας

Κατά την έναρξη της Ιστορικής Αντιλογίας ο/η συντονιστής/στρια:

- **Παρουσιάζει** με συντομία το υπό εξέταση ιστορικό θέμα και κάνει μια σύντομη εισαγωγή σε αυτό.
- Δίνει τον **ορισμό** βασικών εννοιών του θέματος. Για παράδειγμα, αν το εξεταζόμενο θέμα είναι ότι «Η λήψη δανείων από ξένες δυνάμεις εξυπηρέτησε τις ανάγκες της επανάστασης του 1821», θα μπορούσε να γίνει αναφορά στους όρους *δάνειο*, *ξένες δυνάμεις*, *ανάγκες της επανάστασης*, σε μια προσπάθεια ερμηνείας αυτών των όρων, με τρόπο που να αποτελέσουν κοινά αποδεκτή βάση για τη διεξαγωγή της μετέπειτα αντιλογίας. Τα

συμμετέχοντα μέλη και των δύο ομάδων, ΥΠΕΡ και ΚΑΤΑ, οφείλουν να είναι ενήμερα για το περιεχόμενο της εισαγωγικής ομιλίας του/της συντονιστή/στριας πριν την έναρξη της αντιλογίας (τουλάχιστον μία μέρα πριν).

- Ζητά από το ακροατήριο την αρχική ψήφο του σχετικά με το θέμα με ανάταση χεριών και ανακοινώνει τα αρχικά αποτελέσματα της ψηφοφορίας: ΥΠΕΡ, ΚΑΤΑ, ΔΕΝ ΕΧΩ ΑΠΟΨΗ/ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ.
- Ανακοινώνει τους χρόνους διάρκειας κάθε ομιλίας και τις κάρτες με τις οποίες θα σηματοδοτεί τον χρόνο λήξης των ομιλιών. Για παράδειγμα: στο 2λεπτο των ομιλιών, σηκώνει την πράσινη κάρτα, στο 3λεπτο την πορτοκαλί κάρτα και στο 4λεπτο την κόκκινη κάρτα. Οι ομιλητές οφείλουν να ολοκληρώσουν την ομιλία τους μέσα στα επόμενα 15 δευτερόλεπτα. Αντίστοιχα, το ίδιο θα γίνεται και κατά την υποβολή ερωτήσεων στο 10 λεπτό, στο 1/μισι λεπτό και στα 2 λεπτά.
- Παρουσιάζει τους συμμετέχοντες ομιλητές βάσει ενός σύντομου βιογραφικού τους (π.χ. ονοματεπώνυμο, τάξη, σχολείο, θέση που υποστηρίζει ο/η ομιλητής/τρια).

Κατά τη διάρκεια της Ιστορικής Αντιλογίας

- Καλεί τους/τις ομιλητές/τριες της κάθε ομάδας να πάρουν τον λόγο.
- Μετρά τον χρόνο ομιλίας του/της καθενός/μιάς ομιλητή/τριας, χρησιμοποιώντας μία πράσινη, μία πορτοκαλί και μια κόκκινη κάρτα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.
- Αν παραστεί αναγκαίο, ο/η συντονιστής/στρια μπορεί να υποβάλει ερωτήματα στους/στις ομιλητές/τριες.
- Αν υπάρξει παραβίαση κάποιου κανόνα διεξαγωγής της αντιλογίας από τους συμμετέχοντες ή το ακροατήριο (π.χ. διακοπή ομιλητή/τριας), μπορεί να την επισημάνει, ώστε να συνεχιστεί απρόσκοπτα η διαδικασία.

Στο τέλος της Ιστορικής Αντιλογίας

- Στο τέλος της Ιστορικής Αντιλογίας ο/η συντονιστής/στρια δίνει μια συνοπτική ομιλία (διάρκειας 1-3 λεπτών) κατά την οποία παρουσιάζει ισόρροπα τα κύρια επιχειρήματα που έδωσε η κάθε ομάδα συμμετεχόντων στην Ιστορική Αντιλογία.
- Καλεί το ακροατήριο σε τελική ψηφοφορία σχετικά με το θέμα με ανάταση χεριών και παρουσιάζει τα αποτελέσματα της τελικής ψηφοφορίας.

Ο ρόλος των ομιλητών/τριών

Οι ομιλητές/τριες κάθε ομάδας ΥΠΕΡ και ΚΑΤΑ έχουν στη διάθεσή τους ίσο χρόνο για την υποστήριξη των θέσεών τους με επιχειρήματα και αποδεικτικό υλικό. Ο χρόνος ομιλίας για την ομάδα του Λόγου μοιράζεται σε δύο γύρους. Στον πρώτο γύρο (2' -3') συγκροτούν τη θέση τους, ενώ στον δεύτερο γύρο (δευτερολογία) (1' -2') αντικρούουν τα επιχειρήματα των συνομιλητών τους (ομάδα Λόγου) και παρουσιάζουν την τελική τοποθέτηση της ομάδας τους. Οι παίκτες της ομάδας του Αντιλόγου έχουν (4' -5') ο καθένας για να οικοδομήσουν τη θέση τους και να αντικρούσουν τα επιχειρήματα των ομιλητών της ομάδας του Λόγου.

Ειδικότερα, ο ρόλος του/της κάθε ομιλητή/τριας περιγράφεται στη συνέχεια:

1ος ομιλητής/τρια της ομάδας του Λόγου (διάρκεια ομιλίας 2' -3'):

- Υποστήριξη 1-2 επιχειρημάτων υπέρ της θέσης της ομάδας του Λόγου.
- Παρουσίαση αποδεικτικού υλικού που θα στηρίξει τα προτεινόμενα επιχειρήματα.

1ος ομιλητής/τρια της ομάδας του Αντιλόγου (διάρκεια ομιλίας 4' -5'):

- Υποστήριξη 1-2 επιχειρημάτων υπέρ της θέσης της ομάδας του Αντιλόγου.
- Παρουσίαση αποδεικτικού υλικού που θα στηρίξει τα προτεινόμενα επιχειρήματα.
- Αντίκρουση των επιχειρημάτων του/της πρώτου/ης ομιλητή/τριας της ομάδας του Λόγου.

2ος ομιλητής/τρια της ομάδας του Λόγου (διάρκεια ομιλίας 2' -3'):

- Υποστήριξη 1-2 επιχειρημάτων υπέρ της θέσης της ομάδας του Λόγου.
- Παρουσίαση αποδεικτικού υλικού που θα στηρίξει τα προτεινόμενα επιχειρήματα.

2ος ομιλητής/τρια της ομάδας του Αντιλόγου (διάρκεια ομιλίας 4' -5'):

- Υποστήριξη 1-2 επιχειρημάτων υπέρ της θέσης της ομάδας του Αντιλόγου.
- Παρουσίαση αποδεικτικού υλικού που θα στηρίξει τα προτεινόμενα επιχειρήματα.
- Αντίκρουση των επιχειρημάτων του/της δεύτερου/ης ομιλητή/τριας της ομάδας του Λόγου.
- Τελική τοποθέτηση της ομάδας του Αντιλόγου.

1ος ομιλητής/τρια της ομάδας του Λόγου (διάρκεια ομιλίας 1' -2'). Δευτερολογία:

- Αντίκρουση των επιχειρημάτων του/της πρώτου/ης ομιλητή/τριας του Αντιλόγου.

2ος ομιλητής/τρια της ομάδας του Λόγου (διάρκεια ομιλίας 1' -2'). Δευτερολογία:

- Αντίκρουση των επιχειρημάτων του/της δεύτερου/ης

ομιλητή/τριας του Αντιλόγου.

- Τελική τοποθέτηση της ομάδας του Λόγου.

Επίσης, ο/η κάθε ομιλητής/τρια αναμένεται να υποβάλει ερωτήματα στους συνομιλητές της αντίθετης ομάδας αμέσως μετά το πέρας κάθε ομιλίας. Τα ερωτήματα τα οποία υποβάλλουν οι συνομιλητές μεταξύ τους μπορούν να είναι προετοιμασμένα βάσει της μελέτης των πηγών και του κριτικού εντοπισμού πιθανών αδύναμων σημείων κάθε τοποθέτησης (υπέρ και κατά). Σχετικά με τις ερωτήσεις που υποβάλλονται, οι ομιλητές οφείλουν να λάβουν υπόψη τους τα ακόλουθα σημεία:

- Ο ομιλητής ο οποίος δέχεται το/τα ερώτημα/τα, οφείλει να το/τα ακούσει προσεκτικά και να είναι σίγουρος ότι απαντά σχετικά με αυτό που ερωτήθηκε. Σε περίπτωση που δεν έχει κατανοήσει απόλυτα την ερώτηση, μπορεί να ζητήσει διευκρινίσεις.
- Ο ομιλητής επιδιώκει να απαντήσει με πληρότητα και ακρίβεια στην ερώτηση την οποία δέχεται κάθε φορά, επεκτείνοντας, συμπληρώνοντας και διευκρινίζοντας τα ήδη διατυπωμένα επιχειρήματά του. Διατηρεί, ωστόσο, το δικαίωμα να μην απαντήσει σε αυτή, για παράδειγμα, αν εκτιμήσει ότι η συγκεκριμένη διάσταση του θέματος θα καλυφθεί στη συνέχεια της αντιλογίας από τον/την επόμενο/η ομιλητή/τρια της ομάδας του ή αν κρίνει ότι η συγκεκριμένη ερώτηση δεν σχετίζεται με το υπό πραγμάτευση θέμα.
- Ο τόνος υποβολής των ερωτήσεων δεν είναι επιθετικός ή αγενής. Οι ερωτήσεις υποβάλλονται με ειλικρινές ενδιαφέρον στο πλαίσιο μιας συζήτησης με στόχο την προαγωγή της γνώσης. Σε αντίθετη περίπτωση, ο/η συντονιστής/στρια έχει το δικαίωμα να παρέμβει, επισημαίνοντας το πρόβλημα.

Ο ρόλος του ακροατηρίου

Πριν τη διεξαγωγή της Ιστορικής Αντιλογίας, ο/η συντονιστής/στρια ζητά από το ακροατήριο την αρχική ψήφο του σχετικά με το θέμα: **ΥΠΕΡ, ΚΑΤΑ, ΔΕΝ ΕΧΩ ΑΠΟΨΗ/ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ** με ανάταση χεριών και παρουσιάζει τα αρχικά αποτελέσματα της ψηφοφορίας. Η ψηφοφορία γίνεται με αίσθηση ειλικρίνειας και υπευθυνότητας.

Κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της Δράσης Ιστορικής Αντιλογίας το ακροατήριο αναμένεται να:

- Κρατά σημειώσεις των επιχειρημάτων που εκφράζουν οι ομάδες του Λόγου και του Αντιλόγου
- Υποβάλει συναφή ερωτήματα με όσα έχουν ειπωθεί μετά την ολοκλήρωση της τοποθέτησης κάθε ομιλητή. Ο χρόνος για την υποβολή των ερωτήσεων και των απαντήσεων του κάθε ομιλητή δεν υπερβαίνει τα δύο λεπτά. Αυτό

σημαίνει ότι οι ερωτήσεις πρέπει να είναι σύντομες και ακριβείς, ώστε να δίνεται στον ομιλητή ο αναγκαίος χρόνος απάντησης. Επομένως, οι ερωτήσεις δεν παίρνουν τη μορφή τοποθέτησης.

- Η επιλογή των ατόμων από το ακροατήριο που υποβάλλουν ερώτηση με ανάταση του χεριού γίνεται από τον/την εκάστοτε ομιλητή/τρια.
- Επίσης, **οι ερωτήσεις επιδιώκουν:**
 - α) τη διευκρίνιση σημείων της επιχειρηματολογίας του/της ομιλητή/τριας που δημιούργησαν προβληματισμούς
 - β) την ανάδειξη πιθανών αδύναμων σημείων της προτεινόμενης συλλογιστικής και, κατ' επέκταση, της ιστορικής επιχειρηματολογίας και
 - γ) την εξαγγελία νέων πτυχών και διαστάσεων του θέματος που δεν έχουν θιγεί.

Στο τέλος της διεξαγωγής της δράσης Ιστορικής Αντιλογίας ο/η συντονιστής/στρια ζητά από το ακροατήριο την τελική ψήφο του σχετικά με το θέμα: ΥΠΕΡ, ΚΑΤΑ, ΔΕΝ ΕΧΩ ΑΠΟΨΗ/ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ με ανάταση χεριών και παρουσιάζει τα τελικά αποτελέσματα της ψηφοφορίας.

Ένα ή δύο μέλη του ακροατηρίου συγκεντρώνουν τα έντυπα αποτίμησης της Ιστορικής Αντιλογίας όλων των μαθητών και τα παραδίδουν στα μέλη της οργανωτικής επιτροπής των Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας με στόχο την ανατροφοδότηση των συμμετεχόντων.

Στη φάση αποτίμησης της δράσης Ιστορικής Αντιλογίας, ο/η συντονιστής/στρια μπορεί να ζητήσει από 2 μέλη του ακροατηρίου:

- να κάνουν μία σύντομη παρουσίαση της θέσης τους για το ζήτημα πριν την Ιστορική Αντιλογία (1' -2')
- να εκθέσουν δημόσια αν επήλθε αλλαγή στη θέση τους και γιατί (1' -2')
- να παρουσιάσουν δημόσια την αξιολόγηση της Ιστορικής Αντιλογίας (1' -2').

Αναγνώριση των δυνατών σημείων της αντίθετης άποψης από τους συμμετέχοντες

Στο τέλος της δράσης Ιστορικής Αντιλογίας θα δοθεί από 1' στους συμμετέχοντες από τον/την συντονιστή/στρια, ώστε να αναγνωρίσουν μια πτυχή της επιχειρηματολογίας της αντίθετης ομάδας η οποία τους προβλημάτισε ή τους δυσκόλεψε στην αντίκρουσή της. Η αναγνώριση της αντίθετης άποψης μπορεί να γίνει είτε από τους δύο παίκτες της κάθε ομάδας είτε από έναν εκπρόσωπό της κατόπιν συνεννόησης μεταξύ τους.

Φάση Γ΄: Αποτίμηση της Ιστορικής Αντιλογίας – Αναστοχασμός

Διάρκεια: 20 λεπτά

1. Αποτίμηση γνωστικού χαρακτήρα

Μετά την ολοκλήρωση της Ιστορικής Αντιλογίας, οι μαθητές/τριες που συμμετείχαν καλούνται να συντάξουν το έντυπο καταγραφής των επιχειρημάτων που χρησιμοποίησαν στη διάρκεια της επιχειρηματολογίας καθώς και των στοιχείων των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν (όνομα συγγραφέα, έτος έκδοσης, σελ.). Αυτά τα κείμενα δύναται να αναρτηθούν στην πλατφόρμα του προγράμματος *Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας*.

2. Αποτίμηση δημιουργικού χαρακτήρα

Κατά το ίδιο διάστημα, οι μαθητές που συνέθεσαν το ακροατήριο χωρίζονται σε ομάδες. Καταγράφουν σε χρωματιστά χαρτόνια ή χαρτί μέτρου τις απόψεις τους σχετικά με τη διεξαγωγή των αγώνων, απαντώντας, ενδεικτικά, σε ερωτήματα όπως: *Τι μου άρεσε περισσότερο από τη διαδικασία; Υπάρχει κάτι που θα πρότεινα να βελτιωθεί; Ποιο επιχείρημα βρήκα πιο πειστικό και γιατί;* Τα κείμενα των μαθητών μπορούν να αναρτηθούν σε εμφανές σημείο της τάξης ή/και του σχολείου. (Τα κείμενα αυτά δύναται να αναρτηθούν στην πλατφόρμα του προγράμματος *Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821*).

3. Αποτίμηση με ερωτηματολόγια διαφορετικά για εκπαιδευτικούς και μαθητές/τριες που συμμετείχαν και συμπληρώνονται online.

Παρουσίαση του μοντέλου των Δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας και προβλεπόμενοι χρόνοι ομιλιών και ερωτήσεων

ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΟΓΙΑΣ	
Εισαγωγή συντονιστή/στριας	2-3 λεπτά
Αρχική ψηφοφορία του ακροατηρίου για το θέμα – Παρουσίαση αποτελεσμάτων	5 λεπτά
ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΟΓΙΑΣ	
1 ^{ος} ομιλητής/τρια της ομάδας του Λόγου	2-3 λεπτά
Διάλογος: Ερωτήσεις από παίκτες της ομάδας του Αντιλόγου	1-2 λεπτά
Διάλογος: Ερωτήσεις από το ακροατήριο	2 λεπτά
1 ^{ος} ομιλητής/τρια της ομάδας του Αντιλόγου	4-5 λεπτά
Διάλογος: Ερωτήσεις από παίκτες της ομάδας του Λόγου	1-2 λεπτά
Διάλογος: Ερωτήσεις από το ακροατήριο	2 λεπτά
2 ^{ος} ομιλητής/τρια της ομάδας του Λόγου	2-3 λεπτά
Διάλογος: Ερωτήσεις από παίκτες της ομάδας του Αντιλόγου	1-2 λεπτά
Διάλογος: Ερωτήσεις από το ακροατήριο	2 λεπτά
2 ^{ος} ομιλητής/τρια της ομάδας του Αντιλόγου	4-5 λεπτά
Διάλογος: Ερωτήσεις από παίκτες της ομάδας του Λόγου	1-2 λεπτά
Διάλογος: Ερωτήσεις από το ακροατήριο	2 λεπτά
Δευτερολογία: 1 ^{ος} ομιλητής/τρια της ομάδας του Λόγου	2 λεπτά
Δευτερολογία: 2 ^{ος} ομιλητής/τρια της ομάδας του Λόγου	2 λεπτά
Συνοπτική ομιλία συντονιστή/στριας	1-3 λεπτά
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΟΓΙΑΣ	
Τελική ψηφοφορία του ακροατηρίου για το θέμα	4 λεπτά

Αναγνώριση των δυνατών σημείων της αντίθετης άποψης από τους συμμετέχοντες παίκτες	
Διάλογος μεταξύ των συμμετεχόντων για τη δύναμη των επιχειρημάτων (υπέρ και κατά) που διατυπώθηκαν	2-4 λεπτά
Συμμετοχή του ακροατηρίου	8-15 λεπτά
	Μέγιστη διάρκεια Ιστορικής Αντιλογίας 70 λεπτά

Αναλυτική παρουσίαση των κριτηρίων αποτίμησης των δράσεων Ιστορικής Αντιλογίας

Κριτήρια Περιεχομένου	
Άριστη (5) / Επαρκής (4-3) / Μέτρια (2-1)	
Τρόποι αξιοποίησης ιστορικών πηγών:	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Γενική Εικόνα – Πλαίσιο ▪ Συντάκτες πηγών – θέσεις/χώρος, χρόνος ▪ Έλεγχος αξιοπιστίας, κινήτρων, δυνατοτήτων δημιουργού πηγής ▪ Αυθεντικότητα/Σκοπιμότητα ▪ Διάκριση γεγονότων από τα σχόλια του συντάκτη ▪ Χρησιμότητα πηγής για το θέμα που συζητείται ▪ Άντληση πληροφοριών ▪ Διασταύρωση τεκμηρίων ▪ Αποκωδικοποίηση εικόνας/χάρτη/στοιχείων ▪ Αξιοποίηση στη συγκρότηση επιχειρηματολογίας 	
Κριτήρια Τεχνικής	
Άριστη (5) / Επαρκής (4-3) / Μέτρια (2-1)	
Μεθοδολογία	Τήρηση κανόνων αντιλογίας, επιχειρηματολογική στρατηγική που

	ακολουθήθηκε, τήρηση προβλεπόμενου χρόνου
Επιχειρηματολογία	Ικανός αριθμός, βαρύτητα, εγκυρότητα, ορθότητα, καταλληλότητα, συνάφεια, καθαρότητα σκέψης ομιλητή
Αντίκρουση επιχειρημάτων	Επιτυχής ανασκευή ή/και αντίκρουση της επιχειρηματολογίας των συνομιλητών
Δομή ομιλιών	Πρόλογος, διάταξη επιχειρημάτων, χρήση τεκμηρίων, σύνοψη, σύνδεση, ομαδοποίηση και ιεράρχηση επιχειρημάτων
Ομαδικότητα	Συνεργασία, συνοχή, αλληλοϋποστήριξη των μελών των ομάδων, σεβασμός στην αντίθετη άποψη
Ύφος	Φυσικότητα λόγου, αντιστοιχία λόγου με την επικοινωνιακή περίσταση, γλώσσα σώματος
Διαλογικές δεξιότητες	Υποβολή σύντομων και εύστοχων ερωτημάτων και εκφορά ετοιμόλογων και συναφών απαντήσεων στις ερωτήσεις της αντίθετης ομάδας

Έντυπο Αποτίμησης της Δράσης Ιστορικής Αντιλογίας

Συντονιστής/στρια Όνομα:	1 ^{ος} ομιλητής/τρια Λόγου Όνομα:	1 ^{ος} ομιλητής/τρια Αντιλόγου Όνομα:	2 ^{ος} ομιλητής/τρια Λόγου Όνομα:	2 ^{ος} ομιλητής/τρια Αντιλόγου Όνομα:
Εισαγωγική Ομιλία (οργάνωση, παρουσίαση μεγάλης εικόνας, έρευνα) 1 2 3 4 5	Περιεχόμενο Ομιλίας 1 2 3 4 5	Περιεχόμενο Ομιλίας 1 2 3 4 5	Περιεχόμενο Ομιλίας 1 2 3 4 5	Περιεχόμενο Ομιλίας 1 2 3 4 5
Διαχείριση Συζήτησης 1 2 3 4 5	Επιχειρηματολογικές Δεξιότητες 1 2 3 4 5	Επιχειρηματολογικές Δεξιότητες 1 2 3 4 5	Επιχειρηματολογικές Δεξιότητες 1 2 3 4 5	Επιχειρηματολογικές Δεξιότητες 1 2 3 4 5
Συνοπτική Ομιλία (οργάνωση, ισόρροπη παρουσίαση των κύριων επιχειρημάτων και των δύο ομάδων) 1 2 3 4 5	Αντικρούσεις Επιχειρημάτων 1 2 3 4 5	Αντικρούσεις Επιχειρημάτων 1 2 3 4 5	Αντικρούσεις Επιχειρημάτων 1 2 3 4 5	Αντικρούσεις Επιχειρημάτων 1 2 3 4 5
Κριτήρια Τεχνικής	Διαλογικές Δεξιότητες / Ερωτήσεις – Απαντήσεις 1 2 3 4 5	Διαλογικές Δεξιότητες / Ερωτήσεις – Απαντήσεις 1 2 3 4 5	Διαλογικές Δεξιότητες / Ερωτήσεις – Απαντήσεις 1 2 3 4 5	Διαλογικές Δεξιότητες / Ερωτήσεις – Απαντήσεις 1 2 3 4 5
Άριστη (5)	Ύψος 1 2 3 4 5	Ύψος 1 2 3 4 5	Ύψος 1 2 3 4 5	Ύψος 1 2 3 4 5
Επαρκής (4-3)	Μεθοδολογία 1 2 3 4 5	Μεθοδολογία 1 2 3 4 5	Μεθοδολογία 1 2 3 4 5	Μεθοδολογία 1 2 3 4 5
Μέτρια (2-1)	Ομαδικότητα 1 2 3 4 5	Ομαδικότητα 1 2 3 4 5	Ομαδικότητα 1 2 3 4 5	Ομαδικότητα 1 2 3 4 5

Ομάδα: _____		Σχολείο: _____	
Τάξη: _____		Ημερομηνία: _____	
Η θέση της ομάδας:			
1 ^{ος} επιχειρηματολογικός ισχυρισμός		2 ^{ος} επιχειρηματολογικός ισχυρισμός	
ισχυρισμός μας		ισχυρισμός μας	
Πηγή:		Πηγή:	
Συγγραφέας:		Συγγραφέας:	
Σελίδα:		Σελίδα:	
Εξηγώ τον συλλογισμό που συνδέει τα αποδεικτικά στοιχεία με τον ισχυρισμό		Εξηγώ τον συλλογισμό που συνδέει τα αποδεικτικά στοιχεία με τον ισχυρισμό	
3 ^{ος} επιχειρηματολογικός ισχυρισμός		4 ^{ος} επιχειρηματολογικός ισχυρισμός	
ισχυρισμός μας		ισχυρισμός μας	
Πηγή:		Πηγή:	
Συγγραφέας:		Συγγραφέας:	
Σελίδα:		Σελίδα:	
Εξηγώ τον συλλογισμό που συνδέει τα αποδεικτικά στοιχεία με τον ισχυρισμό		Εξηγώ τον συλλογισμό που συνδέει τα αποδεικτικά στοιχεία με τον ισχυρισμό	

Θεματικοί Φάκελοι με πηγές και υποστηρικτικό υλικό
για την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος

1. Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821 ΗΤΑΝ ΕΘΝΙΚΟΣ/ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ

Δημιουργοί εκπαιδευτικού υλικού: Β. Σακκά, Δ. Βασιλείου, Τ. Πετρίδης

Εισαγωγικά

α) Ιστορικό πλαίσιο

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 ξέσπασε σε μια εποχή που έγιναν πολλά επαναστατικά κινήματα στην Ευρώπη και στην Αμερική, σε ένα πλαίσιο γενικότερου αναβρασμού και αμφισβήτησης της καθεστηκυίας τάξης και των εύθραυστων πολιτικών και κρατικών σχηματισμών της εποχής. Στον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης και της λήξης των Ναπολεόντειων Πολέμων (1815), οι νικητές του Ναπολέοντα προσπάθησαν να θωρακίσουν την Ευρώπη από τη διάδοση επαναστατικών ιδεών και δράσεων, με επίγνωση ωστόσο της βαθιάς επιρροής των ιδεών του Διαφωτισμού στους διανοούμενους αλλά και σε σημαντικά τμήματα των πληθυσμών της ηπείρου. Η παρακμή και τα προβλήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και άλλων πολυεθνικών αυτοκρατοριών (Αυστριακής, Ρωσικής) προμήνυαν θύελλες. Σε αυτό το πλαίσιο και κάτω από την επιρροή των νεωτερικών πολιτικών ιδεών της εποχής, η Ελληνική Επανάσταση του 1821 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί εθνική αλλά και κοινωνική: οδήγησε στη δημιουργία ενός ανεξάρτητου ελληνικού εθνικού κράτους το οποίο οι επαναστάτες οραματίστηκαν με φιλελεύθερους πολιτικούς θεσμούς. Ο Διαφωτισμός, οι ιδέες περί έθνους, η ιδέα μιας ελεύθερης, ενιαίας, ομογενούς και δίκαιης πατρίδας στην οποία η εξουσία θα πηγάζει από το έθνος και όχι από τον μονάρχη και η μεταλαμπάδευσή τους μέσω των ελληνικών παροικιών της Δύσης σε τμήματα των χριστιανών υπηκόων του Οθωμανού σουλτάνου, η αντίσταση στην τυραννία της εξουσίας, είτε κεντρικής είτε τοπικών παραγόντων, η βαθμιαία καλλιέργεια κοινής εθνικής συνείδησης αντλούν δύναμη από πολλές πηγές και εκφράζονται με ποικίλους τρόπους. Σε αυτό το πλαίσιο οριοθετούνται και επιτελούνται οι δύο παρακάτω ερμηνευτικές θεωρήσεις: *η Ελληνική Επανάσταση του 1821 ήταν πρωτίστως και κατά κύριο λόγο εθνική ή η Ελληνική Επανάσταση του 1821 ήταν πρωτίστως και κατά κύριο λόγο κοινωνική;*

β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας

Η Ελληνική Επανάσταση είχε εθνικό χαρακτήρα, αφού αποσκοπούσε στην απαλλαγή από την οθωμανική κυριαρχία και στη δημιουργία εθνικού κράτους. Αυτή ήταν η κύρια ερμηνευτική προσέγγιση μέχρι το 1924, όταν ο ιστορικός Γιάννης Κορδάτος διατύπωσε την άποψη ότι η Ελληνική Επανάσταση του 1821 ήταν και, ή κυρίως, κοινωνική. Ο Κορδάτος υποστήριξε αυτή την άποψη βασιζόμενος στις κοινωνικές ομάδες που κινητοποιήθηκαν για την Επανάσταση και κατά τη διάρκειά της. Από τότε οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις διευρύνονται, καθώς μέσα από τη μελέτη όλο και περισσότερων ιστορικών πηγών διαπιστώνονται ανάλογες προσεγγίσεις, με αναφορές, μεταξύ άλλων, στην

αντίθεση του λαού στους πρόκριτους. Η δράση της Ιστορικής Αντιλογίας θα διερευνήσει τις δύο αυτές θέσεις.

Θέση: Ο χαρακτήρας της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 ήταν εθνικός/κοινωνικός.

Λόγος: Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 είχε εθνικό χαρακτήρα.

Αντίλογος: Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 είχε κοινωνικό χαρακτήρα.

Ενδεικτικά ερωτήματα για την επεξεργασία των πηγών και την ανάδειξη επιχειρημάτων:

1. Πώς βλέπουν την επανάσταση οι πρωταγωνιστές της; Την προσεγγίζουν με τον ίδιο τρόπο;
2. Ποια επιχειρήματα από τις πρωτογενείς πηγές υποστηρίζουν τον εθνικό χαρακτήρα της Επανάστασης;
3. Ποια επιχειρήματα από τις πρωτογενείς πηγές υποστηρίζουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της Επανάστασης;
4. Σε ποια επιχειρήματα βλέπουμε να υπάρχουν και οι δύο απόψεις ή διακρίνουμε αμφισημία;
5. Πώς έβλεπαν την Επανάσταση οι Οθωμανοί;
6. Πώς προσέγγιζαν ερμηνευτικά την Επανάσταση οι ιστορικοί του 19ου, 20ού και 21ου αιώνα;
7. Να δημιουργήσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με τα επιχειρήματα υπέρ της μιας και της άλλης άποψης.
8. Να συζητήσετε αν μπορεί να υπάρξει μια ερμηνεία που να περιλαμβάνει και τις δυο προσεγγίσεις.

Σημείωση:

Η ταξινόμηση των πηγών έγινε με βάση το είδος τους. Παρατίθενται πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, προκηρύξεις, διοικητικά έγγραφα, επιστολές, απομνημονεύματα αλλά και ερμηνευτικές προσεγγίσεις ιστορικών κατά τη διάρκεια των δύο αιώνων από την έναρξη της Επανάστασης.

Ενότητα 1: Κείμενα της «Ηγεσίας του Αγώνα»

Πηγή 1

- Είδος: Προκήρυξη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αλέξανδρος Υψηλάντης (1792-1828)
- Χρόνος δημιουργίας: 24 Φεβρουαρίου 1821
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: (1975). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, «Η Ελληνική Επανάσταση», τ. ΙΒ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 21-23.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Απόσπασμα από την Προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη, ο οποίος με την ιδιότητα του «Γενικού Επιτρόπου της Αρχής», δηλαδή του Αρχηγού της Φιλικής Εταιρείας, κηρύσσει την Επανάσταση στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, τη Βλαχία και τη Μολδαβία.

ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ!

Η ώρα ήλθεν, ω Άνδρες Έλληνες! Προ πολλού οι λαοί της Ευρώπης πολεμούντες υπέρ των ιδίων Δικαιωμάτων και ελευθερίας αυτών, μας επροσκάλουν εις μίμησιν. Αυτοί, καίτοι (= αν και) [...] ελεύθεροι, επροσπάθησαν όλαις δυνάμεσι να αυξήσωσι την ελευθερίαν και δι' αυτής πάσαν αυτών την Ευδαιμονίαν. Οι αδελφοί μας και φίλοι είναι παντού έτοιμοι [...]. Ας ενωθώμεν λοιπόν με ενθουσιασμόν! Η Πατρίς μάς προσκαλεί! Η Ευρώπη προσηλώνουσα τους οφθαλμούς της εις ημάς, απορεί διά την ακινησίαν μας. Ας αντηχήσωσι λοιπόν όλα τα Όρη της Ελλάδος από τον Ήχον της πολεμικής μας Σάλπιγγος, και αι κοιλάδες από την τρομεράν κλαγγήν των Αρμάτων μας. Η Ευρώπη θέλει θαυμάση τας ανδραγαθίας μας, οι δε τύραννοι ημών, τρέμοντες και ωχροί θέλουσι φύγει απ' έμπροσθέν μας.

Οι φωτισμένοι λαοί της Ευρώπης ενασχολούνται εις την αποκατάστασιν της ίδιας ευδαιμονίας· και πλήρεις ευγνωμοσύνης διά τας προς αυτούς των Προπατόρων μας ευεργεσίας επιθυμώσι την ελευθερίαν της Ελλάδος. Ημείς, φαινόμενοι άξιοι της προπατορικής αρετής και του παρόντος αιώνος, είμεθα ευέλπιδες να επιτύχωμεν την υπεράσπισιν των δικαίων αυτών και βοήθειαν· πολλοί εκ τούτων φιλελεύθεροι θέλουσιν έλθη διά να συναγωνισθώσι με ημάς. [...] Εις τα όπλα λοιπόν, φίλοι, η Πατρίς Μάς Προσκαλεί!

Αλέξανδρος Υψηλάντης Την 24η Φεβρουαρίου 1821.

Εις το γενικόν στρατόπεδον του Ιασίου

Πηγή 2

- Είδος: Διακοίνωση
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αχαϊκό Διευθυντήριο
- Χρόνος δημιουργίας: 25 Μαρτίου 1821
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Απόσπασμα από τη Διακοίνωση του Αχαϊκού Διευθυντηρίου προς τους εν Πάτραις προξένους των ξένων επικρατειών στο: (1975). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, «Η Ελληνική Επανάσταση», τ. ΙΒ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 86.

- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η Διακοίνωση είναι έγγραφο το οποίο προέρχεται ή απευθύνεται σε διπλωματικές αρχές και με το οποίο γνωστοποιείται μια κατάσταση. Το Αχαϊκό Διευθυντήριο ήταν μια επιτροπή προσωρινής διακυβέρνησης σε τοπικό επίπεδο, που σχηματίστηκε αμέσως μετά την έκρηξη της Επανάστασης, από προύχοντες της Αχαΐας. Με το παρόν έγγραφο θεώρησε σκόπιμο να απευθυνθεί στους Προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων που βρίσκονταν στην Πάτρα, προκειμένου να εξασφαλίσει την εύνοιά τους για τον Αγώνα.

Προς τους εν Πάτραις προξένους των ξένων επικρατειών

Ημείς, το Ελληνικόν έθνος των Χριστιανών, βλέποντες ότι μας καταφρονεί το οθωμανικόν γένος και σκοπεύει τον όλεθρον εναντίον μας [...], απεφασίσαμεν σταθερώς ή ν' αποθάνωμεν όλοι, ή να ελευθερωθώμεν. Και τούτου ένεκα βαστούμεν τα όπλα εις χείρας, ζητούντες τα δικαιώματά μας.

Όντες λοιπόν βέβαιοι, ότι όλα τα χριστιανικά βασίλεια γνωρίζουν τα δίκαιά μας, και όχι μόνον δεν θέλουν μας εναντιωθή αλλά και θέλουν μας συνδράμη, και ότι έχουν εις μνήμην, ότι οι ένδοξοι πρόγονοί μας εφάνησαν ποτέ ωφέλιμοι εις την ανθρωπότητα, διά τούτο ειδοποιούμεν την Εκλαμπρότητά σας και σας παρακαλούμεν να προσπαθήσετε, να είμεθα υπό την εύνοϊαν και προστασίαν του μεγάλου τούτου κράτους.

Πηγή 3

- Είδος: Διακήρυξη της Α΄ Εθνοσυνέλευσης
- Συγγραφέας/δημιουργός: Α΄ Εθνοσυνέλευση Επιδαύρου (Δεκ. 1821-Ιαν. 1822)
- Χρόνος δημιουργίας: 15 Ιανουαρίου 1822
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: (1822). *Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος, Έκδοσις πρώτη, Εν Κορίνθω, έτος Α΄ Ανεξαρτησίας*, σ. 28-29.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η παρούσα πηγή είναι ένα απόσπασμα από τη Διακήρυξη της Συνελεύσεως των Ελλήνων, ένα από τα κείμενα που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της Α΄ Εθνοσυνέλευσης των επαναστατημένων Ελλήνων, που συγκλήθηκε στα τέλη του 1821 στο χωριό Πιάδα, όπως ονομαζόταν τότε η Παλαιά Επίδαυρος. Κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης ψηφίστηκε το πρώτο σύνταγμα της Επανάστασης («Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος»), εκλέχτηκε η πρώτη κυβέρνηση και συντάχθηκε η Διακήρυξη, απόσπασμα από την οποία μελετάμε.

Μετά μακράν δουλείαν ην αγκάσθημεν τέλος πάντων να λάβωμεν τα όπλα εις χείρας και να εκδικήσωμεν εαυτούς, και την Πατρίδα ημών, από μίαν τοιαύτην φρικτήν και ως προς την αρχήν αυτής άδικον τυραννίαν, ήτις ουδεμίαν άλλην είχεν ομοίαν, ή καν δυναμένην οπωσούν μετ' αυτής να παραβληθή δυναστείαν. Ο κατά των Τούρκων πόλεμος ημών, μακράν του να στηρίζεται εις αρχάς τινάς δημαγωγικάς και στασιώδεις, ή ιδιωφελείς μέρους τινός του σύμπαντος Ελληνικού Έθνους σκοπούς, είναι πόλεμος

εθνικός, πόλεμος Ιερός, πόλεμος του οποίου η μόνη αιτία είναι η ανάκτησις των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής, τα οποία, ενώ την σήμερον όλοι οι ευνομούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης τα χαίρουσιν, από ημάς μόνον η σκληρά και απαραδειγμάτιστος των Οθωμανών τυραννία επροσπάθησε με βίαν ν' αφαιρέση και εντός του στήθους ημών να τα πνίξη [...].

Ενότητα 2: Έγγραφα της οθωμανικής διοίκησης

Πηγή 4

- Είδος: Φιρμάνι, δηλαδή διάταγμα του Οθωμανού σουλτάνου Μαχμούτ Β΄
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ο Οθωμανός σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ (1808-1839)
- Χρόνος δημιουργίας: 15 Αυγούστου 1821
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βασδραβέλλης, Ι. (επιμ.), (1952). *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας. Α΄ Αρχείον Θεσσαλονίκης 1695-1912*, Θεσσαλονίκη, σ. 441-444.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Σύμφωνα με την οθωμανική θέσμιση, το κράτος και η κοινωνία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν οργανωμένα με βάση τη θρησκεία που είχαν οι υπήκοοι του σουλτάνου. Οι μουσουλμάνοι θεωρούνταν ανώτεροι από τους μη μουσουλμάνους. Σε αυτό το πλαίσιο οι υπήκοοι του σουλτάνου χωρίζονταν με βάση τη θρησκεία τους σε μουσουλμάνους και ζιμήδες (χριστιανούς και Εβραίους), ενώ με βάση αν πλήρωναν φόρους σε ραγιάδες και μη· οι μουσουλμάνοι ραγιάδες πλήρωναν λιγότερους φόρους και είχαν περισσότερα προνόμια από τους ζιμήδες ραγιάδες. Στο απόσπασμα από φιρμάνι του Οθωμανού σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ που ακολουθεί, η οθωμανική εξουσία δίνει τη δική της εκδοχή για τους λόγους που έκαναν τους Έλληνες να ξεσηκωθούν: πρόκειται για μια στάση Ρωμιών, δηλαδή ορθόδοξων ραγιάδων ενάντια στην οθωμανική έννομη τάξη.

Μόλις φθάση το υψηλόν αυτοκρατορικόν φιρμάνιον, έστω (= να είναι) γνωστόν ότι η ύπαρξις του υψηλού κράτους μου και η [...] διατήρησις όλων των από αρχαίων χρόνων υφιστάμενων θεσμών και νόμων εβασίσθησαν μέχρι [...] στιγμής [...] επί των διατάξεων του εκ Θεού δοθέντος αγνού ιερού δικαίου. Εναντίον των διατάξεων αυτού δεν επιτρέπεται προφανώς ενέργεια είτε εκ μέρους των μεγιστάνων και υπουργών και υπαλλήλων του [...] κράτους μου είτε των λοιπών ατόμων και πιστών. Κατά τον τρόπον τούτον άπασαι αι από αρχαιοτάτων χρόνων υπό την διοίκησιν και υποταγήν του [...] σουλτανάτου μου διαβιούσαι φυλαί των ραγιάδων, εν όσω ετήρουν τους όρους της ραγιαδοσύνης των, έχαιρον[...] προστασίας και ασφαλείας της ζωής αυτοί τε και αι περιουσίαι των [...]. Επίσης και όταν υπερέβαινον τα όρια της ραγιαδοσύνης και εξήρχοντο του κύκλου της υποταγής, πάλιν αι κατ' αυτών επιβαλλόμεναι τιμωρίαι και ενέργειαι εγίνοντο καταφανώς βάσει των διατάξεων του [...] ιερού δικαίου. Η φυλή των Ρωμιών απετελείτο ανέκαθεν από φόρου υποτελείς ραγιάδες του [...] κράτους μου και ως εκ τούτου απελάμβανε πάσης στοργής και ευσπλαχνίας, η δε τιμή και αι

περιουσίαι των ραγιάδων ήσαν εξησφαλισμένα εις βαθμόν ανώτερον του αρμόζοντος εις ραγιάδες. Μολονότι όμως οι Ρωμιοί απελάμβανον ευεργεσίας και χάριτας, εν τούτοις, μη λαμβάνοντες υπ' όψιν την [...] ταύτην καλωσύνην και ευεργεσίαν, αλλά ακολουθούντες την οδόν της αχαριστίας, υπέπεσαν εις την πεπλανημένην ιδέαν και απετόλμησαν να διαπράξουν κατά της [...] θρησκείας την [...] προδοσίαν και μοχθηρίαν, τολμήσαντες εις τινά μέρη να στασιάσουν εναντίον του [...] σουλτανάτου, του στοργικού τούτου άνακτος των. Δόξα όμως τω Θεώ [...] επελήφθημεν από της πρώτης στιγμής της πατάξεως του στασιαστικού κινήματος και ελάβομεν αμέσως τα επιβαλλόμενα μέτρα, δια των υπαλλήλων δε και του Πατριάρχου συνεβουλευσαμεν και ενουθητήσαμεν μικρούς τε και μεγάλους κατ' επανάληψιν όπως συνέλθουν, υποταγούν και επανέλθουν εις την ραγιαδοσύνην [...].

Πηγή 5

- Είδος: Φιρμάνι του Οθωμανού σουλτάνου Μαχμούτ Β΄
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ο Οθωμανός σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ (1808-1839)
- Χρόνος δημιουργίας: Μεταξύ 11- 20 Ιουλίου 1830
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Δημητριάδη, Β. & Δασκάλου, Δ. (επιμ.), (2003). *Ο κώδικας των θυσιών. Ονόματα και δημευμένες περιουσίες των Χριστιανών αγωνιστών της Ανατολικής Κρήτης κατά την Επανάσταση του 1821*, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ηράκλειο: Π.Ε.Κ. – Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, σ. 356-357.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο παρακάτω απόσπασμα από φιρμάνι του σουλτάνου Μαχμούτ Β΄, με το οποίο παραχωρείται αμνηστία στους κατοίκους της Κρήτης που επαναστάτησαν, αναφέρονται οι λόγοι που, σύμφωνα με τον σουλτάνο, έκαναν τους κατοίκους της Κρήτης να ξεσηκωθούν, αλλά και η μέριμνα από πλευράς της σουλτανικής εξουσίας για να αποφευχθούν αντίστοιχες ενέργειες στο μέλλον.

[...] Στο παρελθόν, εξαιτίας των ενεργειών μερικών υπαλλήλων των περιοχών αυτών οι οποίοι έπραξαν αντίθετα με την αυτοκρατορική μου επιθυμία και εξαιτίας των προσπαθειών μερικών ραγιάδων για ταραχές και επαναστάσεις, σε μερικά νησιά του Αιγαίου παρουσιάστηκαν ταραχές και στάσεις. Το ίδιο και στο νησί της Κρήτης· οι υπήκοοι του υψηλού μου κράτους σε τόπους που βρίσκονταν σε αναταραχή με ανάρμοστη συμπεριφορά και με σκοπό την απόκτηση κέρδους, επί μακρό χρονικό διάστημα στερήθηκαν τα αγαθά της ασφάλειας και έμειναν μακριά από την ησυχία και χωρίς τα κέρδη του εμπορίου.

Οπωσδήποτε ό,τι έγινε ως τώρα έγινε, τα περασμένα ξεχασμένα [...]. [...] Να μην επιρριφθούν ευθύνες και μομφές, αλλά να θεωρηθούν λησμονημένα όσα έγιναν και [οι ραγιάδες] να θεωρηθούν άξιοι της συγγνώμης και του αυτοκρατορικού μου ελέους και να τους επιδαψιλευτεί χάρη· και επειδή και η υπακοή και η τιμιότητα τους είναι μεγάλη, [προστάζω] να μην καταπιέζονται και να μην βασανίζονται ποτέ εκ μέρους του [...]

κράτους μου και να αυξάνεται κάθε μέρα η ησυχία και η γαλήνη τους κάτω από την πλούσια σκιά της σουλτανικής μου προστασίας.

[...] Εφόσον πραγματοποιείται η συγκέντρωση και η είσπραξη του κεφαλικού φόρου που απαιτείται να πληρώνουν [ραγιάδες] αυτοί κατά κεφαλή [...] με κανένα τρόπο να μην ενοχλούνται και να μη δημιουργούνται αιτίες σύρραξης και συγκρούσεων εκ μέρους του εισπράκτορα του κεφαλικού φόρου και των οπλοφόρων του. Οι πρόκριτοι να μην βασανίζουν και να μην καταπιέζουν τους φτωχούς ραγιάδες φορολογώντας τους με μεγαλύτερα ποσά από τα νόμιμα. Αν χρειαστεί, να γράψουν και να παραπονεθούν για καταπιέσεις και για (να διεκδικήσουν) το δίκαιο τους, να γίνουν έρευνες και να διαταχθούν έλεγχοι και τιμωρίες.

[...] Από σήμερα και στο εξής προσέξτε καλά: κανέναν από τους ραγιάδες αυτούς, λόγω των προγενέστερων ενεργειών τους, με κανένα τρόπο και με καμιά πρόφαση δεν θα προσβάλετε και σε κανέναν δεν θα επιτεθείτε, ούτε με κανέναν θα συγκρουσθείτε, ούτε εσείς ούτε οι άλλοι κάτοικοι. Πάρτε με κάθε τρόπο προφυλάξεις και μέτρα. Να καταβάλετε κάθε προσπάθεια για την προστασία και την προφύλαξη τους με οποιονδήποτε τρόπο. [...]

Ενότητα 3: Επιστολές

Πηγή 6

- Είδος πηγής: Επιστολή¹⁷
- Συγγραφέας/δημιουργός: Οδυσσέας Ανδρούτσος (1788-1825)
- Χρόνος δημιουργίας: 15 Νοεμβρίου 1822
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκινος, Δ. (1975). *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 5, Αθήνα: Μέλισσα, σ. 299-300.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από επιστολή που απέστειλε ο Οδυσσέας Ανδρούτσος στον Κιοσέ Μεχμέτ πασά (1780-1832). Ο Κιοσέ Μεχμέτ πασάς ήταν ένας από τους υψηλόβαθμους στρατιωτικούς αξιωματούχους του Χουρσίτ Μεχμέτ πασά, του Οθωμανού διοικητή της Πελοποννήσου, κατά την περίοδο που ξέσπασε η

17. Ακολουθεί η απόδοση της Πηγής 6 στη σύγχρονη ελληνική γλώσσα: «Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι ο προσφιλέστατος σουλτάνος δε συμφωνούσε με αυτά μήτε και γνώριζε όλα αυτά τα πράγματα που γίνονταν. Και του στείλαμε επανειλημμένες φορές αναφορές [για αυτά], αλλά αυτές δεν έφτασαν στα χέρια του σουλτάνου, επειδή αυτοί οι άδικοι (= οι τοπικοί και περιφερειακοί αξιωματούχοι) έλεγχαν όλες τις εξόδους της πόλης και πιάνανε κάθε δική μας αναφορά που απευθυνόταν προς την πανίσχυρη οθωμανική κυβέρνηση, την κρατούσαν και έφτιαχναν τη δική τους και [έτσι] δε μας άκουγε ο σουλτάνος. Όλα αυτά τα κακά μάς στεναχώρησαν και για αυτό πήραμε τα όπλα με σκοπό ή να σταματήσουμε όλες αυτές τις αδικίες, τις παρανομίες ή να πεθάνουμε όλοι. Τώρα, η υψηλότητά σου, αν το επιθυμείς, στείλε μια αναφορά στον σουλτάνο για να σταματήσει όλες αυτές τις αδικίες ενάντια στους χριστιανούς με αυτοκρατορικό του διάταγμα και σύμφωνα με το Κοράνι, και τότε και εμείς θα ησυχάσουμε στα σπίτια μας και ο καθένας μας θα κοιτάζει τη δουλειά του και θα είμαστε καλύτερα από πριν».

Ελληνική Επανάσταση, και αρχηγού της οθωμανικής εκστρατείας κατά του αποστάτη Αλή πασά. Ο Κιοσέ Μεχμέτ πασάς τα δύο πρώτα χρόνια της Επανάστασης έδρασε στην περιοχή της ανατολικής Στερεάς Ελλάδας. Στην επιστολή του ο Οδυσσεάς Ανδρούτσος, αφού επισημάνει ότι οι «*κάτοικοι του σαντζακιού* (= διοικητική υποδιαίρεση του οθωμανικού κράτους) *της Ευρίπου* (= της Εύβοιας)» ξεσηκώθηκαν εξαιτίας των μεγάλων αδικιών και παρανομιών και βασάνων που υπέφεραν από τους τοπικούς και περιφερειακούς Οθωμανούς αξιωματούχους, οι οποίοι τα διέπρατταν αυτά ενάντια και παρά τις εντολές που προβλέπονται στο «*κιτάπι του Μωάμεθ* (= το Κοράνιο), γράφει:

Εις όλα αυτά ηξεύρομεν πολλά καλά ότι ο σεφκετλής (= προσφιλέστατος) βασιλεύς (= σουλτάνος) δε έχει ριζάν (= συγκατάθεση) μήτε είδησιν εις αυτά τα πράγματα όπου γίνονται, και του εγράψαμεν αρτζουάλια (= αναφορές) πολλές φορές και εις τα χέρια του βασιλέως κανένα δεν επήγεν, επειδή και αυτοί οι ζουλουμκιάρηδες (= τυραννικοί, άδικοι) είχαν όλα τα καπιά (= πύλες, έξοδοι) της πόλεως πιασμένα και κάθε αρτζουάλι, όπου από ημάς επήγαινε εις το κραταιόν δουβλέτι (= η οθωμανική κυβέρνηση), το εκρατούσαν αυτοί και έφτιαναν άλλα ιδικά τους κατά πως ήθελαν, και μη εισακούοντας εις τον βασιλέα. Όλα αυτά τα κακά μας εστενοχώρησαν και εσηκώσαμεν τα άρματα, και ή να σηκώσωμεν όλα αυτά τα ζουλούμια (= αδικίες, παρανομίες), ή να αποθάνωμεν όλοι. Τώρα η υψηλότης σου, αν είναι ο ορισμός σου, γράψε ένα αρτζουάλι εις τον βασιλέα, όπου να σηκώση από όλους τους χριστιανούς όλα αυτά τα ζουλούμια με χάτι χουμαγιούν (= σουλτανικό αυτοκρατορικό διάταγμα) και ανοίξη το κιτάπι του Μωάμεθ (= Κοράνι), και τότε εμείς θέλει ησυχάσει ο καθείς στο σπίτι του και θα κοιτάξη την δουλειά του και θα είμεθα χίλιαις φοραίς καλλίτερα από τα πρώτα.

Πηγή 7

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δημήτριος Πλαπούτας (1786-1864)
- Χρόνος δημιουργίας: 5 Νοεμβρίου 1823
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: *Αρχείον Κανέλλου Δεληγιάννη* (1993). *Τα έγγραφα 1779-1827*, Αθήνα: Κουλτούρα, σ. 78-79.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Απόσπασμα από επιστολή του Δημητρίου Πλαπούτα (1786-1864), καπετάνιου της περιοχής Λιοδώρας στη δυτική Αρκαδία και ανιψιού του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, προς τους κατοίκους της περιοχής Λαγκαδίων Αρκαδίας, πατρίδας των Δεληγιανναίων, ισχυρής οικογένειας προεστών της Πελοποννήσου.

Ενώ η διοίκησης με εδιόρισε δια να εκστρατεύσω εναντίον τον εχθρόν, και να συνδράμω δια να φυλαχθή τόσον πλήθος ανθρώπων εις τους κάμπους οπού ήτον απηλπισμένοι, ανελπίστως ήλθαν οι κύριοι Δεληγιανναίοι με στρατιώτας εκαταχάλασαν τα χωριά της Λιοδώρας τα έγδυσαν τα αφάνισαν και έπειτα ήλθαν και στο χωριό μας, μας έκλεισαν, μας εσκότωσαν, μας έγδυσαν και όλα κακά ημπορέσαν έκαμαν. Πράγμα οπού ούτε ο

ουρανός ούτε και η γη το υποφέρει, αλλά και σεις οι ίδιοι το γνωρίζετε. Εγώ ήλπιζα ότι να μην κινηθούν ποτέ εις ένα τοιούτον αντιπατριωτικόν πράγμα και δια τούτο άφησα το πράγμα μου, το σπίτι μου και επήγα να διαφενταίζω άλλους, εκεί δηλαδή οπού με επρόσταξε η διοίκησης. Τώρα όμως οπού είδα ότι περί πατρίδος δεν μετράει κανείς, ήλθα και εγώ να διαφενταίζω τα δικαιώματα, να εκδικηθώ τα όσα κακά μας έκαμαν. [...] Στοχασθήτε ότι αυτοί πάσχουν να σκοτώσουν, να χαλάσουν όσους γνωρίζουν δια διαφεντευτάς της πατρίδος, και να μείνουν δεσπότες να τυραννούν ελευθέρως μικρούς και μεγάλους καθώς και όταν δεν είχαν ανθίστασιν το έκαμαν και το έδειξαν τα εργατά τους.

Πηγή 8

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αχμέτ Νεπρεβίστα
- Χρόνος δημιουργίας: 8 Σεπτεμβρίου 1828
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Ψιμούλης, Β. (1998). *Σούλι και Σουλιώτες*, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΚΝΕ/ΕΙΕ), σ. 455.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Απόσπασμα από επιστολή του δερβέναγα (αρχηγού φρουράς ενός ορεινού –συνήθως– περάσματος) των Κραβάρων, στην ορεινή Ναυπακτία, Αχμέτ Νεπρεβίστα, προς τον Σουλιώτη Κίτσο Τζαβέλα (1801-1855), αρχηγό της εκστρατείας κατά του Λιδορικού. Όταν ο Κίτσος Τζαβέλας ζήτησε από τον Αχμέτ Νεπρεβίστα να παραδοθεί και να εγκαταλείψει την περιοχή, που έγινε πλέον ελληνική, ο Αχμέτ Νεπρεβίστα απάντησε:

[...] Πολλά λόγια δεν σου λέγω· σύρε από εκεί όπου ήλθες, ορφανέ, ότι σας λυπούμαι όπου εμείνατε τρεις Σουλιώται και θα χαθήτε όλοι. Και δια τόπον ελληνικόν όπου τον λέγεις, εδώ τόπος είμαι εγώ και νισαλά (= αν θέλει ο θεός) θέλεις με γνωρίσης ογλίγωρα. Μωρέ Κίτσο εγώ σε ηξεύρω Αρβανίτην ωσάν εμένα, εσύ που στον διάβολο τα έμαθες αυτά τα ελληνικά και εγώ δεν το ξέρω».

Πηγή 9

- Είδος: Αναφορά/Αίτηση
- Συγγραφέας/δημιουργός: Σταυριάνα Σάββαινα (1782-1868)
- Χρόνος δημιουργίας: 5 Νοεμβρίου 1823
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκινος, Δ. (1960). *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. ΙΒ΄, Αθήνα: Μέλισσα, σελ. 320-321.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η Σάββαινα (1782-1868), από τη Μάνη, ήταν γυναίκα κάποιου Σάββα, ο οποίος σκοτώθηκε τις πρώτες μέρες της Επανάστασης. Τότε αυτή, μολονότι είχε παιδιά, πήρε τα όπλα και συμμετείχε σε αυτήν. Με το τέλος της Επανάστασης, απευθύνθηκε στην Δ΄ Εθνοσυνέλευση (1829) ζητώντας την οικονομική της αποκατάσταση. Η Δ΄ Εθνοσυνέλευση αναγνώρισε τις υπηρεσίες που προσέφερε και ο Κυβερνήτης Ιωάννης

Καποδίστριας πήρε τα παιδιά της στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας. Την αίτηση της Σταυριάνας Σάββαινας προς την Δ' Εθνοσυνέλευση διαβάζουμε παρακάτω.

Κύριοι πληρεξούσιοι.

Το στάδιον της πολεμικής δόξης είναι βέβαια κατά φυσικόν λόγον μόνον δια τους άνδρας. Όταν όμως είναι λόγος περί σωτηρίας της Πατρίδος, όταν όλη σχεδόν η φύσις συντρέχει προς υπεράσπισιν της αι γυναίκες της Ελλάδος έδειξαν πάντοτε ότι έχουν καρδίαν να κινδυνεύσουν συναγωνιζόμεναι ως οι άνδρες, ημπορούν και να ωφελήσουν μεγάλως εις τας πλέον δεινάς περιστάσεις.

Είμαι γυναίκα χήρα, Κύριοι, έχω και ανήλικα ορφανά. Τούτο δεν μ' εμπόδισεν εις την αρχήν του ιερού πολέμου μας να πιάσω τα όπλα και να κινήσω με τους πρωταγωνιστάς δια την ελευθερίαν του Έθνους και προς εμψύχωσιν των αρχαίων στρατιωτών Ελλήνων.

Εστάθηκα πρώτον εις τας εκστρατείας του αοιδήμου Κυριακούλη (= Μαυρομιχάλη) έπειτα και άλλων αρχηγών, εις διάφορα μέρη, οίον την Εύριπον (= Εύβοια), την Στερεάν Ελλάδα, εις το Βαλτέτζι, εις τα Τρίκορφα, εις τον Αλμυρόν κτλ. Πόσον δε εκοπίασα εις το διάστημα του ιερού αγώνος, και ποίαν απόλαυσιν είχα ποτέ, μαρτυρούν και τα αποδεικτικά μου με τα οποία ηθέλησαν να με τιμήσουν ο ίδιος Κυριακούλης και ο στρατηγός κ. Διονύσιος Μούρτζινος, και άλλοι διάφοροι, δύνανται και προφορικώς να μαρτυρήσουν όσοι των εδώ πληρεξουσίων με είδαν εις τα στρατεύματα.

Εν τοσούτω παρρησιάζομαι (= παρουσιάζω με θάρρος) δια του παρόντος εις την Σεβαστήν ταύτην ομήγυριν δια να σας παρακαλέσω, Κύριοι, αν το στοχάζεσθε δίκαιον και πρόπον να λάβετε και περί εμού, οπρόνοιαν τινά, αναθέτοντες εις τον κοινόν πατέρα μας τον Κυβερνήτην (= Ιωάννη Καποδίστρια) την εκτέλεσιν της αιτήσεως μου, την οποίαν ελπίζω θέλετε αποδεχθή ευμενώς.

Μένω με το προσήκον σέβας.

Άργος, τη 3 Αυγούστου 1829

Σάββαινα, Σπαρτιάτισσα.

Ενότητα 4: Απομνημονεύματα

Πηγή 10

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Σάμιουελ Γκρίντλεϊ Χάου (1801-1876)
- Χρόνος δημιουργίας: 1828
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Χάου, Σ. Γ. (1997). *Ιστορική σκιαγραφία της Ελληνικής Επανάστας*, μτφ. Χατζημανουήλ, Ι., Αθήνα: Εκάτη.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Σάμιουελ Γκρίντλεϊ Χάου ήταν Αμερικανός γιατρός και φιλέλληνας. Από το 1824 μέχρι το 1827 υπηρέτησε ως γιατρός στις δυνάμεις των Επαναστατών. Με την επιστροφή του στις ΗΠΑ

κατέγραψε τις εμπειρίες του από την Ελληνική Επανάσταση σε ένα σχετικό βιβλίο από το οποίο προέρχεται το απόσπασμα.

Εκτός από αυτούς με τις επαναστατικές ιδέες, που τους παρακινούσε η ευγενική φιλοδοξία να ελευθερώσουν τη χώρα τους, πρέπει να πούμε ότι και πολλοί άλλοι εργαζόνταν, με όχι λιγότερο ζήλο, παρακινημένοι από συμφέρον. Σ' αυτούς συγκαταλέγονταν διάφορες ομάδες, όπως: οι δυσαρεστημένοι που δεν είχαν τίποτα να χάσουν, αλλά αντίθετα έβλεπαν μια ευκαιρία για να κερδίσουν. Οι άνεργοι, που έτρεφαν την ελπίδα ν' αλλάξει η τύχη τους με την Επανάσταση. [...] Ακόμη, πολλοί από τους μεγάλους πλούχοντες και κοτζαμπάσηδες [...] που χρωστούσαν τεράστια ποσά στους Τούρκους, δεν έβλεπαν άλλον τρόπο να απαλλαγούν από τα χρέη [...]. Άλλοι πλούχοντες πάλι είχαν την κρυφή ελπίδα ότι ανατρέποντας την εξουσία των Τούρκων θα έπαιρναν τις θέσεις τους. Αυτοί δεν επιθυμούσαν τίποτε άλλο, παρά να καταδυναστεύουν το λαό, όπως άλλωστε έκαναν και πριν.

Πηγή 11

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843)
- Χρόνος δημιουργίας: 1836
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κολοκοτρώνης, Θ. (1846). *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836*, Αθήνα: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείας, σ. 49.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το 1836 ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843) αφηγήθηκε στον Γεώργιο Τερτσέτη γεγονότα από τη ζωή του και τη δράση του στην Επανάσταση. Η αφήγηση αυτή εκδόθηκε σε βιβλίο που είναι γνωστό ως τα «Απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη». Ένα απόσπασμα από αυτό διαβάζουμε παρακάτω.

Η κοινωνία των ανθρώπων ήτο μικρή, δεν είναι παρά η επανάστασις μας που εσχέτισε όλους τους Έλληνας. Ευρίσκοντο άνθρωποι οπού δεν εγνώριζαν άλλο χωριό μακρυνά μίαν ώραν από το εδικό τους. Την Ζάκυνθο την ενόμιζαν ως νομίζομεν τώρα το μακρύτερο μέρος του Κόσμου. Η Αμερική μας φαίνεται ως πως τους εφαινέτο αυτών η Ζάκυνθος. Έλεγον: εις την Φραγκιά.

Πηγή 12

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Φώτιος Χρυσανθόπουλος (1798-1879)
- Χρόνος δημιουργίας: 1858
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Φωτάκος (1858). *Απομνημονεύματα περί της*

Ελληνικής Επανάστασης, Αθήνα: Τύπος και Βιβλιοπωλείο Π. Δ. Σακελλαρίου, σ. 84-85.

- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Φώτιος Χρυσανθόπουλος (1798-1879), πιο γνωστός με το όνομα Φωτάκος, συμμετείχε στην Επανάσταση του 1821 και χρημάτισε υπασπιστής του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από τα *Απομνημονεύματά* του και αναφέρεται στις αντιδράσεις των στρατιωτών κατά την πολιορκία της Τριπολιτσάς ενάντια στους προύχοντες της Πελοποννήσου. Όταν οι στρατιώτες πληροφορήθηκαν την άφιξη του Δημήτριου Υψηλάντη στην Πελοπόννησο κινήθηκαν ενάντια στους προύχοντες, οι οποίοι προσπαθούσαν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους την Επανάσταση για να εξασφαλίσουν ότι και στο μέλλον θα συμμετέχουν στην εξουσία και θα διατηρήσουν την ανώτερη κοινωνική τους θέση.

Αλλά προτού φύγει ο (Δημήτριος) Υψηλάντης διά το Λεοντάρι (= χωριό στα ΝΔ του σημερινού νομού Αρκαδίας) ανεφάνη οχλαγωγία διά να σκοτώσουν τους προύχοντας όπου δεν ηθέλησαν να αφήσουν ελευθέραν την διοίκησιν, ως ήθελεν ο Υψηλάντης [...]. Αλλ' ο Κολοκοτρώνης εβγήκε και τους καθησύχασε διά της δημηγορίας του, αφού έγεινε πρώτα σύντροφός τους και τους έβγαλε ξέμακρα του χωριού διά να τους ομιλήση. Τους είπεν ότι θα τους ομιλήση και έπειτα από την ομιλίαν ό,τι αποφασίσουν θα τους ήναι σύντροφος των· διότι και αυτός επιθυμεί τον σκοτωμόν των αρχόντων. Έπειτα τους έφερε διάφορα παραδείγματα και λόγους της εποχής εκείνης, και εις το τέλος είπεν, αλλ' αν τους σκοτώσωμεν, να τον βεβαιώσουν τι θα ειπή ο κόσμος και οι λοιποί χριστιανοί και οι βασιλείς της Ευρώπης· θα το επαινέσουν ή θέλουν το κατηγορήσει· θα ειπούν ότι οι Έλληνες δεν επαναστάτησαν να σκοτώσουν του Τούρκους τους τυράννους των, αλλά σκοτώνονται οι ίδιοι μεταξύ τους και σκοτώνουν τους προκρίτους των και δεν είναι άξιοι ελευθερίας. Οι λόγοι αυτοί έκαμαν το πλήθος και διελύθη, αφού τους υπεσχέθη ότι τους φέρνει πίσω τον Υψηλάντην.

Ενότητα 5: Ιστοριογραφία του 19^{ου} αιώνα

Πηγή 13

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ιωάννης Φιλήμων (1798/1799-1876)
- Χρόνος δημιουργίας: 1834
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Φιλήμων, Ι. (1934). *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρίας*. Ναύπλιο, εκ της Τυπογραφίας Θ. Κονταξή & Ν. Λουλάκη, σ. θ' -ι'.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Ιωάννης Φιλήμων ήταν ιστορικός, συγγραφέας και εκδότης εφημερίδας, ο οποίος συμμετείχε στην Επανάσταση του 1821. Το *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρίας*, από το οποίο προέρχεται το παρακάτω απόσπασμα, είναι το πρώτο κείμενο για την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης που γράφεται στα ελληνικά.

Την Επανάστασιν προπαρεσκεύασε πολιτικώς αυτή των Τούρκων η τυραννία, καθ' ην ο Έλλην δεν έχαιρε τα φυσικά και πολιτικά δίκαια, στερούμενος την ασφάλειαν και αυτού της ζωής του. Η Επανάστασις ήτο προετοιμασμένη, αφ' ου καιρού οι τελευταίοι Παλαιολόγοι παρέλιπον ως παρακαταθήκη εις τους Τούρκους το Βασίλειόν των (κατά την κυριεύουσαν δοξασίαν των Ελλήνων), οι δε Τούρκοι το ιδιοποιήθησαν ως πατρογονικήν και νόμιμον ιδιοκτησίαν δια του δικαιώματος του ισχυρότερου: αφ' ου καιρού η Θρησκεία του Έλληνος εξυβρίζε το πραγματικώς, μολονότι εφαινετο πολιτικώς προστατευομένη· το αίμα των μαρτύρων της αθωότητος εχύνετο χωρίς φειδώ· αι δε πολυειδείς βίαι, οι σπαραγμοί και αι μεταναστεύσεις κατέστησαν τον τόπο αντικείμενον του ελέους. Την Επανάστασιν εμπύχωνον ηθικώς η βαθμηδόν προϊούσα διάδοσις των φώτων, η ναυτιλία, το εμπόριον, τα παραδείγματα τόσων άλλων Εθνών. Την ενεθάρρυνον κατ' έναν τρόπον τα διάφορα πολιτικά και πολεμικά συστήματα, καθώς και αυτή προπάντων η Θρησκεία και οι λειτουργοί της, τους οποίους ίδομεν θερμούς μετόχους όλων των πολεμικών περιστάσεων του Έθνους. Την επροκαλείτο τέλος πάντων ο αύξων βαθμός της ηθικής, διά της οποίας ανεπτερούτο η ενδόμυχος και ορμητικήν προς την Ελευθερίαν κλίσις του Έλληνος.

Πηγή 14

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κωνσταντίνος Σάθας (1842-1914)
- Χρόνος δημιουργίας: 1869
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Σάθας, Κ. (1869). *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικών δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821)*, Αθήνα: Εκ της τυπογραφίας των τέκνων Ανδρέου Κορομηλά, σ. β'.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Κωνσταντίνος Σάθας (1842-1914) ήταν ιστορικός που ασχολήθηκε κυρίως με την ελληνική ιστορία κατά τα μεσαιωνικά και νεότερα χρόνια, δημοσιεύοντας σχετικές μελέτες. Από ένα έργο του για τις ελληνικές επαναστάσεις ενάντια στην οθωμανική εξουσία είναι και το παρακάτω απόσπασμα.

Υπέρ πίστεως και πατρίδος ηγωνίθη το έθνος. Διά του σταυρού και της ρομφαίας απέκτησε την ελευθερίαν. Οι μάρτυρες της ορθοδόξου πίστεως και οι αρειμάνιοι του εθνισμού πρόμαχοι εισίν οι δίδυμοι της ελληνικής ελευθερίας αστέρες.

Ενότητα 6: Ιστοριογραφία του 20^{ού} αιώνα

Πηγή 15

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γεώργιος Σκληρός (1878-1919)
- Χρόνος δημιουργίας: 1907
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Σκληρός, Γ. (1907). *Το κοινωνικόν μας ζήτημα*, Αθήνα, Εκδόσεις του Σοσιαλιστικού Κέντρου, 2η έκδ. 1922, σ. 44-45.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Γεώργιος Σκληρός (1878-1919) ήταν από τους πρώτους Έλληνες σοσιαλιστές που προσπάθησε να μελετήσει την ελληνική κοινωνία με βάση τις θεωρίες του μαρξισμού. Στο παρακάτω απόσπασμα δίνει τη δική του θεώρηση για την Ελληνική Επανάσταση.

Αμέσως προβάλλεται το ερώτημα: τι χαρακτήρα έφεραν αυτή (η Ελληνική Επανάσταση) [...]. Η επανάστασις ηδύνατο να φέρη ή αριστοκρατικόν ή αστικόν χαρακτήρα. Δηλαδή ή να ήτο επανάστασις υποδουλοθέντος υπό ξένης φυλής έθνους, διαζώζοντος ακεραίαν την φεουδαλικήν αριστοκρατίαν του και επομένως υπό την οδηγίαν αυτής ζητούντος να επανακτήση την πρώην ελευθερίαν και αριστοκρατικήν μορφήν του, ή τουναντίον να ήτο επανάστασις των αστικών στοιχείων προς εξασφάλισιν πολιτικών ελευθεριών. [...] Πράγματι ο χαρακτήρ τον οποίον έφερε η επανάστασις ήτο αρκετά συγκεχυμένος. Κατά βάθος ήτο αστική επανάστασις, προκληθείσα υπό της πρωτοφανούς οικονομικής ευεξίας των έσω και έξω αστικών στοιχείων, της αφυπνίσεως του εθνικού φρονήματος ιδίως εις τας ανεπτυγμένας αστικές τάξεις και τους λογίους του έθνους. Η προ μικρού μεγάλη γαλλική επανάστασις, η τόσον επιτυχώς ανατρέψασα το μέχρι τούδε πανίσχυρον αριστοκρατικόν καθεστώς, ενέπλησεν εις μεν τα αστικά στοιχεία των άλλων κρατών ελπίδα απελευθερώσεως και του εθνικού φρονήματος ιδίως εις τας ανεπτυγμένας αστικές τάξεις και τους λογίους του έθνους. [...] Πλην όμως έφερε και πολλά αρχοντικά πολεμικά ημιφεουδαλικά στοιχεία τεθέντα μετά του κλήρου επί κεφαλής του κινήματος. Το δε σπουδαιότερον επισήμως η επανάστασις έφερε χαρακτήρα ουχί κοινωνικόν, τάξεως προς τάξιν, αλλά φυλετικόν, εθνικόν, σκοπούσα εις την πολιτικήν απελευθέρωσιν ολοκλήρου έθνους από ξένης φυλής.

Πηγή 16

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γιάννης Κορδάτος (1891-1961)
- Χρόνος δημιουργίας: 1924
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κορδάτος, Γ. (1924). *Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821*, Αθήνα: Βασιλείου, σ. γ' -δ'.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Γιάννης Κορδάτος (1891-1961) ήταν ιστορικός, νομικός και πολιτικός. Ως ιστορικός μελέτησε την ελληνική

ιστορία με βάση τις θεωρίες του μαρξισμού. Στα 1924, με αφορμή την επέτειο των εκατό χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1921) κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, από το οποίο προέρχεται το παρακάτω απόσπασμα.

Η επανάσταση του '21 δεν είναι αυθαίρετον κατασκεύασμα ούτε των πρωταγωνιστών αυτής ούτε της «πίστεως και της φιλοπατρίας» των τότε υπόδουλων ρωμιών. Υπάρχουν άλλα βαθύτερα αίτια τα οποία συνετέλεσαν δια την ανάπτυξιν και εκρηξίν της. Και τα αίτια αυτά είναι υλιστικά. Καμία «κοινωνική» ή «εθνική» επανάσταση μέχρι τούδε δεν προεκλήθη από την θέλησιν ωρισμένων προσώπων ή από οιαδήποτε υποκειμενικά ιδεαλιστικά ελατήρια. Αι μεγάλοι πολιτειακοί μεταβολαί εις την ιστορίαν της ανθρωπότητος έχουν την καταγωγήν των εις οικονομικά φαινόμενα. Αλλά και «εθνικοί» εξεγέρσεις δεν είναι ανεξάρτητοι από τον υλιστικόν παράγοντα ο οποίος κυριαρχεί εις την ζωήν.

Πηγή 17

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Απόστολος Δασκαλάκης (1903-1982)
- Χρόνος δημιουργίας: 1927
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Δασκαλάκης, Α. (1927). *Τα αίτια και οι παράγοντες της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*. Παρίσι: Αγών, σ. 8-9.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Απόστολος Δασκαλάκης (1903-1982) ήταν ιστορικός, καθηγητής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το βιβλίο του, από το οποίο προέρχεται το παράθεμα, μπορεί να εκληφθεί ως απάντηση της ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας στις απόπειρες να ερμηνευθεί η Ελληνική Επανάσταση με όρους κοινωνικούς, στο πλαίσιο των μαρξιστικών θεωριών.

Εθνική επανάσταση είναι αδύνατον να εννοηθή άνευ υπάρξεως «εθνικής συνειδήσεως» παρά τοις επαναστάταις. Τούτο ουδείς αρνείται, και ουδείς ακόμη αρνείται ότι οι Έλληνες του 1821 είχαν ιδίαν εθνικήν συνείδησιν. Ημφισβητήθη όμως, ότι υπήρχε πάντοτε «εθνική ελληνική συνείδησις» και υπεστηρίχθη ότι διεπλάσθη κατά τα τελευταία έτη υπό της αστικής τάξεως και επομένως ούτε ως αίτιον, ούτε ως παράγων καν δύναται να ληφθή υπ' όψιν διά την εξήγησιν της Ελληνικής επαναστάσεως. Ανακριβές και κακόπιστον. Επειδή δε εις το ψεύδος αυτό στηρίζεται κατά μέγα μέρος η εφαρμογή της θεωρίας του ιστορικού υλισμού επί του αγώνος της αναγεννήσεως, ας μας επιτραπή ν' ασχοληθώμεν εκτενέστερον με το θέμα τούτο.

Η «Ελληνική εθνική συνείδησις» υπήρχε συνεχώς και αδιαλείπτως από της καταλύσεως της Ελληνικής αυτοκρατορίας υπό των Τούρκων μέχρι της αναδημιουργίας Ελληνικού κράτους. [...] Οι περιηγηταί των Ελληνικών χωρών ξένοι, όχι μόνον εύρισκον πάντοτε Έλληνας διά να τους οδηγήσουν εις τα αρχαία μνημεία, αλλά και ικανούς να τους παράσχουν πληροφορίας διατηρηθείσας από παραδόσεως. Όλος ο Ελληνικός λαός ο

ζων παρά τα μνημεία του προγονικού του μεγαλείου [...] από εμφύτου απέβλεπε με υπερηφάνειαν προς αυτά, τα εθεώρει ως κάτι «ιδικόν του», κάτι εντελώς ξένον προς τον Τούρκον. Η δε Ελληνική γλώσσα, [...] ουδέποτε έπαυσε να είναι η καθαρώς «εθνική ελληνική γλώσσα».

Άσβεστος όμως και αναλλοίωτος εις την ψυχήν των υποδούλων διετηρήθη η ανάμνησις του εγγύς παρελθόντος, εκείνου το οποίον διέκοψε η Τουρκική κατάκτησις. Από της επομένης ακόμη της υποδουλώσεως ήρχισε να διαπλάσσεται η νεοελληνική εθνική συνείδησις. Ο Ελληνισμός χωρισμένος, διηρημένος, αναστατωμένος κατά τους τελευταίους χρόνους της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, ευρέθη εν πλήρει συνοχή επί της δουλείας και διεμόρφωσε συμπαγή και αδιαίρετον κοινότητα ιδανικών. Ο λαός ησθάνθη, ότι όταν έπεσεν η Κωνσταντινούπολις εις χείρας των Τούρκων, απώλεσεν όλον το έθνος της ελευθερίαν του και από στιγμής που η Αγία Σοφία μετεβλήθη εις τζαμίον, η ορθοδοξία υπετάχθη εις τον Μωαμεθανισμόν. Διά τούτο τα ιδανικά της Πατρίδος και της Πίστεως έλαβον τότε ως σύμβολα την «Πόλην» και την «Αγία Σοφία», εκεί δε πρέπει να αναζητήσωμεν την νεοελληνικήν εθνικήν συνείδησιν.

Πηγή 18

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γιάννης Κορδάτος (1891-1961)
- Χρόνος δημιουργίας: 1957
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κορδάτος, Γ. (1957). *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αθήνα: Εκδόσεις 20ός αιώνας, σ. 7-9.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Απόσπασμα από ένα μεταγενέστερο έργο του Γιάννη Κορδάτου. Αναφέρεται στον προοδευτικό ρόλο της αστικής τάξης των εμπόρων και караβοκύρηδων και την προσπάθειά τους για μόρφωση και αφύπνιση του ελληνικού λαού μέσα από τη δημιουργία σχολείων και βιβλιοθηκών, το τύπωμα βιβλίων και την ιδεολογική προετοιμασία της Επανάστασης.

Όταν όμως ήρθε το πλήρωμα του χρόνου, όταν δηλαδή το στρατιωτικο-φεουδαρχικό τουρκικό σύστημα έπαθε πολλά ρήγματα, οι Έλληνες πατριώτες που ζούσαν στις παροικίες του εξωτερικού άρχισαν να κινούνται και να σπέρνουν τον εθνικοαπελευθερωτικό σπόρο. Ο σπόρος αυτός βρήκε καλό έδαφος όχι μόνο στις παροικίες του εξωτερικού αλλά και στην Ελλάδα. Όμως στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα πρωτοστάτησεν η νέα τάξη, η αστική. Ο ρόλος της αστικής τάξης στα περασμένα χρόνια παντού ήταν προοδευτικός: «Η νεώτερη αστική τάξη -γράφει ο Μαρξ- σε κάθε βαθμό της ανάπτυξής της, πραγματοποίησε μιαν ανάλογη πολιτική πρόοδο [...] ο ρόλος της αστικής τάξης στην ιστορία υπήρξε από τους πιο επαναστατικούς.» Όπως και αλλού, έτσι και στην Ελλάδα, η αστική τάξη, όταν σχηματίστηκε, επηρεάστηκε από τις γαλλικές δημοκρατικές ιδέες και προσπάθησε να μορφώσει τον ελληνικό λαό και να τον ξυπνήσει από το λήθαργο της σκλαβιάς.

Πρωτοπορία της δικής μας αστικής τάξης στάθηκαν οι έμποροι και οι караβοκύρηδες.[...] Αυτοί έχτισαν σχολεία. Αυτοί τύπωσαν βιβλία. Αυτοί έφτιαξαν βιβλιοθήκες. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία, όλοι όσοι ανήκανε στην «Εταιρία του Ρήγα», ήταν αστοί. Το ίδιο έγινε και αργότερα. Οι ιδρυτές της «Φιλικής Εταιρίας» ήταν οι πιο πολλοί έμποροι. [...] Όλα τα κείμενα μας πληροφορούν πως ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας στο προπαρασκευαστικό του μέρος ήταν έργο κυρίως των εμπόρων και εμποροναυτικών. Είναι απόλυτα βεβαιωμένο από τις πηγές ότι η αστική τάξη μπήκε επικεφαλής και αυτή προετοίμασε υλικά και ιδεολογικά τον αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας.

Πηγή 19

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Έρικ Χομπσμπάουμ (1917-2012)
- Χρόνος δημιουργίας: 1962
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Hobsbawm, E. J. (1997). *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, μτφ. Οικονομοπούλου, Μ., Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 3η έκδ., σ. 203-205.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Έρικ Χομπσμπάουμ ήταν Βρετανός ιστορικός ο οποίος μελέτησε κυρίως τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Μεταξύ των πιο γνωστών έργων του είναι η τριλογία για τον 19ο αιώνα: «Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848», «Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875» και «Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914». Από το πρώτο έργο αυτής της σειράς διαβάζουμε παρακάτω την ανάλυσή του για την Ελληνική Επανάσταση.

Σε μια μόνο περίπτωση ο ατέρμονος πόλεμος των ποιμενικών φύλων και των ληστών-ηρώων ενάντια σε οποιαδήποτε αληθινή κυβέρνηση συγκεράστηκε με τις ιδέες του αστικού εθνικισμού και της Γαλλικής Επανάστασης: στον ελληνικό απελευθερωτικό αγώνα (1821-30). Ήταν συνεπώς η Ελλάδα να γίνει θρύλος και πηγή έμπνευσης των απανταχού εθνικιστών και φιλελεύθερων. [...]

Οι περισσότεροι Έλληνες έμοιαζαν πολύ με τις άλλες ξεχασμένες πολεμικές αγροτικές τάξεις και φυλετικές ομάδες της Βαλκανικής χερσονήσου. Μια μερίδα τους όμως αποτελούσε διεθνή εμπορική και διοικητική τάξη, εγκαταστημένη σε παροικίες ή σε κοινότητες σ' ολόκληρη της Τουρκική Αυτοκρατορία, και πέρα από αυτή. Η γλώσσα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, στην οποία ανήκαν οι περισσότεροι βαλκανικοί λαοί, ήταν η ελληνική, και Έλληνες επάνδρωσαν τα υψηλότερα κλιμάκιά της υπό τον Έλληνα Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης. Έλληνες δημόσιοι υπάλληλοι, ως υποτελείς πρίγκιπες, διοικούσαν τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες (τη σημερινή Ρουμανία). Με αυτή την έννοια, οι μορφωμένες και εμπορικές τάξεις των Βαλκανίων, της περιοχής της Μαύρης Θάλασσας και της Ανατολής, οποιαδήποτε και αν ήταν η εθνική καταγωγή τους, είχαν εξελληνιστεί ακριβώς εξαιτίας της φύσης των δραστηριοτήτων τους. Κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα, αυτός ο εξελληνισμός προχώρησε πιο ορμητικά απ' ό,τι προηγουμένως, εν πολλοίς λόγω της σημαντικής οικονομικής ανάπτυξης που

επεξέτεινε επίσης την εμβέλεια αλλά και αύξησε τις επαφές της ελληνικής διασποράς. [...] Και ακριβώς στους κόλπους αυτής της κοσμοπολίτικης διασποράς ρίζωσαν οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης: ο φιλελευθερισμός, ο εθνικισμός και οι μέθοδοι πολιτικής οργάνωσης από τις μασονικές μυστικές εταιρείες. Ο Ρήγας (1760-98) [...] μιλούσε γαλλικά και προσάρμοσε την Μασσαλιώτιδα (= γαλλικό επαναστατικό τραγούδι που έγινε ο εθνικός ύμνος της Γαλλίας) στα ελληνικά δεδομένα. Η Φιλική Εταιρεία, η μυστική πατριωτική εταιρεία που ήταν κυρίως υπεύθυνη για την επανάσταση του 1821, ιδρύθηκε στο νέο μεγάλο ρωσικό λιμάνι της Οδησού του 1814. [...]

Ευτυχώς όμως η Εταιρεία είχε φροντίσει να προσηλυτίσει και τους ντόπιους «κλέφτες», τους εκτός νόμου και τους αρχηγούς στις φάρες των ελληνικών βουνών (ιδίως στην Πελοπόννησο), και με πολύ μεγάλη επιτυχία [...]. Είναι αμφίβολο κατά πόσο ο [...] εθνικισμός σήμαινε πολλά πράγματα γι' αυτούς τους «κλέφτες» [...]. Αν κάτι αντιπροσώπευαν και υποστήριζαν ήταν το πανάρχαιο ήθος μιας χερσονήσου, όπου ο ρόλος του άντρα ήταν να γίνει ήρωας και όπου ο εκτός νόμου που έπαιρνε τα βουνά για να αντισταθεί σε κάθε κυβέρνηση και για να επανορθώσει στις αδικίες που γίνονταν εις βάρος του λαού ήταν το πολιτικό ιδεώδες. Στον ξεσηκωμό ανδρών όπως ο Κολοκοτρώνης, ληστής και ζωέμπορος, οι εθνικιστές δυτικού τύπου πρόσφεραν την ηγεσία και τους τοποθετούσαν σε πανελλαδική, μάλλον παρά σε τοπική κλίμακα. Με τη σειρά τους, αποκόμιζαν από τις επαναστάσεις ένα μοναδικό στοιχείο, που ενέπνεε δέος: τον μαζικό ξεσηκωμό ενός ενόπλου λαού.

Πηγή 20

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος (1913-2004)
- Χρόνος δημιουργίας: 1975
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Δεσποτόπουλος, Α. (1975). *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, «Παράγοντες, διάρκεια, φάσεις και ιδιομορφία της Ελληνικής Επανάστασης», τ. ΙΒ', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, σ. 8.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος ήταν ιστορικός, που αφιέρωσε πολλές μελέτες του στην Ελληνική Επανάσταση. Στο παρακάτω απόσπασμα από ένα σχετικό έργο παρουσιάζει τη δική του θεώρηση για αυτήν.

Η ελληνική επανάσταση ήλθε ύστερα από άλλες μικρότερες επαναστάσεις, τοπικές εξεγέρσεις και αδιάκοπη σχεδόν ανταρσία επάνω στα βουνά εναντίον του οθωμανού δυνάστη. Και ύστερα από μακρότατη ιδεολογική προετοιμασία. Για την πραγματοποίησή της και για την επιτυχία της συνέβαλε η μεγάλη πρόοδος των Ελλήνων, ιδίως κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα και τις πρώτες του 19ου, που εξασφάλισαν στο έθνος υλική δύναμη και αυτοπεποίθηση, πολιτική

αυτοσυνείδηση και ηθικό φρονηματισμό. Για την αποτόλμησή της συνέβαλαν αποφασιστικά, εκτός από την εθνική επαναστατική παράδοση, και οι επαναστατικές ιδέες της εποχής, διάχυτες ύστερα από τη Γαλλική Επανάσταση, που είχαν μάλιστα τότε και ειδικούς φορείς, τις μυστικές επαναστατικές εταιρείες. Προήλθε άρα η Ελληνική Επανάσταση από την επενέργεια παραγόντων κοινωνικο-οικονομικών και προπάντων παραγόντων ιδεολογικών, δηλαδή του πατριωτισμού της γενεάς εκείνης των Ελλήνων και του επαναστατικού φρονήματος μεγάλου μέρους της, κατά τις παραμονές του '21.

Ενότητα 7: Ιστοριογραφία του 21^{ου} αιώνα

Πηγή 21

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μαρκ Μαζάουερ
- Χρόνος δημιουργίας: 2000
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Μαζάουερ, Μ. (2002). *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα: Πατάκης, σ. 145-146.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Μ. Μαζάουερ είναι σύγχρονός μας ιστορικός, ο οποίος έχει δημοσιεύσει, μεταξύ άλλων, πολλές μελέτες για την ελληνική ιστορία. Στο απόσπασμα αυτό αναφέρεται στην επιρροή της Γαλλικής Επανάστασης στη σκέψη του Ρήγα Βελεστινλή και το όραμά του για ένα νέο κράτος, δημοκρατικό, που θα βασιζόταν στα ανθρώπινα δικαιώματα.

Το γεγονός όμως που έβαλε για πρώτη φορά την ιδέα ότι ίσως η χειραφέτηση μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από τη δράση των ίδιων των μαζών ήταν η Γαλλική Επανάσταση. Η ανατροπή της γαλλικής μοναρχίας, η άνοδος του Βοναπάρτη και, πάνω απ' όλα, η εισβολή τους στην οθωμανική Αίγυπτο το 1798 ριζοσπαστικοποίησαν την πολιτική σκέψη των χριστιανών διανοουμένων στα Βαλκάνια.

Ένας από την καινούρια φουρνιά των αγωνιστών είχε χρηματίσει γραμματέας των Φαναριωτών. Λεγόταν Ρήγας Βελεστινλής και δημοσίευσε στη Βιέννη κείμενα στα ελληνικά που έκαναν έκκληση για την ανατροπή της οθωμανικής δυναστείας και το σχηματισμό μιας νέας δημοκρατίας, η οποία θα βασιζόταν στα ανθρώπινα δικαιώματα. Η Νέα Πολιτική Διοίκησης των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας (1797) ήταν το προσχέδιο μιας νέας «Ελληνικής Δημοκρατίας»: Ο λαός θα ήταν κυρίαρχος, ανεξαρτήτως θρησκευματος και γλώσσας. Σήμερα, μαθημένοι όπως είμαστε στις κατοπινές εθνικές διαιρέσεις, ξαφνιαζόμαστε όταν βλέπουμε το Ρήγα να θεωρεί δεδομένο ότι το νέο κράτος θα έχει για επίσημη γλώσσα τα ελληνικά. Εκείνο όμως που ξάφνιασε τους συγκαίρινούς του ακόμα περισσότερο ήταν η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στην εκκλησία. Για το

Ρήγα η οθωμανική δυναστεία και η ορθόδοξη εκκλησία έπρεπε να παραμεριστούν για χάρη ενός μάλλον απροσδιόριστου «έθνους».

Πηγή 22

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Θάνος Βερέμης - Γιάννης Κολιόπουλος,
- Χρόνος δημιουργίας: 2006
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βερέμης, Θ. & Κολιόπουλος, Ι. (2006). *Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 53.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο παρακάτω απόσπασμα δύο σύγχρονοι μας ιστορικοί αναφέρονται στο πώς αντιλαμβάνονταν οι επαναστάτες τον αγώνα ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία και τη νομιμότητά του.

Από την επαναστατική προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη και αυτές των επαναστατών στη νότια Ελλάδα, το 1821, έως τις τελευταίες ανάλογες επίσημες διακηρύξεις οι Έλληνες δεν φείδονταν λόγων προκειμένου να στηρίξουν το επιχείρημα της νομιμότητας του αγώνα τους. Οι Έλληνες είχαν ηττηθεί, οι χώρες τους είχαν κατακτηθεί και οι ίδιοι είχαν υποδουλωθεί, αλλά δεν είχαν ποτέ ενσωματωθεί ως οργανικό μέρος της πολιτείας των κατακτητών. Δεν ήταν «αποστάται» οι Έλληνες, κατά τον συντάκτη των «Ελληνικών Χρονικών» του Μεσολογγίου, επειδή δεν είχαν υποταχθεί σε «νόμιμον αρχήν», και η Ελλάδα δεν είχε αποτελέσει «νόμιμον τμήμα της οθωμανικής επικρατείας». Η τουρκική κυριαρχία, σύμφωνα με άλλη εφημερίδα των επαναστατών, είχε τη μορφή στρατιωτικής κατοχής: οι Τούρκοι «εστρατοπέδευον» στις ελληνικές χώρες, δεν ήταν νόμιμοι κάτοχοι και κάτοικοί τους. Η Ελληνική Επανάσταση λοιπόν αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της νομιμότητας.

Πηγή 23

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Λεωνίδας Μοίρας
- Χρόνος δημιουργίας: 2021
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Μοίρας, Λ. (2021). *Η Ελληνική Επανάσταση μέσα από τα μάτια των Οθωμανών*, Αθήνα: Τόπος (Μοτίβο Εκδοτική), σ. 93-95.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο παρακάτω απόσπασμα ένας σύγχρονός μας ιστορικός παρουσιάζει πώς προσέλαβαν την Ελληνική Επανάσταση οι Οθωμανοί.

Φαίνεται επομένως ότι οι Οθωμανοί αξιωματούχοι θεωρούσαν πώς είχαν να κάνουν με γενικευμένη ανταρσία των υπηκόων τους ενάντια στη νομιμότητα, όπως αυτή οριζόταν από το οθωμανικό κράτος, χωρίς όμως να λαμβάνουν υπόψη τους τις παραμέτρους και τα ριζοσπαστικά αιτήματα των επαναστατημένων Ελλήνων. Οι

Οθωμανοί είδαν την Ελληνική Επανάσταση σαν μια απόπειρα εξέγερσης για την κατάλυση της οθωμανικής έννομης τάξης και ερμήνευσαν το κίνημα των Ελλήνων με αφετηρία τη θρησκεία. [...] Αναζητώντας τα κοινωνικά αίτια της Επανάστασης ο Σανί Ζαντέ ανέφερε σαν κύρια εξήγηση την κακοδιοίκηση, «η οποία προήλθε έπειτα από απομάκρυνση των σοφών αντρών από τη διαχείριση των υποθέσεων του κράτους, λόγω των μεταβολών που σημειώνονται στα ήθη και τα έθιμα εδώ και 200 περίπου χρόνια». Ο Οθωμανός χρονικογράφος επανέλαβε το μοτίβο περί «μεταβολών στα ήθη», «παρακμής του κράτους» και έλλειψης πειθαρχίας, μοτίβο που απαντά σε αρκετά έργα της οθωμανικής λογιόσύνης και συχνά οδηγεί σε μια τελεολογική αντίληψη της ιστορίας, καθώς η ερμηνεία αρκετών εξεγέρσεων ή στρατιωτικών αποτυχιών αποδιδόταν στη θεία τιμωρία λόγω της παρέκκλισης των πιστών από τις επιταγές του Θεού. Η αντίληψη αυτή, σε συνδυασμό με την «έλλειψη ζήλου» από πλευράς μουσουλμάνων που διέγνωσε ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄, έδινε μια εξήγηση όχι μόνο για το ξέσπασμα της «ανταρσίας των Ρωμιών», αλλά και για την αδυναμία των αρχών να την καταστείλουν.

Γλωσσάρι

Αρβανίτης: Ο ορθόδοξος αλβανόφωνος.

Αρματολοί: Η οθωμανική εξουσία ανέθετε σε ντόπιους ένοπλους μιας περιοχής να την προστατεύουν από τους κλέφτες και να φροντίζουν για την τάξη. Ανάμεσα σε αυτά τα στρατιωτικά σώματα ιδιαίτερα ισχυροί έγιναν οι αρματολοί, που ήταν κυρίως χριστιανοί. Πολλοί κλέφτες επιδίωκαν να γίνουν αρματολοί, ενώ συχνά αρματολοί που παύονταν από τα καθήκοντά τους γίνονταν κλέφτες. Η περιοχή στην οποία ασκούσε τα καθήκοντά της μια ομάδα αρματολών ονομαζόταν αρματολίκι.

Γένος: Η απόδοση στα ελληνικά του οθωμανικού όρου μιλέτ (τουρκ. millet). Μιλέτ ονομαζόταν κάθε θρησκευτική κοινότητα που αναγνωριζόταν από το οθωμανικό κράτος και είχε επικεφαλής έναν θρησκευτικό αρχηγό. Εκτός από το ορθόδοξο μιλέτ (τουρκ. rum milletti), το οθωμανικό κράτος στις αρχές του 19ου αιώνα αναγνώριζε το αρμενικό (τουρκ. ermeni milletti) και το εβραϊκό μιλέτ (τουρκ. yehudi milletti).

Δουβλέτι (Δοβλέτι): Το κράτος, η κρατική εξουσία (τουρκ. devlet).

«Ελληνικά Χρονικά»: Ελληνική εφημερίδα που εξέδιδε στο Μεσολόγγι από τον Ιανουάριο του 1824 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1826 ο Γιάκομπ (Ιάκωβος) Μάγερ (1798-1826), Ελβετός γιατρός και Φιλέλληνας.

Ιερό δίκαιο: Το ισλαμικό δίκαιο όπως είχε διαμορφωθεί στον αραβοϊσλαμικό κόσμο από τον 10ο αιώνα και μετά. Υπεύθυνοι για την εφαρμογή του ήταν οι ουλεμάδες, μουσουλμάνοι θρησκευτικοί λειτουργοί που ασχολούνταν με τη δικαιοσύνη και την εκπαίδευση.

Καραβοκύρης: Ο ιδιοκτήτης και καπετάνιος каравиού ή, σε περίπτωση που το караβι ανήκε σε περισσότερους, αυτός που είχε το μεγαλύτερο μέρος στη σύμπραξη.

Κλέφτες: Από τον 17ο αιώνα η βαθμιαία παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έκανε αρκετούς χριστιανούς (αλλά και μουσουλμάνους) ραγιάδες να φεύγουν στα βουνά, όπου συγκροτούσαν μικρές ένοπλες ομάδες που έκαναν επιθέσεις ενάντια σε μουσουλμάνους και χριστιανούς εμπόρους και αξιωματούχους. Παράλληλα, πίεζαν την οθωμανική διοίκηση να τους δώσει τοπική στρατιωτική ηγεσία, ώστε να μετατραπούν σε αρματολούς. Αυτοί λέγονται κλέφτες στον νότιο ελλαδικό χώρο.

Μασσαλιώτιδα: Ο γαλλικός εθνικός ύμνος. Γράφτηκε από τον Ρουζέ ντε Λιλ το 1792 ως πολεμικό τραγούδι για τα στρατεύματα της Γαλλικής Επανάστασης. Ακολούθως έγινε ο εθνικός ύμνος της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Μπέης: Διοικητής επαρχίας (τουρκ. bey).

Μυστικές Εταιρείες: Μυστικές επαναστατικές οργανώσεις που έδρασαν στον ευρωπαϊκό χώρο κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα και ειδικότερα μετά την Παλινόρθωση του Παλαιού Καθεστώτος στο Συνέδριο της Βιέννης (1815), με στόχο την οργάνωση επαναστάσεων φιλελεύθερου ή εθνικού χαρακτήρα. Πολλές τέτοιες εταιρείες αντέγραψαν διαδικασίες μύησης από τους ελευθεροτέκτονες (μασόνους), καθώς αρκετά από τα μέλη τους ήταν μέλη μασονικών στοών. Τέτοιες εταιρείες ήταν οι Καρμπονάροι στα ιταλικά κράτη, οι Δεκεμβριστές στη Ρωσία, ενώ στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και η Φιλική Εταιρεία.

Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως: Ο επίσημος τίτλος του ορθόδοξου πατριάρχη που εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη. Στο πλαίσιο της οθωμανικής έννομης τάξης ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, εκτός από πνευματικός ταγός, ήταν ο θρησκευτικός αρχηγός του «γένους» των ορθόδοξων πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (rum milleti), ο οποίος, ως ανώτατος αξιωματούχος του οθωμανικού κράτους, είχε την ευθύνη και τον έλεγχο των ορθόδοξων υπηκόων του σουλτάνου.

Παραδουνάβιες Ηγεμονίες: Πρόκειται για τη Βλαχία και τη Μολδαβία (σημερινή νότια και ανατολική Ρουμανία αντίστοιχα)· ήταν αυτόνομες ηγεμονίες κάτω από την επικυριαρχία του Οθωμανού σουλτάνου, στον οποίο πλήρωναν φόρο. Οι περισσότεροι ηγεμόνες τους (οσποδάροι) από τον 18ο αιώνα ήταν Φαναριώτες.

Πασάς: Ανώτατος Οθωμανός στρατιωτικός και διοικητικός αξιωματούχος (τουρκ. paşa).

Πρόκριτοι: Άτομα με οικονομική εξουσία και κύρος στις ελληνορθόδοξες κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που συγκέντρωναν τους φόρους και λειτουργούσαν ως ενδιάμεσοι μεταξύ της οθωμανικής εξουσίας και της ντόπιας κοινωνίας. Άλλες ονομασίες τους: προεστοί, δημογέροντες, κοτζαμπάσηδες (τουρκ. kocabaşı).

Ραγιαδοσύνη: Η υπαγωγή στο καθεστώς του ραγιά (τουρκ. reâgâ). Στην οθωμανική κοινωνική οργάνωση ραγιάδες ήταν οι υπήκοοι του σουλτάνου (μουσουλμάνοι, χριστιανοί, Εβραίοι) που πλήρωναν φόρους, σε αντίθεση με όσους εισέπρατταν φόρους (σουλτάνος και τιμαριούχοι). Οι μουσουλμάνοι ραγιάδες πλήρωναν λιγότερους φόρους από τους χριστιανούς και Εβραίους ραγιάδες.

Ρωμιοί: Οι ορθόδοξοι υπήκοοι του Οθωμανού σουλτάνου, που υπάγονταν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Σουλτανάτο: Ανεξάρτητη ηγεμονία μιας μουσουλμανικής επικράτειας επικεφαλής της οποίας ήταν ο σουλτάνος (τουρλ. sultan).

Τιμαριωτισμός: Τιμάριο (τουρκ. timar) ονομαζόταν η γη που παραχωρούσε ο Οθωμανός σουλτάνος μαζί με τα ετήσια εισοδήματά της (φόρους) σε σπαχήδες (τουρκ. sipahi) έναντι στρατιωτικής υπηρεσίας. Οι σπαχήδες, ως κάτοχοι τιμαρίων, έπρεπε να προσφέρουν στον Οθωμανό σουλτάνο έφιππη στρατιωτική υπηρεσία και να εξοπλίζουν και άλλους πολεμιστές. Οι σπαχήδες δεν ήταν κάτοχοι της γης, αλλά καρπώνονταν μέρος των εσόδων της. Από τα τέλη του 17ου αιώνα το τιμαριωτικό σύστημα παρακμάζει και σταδιακά εξαφανίζεται, ενώ αυξάνονται οι μεγάλοι γαιοκτήμονες, οι οποίοι είναι κάτοχοι της γης. Η μεγάλη αυτή ιδιοκτησία ήταν τα τσιφλίκια (τουρκ. Çiftlik) και αυτοί ονομαζόνταν τσιφλικάδες.

Φαναριώτης: Κυριολεκτικά ο κάτοικος της συνοικίας Φανάρι (τουρκ. Fener) στην Κωνσταντινούπολη, όπου από το 1601 εδρεύει το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Από τα μέσα του 17ου αιώνα συγκεντρώθηκαν γύρω από το Πατριαρχείο ορισμένοι ορθόδοξοι από διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που άρχισαν σιγά σιγά να ελέγχουν τους ορθόδοξους πληθυσμούς. Αυτοί ήταν συνήθως πλούσιοι και μορφωμένοι, μιλούσαν ελληνικά, τουρκικά και ξένες γλώσσες (ευρωπαϊκές γλώσσες, αραβικά, περσικά) και ζούσαν όπως οι Οθωμανοί αξιωματούχοι. Σταδιακά άρχισαν να αναλαμβάνουν υψηλά οθωμανικά αξιώματα, να γίνονται «Διερμηνείς της Πύλης» (αξίωμα που σχετιζόταν με τις επαφές της οθωμανικής ηγεσίας με ξένα κράτη) και «Διερμηνείς του Στόλου» (αξίωμα που σχετιζόταν με τη διοίκηση των νησιών). Από το 1709 οι εκάστοτε ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας προέρχονταν από τους Φαναριώτες.

Φεουδαλισμός: Το φεουδαρχικό πολιτικό και κοινωνικό σύστημα που επικράτησε στη μεσαιωνική Δυτική Ευρώπη, η φεουδαρχία. Ωστόσο, όταν ο όρος χρησιμοποιείται για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αναφέρεται στο τιμαριωτικό σύστημα και στον τιμαριωτισμό (βλ. σχετικό λήμμα).

Φιλελευθερισμός: Πολιτική και κοινωνική θεωρία που υποστηρίζει ότι στην πολιτική πρέπει να υπάρχει συμφωνία ανάμεσα σε αυτούς που κυβερνούν και σε αυτούς που κυβερνιούνται (κοινωνικό συμβόλαιο), αλλά και να εφαρμόζεται η διάκριση των εξουσιών (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική): υποστήριζε ακόμη τις ανθρώπινες ελευθερίες, την ανεξιθρησκία και την αξία της ιδιοκτησίας, ενώ στην οικονομία υποστήριζε την ελεύθερη αγορά, σύμφωνα με την οποία το κράτος δεν πρέπει να επεμβαίνει στην παραγωγή και το εμπόριο.

Φιρμάνι: Διάταγμα του Οθωμανού σουλτάνου (τουρκ. fermân).

Φραγκιά: Οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Χάτι-χουμαγιούν: Σουλτανικό αυτοκρατορικό διάταγμα.

2. ΤΗΝ ΗΓΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821 ΕΠΡΕΠΕ ΝΑ ΤΗΝ ΑΝΑΛΑΒΟΥΝ ΟΙ ΠΡΟΚΡΙΤΟΙ

Δημιουργός εκπαιδευτικού υλικού: Τ. Πετρίδης

Εισαγωγικά

α) Ιστορικό πλαίσιο

Μετά το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης την άνοιξη του 1821 στην Πελοπόννησο και τις πρώτες επιτυχίες της οι προσπάθειες των επαναστατών επικεντρώθηκαν στην πολιορκία της Τριπολιτσάς, της πρωτεύουσας της περιοχής. Ταυτόχρονα αναδύθηκε το ζήτημα της συγκρότησης πολιτικών αρχών οι οποίες θα αναλάμβαναν τη διοίκηση της περιοχής και τη διεύθυνση των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Προς αυτή την κατεύθυνση κινούμενοι οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου τον Μάιο του 1821 συγκεντρώθηκαν στο μοναστήρι των Καλτετζών, στα σύνορα της Αρκαδίας με τη Λακωνία, και συγκρότησαν την «Πελοποννησιακή Γερουσία», η οποία και θα αναλάμβανε τη διοίκηση της Πελοποννήσου και τη διεύθυνση της Επανάστασης στην περιοχή.

Την ίδια εποχή έφτασε στην Πελοπόννησο και ο Δημήτριος Υψηλάντης (1793-1832), ως αντιπρόσωπος του αδελφού του Αλέξανδρου Υψηλάντη (1792-1828), του «Γενικού Επιτρόπου της Αρχής», δηλαδή του αρχηγού της Φιλικής Εταιρείας και της Επανάστασης που είχε ήδη ξεσπάσει στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Ο Δημήτριος Υψηλάντης ήρθε στις επαναστατημένες περιοχές με την πρόθεση να αναλάβει την ηγεσία της Ελληνικής Επανάστασης στο όνομα του αδελφού του, γεγονός που τον έφερε σε σύγκρουση με τους προκρίτους της Πελοποννήσου.

Οι πρόκριτοι, ηγετικό στρώμα των υπό οθωμανική κυριαρχία Ελλήνων, ήθελαν να διατηρήσουν τη δεσπόζουσα θέση τους και στη νέα κοινωνία που αναδυόταν μέσα από την επαναστατική διαδικασία, διατηρώντας και πολλαπλασιάζοντας τα οικονομικά και κοινωνικά τους ερείσματα που θα τους εξασφάλιζαν τη συμμετοχή τους στην πολιτική ηγεσία και την πρωτοκαθεδρία στις περισσότερες των περιπτώσεων. Για αυτό προέκριναν έναν πολιτικό σχηματισμό με έντονο αποκεντρωτικό χαρακτήρα, όπου όλοι τους από κοινού θα λάμβαναν τις αποφάσεις μεταξύ τους. Ο Δημήτριος Υψηλάντης από την πλευρά του πρότεινε ένα αυστηρά συγκεντρωτικό σύστημα, στο οποίο θα προΐστατο αυτός, έχοντας μόνος του την κύρια ευθύνη για την πολιτική και στρατιωτική διεύθυνση της Επανάστασης.

Σε αυτή την αντιπαράθεση που εξελίχτηκε σε σύγκρουση ο Δημήτριος Υψηλάντης, μολονότι φαίνεται να είχε με το μέρος του σημαντικά τμήματα των επαναστατημένων πληθυσμών της Πελοποννήσου και των οπλαρχηγών, ηττήθηκε. Στην Α΄ Εθνοσυνέλευση, που συγκλήθηκε στο χωριό Πιάδα, στην περιοχή της Επιδαύρου (Δεκέμβριος 1821-Ιανουάριος 1822), και στην οποία ψηφίστηκε το πρώτο από τα ελληνικά συντάγματα της Επανάστασης, το «Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος», ο Δημήτριος Υψηλάντης παραμερίστηκε, καθώς ανέλαβε πρόεδρος του Βουλευτικού, δηλαδή της βουλής, ενός σώματος στο οποίο όμως πλειοψηφούσαν οι πρόκριτοι. Σε αυτό το πλαίσιο οργανώνονται και επιτελούνται οι δύο ερμηνευτικές θεωρήσεις: την ηγεσία της Ελληνικής Επανάστασης

του 1821 έπρεπε να την αναλάβουν οι πρόκριτοι ή την ηγεσία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 έπρεπε να την αναλάβει ο Δημήτριος Υψηλάντης;

β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας

Στόχος της ιστορικής αντιλογίας είναι η συγκρότηση ενός δημόσιου προφορικού λόγου ο οποίος, αξιοποιώντας τις διαφορετικές οπτικές που μπορούν να εντοπιστούν στις ιστορικές πηγές, θα επιχειρήσει να στηρίξει με ιστορικά επιχειρήματα την καθεμιά από τις παραπάνω δύο θεωρήσεις. Οι πηγές που αξιοποιούνται είναι επιστολές της περιόδου που λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα, απομνημονεύματα πρωταγωνιστών της εποχής (τα οποία ωστόσο γράφτηκαν αργότερα), έργα ιστορικών του 19ου αιώνα, αλλά και μεταγενεστέρων.

Θέση: Την ηγεσία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 έπρεπε να την αναλάβουν οι πρόκριτοι.

Λόγος: Την ηγεσία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 έπρεπε να την αναλάβουν οι πρόκριτοι.

Αντίλογος: Την ηγεσία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 έπρεπε να την αναλάβει ο Δημήτριος Υψηλάντης.

Ενδεικτικά ερωτήματα για την επεξεργασία των πηγών και την ανάδειξη επιχειρημάτων:

1. Ποιοι ήταν οι πρόκριτοι και ποιος ο ρόλος τους στην οθωμανική έννομη τάξη;
2. Ποια ήταν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των προκρίτων στην προεπαναστατική περίοδο;
3. Τι αποφασίστηκε στη Μονή των Καλτετζών, από ποιους και γιατί;
4. Ποιο μοντέλο διοίκησης αποφασίστηκε στη Μονή των Καλτετζών;
5. Με ποια ιδιότητα φτάνει ο Δημήτριος Υψηλάντης στην επαναστατημένη Πελοπόννησο;
6. Ποιες ήταν οι πρώτες ενέργειες του Δημήτριου Υψηλάντη;
7. Τι προτείνει ο Δημήτριος Υψηλάντης για την οργάνωση του στρατού και της διοίκησης;
8. Τι αντιπροτείνουν οι πρόκριτοι στις προτάσεις του Δημήτριου Υψηλάντη;
9. Σε ποια σημεία οι προτάσεις του Δημήτριου Υψηλάντη διαφοροποιούνται από αυτές των προκρίτων;
10. Ποιες ενέργειες και ποιες προτάσεις του Δημήτριου Υψηλάντη φαίνεται ότι «δυσάρεστησαν» τους προκρίτους της Πελοποννήσου;

11. Ποιο ρόλο έπαιξε η ήττα του Αλέξανδρου Υψηλάντη στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες στην αναμέτρηση του αδελφού του Δημήτριου Υψηλάντη με τους προκρίτους της Πελοποννήσου;
12. Για ποιο πράγμα κατηγορούσαν οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου τον Δημήτριο Υψηλάντη;
13. Πώς ερμηνεύονται οι ενέργειες των προκρίτων από τους μεταγενέστερους που συμμετείχαν στην Επανάσταση;
14. Πώς ερμηνεύονται οι ενέργειες των προκρίτων και του Δημήτριου Υψηλάντη από τη μεταγενέστερη ιστοριογραφία, τόσο του 19ου αιώνα όσο και του 20ού αιώνα;

Ενότητα 1: Ποιοι ήταν οι πρόκριτοι

Πηγή 1

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ιωάννης Κ. Χασιώτης
- Χρόνος δημιουργίας: 2001
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Χασιώτης, Ι. Κ. (2001). *Μεταξύ οθωμανικής κυριαρχίας και ευρωπαϊκής πρόκλησης. Ο ελληνικός κόσμος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σ. 84-85.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο παρακάτω απόσπασμα ένας ιστορικός σκιαγραφεί τον θεσμό των κοινοτήτων κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας.

Στο πλαίσιο της ελληνορθόδοξης κοινότητας αναπτύχθηκαν και μερικοί ακόμα θεσμοί αυτονομίας σε καθαρά κοσμικό επίπεδο. Πρόκειται για την τοπική αυτοδιοίκηση χωριών, κωμοπόλεων ή συνομοσπονδιών οικισμών και χωριών. [...] Η κοινότητα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως νομικό πρόσωπο, μερικώς ανεξάρτητο από τη διοίκηση των κυρίαρχων Οθωμανών [...]. «Κοινότητα» μπορούσαν να συναποτελούν οι μόνιμοι ομόθρησκοι κάτοικοι ενός χωριού, μιας κωμόπολης ή και μιας πόλης. Σε δευτεροβάθμιο επίπεδο συγκροτήθηκαν επίσης «κοινότητες» (με ενιαία διοίκηση) και από τους κατοίκους των χωριών μιας ευρύτερης περιοχής είτε εξαιτίας του μικρού αριθμού του συνολικού πληθυσμού τους είτε, κυρίως, εξαιτίας των κοινών οικονομικών, βιοτεχνικών κλπ. ασχολιών και συμφερόντων τους. [...] Η κοινότητα διοικούνταν από μικρή επιτροπή επιτρόπων, δημογερόντων ή προεστών, που εκλέγονταν είτε έμμεσα είτε άμεσα και συνήθως για θητεία ενός χρόνου. Η εκλογή γινόταν από τη γενική συνέλευση των ενηλίκων κατοίκων του χωριού ή της πόλης, οι οποίοι είχαν κάποια οικονομική επιφάνεια. Οι κοινοτικοί «άρχοντες» διαχειρίζονταν όλες σχεδόν τις κοινές υποθέσεις, αλλά, κυρίως, την κατανομή, τη συλλογή και την απόδοση στους Οθωμανούς των φόρων, τη γενική μέριμνα για την υγεία των κατοίκων και, σε μερικές περιπτώσεις, και την κάλυψη πρωτοβάθμιων αναγκών απονομής δικαιοσύνης (σε αστικές κατά κανόνα υποθέσεις και από κοινού με τον επίσκοπο ή τον μητροπολίτη της περιοχής). [...] Άσχετα από τα προβλήματα [...], ο θεσμός των κοινοτήτων κατάφερε να επιβιώσει, συχνά αλλάζοντας [...] δομές και προτεραιότητες.

Πηγή 2

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ντάγκλας Ντέικιν (Daglas Dakin)
- Χρόνος δημιουργίας: 1972

- Βιβλιογραφική παραπομπή: Dakin, D. (1998). *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 35-36.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ποιοι ήταν οι πρόκριτοι; Σε ποιο πλαίσιο λειτουργούσαν κατά τόπους; Από πού αντλούσαν τη δύναμή τους; Σε αυτά τα ερωτήματα αποπειράται να απαντήσει η παρακάτω πηγή.

[...] Υπήρχε, παράλληλα με την τουρκική διοίκηση, ένα εξαιρετικά αναπτυγμένο και οργανωμένο σύστημα ελληνικής τοπικής αυτοδιοίκησης, ακόμα και στις περιοχές στις οποίες η τουρκική διοίκηση διαδραμάτιζε φανερό ρόλο. Σε όλη την Πελοπόννησο οι Έλληνες μάζευαν οι ίδιοι τους φόρους τους για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του τουρκικού θησαυροφυλακίου και για να καλύψουν τις τοπικές δαπάνες. Κάθε κεφαλοχώρι ή ομάδα οικισμών αποτελούσε μια κοινότητα. Ομάδες από χωριά αποτελούσαν τις επαρχίες, στις οποίες επικεφαλής ήταν οι πιο ηλικιωμένοι (γνωστοί ως δημογέροντες, προεστοί, πρόκριτοι, κοτζαμπάσηδες). Αυτοί εξέλεγαν ένα τμήμα της Γερουσίας του Μοριά. Η Γερουσία, στην οποία, συμμετείχε και ο ανώτερος κλήρος, συμβούλευε τον πασά και τους τοπικούς αξιωματούχους. Χωρίς την έγκρισή της δεν επιβαλλόταν καμιά πρόσθετη φορολογία. Αυτή η έγκριση είχε μεγάλη σημασία για τους Τούρκους. Οι Έλληνες ήταν δέκα φορές περισσότεροι στο Μοριά [...] και η εξουσία των Τούρκων εξαρτιόταν από τους Έλληνες των ανώτερων τάξεων. Οι εύποροι Έλληνες, γνωστοί ως προύχοντες, όρισαν σχεδόν ενάμιση εκατομμύριο στρέμματα γης σε συνολική έκταση που μόλις ξεπερνούσε τα τέσσερα εκατομμύρια στρέμματα. Έχοντας στην κατοχή τους κεφάλαια, αποθήκες, αποθέματα και υποζύγια, ήταν προμηθευτές των περισσότερων γεωργών που ήταν φόρου υποτελείς σε αυτούς, και καθώς οι φόροι συγκεντρώνονταν σε είδος οι γαιοκτήμονες γίνονταν έμποροι. Ζούσαν σαν πασάδες: είχαν τους δικούς τους γραμματείς, ιερωμένους, γιατρούς, υπηρέτες, επιστάτες και οπλισμένους φρουρούς, για να μην αναφερθούμε και στις συμμορίες των τυχοδιωκτών (τους κάπους), τους οποίους πλήρωναν για να τους υπηρετούν. Με δυσκολία μπορούσε κανείς να τους ξεχωρίσει από τους Τούρκους: η μοναδική διαφορά ήταν ότι αντί να πηγαίνουν να προσευχηθούν στο τζαμί, πήγαιναν στην εκκλησία. Παρόμοιοι προύχοντες υπήρχαν [...] σ' όλες εκείνες τις περιοχές όπου οι Έλληνες αποτελούσαν το κυρίαρχο στοιχείο. Στα ορεινά μέρη είχαν μεγάλα κοπάδια, και στα νησιά ήταν ιδιοκτήτες πλοίων. Οι Έλληνες από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, που δεν εργάζονταν για λογαριασμό των τουρκικών ή των εκκλησιαστικών υποστατικών, δεν ασκούσαν κανένα επάγγελμα και δεν ήταν έμποροι ή ψαράδες, δούλευαν για τους προύχοντες, που τους απασχολούσαν ως καλλιεργητές, ως εργάτες, ως βοσκούς και ως πληρώματα για τα πλοία.

Πηγή 3

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μιχαήλ Οικονόμου
- Χρόνος δημιουργίας: 1873
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Οικονόμου, Μ. (1873). *Ιστορικά της ελληνικής παλιγγενεσίας ή ο ιερός των Ελλήνων αγών*, Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου Θ. Παπαλεξανδρή, σ. 25-26.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το απόσπασμα παρακάτω, από μια ιστορική μελέτη του 19ου αιώνα, αναφέρεται στις περιορισμένες δυνατότητες που είχαν τα κατώτερα στρώματα να αντιδράσουν και να αντιταχθούν στους προκρίτους, καθώς οι τελευταίοι με πολλούς τρόπους κατάφερναν να επιβληθούν ως κοινωνική ομάδα.

[...] Ουδείς και γνωρίζων ετόλμα να λάβει θέσιν αντιπολιτεύσεως, να κάμη παρατηρήσεις ή αποκαλύψη τι, αποφεύγων την αναπόφευκτον διά τούτο προγραφὴν και καταδρομήν (=στιγματισμός), επί δεν των σπουδαιοτέρων και τα υψηλότερα αφορώντων πρόσωπα, εάν ο φιλικήσας και ψέξας τυχόν τι δεν επρόφθανε να γίνη αυτοεξόριστος, εγίνετο ανάρπαστος, ερρίπτετο εις τας φυλακάς, κατετρέχετο και επί διαφόροις συκοφαντίαις ετιμωρείτο, εξημιούτο και επτωχύνετο, ἔστιν ὅτε (= κάποτε) δε και ζωῆς εστερείτο· διότι η τότε αντιπολίτευσις εσήμαινε κίνδυνον περί των ὅλων· πάλην περί ζωῆς και θανάτου, δεν ἔλειπον δε και αντιζηλῖαι, και ἔχθραι εκ φιλοδοξίας, ιδιοτελείας ἢ φθόνου, ουδέ ἄνθρωποι και ζήλον υπέρμετρον περί ταύτα επιδεικνύμενοι, [...]. Οι δε φρονιμώτεροι, την ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενοι, σιωπηρώς την κεφαλὴν κατένευον μόνον. Παρηγόρουν δε και τον λαόν φρονίμως, και τους ὤμους υψούντες με τον δάκτυλον επί χειλέων, [...] εις ησυχίαν προέτρεπον [...].

Πηγή 4

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μάρθα Πύλια
- Χρόνος δημιουργίας: 2001
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Πύλια, Μ. (2001). «Λειτουργίες και αυτονομία των κοινοτήτων της Πελοποννήσου κατά τη δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821)», *Μνήμων* τ. 21 (2001), σ. 97-98.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα που ακολουθεί μια ιστορικός σχολιάζει τη θέση των κοινοτήτων στην οθωμανική έννομη τάξη.

[...] Η θρυλούμενη αυτονομία των κοινοτικών αρχόντων περιοριζόταν στο χώρο πού οριοθετούσε ἡ οθωμανική νομιμότητα. Ο ρόλος των κοινοτήτων αναπτύχθηκε εντός των ορίων πού ἔθεσε το οθωμανικό κράτος για να εξυπηρετήσῃ τα μόνιμα

άλλα και τα συγκυριακά συμφέροντα της κεντρικής και της τοπικής διοίκησης. Ή καταβολή των τακτικών και έκτακτων φόρων, των τακτικών και έκτακτων εξόδων της διοικητικής ιεραρχίας και ή επιβολή της τάξης αποτελούσαν τον τεράστιο χώρο μέσα στον οποίο οι κοινοτικές αυθεντίες ανέπτυσσαν τους ρόλους τους. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ρόλοι αυτοί υπηρετούσαν την οθωμανική διοίκηση και τους παραγωγικούς μηχανισμούς που αυτή ή τελευταία είχε επιβάλει. [...] Καθόλη την περίοδο της β' τουρκοκρατίας [1715-1821] οι χριστιανοί κοινοτικοί άρχοντες υπάκουαν στους νόμους και στα έθιμα της οθωμανικής εξουσίας. Παράλληλα όμως συνετέλεσαν στη διατήρηση της συνοχής των χριστιανικών πληθυσμών και συνέβαλαν στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης. Η λειτουργία των χριστιανικών κοινοτικών σχολείων, των οποίων τα έξοδα καταγράφονται στα κοινοτικά κατάστιχα και τις προεστικές αναφορές, αποτελούν μία πολύ χαρακτηριστική ένδειξη για τη σημασία της χριστιανικής κοινοτικής οργάνωσης προς την κατεύθυνση του αυτοπροσδιορισμού και της συγκρότησης εθνικής συνείδησης. Άλλωστε, οι χριστιανοί προύχοντες είχαν σαφή συναίσθηση της εθνικής τους ιδιαιτερότητας παρά τις ακραίες και πολύ δημοφιλείς απόψεις που υποστηρίζουν το αντίθετο. Είναι γνωστό ότι κατά την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης, οι χριστιανικές κοινοτικές αυθεντίες αποτελούσαν τη μοναδική κοσμική ηγετική ομάδα των χριστιανικών πληθυσμών.

Πηγή 5

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Τζον Πετρόπουλος
- Χρόνος δημιουργίας: 1972
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Petropoulos, J. A. (1997). *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 37-39.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα που ακολουθεί ένας ιστορικός παρουσιάζει τους προκρίτους της Πελοποννήσου: το πλαίσιο στο οποίο δραστηριοποιούνταν, την οικονομική και κοινωνική τους θέση, τις μεταξύ τους σχέσεις, τι τους ένωνε ως κοινωνική ομάδα.

Οι προεστοί της Πελοποννήσου συνιστούσαν ιδιαίτερη οικονομική ομάδα ανάμεσα στους συμπατριώτες τους. Πρώτα πρώτα, ήταν μεγαλογαιοκτήμονες. Είχαν στην ιδιοκτησία τους, μαζί με τα μοναστήρια, ενάμισι εκατομμύριο στρέμματα γης, δηλαδή το ένα τρίτο της καλλιεργήσιμης γης της Πελοποννήσου που ανήκε στο ελληνικό στοιχείο. [...] Η μεγάλη μάζα των Ελλήνων της Πελοποννήσου ήταν απλοί ακτήμονες αγρολήπτες στην γη των ελλήνων ή των τούρκων κυρίων τους. Έπειτα, οι προεστοί της Πελοποννήσου επιδίδονταν στην ενοικίαση των φόρων, δηλαδή στην επικερδή επιχείρηση να προπληρώνουν ένα ορισμένο ποσό στο αυτοκρατορικό ταμείο και κατόπιν να συγκεντρώνουν για τον εαυτό τους όσο μπορούσαν μεγαλύτερα ποσά. [...] Προς το τέλος της Τουρκοκρατίας οι προεστοί επιδίδονταν στο εμπόριο με συνεχώς αυξανόμενο ρυθμό. [...]

Οι πελοποννήσιοι προεστοί είχαν όλα τα γνωρίσματα μιας κοινωνικής τάξης, αναπαραγόμενης, με συνοχή και με ομοιόμορφο τρόπο ζωής. Αν και θεωρητικά τουλάχιστον ήταν αιρετοί άρχοντες, εντούτοις, σε κάθε κοινότητα, ένα μέρος μόνο του πληθυσμού είχε δικαίωμα ψήφου, αλλά και αυτό το τμήμα ψήφιζε διά βοής, και όχι με μυστική ψηφοφορία. Το ίδιο το σύστημα άλλωστε ευνοούσε την παραμονή τους στην εξουσία, γιατί μόνον εύπορα και έμπειρα άτομα μπορούσαν να ανταποκριθούν στα καθήκοντα του προεστού. [...]

Ουσιαστικά, οι περισσότεροι προεστοί συνδέονταν μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς. Η συνοχή τους μάλιστα ενισχυόταν από την κινητικότητά τους και την εμπειρία που είχαν αποκτήσει να ενεργούν συλλογικά. Όπως οι πασάδες, κάθε προεστός διατηρούσε ένα είδος αυλής, που αποτελούνταν από ένα γραμματικό για να κρατά την αλληλογραφία, ένα γιατρό, έναν ιερέα, κάποτε ένα σωματοφύλακα και πλήθος υπηρέτες. Αυτός ο τρόπος ζωής τους έκανε να ξεχωρίζουν από τους άλλους Έλληνες. Η δουλική όμως υποταγή που απαιτούσαν οι Τούρκοι, και η εξουσία ζωής και θανάτου που συχνά ασκούσε σ' αυτούς ο πασάς, αποτελούσαν οδυνηρές υπομνήσεις της υποδεέστερης θέσης τους απέναντι στον κατακτητή. Αυτή η διπλή απομόνωση, τόσο από τους Τούρκους όσο και από τους Έλληνες, πρέπει να ενίσχυσε την αλληλεγγύη μεταξύ τους. [...]

Άσχετα όμως από το τι πίστευε ο λαός, οι προεστοί είχαν σηκώσει το βάρος του τουρκικού ζυγού, και πιθανότατα είχαν υποφέρει από την ανασφάλεια της τουρκικής κυριαρχίας περισσότερο από ό,τι ο λαός.

Ενότητα 2: Η συγκρότηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας

Πηγή 6

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Απόστολος Δασκαλάκης
- Χρόνος δημιουργίας: 1966
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Δασκαλάκης, Α. (1966). *Οι τοπικοί οργανισμοί της Επανάστασης του 1821 και το Πολίτευμα της Επιδάουρου*, Αθήνα, [χ.ε.], σ. 169-172.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα που ακολουθεί ένας ιστορικός σχολιάζει τη σύγκληση της Συνέλευσης των Καλτετζών τον Μάιο του 1821, στην οποία συγκροτήθηκε η Πελοποννησιακή Γερουσία.

Επί τέλους, κατόπιν τόσων κοπιωδών διαπραγματεύσεων, απεφασίσθη να συγκληθή η πρώτη περιφερειακή συνέλευσις προς ίδρυσην τοπικής πολιτικής εξουσίας. Ήδη οι στρατιωτικοί και πολιτικοί αρχηγοί της Πελοποννήσου εκινούντο πυρετωδώς προς σύγκλησιν συνελεύσεως διά την από κοινού λήψιν αποφάσεων περί διοικήσεως. Αι δυσχέρειαι διά την σύγκλησιν τοιαύτης συνελεύσεως ήσαν σοβαραί, το μεν λόγω της ήδη αναφυσίσης μεταξύ προυχόντων και στρατιωτικών αντιζηλίας, η οποία ολίγον έπειτα εξεδηλώθη εις οξείαν εχθρότητα, αφ' ετέρου λόγω

δυσχερειών ως προς την εκλογήν αντιπροσώπων. Όταν δε εξωμαλύνθησαν αι άλλαι δυσχέρεια, ανέκυψαν διαφωνίαί ως προς τον τόπον συνελεύσεως, εκάστου των αρχηγών προτείνοντος την ιδικήν του περιοχήν, ίνα ούτω δύναται να ασκήση μεγαλυτέραν επιρροήν εις τας αποφάσεις της. [...] Τελικώς απεφασίσθη, όπως η συνέλευσις των Πελοποννησίων γίνη εις την [...] μονήν των Καλτετζών [...]. Αγνοούμεν την ακριβή ημέραν της ενάρξεως των εργασιών [...]. Μία και μόνη πράξις της συνελεύσεως των Καλτετζών, φέρουσα χρονολογίαν 26 Μαΐου 1821, διεσώθη. Άλλωστε, είναι πιθανόν ότι δεν εξεδόθησαν και δεν συνυπεγράφησαν άλλαι κοιναί πράξεις και αποφάσεις υπό μορφήν ψηφισμάτων [...] ή διακηρύξεων [...], ουδ' ετηρήθησαν πρακτικά, [...] εις δεν την προχειροποίητον αυτήν συνέλευσιν δεν υπήρχον ούτε γραμματείς, ούτε πρακτικογράφοι. Αλλά και η διασωθείσα πράξις διαφωτίζει ημάς αρκούντως περί των σκοπών της συνελεύσεως των Καλτετζών, οι οποίοι συνίσταντο εις την ίδρυσιν ανωτάτης στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας. Το πρώτον, το οποίον συνάγεται εκ της πράξεως αυτής, είναι ότι οι συνελθόντες εις τας Καλτετζάς Πελοποννήσιοι αρχηγοί δεν παρεσύρθησαν εις πολιτειολογικάς συζητήσεις, ουδ' έλαβον απόφασίν τινα θεσπίζουσαν εν είδει ψηφίσματος συντακτικής συνελεύσεως οργανικούς νόμους ή σχέδιον προσωρινού πολιτεύματος [...]. Η [...] πράξις αυτή φέρει προμετωπίδα την λέξιν «ΠΑΤΡΙΣ» [...].

Πηγή 7

- Είδος: Έγγραφο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Συμμετέχοντες στη Συνέλευση των Καλτετζών
- Χρόνος δημιουργίας: 26 Μαΐου 1821
- Βιβλιογραφική παραπομπή: (²1971). *Αρχεία της ελληνικής παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της βασιλείας*, τ. 1, Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Βουλής, σ. 441-442.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Τα κύρια σημεία του εγγράφου με τον τίτλο «Πατρίς», με το οποίο συγκροτήθηκε η Πελοποννησιακή Γερουσία.

Η γενική ευταξία των υποθέσεων της πατρίδος μας Πελοποννήσου και η αισία έκβασις του [...] ιερού αγώνος περί της σεβαστής ελευθερίας του Γένους μας, επειδή και αναγκαιώς απήτουν την γενικήν συνέλευσιν και σκέψιν, συναθροίσθημεν επί τούτου οι υπογεγραμμένοι από μέρος των επαρχιών μας, έχοντες και την γνώμιν και όλων των λοιπών απόντων μελών, κατά την σεβαστήν μονήν των Καλτετζών, κατ' εύλογον κοινήν ημών γνώμην και απόφασιν και όλων των απόντων, εκλέξαντες τους φιλογενεστάτους κυρίους, τον τε άγιον Βρεσθένης Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπην, Αθανάσιον Κανακάρην, Αναγνώστην Παππά Γιαννόπουλον, Θεοχαράκη Ρέντην και Νικόλαον Πονηρόπουλον [...] τους διορίζομεν διά να παρευρίσκωνται μετά του ενδοξοτάτου κοινού αρχιστρατήγου μας Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, και πάντες άνωθεν επέχοντες την Γερουσίαν όλου του δήμου [= λαού] των επαρχιών της Πελοποννήσου [...] να συσκέπτωνται, προβλέπωσι και διοικώσι και κατά το μερικόν και κατά το γενικόν απάσας τας υποθέσεις, διαφοράς και παν ό,τι συντείνει εις την κοινήν ευταξίαν, αρμονίαν, εξοικονομίαν τε και ευκολίαν του ιερού αγώνος μας, καθ' όποιον τρόπον η θεία πρόνοια τους φωτίση και γνωρίσωσιν ωφέλιμον, έχοντες κατά τούτο κάθε

πληρεξουσιότητα, χωρίς να εμπορή τινάς να αντιτείνη ή να παρακούση εις τα νέυματα και διαταγάς των. Και τούτο το υπούργημά των και η ημετέρα εκλογή θέλει διατρέξει και θέλει έχει το κύρος μέχρι της αλώσεως της Τριπολιτσάς και δευτέρας κοινής σκέψεως. [...]
1821, Μαΐου 26. [...]

Πηγή 8

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Παλαιών Πατρών Γερμανός (1771-1826)
- Χρόνος δημιουργίας: Μεταξύ 1823-1826
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Γερμανός, Παλαιών Πατρών (1900). *Απομνημονεύματα*, στο Καμπούρογλου, Δ. (επιμ.), Αθήνα: Εκ του Τυπογραφείου Σπύρου Τσαγγάρη, [φωτοαναστατική ανατύπωση: Αθήνα: Δρομεύς, 1996], σ. 53-54.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η συγκρότηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας, όπως περιγράφεται στα *Απομνημονεύματα* του Παλαιών Πατρών Γερμανού, ενός εκ των πολλών πρωταγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης.

Ο δε Πετρόμπεις, αφού ειδοποιήθη, ότι συνήλθον τινές των Προκρίτων της Πελοποννήσου εις τα πέριξ της Τριπολιτζάς, μετέβη εις το Λεοντάρι με τριακόσιους περίπου Σπαρτιάτας. Εκεί μετέβησαν και οι Πρόκριτοι, και εκείθεν εις το Μοναστήριον, Καλτετζιαίς λεγόμενον, όπου συσκεφθέντες απεφάσισαν να συστήσουν Διοίκησιν, την οποίαν ωνόμασαν Γερουσίαν, και τη 26 [Μαΐου] έκαμαν την εκλογήν των Διοικητών οι εκεί παρευρεθέντες, και εψηφίσαντο τον μεν Πετρόμπειν Πρόεδρον, τον δε Βρησθένης Θεοδώρητον, τον Αθανάσιον Κανακάρην, εκ Πατρών, τον Σωτήριον Χαραλάμπην, τον Αναγνώστην Δεληγιαννόπουλον, τον Θεοχαράκην Ρέντην και τον Νικόλαον Πονηρόπουλον Μέλη της Γερουσίας, οίτινες ευθύς εξέδωκαν την είδησιν και διαταγάς τινάς εις τας επαρχίας της Πελοποννήσου· πλην εις ουδέν ελογίσθησαν, διότι η εκλογή των υποκειμένων δεν έγινε με κοινή γνώμην.

Πηγή 9

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ιωάννης Φιλήμων (1798/99-1874)
- Χρόνος δημιουργίας: 1860
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Φιλήμων, Ι. (1860). *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. 3, Αθήνα: Τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά, σ. 293-294.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στη συγκρότηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας στο μοναστήρι των Καλτετζών το καλοκαίρι του 1821

αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα από το έργο ενός Έλληνα ιστορικού του 19ου αιώνα σχετικό με την Ελληνική Επανάσταση.

Μόλις περί τα τέλη Μαΐου [...] συνήλθον εν τη ιερά μονή των Καλτετζών πολλοί διαφόρων επαρχιών της Πελοποννήσου πρόκριτοι και τινές οπλαρχηγοί αμοιβαίως ειδοποιηθέντες. Εκλογαί τακτικάι και πληρεξουσιότητες ουδαμού χώραν έλαβον ουχί ως αγνοουμένης της αρχής αυτής εν η το εν χρήσει δημογεροντικόν σύστημα· εστηρίζετο επί της εκλογής, καίτοι ενεργουμένης ατελώς, αλλ' ως μη συγχωρουμένου εκ των περιστάσεων μέτρου τούτου. Και άλλως δε, τίνες άλλοι ήθελον έχειν τότε τας ψήφους των επαρχιών, εάν αύται ησύχαζον εκ του πολέμου και εψηφοφόρουν; [...]

Προεδρεύοντος του Πέτρου Μαυρομιχάλου αυτοδικαίως και γραμματεύοντος του Ρήγα Παλαμίδου αυθορμήτως, η συνέλευσις αύτη επί μίαν [...] διήρκεσεν εβδομάδα, [...] περαιώσασα τας εργασίας εαυτής διά μίας πράξεως [...]. Το πρακτικόν τούτο [...] περιείχε το άλφα και το ωμέγα των γενομένων σκέψεων. Αντί παντός άλλου τίτλου έφερεν επί κεφαλής το [...] όνομα «Πατρίς» και ως εξ ονόματος αυτής περιείχε μεν τα διοικήσοντα πρόσωπα, ώριζε δε καθήκοντα και οδηγίας τινάς διά φράσεων γενικών, και ως κορωνίδα επέθετε την αμοιβαίαν ηθικήν πίστιν μεταξύ Γερουσίας και λαού, ον εκάλει «δήμον». Παν άλλο απεταμιεύετο εις την παρά της θείας πρόνοιας φώτισιν των κεκλημένων εις την διοίκησιν του τόπου.

Πηγή 10

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Καρλ Μέντελσον-Μπαρτόλντι (Carl Mendelssohn Bartholdy, 1838-1897)
- Χρόνος δημιουργίας: 1870
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Μέντελσον-Μπαρτόλντι, Κ. (1873). *Ιστορία της Ελλάδος από της εν έτει 1453 αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Τούρκων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων, τ. 1, Από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Τούρκων μέχρι της εν Ναβαρίνω ναυμαχίας*, Αθήνα: Ανδρέας Κορομηλάς Εκδότης, σ. 305-306.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στη συγκρότηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας στο μοναστήρι των Καλτετζών αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα από το έργο ενός Γερμανού ιστορικού του 19ου αιώνα σχετικό με την Ελληνική Επανάσταση.

Εν τούτοις όμως καθίστατο επαισθητή η ανάγκη κεντρικής τινός αρχής διότι και απαραίτητον ήτο να γίνηται τακτικωτέρα μέριμνα περί προμηθείας των εις εξακολούθησιν του πολέμου αναγκαίων. Οι εκκλησιαστικοί επομένως και πολιτικοί προεστώτες ως και οι στρατιωτικοί αρχηγοί απεφάσισαν να μεριμνήσωσι περί του μέλλοντος διά της ιδρύσεως γενικής [...] επιτροπής. Είνε δε χαρακτηριστικώτατον, ότι δεν ενόμισαν αναγκαίον να λάβωσι υπ' όψιν αυτών τον λαόν, και να ερωτήσωσιν αυτόν περί της γνώμης του· και τούτο διότι εγνώριζον, ότι ο λαός, συνειθισμένος εις την τάξιν και την σιγήν, ήθελεν υπακούσει, ουδόλως διαλογιζόμενος να αιτιασθή των προυχόντων, ότι εκυβέρνων αυτόν αυτοβούλως. Η τάξις δε και η ομαλότης, μεθ' ης είχαν τέως διοικηθή τα δημοτικά πράγματα, ήσαν συγχρόνως εγγυήσεις, ότι δεν ήθελον προώρως αναφυή παρά τω λαώ υπέρμετροι πολιτικοί πόθοι. Ούτω συνήλθον εις συμβούλιον οι εξέχοντες της Πελοποννήσου άνδρες την 7 Ιουνίου 1821¹⁸ εν τη μονή των Καλτετσών, και συνέταξαν εκεί πράξιν, ήτις πρέπει να θεωρηθή ως το πρώτον δημοσίου δικαίου έγγραφον του νέου ελληνικού κράτους. [...] Δια της ιδρύσεως της κεντρικής ταύτης επιτροπής, της Γερουσίας των Καλτετσών, εγένετο βεβαίως τολμηρόν βήμα και παρεσκευάζετο απολυτοκρατικώτερον το μέλλον· αλλ' οπωσδήποτε δημιουργείτο καν αρχή τις κυβερνητικού οργανισμού, και πας τις ώφειλε να ομολογήση, ότι η εξαμελής επιτροπή περιωρίζετο κυρίως εις την διεύθυνσιν των πολεμικών εργασιών και την προμήθειαν των εις τον αγώνα αναγκαίων, ουδόλως μιγνυόμενη εις πολιτικές λογομαχίας.

18. Ο συγγραφέας δίνει τη χρονολογία με το Γρηγοριανό ημερολόγιο, το οποίο, ωστόσο, δε χρησιμοποιούνταν την εποχή εκείνη από τους Έλληνες, οι οποίοι εξακολουθούσαν να χρονολογούν με το Ιουλιανό ημερολόγιο. Το Γρηγοριανό ημερολόγιο υιοθετήθηκε από την Ελλάδα το 1923 και έκτοτε μια ημερομηνία του Ιουλιανού ημερολογίου μετατρέπεται σε ημερομηνία του Γρηγοριανού ημερολογίου με την προσθήκη δεκατριών (13) ημερών, όπως στην περίπτωση εδώ, που η διαφορά μεταξύ 26 Μαΐου 1821 και 7 Ιουνίου 1821 είναι δεκατρείς (13) ημέρες.

Πηγή 11

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γούσταβ Χέρτσμπεργκ (Gustav Hertzberg, 1826-1907)
- Χρόνος δημιουργίας: Δεύτερο μισό του 19ου αιώνα
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Χέρτσμπεργκ, Γ. (1916). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, μτφ. Καρολίδης, Π., τ. 1, Αθήνα: Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Δ. Φέξη, σ. 148-149.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στη συγκρότηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας στο μοναστήρι των Καλτετζών αναφέρεται και το παρακάτω απόσπασμα από το έργο ενός Γερμανού ιστορικού του 19ου αιώνα σχετικό με την Ελληνική Επανάσταση.

Αλλά πλην της υπερτάτης αρχηγίας του πολέμου, ην ονόματι μεν είχε ο Πετρόμβευς, πράγματι δε ο Κολοκοτρώνης, καθίστατο κατά μικρόν επαισθητή και η ανάγκη της ιδρύσεως κεντρικής αρχής αντικαθιστώσης ή διευθυνούσης τας κατά τόπους [...] επιτροπείας και την ολιγαρχικήν των προκρίτων εξουσίαν. Κατέστη δε απαραίτητος η ανάγκη αυτή, διότι φανερωτέρα καθ' εκάστην εγένετο η ανάγκη του φροντίζειν και επιμελείσθαι των απαιτουμένων προς την περαιτέρω νικηφόρον διεξαγωγήν του πολέμου επιτηδείων και του ιδρύσαι τακτικήν τινά διοίκησιν. Επερώτησις του λαού ή τουλάχιστον των κοινοτικών και τοπικών αρχών περί του ζητήματος τούτου δεν εγένετο. Ο λαός δεν ήτο τοσούτον αναπτυγμένος ουδ' είχεν έτι εσωτερικώς επαναστατήσει ούτως, ώστε να έχη τοιαύτην απαίτησιν, ης και άλλως η εκτέλεσις, ως είχαν κατά την στιγμήν εκείνην τα πράγματα του πολέμου, εν πολλοίς διαμερίσμασι δυσκολώτατα θα ηδύνατο να κατορθωθή. Αλλ' αντί τοιαύτης επερωτήσεως του λαού συνήλθον τη 26 (Μαΐου)/7 Ιουνίου οι επιφανέστατοι των προκρίτων της Πελοποννήσου, και κληρικοί και στρατιωτικοί αρχηγοί, εις το μοναστήριον Καλτέτζι [...] και συνέταξαν εντεύθεν το πρώτον επί δημοσίου δικαίου στηριζόμενον πολιτειακόν θεσμόν του νυν δημιουργουμένου Ελληνικού κράτους.

Ενότητα 3: Ο Δημήτριος Υψηλάντης (1793-1832)

Πηγή 12

- Είδος: Πορτρέτο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ολιβιέ Βουτιέ (Olivier Voutier, 1796-1877)
- Χρόνος δημιουργίας: 1823
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Voutier, O. (1823). *Mémoires du colonel Voutier sur la guerre actuelle des Grecs*, Παρίσι: Libraires Bossange frères, σ. 64.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Ολιβιέ Βουτιέ ήταν Γάλλος στρατιωτικός. Πριν την επανάσταση συμμετείχε στη γαλλική αποστολή που έκανε ανασκαφές στη Μήλο κατά τις οποίες ανακαλύφτηκε η «Αφροδίτη της Μήλου». Στρατεύθηκε στο πλευρό των Ελλήνων στην Ελληνική Επανάσταση και υπηρέτησε υπό τον Δημήτριο Υψηλάντη. Από τα *Απομνημονεύματά* του προέρχεται και το σχέδιο με το πορτρέτο του τελευταίου, με την επισήμανση «σχέδιο εκ του φυσικού από τον Βουτιέ».

Πηγή 13

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αναστάσιος Γούδας (1816-1882)
- Χρόνος δημιουργίας: 1874
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Γούδας, Α. Ν. (1874). *Βίοι Παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, τ. 6, Αθήνα: Τύποις Νικήτα Γ. Πάσσαρη, σ. 11, 17, 35-36.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα παρακάτω σκιαγραφείται ένα σύντομο βιογραφικό του Δημήτριου Υψηλάντη.

Υιούς είχεν ούτος [ο Κωνσταντίνος Υψηλάντης (1760-1816)] πέντε· τον Αλέξανδρον, γεννηθέντα εν Κωνσταντινουπόλει τω 1792, τον Νικόλαον, τον Δημήτριον, τον Γεώργιον και τον Γρηγόριον [...]. Την 1 Μαρτίου έπεμψε [ο Αλέξανδρος Υψηλάντης] τον αδελφόν αυτού Δημήτριον εις Πελοπόννησον ως πληρεξούσιον του αρχηγού, δους αυτώ ως Μέντορα τον Αναγνωστόπουλον. Ίσως κατά τούτο έσφαλεν ο Υψηλάντης ως εμπιστευθείς σπουδαίας υπηρεσίας, εις τίνας, μη δικαιώσαντας την επιλογήν του· αλλ' είναι πάντοτε εύκολος η εύρεσις καταλλήλων ανδρών; [...]. Ούτος [ο Δημήτριος Υψηλάντης] ήτο κατά δύο έτη νεώτερος· εξεπαιδεύθη περί τα στρατιωτικά εν Γαλλία και κατείχεν εν τω Ρωσικώ στρατώ τον βαθμόν του λοχαγού. Αποχωρισθείς του αδελφού του κατά Μάρτιο [...]. του 1821 και λαβών πληρεξουσιότητα, διήλθεν άγνωστος και υπό το ψευδώνυμον του Χαρίτου διά της Αυστρίας· επέβη εν Τεργέστη Ελληνικού πλοίου· αφίχθη το πρώτον εις Ύδραν την 8 Ιουνίου, φέρων [...]. ολόκληρον πλοίον έμπλεων τροφών, πολεμοφοδίων, και όπλων, άτινα προμηθεύθη το μεν διά συνεισφορών· το δε, εκ της ίδιας αυτού περιουσίας [...].

Πηγή 14

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δημήτριος Υψηλάντης (1793-1832)
- Χρόνος δημιουργίας: 6 Ιουνίου 1821
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Φιλήμων, Ι. (1860). *Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. 3, Αθήνα: Τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά, σ. 392-393.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Δημήτριος Υψηλάντης, τέσσερις ημέρες μετά την άφιξή του στην Ύδρα, στέλνει το παρακάτω γράμμα στην Πελοποννησιακή Γερουσία με το οποίο τους πληροφορεί για την άφιξή του στην επαναστατημένη Ελλάδα ως «πληρεξούσιος του Γενικού Επιτρόπου της Αρχής», του αρχηγού δηλαδή της Φιλικής Εταιρείας και αδελφού του Αλέξανδρου Υψηλάντη.

Ευγενέστατοι και φιλογενέστατοι Έφοροι της Πελοποννήσου
Μετά επίτονον οδοπορίαν και θαλασσοπορίαν ο παντοδύναμος θεός και
υπέρτατος προστάτης της κοινής πατρίδος με ηξίωσε να φθάσω εις Ύδραν κατά

πρώτον, εξ ης στέλλω το παρόν· δηλοποιώ εις την φιλογενειάν σας, ότι αποστέλλομαι παρά του αρχιστρατήγου Αλεξάνδρου Υψηλάντου του σεβαστού μοι αυταδέλφου πληρεξούσιος στρατηγός της Πελοποννήσου και των άλλων μερών της Ελλάδος· διό [...] σας προβάλλω να φανερώσητε την άφιξιν μου εις τους γενικούς καπεταναίους και εις όσα άλλα μέρη θέλετε εγκρίνει· επειδή δε έμαθον, ότι πολιορκούντες την Τριπολιτσάν ητοιμάζοντο να κάμουν ρεσάλτον, εγκρίνω, διά να μη γίνη αιματοχυσία πολλή, να προσμένωσι τον αυτόθι ερχομόν μου και ίσως παραδοθούν με συνθήκας. Προς τούτοις παρακαλώ να μου γράψητε [...] εις ποιον μέρος πρέπει να ξεμβαρκαρισθώ. Ταύτα και μένω τη 6 Ιουνίου [1821], Ύδρα.

Της φιλογενείας υμών
Ο πατριώτης
Δημήτριος Υψηλάντης
Πληρεξούσιος του γενικού επιτρόπου της αρχής

Πηγή 15

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Παλαιών Πατρών Γερμανός (1771-1826)
- Χρόνος δημιουργίας: Μεταξύ 1823-1826
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Γερμανός, Παλαιών Πατρών (1900). *Απομνημονεύματα*, Καμπούρογλου, Δ. (επιμ.), Αθήνα: Εκ του Τυπογραφείου Σπύρου Τσαγγάρη, [φωτοαναστατική ανατύπωση: Αθήνα: Δρομεύς, 1996], σ. 60-61.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η άφιξη του Δημήτριου Υψηλάντη στην Ελλάδα και οι πρώτες του ενέργειες, όπως τα αφηγείται ο Παλαιών Πατρών Γερμανός στα *Απομνημονεύματά του*.

Εν τούτοις όντων των πραγμάτων, διεδόθη η είδησις της ελεύσεως του Πρίγκιπος Δημητρίου Υψηλάντη εις την Ύδραν, και οι Γερουσιασταί έγγραφον [...] εις τους Προκρίτους [...] να υπάγουν να τον υποδεχτούν εις το Άστρος, και να συσκεφθούν περί της των πραγμάτων ευταξίας. Και οι μεν Γερουσιασταί και οι Πρόκριτοι των πέριξ εκεί επαρχιών μετέβησαν εις το Άστρος, και τον υπεδέχθησαν· οι δε μακράν όντες, [...] μετέβησαν εις το χωρίον Βέρβενα, όπου είχε φθάσει ο Υψηλάντης προ δύο ημερών. Εχάρη δε άπας ο Λαός δια την έλευσίν του, ελπίζοντες πολλά και μεγάλα. Ο δε Υψηλάντης είχε εις την συνοδείαν του· τον Αλέξανδρον Κατακουζηνόν, τον Γεώργιον Τυπάλδον, τον Αναγνωστόπουλον και τον Κανδιώτην, ως Μηνίστρους (=υπουργούς)· είχε δε και άλλους τινάς υπαλλήλους δεκαπέντε περίπου τον αριθμόν. Όθεν κατά πρώτον μεν συνεκρότησαν συνέλευσιν έξω του χωρίου [...], και επροσκάλεσαν όλους τους Προκρίτους της Πελοποννήσου και τους Καπιταναίους και Στρατιώτας, όπου συνήχθησαν τότε εκεί δύο χιλιάδες σχεδόν, και [...] ανέγνωσε ο Νεόφυτος Βάμβας έν γράμμα του Πρίγκιπος Αλεξάνδρου Υψηλάντη, με τον οποίον εσύστηνε τον αδελφόν του και τον απεκαθίστα

Πληρεξούσιον του Γενικού Επιτρόπου της Αρχής. [...] Είτα δε εζήτησαν να ανατραπή η προ ολίγων ημερών συστηθείσα Γερουσία, και διοργανισθή άλλως πως εν Σύνταγμα με άλλο όνομα· αλλ' οι Γερουσιασταί, οίτινες ήλπιζον να εφελκύσωσι (=προσεταριστούν) τον Υψηλάντην, και να τον κάμουν Μέλος της Γερουσίας, αντέστησαν εις τα προβλήματά του, και ευθύς ηγέρθησαν έριδες και διαφωνίαι, και λόγοι διάφοροι εξ εκατέρου μέρους· [...].

Πηγή 16

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Απόστολος Δασκαλάκης
- Χρόνος δημιουργίας: 1966
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Δασκαλάκης, Α. (1966). *Οι τοπικοί οργανισμοί της Επανάστασης του 1821 και το Πολίτευμα της Επιδάουρου*, Αθήνα, [χ.ε.], σ. 176-178.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα που ακολουθεί ένας ιστορικός αναφέρεται στην άφιξη του Δημήτριου Υψηλάντη στην επαναστατημένη Πελοπόννησο και τις πρώτες ενέργειες αυτού.

Την 7 Ιουνίου 1821 έφθανεν εις την Ύδρα εκ Τεργέστης ο Δημήτριος Υψηλάντης ως πληρεξούσιος του αδελφού του, αρχηγού της Φιλικής Εταιρείας, Αλεξάνδρου Υψηλάντη. Από την Ύδραν επέρασεν εις Σπέτσας και εκείθεν απεβιβάσθη εις το Άστρος, γενόμενος παντού δεκτός μετά μεγάλου ενθουσιασμού. Την 9 Ιουνίου έσπευσαν να τον υποδεχθούν εις το Άστρος οι αρχηγοί των πολιορκητικών σωμάτων της Τριπολιτσάς, οι ευρεθέντες εις την περιοχόν ανώτεροι κληρικοί και πολιτικοί, εκ των πρώτων δε κατάφθασαν προς υποδοχόν τα μέλη της Πελοποννησιακής Γερουσίας. Πάντες υπεδέχθησαν τον Δημ. Υψηλάντην ως σωτήρα, διότι δεν ήτο γνωστή ακόμη η κακή τροπή των επιχειρήσεων της Φιλικής Εταιρείας εν Μολδοβλαχία και εφαντάζοντο τον Αλέξανδρον Υψηλάντην, κατά τας διασπειρομένας διαδόσεις, προελαύνοντα θριαμβευτήν προς την Κωνσταντινούπολιν με την ενίσχυσιν ρωσικών στρατιών. Ούτω επίστευον ότι η άφιξις του Δημητρίου ήτο το προανάκρουσμα αποστολής μεγάλων ενισχύσεων εις Πελοπόννησον, όπου ήδη ο αγών ελάμβανε κρίσιμον τροπήν λόγω της αδυναμίας καταλήψεως των ισχυρών Πελοποννησιακών φρουρών.

Ο Δημ. Υψηλάντης, συνοδευόμενος υπό γερουσιαστών και άλλων πολιτικών και στρατιωτικών αρχηγών, μετά μεγάλης πομπής μετέβη εις το εν Βερβένις στρατόπεδον [...]. Κατόπιν ανεγνώσθησαν τα γράμματα του Αλέξ. Υψηλάντου [...], βάσει των οποίων παρείχετο εις αυτόν πάσα πολιτική και στρατιωτική εξουσία. Βάσει των εξουσιών, διά των οποίων προεβλήθη περιβεβλημένος, απήτησε την κατάργησιν πάσης άλλης πολιτικής και στρατιωτικής αρχής, ακόμη και της Πελοποννησιακής Γερουσίας. Δεν καθυστέρησε δε να προβαίνη εις ενεργείας και να εκδίδη διαταγάς υπό την ιδιότητα του πολιτικού και στρατιωτικού αρχηγού.

Πηγή 17

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Τζον Πετρόπουλος
- Χρόνος δημιουργίας: 1972
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Petropoulos, J. A. (1997). *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 95.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στην προσωπικότητα του Δημήτριου Υψηλάντη αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα από το έργο ενός σύγχρονου μας ιστορικού.

Ο Δημήτριος Υψηλάντης έφτασε στην Πελοπόννησο τον Ιούνιο του 1821. [...] Ο Υψηλάντης έφτασε με επίσημη ιδιότητα, ως απεσταλμένος του αδελφού του, εκπρόσωπος της Φιλικής Εταιρείας. Έτσι η απαίτησή του να αναλάβει την ηγεσία της επαναστατημένης Ελλάδας είχε νόμιμο έρεισμα. Η απαίτησή του αυτή προκάλεσε την αποφασιστική αντίθεση των προεστών οι οποίοι, οργανωμένοι στη λεγόμενη Πελοποννησιακή Γερουσία είχαν ήδη επιχειρήσει να αυτοανακηρυχθούν οι αυθεντικοί εκπρόσωποι της Επανάστασης στην Πελοπόννησο. Ο λαός όμως δέχτηκε με ενθουσιασμό την απαίτηση του Υψηλάντη. Αυτός ο μικροκαμωμένος, αδέξιος, ασθενικός άνθρωπος έγινε λαϊκό είδωλο. [...] Επιπλέον, ο λαός αγάλιασε τον Υψηλάντη σαν τον αγαθοποιό «αφέντη» που αναζητούσε από καιρό, τον «αφέντη» που θα του παραχωρούσε γη, δίκαιη διοίκηση (αυτό που αποκαλούσαν «σύστημα») και, πάνω απ' όλα, απελευθέρωση από τη δεσποτεία των προεστών. Απηχώντας το λαϊκό αίσθημα, το στρατιωτικό στοιχείο τάχθηκε στο πλευρό του, και αναγνώρισε την εξουσία του ως τη μόνη αποτελεσματική τροχοπέδη στη δύναμη των προεστών.

Ενότητα 4: Η σύγκρουση

Πηγή 18

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Απόστολος Δασκαλάκης.
- Χρόνος δημιουργίας: 1966
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Δασκαλάκης, Α. (1966). *Οι τοπικοί οργανισμοί της Επανάστασης του 1821 και το Πολίτευμα της Επιδάουρου*, Αθήνα, [χ.ε.], σ. 178-179.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Μετά την εγκατάσταση του Δημήτριου Υψηλάντη στα Βέρβενια, από όπου διηύθυνε την πολιορκία της Τριπολιτσάς, ξέσπασε η σύγκρουση ανάμεσα σε αυτόν και τους προκρίτους της Πελοποννήσου. Σε αυτήν αναφέρεται η παρακάτω πηγή.

Οι εν Βερβένοις συνηγμένοι πρόκριτοι ησθάνθησαν δυσφορίαν, παν άλλο ή εφάνησαν διατεθειμένοι να παραδώσουν απάσας τας εξουσίας εις τον νεαρόν αδελφόν του αρχηγού της Φιλικής Εταιρείας. Λαμβάνοντες όμως υπ' όψιν την επιρροήν, την οποίαν ήσκει εις τας λαϊκάς μάζας, και επιδιώκοντες αντί πάσης θυσίας να αποσοβήσουν την ρήξιν, προσεφέρθησαν να αναγνωρίσουν εις αυτόν στρατιωτικάς εξουσίας υπεράνω πάντων των Πελοποννησίων αρχηγών [...] συγχρόνως δε επρόκειτο να ανακηρυχθή πρώτον και υπερέχον μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας. Αλλ' ο Δημ. Υψηλάντης ηρνήθη τας παρεχομένας εις αυτόν τιμάς και εξουσίας, προβάλλων πάντοτε την απαίτησιν της [...] ασκήσεως πάσης εξουσίας και απαιτών την κατάργησιν πάσης μη υπ' αυτού διωρισμένης πολιτικής αρχής. Επειδή δε οι πρόκριτοι παρέμενον ανένδοτοι και η έξαψις των πνευμάτων ενετείνετο, εγκατέλειψε το στρατόπεδον των Βερβένων και κατηυθύνθη μετά των εις αυτόν πιστών στρατιωτικών προς την Καλαμάταν. Πράγματι, μετά του Υψηλάντου είχαν ταχθή πολλοί σημαίνοντες πολεμικοί αρχηγοί, ιδίως Φιλικοί, μεταξύ των οποίων ο Αναγνωστόπουλος, ο Αναγνωσταράς και ο Παπαφλέσσας, διακηρύσσοντες ότι μόνον η συγκέντρωσις ανωτάτης πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας εις τας χείρας του Πρίγκιπος θα ήτο δυνατόν να φέρη βοήθειαν έξωθεν, να κατευθύνη καλώς τας πολιτικές επιχειρήσεις και να σώση τον απελευθερωτικόν αγώνα. Παρά το πλευρόν του Υψηλάντου ετάχθησαν επίσης αρκετοί Μανιάται [...] αντίπαλοι των Μαυρομιχαλών [...] και τινές πρόκριτοι, δυσηρεστημένοι, διότι δεν περιελήφθησαν εις την Γερουσίαν. Ο Κολοκοτρώνης εφάνετο ευνοϊκώς διατεθειμένος προς τον Υψηλάντην, αλλά διετήρει ακόμη φιλικάς σχέσεις μετά των προκρίτων. Κυρίως αι λαϊκαί μάζαι, εκ των οποίων συνεκροτήθησαν τα πολεμικά σώματα, εξεδήλωσαν πραγματικήν λατρείαν προς τον Υψηλάντην, τον οποίον επίστευαν ως από Θεού πεμφθέντα σωτήρα. Η αναγγελία ότι ο Υψηλάντης απεχώρησεν εκ του στρατοπέδου των Βερβένων και η διασπαρείσα διάδοσις ότι πρόκειται να εγκαταλείψη την Ελλάδα, λόγω της αντιδράσεως των προκρίτων, εξηγγίωσαν τους στρατιώτας, οι οποίοι εξεδήλωσαν διαθέσεις κακοποιήσεως των. Αλλά και αυτοί οι πρόκριτοι είχαν ταραχθή εκ της φυγής του Υψηλάντου, διότι [...] ηγνοείτο η συντριβή της Φιλικής Εταιρείας εν Μολδοβλαχία και εφοβούντο δεινάς συνεπειάς δια τον Πελοποννησιακόν αγώνα λόγω εγκαταλείψεως του υπό της ανωτάτης αρχής, όπισθεν της οποίας εφραντάζοντο ακόμη τας ρωσικάς δυνάμεις. Επί πλέον, εφοβούντο την ογκουμένην οργήν των στρατιωτικών μαζών, τας οποίας υπεδαύλιζον προς επιθέσεις κατά των συνηγμένων προκρίτων οι φίλοι του Υψηλάντου. Θα είχαν συμβή πολλά έκτροπα, ίσως και φόννοι, εάν δεν επενέβαινεν ο Κολοκοτρώνης. [...] Εστάλησαν εσπευσμένως οι αφωσιωμένοι φίλοι του Υψηλάντου Αναγνωσταράς και Παπαφλέσσας, οι οποίοι επρόλαβαν αυτόν εις Λεοντάρι και τον έπεισαν να επιστρέψη, με την διαβεβαίωσιν ότι οι πρόκριτοι είναι διατεθειμένοι να φθάσουν εις συμφωνίαν συντάξεως πολιτικού οργανικού νόμου, βάσει του οποίου θα ανετίθεντο εις αυτόν αι εξουσίαι ως πηγάζουσαι εκ λαϊκής θελήσεως.

Πηγή 19

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Οι κάτοικοι της Δημητσάνας και των Λαγκαδίων
- Χρόνος δημιουργίας: 29 Ιουνίου 1821
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκινος, Δ. Α. (1974). *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 1, Αθήνα: Μέλισσα, σ. 481.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στη διαμάχη του Δημήτριου Υψηλάντη με τους προκρίτους της Πελοποννήσου σημαντικό μέρος από τον επαναστατημένο πληθυσμό της Πελοποννήσου συντάχθηκε μαζί του, στρεφόμενο ενάντια στους προκρίτους. Ενδεικτική είναι η παρακάτω επιστολή κατοίκων των χωριών Δημητσάνα και Λαγκάδια στην Αρκαδία προς τους κατοίκους του χωριού Στεμνίτσα.

[...] Απεφασίσαμεν κοινή γνώμη να προστρέξωμεν κατά το Λεοντάρι εις τον Αφέντην, να μάθωμεν τας αιτίας και να τον δυσωπήσωμεν όλοι μικροί και μεγάλοι, άνδρες και γέροντες, ιερείς και λαϊκοί. Διά τούτο σας προσμένομεν εις τον δρόμον και να ενωθώμεν όλοι μαζί, ενώ συντρέχουν και τα πλησιόχωρα χωρία [...]. Ο πρίγκιψ Υψηλάντης δεν δουλεύει διά το έθνος διά να πληρωθή, ούτε με κανέναν άλλον σκοπόν. Οι τύραννοι όμως της πατρίδος μας έχουν γνώμη να μας κάμουν όλους μας σκλάβους. Εμεταχειρίσθησαν παντοίους τρόπους να τον ψυχράνουν και ιδού φεύγει. Επρόβαλαν εις τον λαόν διά να τον δυσωπήσουν ότι έχει σκοπόν να τους κάμη σκλάβους. Ημείς πρέπει να κινηθώμεν, αν όχι δι' άλλο, καν διά να μάθωμεν και να δείξωμεν ότι εξυπνήσαμεν πλέον και δεν κοιμώμεθα ως ηλίθιοι.

Πηγή 20

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αμβρόσιος Φραντζής (1778-1851)
- Χρόνος δημιουργίας: 1839
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Φραντζής, Α. (1839). *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος αρχομένη από του έτους 1715, και λήγουσα το 1836*, τ. 1, Αθήνα: Εκ της τυπογραφίας Η. Βιτώρια του Κωνστ. Καστόρχη και συντροφίας, σ. 426-428.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Μετά την εγκατάσταση του Δημήτριου Υψηλάντη στα Βέρβена άρχισαν με διάφορες αφορμές οι τριβές ανάμεσα σε αυτόν και στους προκρίτους. Μια τέτοια περίπτωση αποτέλεσε η παράδοση της Μονεμβασιάς. Σε αυτό το γεγονός αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα από το ιστορικό έργο του Αμβρόσιου Φραντζή, ενός κληρικού που συμμετείχε στην Ελληνική Επανάσταση.

Λήγοντος δε του Ιουνίου (1821) [...] απέστειλαν γράμματα εκ του στρατοπέδου της Μονεμβασίας διά να αποσταλή άνθρωπος [...] να παραλάβη το Φρούριον. [...] Ο Δ. Υψηλάντης επρότεινε επί τούτω τον Αλέξανδρον Καντακουζηνόν, τον οποίον απεδέχθησαν οι επί κεφαλής του της Τριπολιτζάς στρατοπέδου [...], και [...] εγένοντο τα της αποστολής γράμματα [...]. Επειδή δε προαναγνωσθέντων των γραμμάτων [...] ανεφέρετο ότι, το Φρούριον να παραδοθή επ' ονόματι του Υψηλάντου, ακούσαντες οι [...] αρχηγοί τούτο, απέρριψαν τα [...] γραφέντα, ο δε Επίσκοπος Βρεσθένης (= στην περιοχή της Λακωνίας) Θεοδώρητος [...] είπε προς τον Δημήτριον Υψηλάντη «Εάν με τοιαύτας συμβουλάς ελπίζεις να τρέξης, εκλαμπρότατε, είσθε ηπατημένος παραπολύ. Το Φρούριον της Μονεμβασίας παραδίδεται με αίματα Πελοποννησιακά, και η τετράμηνος πολιορκία διετηρήθη με έξοδα και στρατεύματα της Πελοποννήσου· δι' όλα αυτά το Φρούριον να παραδοθή επ' ονόματι του Ελληνικού έθνους, και με τον τρόπον αυτόν να γείνωσι τα γράμματα, να υπογραφώσι δε και παρά πάντων των παρευρεθέντων ενταύθα πολιτικών και στρατιωτικών». Ούτω δε γραφέντων των γραμμάτων, και υπογραφέντων, απεστάλη εις την Μονεμβασίαν ο Α[λέξανδρος] Καντακουζηνός, (καθότι τοιαύτα ονόματα έφερον τότε πολλήν βαρύτητα).

Πηγή 21

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Απόστολος Δασκαλάκης
- Χρόνος δημιουργίας: 1966
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Δασκαλάκης, Α. (1966). *Οι τοπικοί οργανισμοί της Επαναστάσεως του 1821 και το Πολίτευμα της Επιδάουρου*, Αθήνα, [χ.ε.], σ. 180-181.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Μετά την εγκατάσταση του Δημήτριου Υψηλάντη στα Τρίκορφα, δημιουργούνται στην Πελοπόννησο δύο πόλοι εξουσίας, ο Δημήτριος Υψηλάντης και οι πρόκριτοι, ενώ ταυτόχρονα καταβάλλεται μια προσπάθεια συνεννόησης μεταξύ τους. Σε αυτά τα γεγονότα αναφέρεται η παρακάτω πηγή.

Ο Υψηλάντης τότε εγκατέστησε το στρατηγείον του εις το στρατόπεδον των Τρικόρφων, από το οποίον συγχρόνως διηύθυνε την πολιορκίαν της Τριπόλεως. Συγχρόνως εκεί εγκαθίδρυσε και αρχιγραμματείαν υπό τον Νεόφυτον Βάμβαν, πλαισιουμένην υπό Ελλήνων σπουδαστών, σπυεισάντων πλησίον του εξ Ευρώπης, μέσω της οποίας εξέπεμπε οδηγίας και διαταγάς πολιτικού και στρατιωτικού περιεχομένου ανά την επαναστατημένην Ελλάδα. Κατά την εποχήν αυτήν [...] εις την Πελοπόννησον ημφεσβητείτο η εξουσία του υπό της Γερουσίας, η οποία εξέδιδεν επίσης, πολλάκις, αντιφατικάς, διαταγάς. Η Πελοποννησιακή Γερουσία, προς αποσόβησιν κινδύνων εκ μέρους των στρατιωτικών σωμάτων, εγκατεστάθη εις την πλησίον Ζαράκοβαν, φρουρουμένη υπό εμπίστων. Ήρχισαν τότε συνεννοήσεις μεταξύ του Υψηλάντου και Γερουσίας [...] προς σύνταξιν οργανισμού, βάσει του οποίου θα εκυβερνάτο η Πελοπόννησος μέχρι συγκλήσεως εθνικής

συνελεύσεως προς ψήφισιν καταστατικού Χάρτου ολοκλήρου της επαναστατημένης Ελλάδος.

Πηγή 22

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δημήτριος Υψηλάντης
- Χρόνος δημιουργίας: 15 Ιουλίου 1821
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Φυζεντζίδης, Ν. (1893). *Ανέκδοτοι αυτόγραφοι επιστολαί των επισημοτέρων Ελλήνων οπλαρχηγών και διάφορα προς αυτούς έγγραφα της διοικήσεως μετά ιστορικών σημειώσεων*, Αλεξάνδρεια: Εκ του τυπογραφείου του «Ταχυδρόμου», σ. 82-83.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Οι δύο βασικοί στόχοι του Δημήτριου Υψηλάντη ήταν να συγκροτηθεί ένα σώμα τακτικού στρατού και να δημιουργηθεί συγκεντρωτική πολιτική διοίκηση, που θα είχε τον έλεγχο της Επανάστασης και των εδαφών που θα περνούσαν στα χέρια των Ελλήνων. Στο πρώτο από αυτά τα δύο ζητήματα αναφέρεται η παρακάτω πηγή: μια επιστολή, εν είδει διακήρυξης, με την οποία ο Δημήτριος Υψηλάντης προτρέπει τους επαναστάτες να καταταγούν σε ένα σώμα τακτικού στρατού που θέλει να δημιουργήσει.

Γενναιότατοι καπητάνοι και πρόκριτοι ομογενείς έλληνες
Έως τώρα γένος και πατρίδα δεν είχατε, διότι και τα δύο σας εκατακρατούσαν οι τύραννοι και εξητούσαν να λείψωσιν ακόμα και το θαυμαστόν όνομα της Ελλάδος ονομάζοντές την Τουρκίαν. [...]
Ιδού καιρός να πληρωθή το θέλημα του θεού, και να αποκτήσομεν και γένος και πατρίδα. Όλους μας προσκαλεί εις την πλήρωσιν του θείου θελήματος.
Όλοι όσοι είμεθα χριστιανοί χρεωστούμεν καθ' όλους τους τρόπους να πολεμώμεν τον ασεβή και απάνθρωπον τύραννον και ει δυνατόν και τας πέτρας να μεταβάλωμεν εις όπλα.
Ομογενείς Έλληνες, διά την ελευθερίαν του γένους μας εστάλθην και εγώ από την αρχήν του γένους, με πληρεξουσιότητα να αγωνίζωμαι και να διατάττω όσα αποβλέπουν εις την κοινήν ελευθερίαν.
Διά τούτο στέλλω και τον φέροντα το παρόν [...]. Τον στέλλω με πληρεξουσιότητα να συνάξη άνδρας φιλελευθέρους και να συγκροτήση μίαν χιλιαρχίαν, την οποία να γυμνάση εις τας στρατιωτικάς κινήσεις διά να εκστρατεύση υπό την στρατηγίαν μου. «Φιλοτιμηθήτε λοιπόν, άνδρες έλληνες, γενήτε προθύμως μαθηταί του Άρεως και γυμνασθήτε την τακτικήν διά να κατατροπώσητε τους ατάκτους τυράννους. Το γένος σας προσκαλεί, η πατρίς σας προσκαλεί, η πίστις σας προστάζει, η ελευθερία σας προσμένει, ο Δημήτριος Υψηλάντης σας κράζει.
Έλθετε λοιπόν όσοι έχετε πίστιν εις τον κύριον ημών και καρδίαν ελληνικήν.

Τρίκορφα της 15 Ιουλίου 1821

Δημήτριος Υψηλάντης

Πληρεξούσιος

Πηγή 23

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Νικόλαος Σπηλιάδης (1785-1862)
- Χρόνος δημιουργίας: 1851
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Σπηλιάδης, Ν. (1851). *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ιστορίαν της Ελλάδος*, τ. 1, Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, σ. 207-208.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Βασικός στόχος του Δημήτριου Υψηλάντη ήταν και η συγκρότηση μιας κεντρικής συγκεντρωτικής πολιτικής διοίκησης που θα είχε τον έλεγχο της Ελληνικής Επανάστασης. Σε αυτό το σχέδιο του Δημήτριου Υψηλάντη αναφέρεται η πηγή που ακολουθεί.

Να συστηθώσι εφορείαι εις τας εικοσιτέσσερας επαρχίας της Πελοποννήσου, εκλεγομένων πέντε εφόρων εκ των εγκριτοτέρων και φρονιμωτέρων, οίτινες να φέρωσιν έγγραφον πληρεξουσιότητας υπό των εκλογέων, και να δίδωσιν εγγράφως υπόσχεσιν εις τον πληρεξούσιον περί της εκπληρώσεως των χρεών των. Οι έφοροι ούτοι να εκλέξωσιν αναμεταξύ των τον αξιώτερον και να τον στείλωσι μέλος της γενικής βουλής με πληρεξουσιότητα, και η εκλογή του να επικυρώνεται από τον πληρεξούσιον· οι λοιποί τέσσαρες ο μεν να φροντίση διά τας τροφάς και λοιπά αναγκαία του στρατού· ο δε να στρατολογή και να προμηθεύη πυρίτιδα και λοιπά διά τον πόλεμον· ο δε να προμηθεύη τα αναγκαιούντα φορτηγά ζώα· ο δε να εισπράττη τας συνεισφοράς των ομογενών και τα παρά της βουλής διορισθησόμενα δοσίματα. [...] Οι είκοσι τέσσαρες έφοροι αποτελούσιν την βουλήν, και πρόεδρος ταύτης είναι ο πληρεξούσιος· ενεργούσι διά των πλειόνων ψήφων, και εις διχοψηφίαν η ψήφος του προέδρου υπερισχύει· εξ ων οι μεν διορίζονται ταμίαι [...] οι δε να δαπανώσιν, οι δε να προνοώσι των αναγκαίων του στρατού· οι δε να φροντίζωσι την σύναξιν των γεννημάτων από τα τουρκικά κτήματα και άλλων τακτικών δοσιμάτων εις προϊόντα της γης. Η εθνική βουλή θέλει είναι το ανώτατον κριτήριο· οι έφοροι θ' αποτελώσι το δεύτερον κριτήριο, και οι υποέφοροι το τρίτον. Ο πληρεξούσιος έχει το δικαίωμα της χάριτος ή του μεταβάλλειν την ποινήν του θανάτου.

Πηγή 24

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Νικόλαος Σπηλιάδης (1785-1862)
- Χρόνος δημιουργίας: 1851
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Σπηλιάδης, Ν. (1851). *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ιστορίαν της Ελλάδος*, τ. 1, Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, σ. 208-209.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου, οι οποίοι και είχαν συγκροτήσει την Πελοποννησιακή Γερουσία, αντιτάχθηκαν στον Δημήτριο Υψηλάντη και εναντιώθηκαν στις πρωτοβουλίες

του, προτείνοντας από την πλευρά τους ένα άλλο πλαίσιο πολιτικής οργάνωσης. Στην αντίδρασή τους και στο σχέδιο πολιτικής οργάνωσης που πρότειναν αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα.

Αλλά οι ολιγαρχικοί προβάλλουσιν ιδικόν των σχέδιον ως εκ μέρους του λαού. «Ο λαός εκάστης επαρχίας να εκλέγη τους αξιωτέρους των κατοίκων διά των ψήφων, και να τους δίδη πληρεξουσιότητα διά να εκλέξωσι τους γενικούς εφόρους εξ τον αριθμόν· ούτοι δε με τους παρά του λαού εκλελεγμένους να εκλέξωσι τους υπεφόρους των πόλεων και των χωρίων. Οι Γ[ενικοί] έφοροι θέλουν εκλέγει τον αξιώτερον αναμεταξύ των και να τον στέλλωσι μέλος της Γερουσίας της Πελοποννήσου. Οι σταλησόμενοι εξ εκάστης επαρχίας εικοσιτέσσαρες Γερουσιασταί μετά του [...] Π[ετρόμπεη] Μαυρομιχάλη [...] θέλουν επέχει την Γερουσία του λαού της Πελοποννήσου. Αύτη δε η Γερουσία να παρευρίσκεται μετά του Υψηλοτάτου πρίγκιπος Δημητρίου Υψηλάντου [...] και συμφώνως να σκέπτωνται και με ψήφους να αποφασίζωσι και διοικώσι τα πολιτικά και στρατιωτικά εις τρόπον ώστε μήτε η Γερουσία να ενεργή τι χωρίς την συγκατάθεσιν του πρίγκιπος, μήτε ο πρίγκιψ χωρίς την συγκατάθεσιν της Γερουσίας. Πάντες οι Γερουσιασταί θέλουν είναι ισόψηφοι· ο δε πρίγκιψ θέλει είναι πρόεδρος και να έχη την υπεροχήν περισσοτέραν μίαν ψήφον, και αι περισσότεραι ψήφοι θέλουν έχη την κυριότητα· δικαίωμα της χάριτος δεν τον έδωκαν· εις δε τα περί των κριτηρίων δεν διεφώνουν. Μετά πολλάς φιλονεικίας τα πράγματα συνεβιάσθησαν εις το φαινόμενον, και απεφασίσθη να μείνη προσωρινώς το καθεστώσ σύστημα της Γερουσίας [...].

Πηγή 25

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Λουί Σεβαλιέ (Luis Chevallier)
- Χρόνος δημιουργίας: 28 Αυγούστου 1821
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Βακαλόπουλος, Α. Ε. (2000). *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της Ελληνικής Επανάστασεως (1813-1825)*, τ. 1, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, σ. 234-235.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Για την ανάγκη δημιουργίας μιας κεντρικής συγκεντρωτικής διοίκησης που θα αναλάμβανε τη διεύθυνση της Επανάστασης κάνει λόγο και το παρακάτω απόσπασμα από μια επιστολή του Ελβετού Φιλέλληνα Λουί Σεβαλιέ με ημερομηνία 28 Αυγούστου 1821.

Ο πρίγκιψ Υψηλάντης ευρίσκεται ήδη από 10 ημέρες στο στρατόπεδο της Τριπολιτσάς, όπου ασχολείται με την εγκατάσταση του απαραίτητου πυροβολικού, για να κυριεύσει την οχυρά αυτή θέση. Πολλά φρούρια πρόκειται τώρα να παραδοθούν. Θα είχαν μάλιστα παραδοθεί από καιρό, εάν επικρατούσε έστω και λίγη τάξη σ' αυτή τη χώρα. Αλλά δυστυχώς όλα ευρίσκονται μέσα σε τέτοια αταξία και κακομοιριά, ώστε μόνο ένα ανώτερο ον μπορεί να την γιατρέψει. Έχω τη

γνώμη, ότι όλες οι προσπάθειές μας και όλη η καλή θέληση του αγαπητού πρίγκιπα Υψηλάντη θα προσκρούσουν στις δυσκολίες που προβάλλουν ή που δημιουργούν οι προεστοί της χώρας. Δεν είναι μακριά ο καιρός όπου σ' αυτή τη χώρα θα συμβούν σκηνές αναρχίας [...], και τολμώ να είπω ότι αυτός είναι ο πιο μεγάλος κίνδυνος, που έχουμε να χτυπήσουμε. Οι Τούρκοι δεν είναι τίποτα. Κλεισμένοι μέσα στα φρούριά τους δεν τολμούν να ξεμυτίσουν. Εάν είχα μόνο δύο τάγματα από το παλιό μου σύνταγμα, η Τριπολιτσά θα έπεφτε μέσα σε μισή μέρα. Αλλά τι μπορεί κανείς να περιμένει από απειθάρχητα μπουλούκια και από αρχηγούς, που ενδιαφέρονται να συνεχίζεται αυτή η αταξία;

Ενότητα 5: Διαπιστώσεις

Πηγή 26

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Νικόλαος Σπηλιάδης (1785-1862)
- Χρόνος δημιουργίας: 1851
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Σπηλιάδης, Ν. (1851). *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ιστορίαν της Ελλάδος*, Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, τ. 1, σ. 203.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Μια εκ των υστέρων ερμηνεία των αιτιών για την αντίδραση των προκρίτων της Πελοποννήσου μπορούμε να διαβάσουμε στο παρακάτω απόσπασμα από τα *Απομνημονεύματα* του Νικόλαου Σπηλιάδη.

Οι πλειότεροι των ολιγαρχικών της Πελοποννήσου προ πάντων, άμα λαβόντες τα όπλα εφαντάσθησαν να συστήσωσι τον τιμαριωτισμόν εις την Ελλάδα, αμειβόμενοι με την εξουσίαν και την δύναμιν των Τούρκων τοπαρχών εις τας επαρχίας έκαστοι, αντί της εξουσίας και δυνάμεως την οποίαν είχαν ως προεστώτες υπό τους Τούρκους [...]. Εφαντάσθησαν λοιπόν να έχωσιν υπό την διοίκησιν των τα όπλα των επαρχιών, και διά των όπλων να κατακυριεύσωσιν εις αυτάς αποκαθιστάμενοι βασιλίσκοι, και ν' αρπάζωσι διά των όπλων τα δημόσια εισοδήματα, και διά τούτων να διατηρώσι και τα όπλα αυτά, και την πολιτικήν εξουσίαν εις εαυτούς. Ο δ' αρχηγός της Ελλάδος, ή η Κυβέρνησις του έθνους να μη δύναται να διατάξη ή να ενεργήση, ειμή ό,τι αν την υπαγορεύσωσιν αυτοί, και όταν θελήσωσι, να την καταπολεμώσιν όλοι ομού, ή και να καταπολεμώσιν αλλήλους, ενασχολούντες αείποτε το έθνος εις εμφυλίους ταραχάς και αιματοχυσίας.

Πηγή 27

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κανέλλος Δεληγιάννης (1780-1862)
- Χρόνος δημιουργίας: 1854
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Λιάτα, Ε. (1995). «Οι αναβαθμοί της απομνημόνευσης και οι πολιτικές στρατηγικές μιας οικογένειας», *Εραμιστής*, τ. 20, σ. 218.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Κανέλλος Δεληγιάννης προέρχεται από σημαντική οικογένεια προεστών της Γορτυνίας, στην ορεινή Αρκαδία, ενώ ο ίδιος και η οικογένειά του συμμετείχαν στην Ελληνική Επανάσταση. Τα *Απομνημονεύματά* του θεωρούνται η «φωνή των κοτζαμπάσηδων», καθώς με αυτά θέλησε να απαντήσει σε όλα όσα γράφονταν για τον ρόλο των προκρίτων στην Ελληνική Επανάσταση, τους οποίους και υπερασπίζεται. Από αυτά είναι το παρακάτω απόσπασμα.

Όσον δε ότι [...] εκάμαμεν την επανάστασιν, με την ελπίδα να αντικαταστήσομεν ημείς τους τούρκους [...] ημείς οι πρόκριτοι [...] την ενεργήσαμεν (= την επανάσταση), την διοργανόσαμεν δια τρομερών και ανηκέστων εις την ιστορίαν των εθνών κινδύνων και απελπισίας, με την προφανή καταστροφήν μας, και την εκινήσαμεν εν γνώσει αυθορμήτως παρθένον και αγνήν, άνευ ουδέ συμφερόντων καθότι εμείς είχομεν κολωσαίαν κατάστασιν χρηματικήν και κτηματικήν, εχαιρόμεθα την αγάπην και εμπιστοσύνην όλων ανεξαιρέτως των πελοποννησίων δια τας προς αυτούς παντοτεινάς ευεργεσίας μας, και ουδέποτε εφραντάσθημεν να αντικαταστήσωμεν τους τούρκους καθώς εμπαθώς και αισχρώς μας συκοφαντούν οι αγνώμονες και απελπισμένοι ούτοι τυχοδιώκται, των οποίων την ζωήν διεσώσαμεν πολλάκις από τους τούρκους, με κίνδυνον της εδικής μας.

Πηγή 28

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Νικόλαος Σπηλιάδης (1785-1862)
- Χρόνος δημιουργίας: 1851
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Σπηλιάδης, Ν. (1851). *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ιστορίαν της Ελλάδος*, Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως, τ. 1, σ. 213.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Για τον Νικόλαο Σπηλιάδη η Ελληνική Επανάσταση είχε ως στόχο τη δημιουργία ενός νέου, διαφορετικού κράτους, στο οποίο πρακτικές και νοοτροπίες συνδεδεμένες με την οθωμανική έννομη τάξη και τους προκρίτους δε θα είχαν θέση.

Οι δ' Έλληνες, οίτινες έλαβον τα όπλα, αποφασίσαντες να αποθάνωσιν ή να ζήσωσιν ελεύθεροι, [...] φρονούντες ότι οι πλειότεροι των ολιγαρχικών ετυράννου

τους χριστιανούς πολύ απανθρωπότερον ή οι Τούρκοι, ότι δεν θ' απομάθωσιν ό,τι εξ απαλών ονύχων (= από μικρή ηλικία) έμαθον εν ω μάλιστα εγήρασαν εις τας έξεις (= συνήθειες τους) των, και επομένως δεν αγαπώσι την ισονομίαν και την ελευθερίαν· θεωρούντες δε ότι εις τα πολιτικά μεταβολάς είν' αδύνατον να στερεωθή νέα τάξις πραγμάτων, αν δεν καθαρισθή η πόλις από τους ευρίσκοντας την τροφήν και την ζωήν των εις την παλαιάν· βλέποντες τους ολιγαρχικούς ότι φιλονεικούσι περί της πολιτικής εξουσίας και της δυνάμεως των όπλων με τον Υψηλάντην, και θέλουσι να τον υποβάλωσιν εις τας αποφάσεις της Γερουσίας των, και αντιποιούνται (= οικειοποιούνται) τα όπλα της πατρίδος·

Πηγή 29

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κανέλλος Δεληγιάννης
- Χρόνος δημιουργίας: 1854
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Λιάτα, Ε. (1995). «Οι αναβαθμοί της απομνημόνευσης και οι πολιτικές στρατηγικές μιας οικογένειας», *Ερανιστής*, τ. 20, σ. 219.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το δριμύ «κατηγορώ» του Κανέλλου Δεληγιάννη στον Δημήτριο Υψηλάντη και σε όσους συντάχθηκαν μαζί του.

Αλλά κατά θείαν παραχώρησιν και κακήν τύχην της πατρίδος, αφ ου επάτησε το έδαφος της Πελοποννήσου ο κουφόνος (= ελαφρόμυαλος) και άθλιος εκείνος Υψηλάντης, με έν μέρος κακούργων δολοφόνων και τυχοδιωκτών, ευρόντες και τους λεγομένους κλέπτας, Κολοκοτρώνην Αναγνωσταρά Φλεσαίους (= η οικογένεια του Παπαφλέσσα που ήταν οπλαρχηγό) Νικήτα (=Νικήτας Σταματελόπουλος, Νικηταράς) Κολιόπουλον (= Δημήτριος Πλαπούτας), και άλλους τοιούτους, η πρώτη τους φροντίς εστάθη η συνομωσία πώς να καταστρέψουν τους νοήμονες προκρίτους, τους οποίους υπόπτεβον προσκώματα των κακούργων σκοπών τους, να καταστήσουν την Πελοπόννησον μίαν μολδοβλαχικήν οσποδαρίαν (= ηγεμονία).

Πηγή 30

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μαξίμ Ρεμπό (Maxime Raybaud)
- Χρόνος δημιουργίας: 1824
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Raybaud, M. (1824). *Mémoires sur la Grèce pour servir à l'histoire de la guerre de l' independance*, Παρίσι: Librairie Tournachon-Molin, τ. 1, σ. 314-315.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στους λόγους της αποτυχίας του Δημήτριου Υψηλάντη αναφέρεται η παρακάτω πηγή από τις «Αναμνήσεις»

του Μαξίμ Ρεμπό, ενός Γάλλου Φιλέλληνα που συμμετείχε στην Ελληνική Επανάσταση.

Η δημιουργία μιας επαρχιακής γερουσίας ήταν σωτήρια [...], καθώς είχε δημιουργηθεί ως ανάχωμα στο ενδεχόμενο μιας λαϊκής αναρχίας και στην ανεξαρτησία των οπλαρχηγών, αλλά φάνηκε να δυσαρεστεί τον Υψηλάντη. Θα ήταν εκ μέρους του πιο έξυπνο και σοφό πολιτικά να συνεργαστεί με το όργανο που είχε συσταθεί, να το δει να δουλεύει και να αξιολογήσει την απόδοσή του [...]. Αντίθετα, μετά την άφιξή του, έφερε αναστάτωση στους προκρίτους καθώς τους πίεσε υπέρμετρα να αποδεχτούν τις προτάσεις του. Βλέποντας όμως ότι δε θα μπορούσε να τους πάρει με το μέρος του τόσο εύκολα όσο είχε φανταστεί, για να πετύχει το στόχο του, υιοθέτησε μια ακραία προσέγγιση, η οποία ωστόσο απέτυχε. Τους πρότεινε ένα είδος σχεδίου αποτελούμενο από είκοσι τέσσερα άρθρα, τα οποία πιθανότατα θα είχαν αποδεχτεί [...] αν δεν περιλάμβανε τον όρο να αναλάβει επισήμως την ανώτατη και απόλυτη διοίκηση των στρατευμάτων. Αυτός ο όρος έσπειρε στους προκρίτους την καχυποψία και το φόβο. Επιπλέον, οι άντρες του επιτελείου του είχαν ήδη προβεί στο ατόπημα να απειλήσουν τους προκρίτους ότι ο πρίγκιπας, αργά ή γρήγορα, θα απαλλάσσονταν από αυτούς. Αυτοί [οι πρόκριτοι] τότε δήλωσαν ότι δε θέλουν ένα Ρώσο τύραννο στο κεφάλι τους και, για να προασπίσουν τα συμφέροντά τους, επικαλέστηκαν τη δημοκρατία, ονοματίζοντας με αυτόν τον τρόπο το ολιγαρχικό καθεστώς των ισχυρών οικογενειών· γιατί έτσι αντιλαμβάνονται οι νέοι Έλληνες τη δημοκρατική διακυβέρνηση. Από την πλευρά του ο Υψηλάντης επέμενε στις προτάσεις του και έστειλε από το επιτελείο του έναν άντρα, τον Καντιώτη, για να τους τις επαναλάβει. Οι νέες προτάσεις, εν είδει τελεσιγράφου, τέλειωναν με τη φράση: αν δεχτείτε αυτά που σας προτείνω, μένω μαζί σας, διαφορετικά θα πάω στην Ήπειρο από όπου ήδη με καλούν. Ο Καντιώτης, ωστόσο, πήρε την πρωτοβουλία και πρόσθεσε, ότι, αν δεν σταματούσαν να είναι αρνητικοί, ο πρίγκιπας θα έστειλε δέκα χιλιάδες Ρώσους στρατιώτες για να τους συνεντίσει. Αυτή η χοντροκομμένη και γελοία έπαρση, η οποία, όχι άδικα, αποδόθηκε στον Υψηλάντη, είχε ως αποτέλεσμα να αυξήσει τη δυσaréσκεια τους και να τους αποξενώσει ακόμη περισσότερο από αυτόν.

Πηγή 31

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Καρλ Μέντελσον-Μπαρτόλντι (Carl Mendelssohn Bartholdy, 1838-1897)
- Χρόνος δημιουργίας: 1870
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Μέντελσον-Μπαρτόλντι, Κ. (1873). *Ιστορία της Ελλάδος από της εν έτει 1453 αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Τούρκων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων, τ. 1, Από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Τούρκων μέχρι της εν Ναβαρίνω ναυμαχίας*, Αθήνα: Ανδρέας Κορομηλάς Εκδότης, σ. 307-308.

- **Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό:** Στην αποτυχία του Δημήτριου Υψηλάντη να επιβληθεί στους προκρίτους αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα από το έργο ενός Γερμανού ιστορικού του 19ου αιώνα σχετικό με την Ελληνική Επανάσταση.

Ο Δημήτριος δεν ήτο το κατάλληλον πρόσωπον όπως επιβάλη εις τους τραχείς εκείνους υιούς της φύσεως. Ισχνός και χωρίς παραστάσεως άνθρωπος, ην φαλακρός και τοι νεώτερος ή τριακοντούτης. Ισχυρά βεβαίως ψυχή ώκει εν τω μικρώ εκείνω σώματι· ατρόμητος δε και περιφρονών τον θάνατον επί του πεδίου της μάχης, είχε συνάμα ο Δημήτριος σπουδαίον πατριωτικόν ζήλον, αφιλοκέρδειαν και πίστιν, αίτινες διέκρινον αυτόν από του αδελφού του και των λοιπών φαναριστών. Δεν ηδύνατο όμως να επιδείξη τας σπανίας εκείνας αρετάς· δειλός και πως αδέξιος τους τρόπους, εστερείτο ο φειδωλός λόγων και σκεπτικός εκείνος ανήρ το δώρον του λόγου, του σαγηνεύοντος τα πλήθη· πολλάκις δε εφαινετο κύπτων υπό τον ζυγόν ξένης επιδράσεως. Φιλόδοξοι ραδιούργοι, οίτινες ήθελον να διαδραματίζωσι σπουδαίον πρόσωπον εν Ελλάδι και εφαντάζοντο ότι είχαν γεννηθή προς το άρχειν, περιέβαλον αυτόν και κατώρθωσαν να τω παραστήσωσι διά κολακειών, ότι έπρεπε να καταλύση τα εν Καλτετσαίς οργανισθέντα, και να καταλάβη την θέσιν του Πετρόμπεη, αφού, ως πληρεξούσιος του αδελφού του, είχε το δικαίωμα να αναλάβη την διεύθυνσιν της εκτελεστικής εξουσίας, ης είχαν αντιποιηθή οι εν Καλτετσαίς. Η σαγήνη επέτυχε, και ο Υψηλάντης συνέταξε σχέδιο οργανισμού της Πελοποννήσου, καθ' ο πάσα η στρατιωτική δύναμις συνεκεντρούτο εις χείρας του, διελύετο η Γερουσία των Καλτετσών και αντικαθίστατο διά συμβουλίου υποτελους. [...] Αλλ' ο Υψηλάντης δεν ηνείχετο [...] περιορισμούς· ο απεσταλμένος δε μάλιστα αυτού [...] προέβη απέναντι των προκρίτων εις την απρεπή ταύτην απειλήν: «Η υπογράφετε αμέσως τον οργανισμόν του πρίγκηπος, η εν περιπτώσει αρνήσεως αναχωρεί ούτος, και εντός ολίγου έρχονται 12.000 ρώσοι· και τότε βλέπετε ποια τύχη σας περιμένει».

Πηγή 32

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γούσταβ Χέρτσμπεργκ (Gustav Hertzberg, 1826-1907)
- Χρόνος δημιουργίας: Δεύτερο μισό του 19ου αιώνα
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Χέρτσμπεργκ, Γ. (1916). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, μτφ. Καρολίδης, Π., Αθήνα: Εκδοτικός οίκος Γεωργίου Δ. Φέξη, τ. 1, σ. 156-158.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Τους λόγους της αποτυχίας του Δημήτριου Υψηλάντη σχολιάζει η πηγή παρακάτω, από το έργο ενός Γερμανού ιστορικού του 19ου αιώνα σχετικό με την Ελληνική Επανάσταση.

Το δε διαρκώς χείρον ήτο ότι ο Δημήτριος δεν είχε την δύναμιν και την επιτηδειότητα να διοργανώση τα παλληκάρια και να υποβάλη αυτά εις πειθαρχίαν, ούτω δε ν' ασφαλίση την υλικήν αυτού θέσιν απέναντι των οπλαρχηγών ως και απέναντι του μέλλοντος της επανάστασεως. Μη έχων ικανήν επιτηδειότητα να προσαγάγη εις εαυτόν τους προκρίτους, ίνα τη τούτων βοήθεια ασφαλίση εν ταις χερσίν αυτού την επί των στρατευμάτων νόμιμον υπερτάτην αρχήν· μη δυνάμενος διά των ιδίων αυτού δυνάμεων να δημιουργήση κεντρικήν πολιτικήν διοίκησιν· μη έχων επιτηδειότητα και δύναμιν ικανήν να χρησιμοποιά προσηκόντως υπέρ εαυτού την στρατιωτικήν εξουσίαν, συγχρόνως δε ν' αντικαταστήση ταχέως δι' ιδίων οργάνων τα μέχρι νυν όργανα της εν Πελοποννήσω αρχής των προκρίτων· μη δυνάμενος μηδέν των ειρημένων να πράξη, μεγάλην εντός εβδομάδων επήνεγκε σύγχυσιν εις τα πράγματα. Αι των προκρίτων ραδουργίαι παρενέβαλλον αυτώ δυσχερείας εν τη τροφοδοτήσει του στρατού και οι στρατιωτικοί αρχηγοί εν τη προς τους προκρίτους εναντιότητι αυτών εσφετερίζοντο επί μάλλον διηνεκώς την εξουσίαν την ανήκουσαν εις τον αρχιστράτηγον αυτόν. Αλλ' η θέσις του αρχιστρατήγου κατέστη απεγνωσμένη ότε εγένετο εν Ελλάδι πανταχού γνωστή η οικτρά έκβασις του εν ταις παραδουναβείοις Ηγεμονίαις πολέμου. Εξαφανισθείσης ούτως εντελώς πάσης αίγλης και γοητείας του Ρωσικού ερείσματος απώλεσεν ο Δημήτριος και παρά τοις στρατιωτικοίς αρχηγοίς ολοσχερώς παν αξίωμα ηθικόν. Και οι πρόκριτοι εβουλεύοντο νυν επί το μέλλον ν' απαλλαγώσι τελείως των ανθρώπων της Φιλικής Εταιρείας, των έτι εμποδών αυτοίς εν τη πορεία αυτών ισταμένων.

Πηγή 33

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Τζον Πετρόπουλος
- Χρόνος δημιουργίας: 1972
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Petropoulos, J. A. (1997). *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 95-96.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα που ακολουθεί ένας ιστορικός σχολιάζει τον Δημήτριο Υψηλάντη και τον τρόπο που αυτός πολιτεύθηκε.

Ο Υψηλάντης αποδείχτηκε από τις ευγενέστερες φυσιογνωμίες της Ελληνικής Επανάστασης. Το αφάνταστο θάρρος του, η μεγάλη του εντιμότητα εντυπωσίαζαν ακόμη και τους εχθρούς του. Δεν ήταν όμως πλασμένος για ηγέτης· του έλειπαν ικανότητες που ήταν απαραίτητες για να αντιμετωπίσει τους προεστούς με επιτυχία: πείρα, ορθή κρίση, διακριτικότητα και συμβιβαστικότητα. Ούτε είχε τα εφόδια για να ενεργεί ως εκπρόσωπος του λαού. Ήταν υπερβολικά αριστοκρατικός και ελάχιστα δημαγωγός, και είχε τόσο μεγάλη συναίσθηση του σκοπού του ώστε δε θέλησε να διακινδυνεύσει έναν εμφύλιο πόλεμο [...]. Όλα αυτά τον οδήγησαν σε μια σειρά μοιραία σφάλματα που υπέσκαψαν τις πιθανότητές του για ένα ευοίωνο μέλλον. Καταδίκασε σε αποτυχία τις διαπραγματεύσεις του με τους προεστούς, επιμένοντας στην επίσημη διάλυση της Πελοποννησιακής Γερουσίας, αίτημα που εκείνοι δεν μπορούσαν να δεχτούν. Με την ξαφνική του αποχώρηση από το τραπέζι των διαπραγματεύσεων και με τη δραματική εξαγγελία ότι η ιδιοτέλεια των προεστών τον υποχρέωνε να φύγει από την Ελλάδα, ενέργειες που αποτελούσαν μια τακτική κίνηση για να υπερφαλαγγίσει τους προεστούς, προκάλεσε άθελά του τον Ιούλιο του 1821 τη μεγάλη διαδήλωση στα Βέρβαινα, που λίγο έλειψε να καταλήξει σε μαζική σφαγή των συγκεντρωμένων προεστών. Η διαδήλωση αυτή εξασφάλισε στον Υψηλάντη μια νίκη απέναντι στους προεστούς· αποξένωσε όμως τους οπαδούς του γιατί επιτίμησε τους διαδηλωτές, και έχασε την πρόσκαιρη υπεροχή του ενάντια στους προεστούς γιατί δε φρόντισε να εκμεταλλευτεί τη νίκη του.

Γλωσσάρι

Αγρολήπτης: Ο αγρότης που νοικιάζει γη προς καλλιέργεια με αντίτιμο ένα ποσοστό επί της παραγωγής.

Γένος: Η απόδοση στα ελληνικά του οθωμανικού όρου μιλέτ (τουρκ. millet). Μιλέτ ονομαζόταν κάθε θρησκευτική κοινότητα που αναγνωριζόταν από το οθωμανικό κράτος και είχε επικεφαλής έναν θρησκευτικό αρχηγό. Εκτός από το ορθόδοξο μιλέτ (τουρκ. rum milletti), το οθωμανικό κράτος στις αρχές του 19ου αιώνα αναγνώριζε το αρμενικό (τουρκ. ermeni milletti) και το εβραϊκό μιλέτ (τουρκ. yehudi milletti).

Δεσποτεία: Χαρακτηρισμός πολιτεύματος, όπου ο άρχοντας ασκεί απεριόριστη εξουσία.

Δημογέροντας: Ο πρόκριτος.

Ελληνορθόδοξος: Ο χριστιανός ορθόδοξος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Η χρήση του όρου γενικεύεται μετά την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας (1871) για να διαχωρίσει τους χριστιανούς που υπάγονται στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως από αυτούς που υπάγονται στη Βουλγαρική Εξαρχία.

Επισκοπή Βρεσθένης: Επισκοπή στην περιοχή της Λακωνίας κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Καταργήθηκε το 1843.

Κάπος: Ο επικεφαλής, ο αρχηγός μιας ομάδας αντρών. Οι κάποι που εργάζονταν για τους προκρίτους αναλάμβαναν την προστασία των τελευταίων αλλά και της περιουσίας τους.

Κοτζάμπασης: Ο πρόκριτος (τουρκ. kocabaşı).

Μινίστρος: Ο υπουργός.

Μολδοβλαχία: Βλ. Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.

Μοριάς: Η Πελοπόννησος.

Μπέης: Διοικητής επαρχίας (τουρκ. bey).

Οσποδάρια: Βλ. Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.

Παραδουνάβιες Ηγεμονίες: Πρόκειται για τη Βλαχία και τη Μολδαβία (σημερινή νότια και ανατολική Ρουμανία αντίστοιχα)· ήταν αυτόνομες ηγεμονίες κάτω από την επικυριαρχία του Οθωμανού σουλτάνου, στον οποίο πλήρωναν φόρο. Οι περισσότεροι ηγεμόνες τους (οσποδάροι) από τον 18ο αιώνα ήταν Φαναριώτες.

Πασάς: Ανώτατος Οθωμανός στρατιωτικός και διοικητικός αξιωματούχος (τουρκ. paşa).

Προεστός: Ο πρόκριτος.

Τιμαριωτισμός: Τιμάριο (τουρκ. timar) ονομαζόταν η γη που παραχωρούσε ο Οθωμανός σουλτάνος μαζί με τα ετήσια εισοδήματά της (φόρους) σε σπαχήδες (τουρκ. sipahi) έναντι στρατιωτικής υπηρεσίας. Οι σπαχήδες, ως κάτοχοι τιμαρίων, έπρεπε να προσφέρουν στον Οθωμανό σουλτάνο έφιππη στρατιωτική υπηρεσία και να εξοπλίζουν και άλλους πολεμιστές. Οι σπαχήδες δεν ήταν κάτοχοι της γης, αλλά καρπώνονταν μέρος των εσόδων της. Από τα τέλη του 17ου αιώνα το τιμαριωτικό σύστημα παρακμάζει και σταδιακά εξαφανίζεται, ενώ αυξάνονται οι μεγάλοι

γαιοκτήμονες, οι οποίοι είναι κάτοχοι της γης. Η μεγάλη αυτή ιδιοκτησία ήταν τα τσιφλίκια (τουρκ. *çiftlik*) και αυτοί ονομάζονταν τσιφλικάδες.

Φαναριώτης: Κυριολεκτικά, ο κάτοικος της συνοικίας Φανάρι (τουρκ. *Fener*) στην Κωνσταντινούπολη, όπου από το 1601 εδρεύει το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Από τα μέσα του 17ου αιώνα συγκεντρώθηκαν γύρω από το Πατριαρχείο ορισμένοι ορθόδοξοι από διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που άρχισαν σιγά σιγά να ελέγχουν τους ορθόδοξους πληθυσμούς. Αυτοί ήταν συνήθως πλούσιοι και μορφωμένοι, μιλούσαν ελληνικά, τουρκικά και ξένες γλώσσες (ευρωπαϊκές γλώσσες, αραβικά, περσικά) και ζούσαν όπως οι Οθωμανοί αξιωματούχοι. Σταδιακά άρχισαν να αναλαμβάνουν υψηλά οθωμανικά αξιώματα, να γίνονται «Διερμηνείς της Πύλης» (αξίωμα που σχετιζόταν με τις επαφές της οθωμανικής ηγεσίας με ξένα κράτη) και «Διερμηνείς του Στόλου» (αξίωμα που σχετιζόταν με τη διοίκηση των νησιών). Από το 1709 οι εκάστοτε ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας προέρχονταν από τους Φαναριώτες.

Χιλιαρχία: Στρατιωτικό σώμα αποτελούμενο από χίλιους άντρες.

3. Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄ ΗΤΑΝ ΣΥΜΦΩΝΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Δημιουργός εκπαιδευτικού υλικού: Σ. Καλλέ

Εισαγωγικά

α) Ιστορικό πλαίσιο

Ο Γρηγόριος Ε΄ διετέλεσε τρεις φορές Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Κατά τη διάρκεια της τρίτης πατριαρχίας του ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Το όνομά του αλλά και επιστολές του προς τους προεστούς της Πελοποννήσου χρησιμοποιήθηκαν πολλές φορές από τους Φιλικούς προς ενίσχυση του ηθικού φρονήματος των μυημένων. Ωστόσο, ο ίδιος δεν εξέφρασε ποτέ δημόσια την υποστήριξή του προς τη Φιλική Εταιρεία και τους σκοπούς της. Σύμφωνα με τους ιστορικούς, γνώριζε την επικείμενη έναρξη της Επανάστασης, αλλά φαίνεται να μη συμφωνούσε ως προς τον χρόνο έναρξής της. Μετά την κήρυξη της επανάστασης του Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία και υπό την πίεση των μαζικών διώξεων, φυλακίσεων αλλά και εκτελέσεων κατά των χριστιανών της Κωνσταντινούπολης, συγκάλεσε σύνοδο αρχιερέων και λαϊκών και εξέδωσε δύο αφορισμούς. Οι ημερομηνίες που εκδόθηκαν οι αφορισμοί δεν είναι ακριβώς γνωστές. Εικάζεται ότι υπεγράφησαν τον Μάρτιο του '21.

Ο σουλτάνος, υπό την πίεση ακραίων μουσουλμανικών διαδηλώσεων εναντίον των χριστιανών της Πόλης στις οποίες προβαλλόταν ο Πατριάρχης ως κύριος υποκινητής της Ελληνικής Επανάστασης, ζήτησε τη σύλληψη και τη φυλάκιση του Γρηγορίου του Ε΄. Μετά τη λειτουργία του Πάσχα στις 10 Απριλίου 1821, ο Πατριάρχης απαγχονίστηκε στην κεντρική πύλη του Πατριαρχείου, στην οποία παρέμεινε κρεμασμένος για τρεις μέρες, ενώ στη συνέχεια το πτώμα του ρίχτηκε στον Κεράτιο κόλπο.

Η κεντρική πύλη του Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη παραμένει κλειστή και σφραγισμένη έως σήμερα σε ένδειξη τιμής. Το 1872 στήθηκε ανδριάντας του Γρηγορίου Ε΄ στα προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στις 8 Απριλίου 1921 κηρύχτηκε επίσημα ως άγιος από την Εκκλησία της Ελλάδος, αντικατοπτρίζοντας τη σύνδεση Ελληνισμού και Ορθοδοξίας και το αίτημα εθνικής ενότητας της εποχής.

β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας

Σχετικά με τη στάση του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ προς την Ελληνική Επανάσταση, τους λόγους που τον οδήγησαν να την αποκηρύξει και να υπογράψει τους αφορισμούς έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις και κρίσεις από σύγχρονους και μεταγενέστερους μελετητές και ιστορικούς. Έτσι, μέρος των μελετητών θεωρεί ότι οι αφορισμοί ήταν προϊόν της τουρκόφιλης και αντιεπαναστατικής θέσης του Πατριάρχη καθ' όλη τη διάρκεια της προετοιμασίας του Αγώνα, ενώ άλλοι πιστεύουν ότι οι αφορισμοί συντάχθηκαν υπό την απειλή βίας κι ότι ο Γρηγόριος Ε΄ θυσιάστηκε για να σωθούν οι υπόλοιποι χριστιανοί της Κωνσταντινούπολης από την οργή του σουλτάνου.

Θέση: Ο Γρηγόριος Ε΄ ήταν σύμφωνος με την Επανάσταση των Ελλήνων.

Λόγος: Ο Γρηγόριος Ε΄ ήταν σύμφωνος με την Επανάσταση των Ελλήνων.

Αντίλογος: Ο Γρηγόριος Ε΄ δεν ήταν σύμφωνος με την Επανάσταση των Ελλήνων.

Ενδεικτικά ερωτήματα για την επεξεργασία των πηγών και την ανάδειξη επιχειρημάτων:

1. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ γνώριζε τη δράση της Φιλικής Εταιρείας; Αν ναι, ήταν σύμφωνος με αυτή;
2. Πώς αντιμετωπίστηκαν οι αφορισμοί του Πατριάρχη; Έγιναν ή όχι πιστευτοί;
3. Γιατί ο Αδαμάντιος Κοραής αποκαλεί τον Πατριάρχη «φίλο του Σουλτάνου»; Διερευνώ τη στάση του Πατριάρχη απέναντι στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό.
4. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ θεωρείται από την Ορθόδοξη Εκκλησία «Εθνομάρτυρας». Πώς εκφράζεται αυτό στην τέχνη;

Ενότητα 1: Ο Γρηγόριος Ε΄ ήταν αλληλέγγυος με την Ελληνική Επανάσταση

Πηγή 1

- Είδος: Επιστολή Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ προς τον επίσκοπο Σαλώνων Ησαΐα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Ε΄
- Χρόνος δημιουργίας: 20 Δεκεμβρίου 1820
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Παπαδήμου, Δ. (1969). «Ησαΐας, ο Επίσκοπος Σαλώνων και η Μονή του Οσίου Λουκά», Αθήνα, σ. 26.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πρόκειται για επιστολή την οποία ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ στέλνει στον επίσκοπο Σαλώνων Ησαΐα και όπου διαφαίνεται η σχέση του Πατριάρχη με τις μυστικές συνεννοήσεις της Φιλικής Εταιρείας.

Κρυφά υπερασπίζου, φανερώ δε άγνοιαν υποκρίνου. Ιδία πράνον τον Βεζύρην λόγοις και υποσχέσεσιν, αλλά μη παραδοθήτω εις λέοντος στόμα.

Πηγή 2

- Είδος: Επιστολή Υψηλάντη προς τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αλέξανδρος Υψηλάντης
- Χρόνος δημιουργίας: 29 Ιανουαρίου 1821
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Δεσποτόπουλος, Α. (1975). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, «Η Ελληνική Επανάσταση και η δημιουργία του Ελληνικού κράτους (1821-1832)»*, τ. ΙΒ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 36.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πρόκειται για επιστολή την οποία στέλνει ο Α. Υψηλάντης στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη για να τον καθησυχάσει για τις εξελίξεις.

Ο μεν Πατριάρχης βιαζόμενος παρά της Πόρτας σας στέλλει αφοριστικά και εξάρχους παρακινώντας σας να ενωθήτε με την Πόρτα, εσείς όμως να τα θεωρείτε ταύτα ως άκυρα, καθότι γίνονται με βία και δυναστείαν και άνευ θελήσεως του πατριάρχου.

Πηγή 3

- Είδος: Παναγυρικός λόγος
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γεώργιος Τερτσέτης
- Χρόνος δημιουργίας: 1853
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Αγγελόπουλος, Γ. Π. (1865). *Τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε΄*, τ. Α΄, Εθνικόν Τυπογραφεῖον, σ. 18-19.

- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Αναπαράγεται σε λόγο του Γ. Τερτσέτη η απάντηση του Πατριάρχη όταν του πρότειναν να φύγει για να σωθεί.

Μη με προτρέπετε εις φυγήν· μάχαιρα θα διέλθη τας ρύμας της Κωνσταντινουπόλεως και των λοιπών πόλεων των χριστιανικών επαρχιών. Υμείς επιθυμείτε, εγώ μετημφισμένος να καταφύγω εις πλοίον, ήτοι κλεισθείς εν οικία οιουδήποτε ευεργετικού ημίν πρέσβεως να ακούω, πώς εις τας οδούς οι δήμιοι κατακρεουργούν τον χηρεύσαντα λαόν! Ουχί. Εγώ διά τούτο είμαι πατριάρχης, όπως σώσω το έθνος μου, ουχί δε όπως δι' εμού απολεσθή διά των χειρών των Γενιτσάρων. Ο θάνατός μου ίσως επιφέρει μεγαλυτέραν ωφέλειαν από την ζωήν μου. Οι ξένοι Χριστιανοί ηγεμόνες, εκπλαγέντες εκ της αδικίας του θανάτου μου, δεν θα θεωρήσωσιν αδιαφόρως, πώς η πίστις αυτών εξυβρίσθη εν τω προσώπω μου. Οι δε Έλληνες, οι άνδρες της μάχης θα μάχωνται μετά μεγαλυτέρας μανίας, όπερ συχνάκις δωρείται την νίκην· εις τούτο είμαι πεπεισμένος. Βλέπετε μεθ' υπομονής εις ό,τι και αν μοι συμβή. Σήμερον (Κυριακήν των Βαΐων) θα φάγωμεν ιχθύας, αλλά μετά τινος ημέρας, και ίσως κατά ταύτην την εβδομάδα, ιχθύες θα μας φάγωσι... Ναι, ας μη γίνω χλεύασμα των ζώντων. Δεν θα ανεχθώ ώστε εις τας οδούς της Οδησσού, της Κερκύρας και της Αγκώνος, διερχόμενον εν μέσω των αγυιών, να με δακτυλοδεικτούσι λέγοντες: Ιδού έρχεται ο φονεύς πατριάρχης. Αν δε το έθνος μας σωθή και θριαμβεύση, τότε πέποιθα, θα μοι αποδώση θυμίαμα επαίνου και τιμών, διότι εξεπλήρωσα το χρέος μου.

Ενότητα 2: Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ αντίθετος στην Ελληνική Επανάσταση

Πηγή 4

- Είδος: Επιστολή αφορισμού
- Συγγραφέας/δημιουργός: Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ και 21 αρχιερείς του Πατριαρχείου
- Χρόνος δημιουργίας: Μάρτιος 1821
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Φιλήμων, Ι. (1859). *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τ. 2, Αθήνα: Τύποις Γ. Καρυοφύλλη.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Κείμενο αφορισμού των Α. Υψηλάντη και Μ. Σούτσου, καθώς και του επαναστατικού κινήματος, υπογεγραμμένο από τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ και αρχιερείς του Πατριαρχείου. Πρωτοδημοσιεύθηκε στο ελληνικό περιοδικό *Λόγιος Ερμής*, που τυπωνόταν στη Βιέννη της Αυστρίας. Βλ. <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/> (ανακτήθηκε 4/2/21) και https://dialogos.com.cy/oi-aforismo-i-ton-epanastaton-apo-tin-ekklisia/?fbclid=IwARoKliH4Q4GFoKnzWnxKWhhHfcrXg85jvs1of9VPgFnhFSdDnS_WyoLTc82M (ανακτήθηκε 4/2/21).

Αυτός όμως [Μιχαήλ Σούτσος], φύσει κακόβουλος ων, εφάνη τέρας έμψυχον αχαριστίας και συνεφώνησε μετά του Αλεξάνδρου Υψηλάντου, υιού του δραπέτου και φυγάδος εκείνου Υψηλάντου, όστις παραλαβών μερικούς ομοίους του βοηθούς ετόλμησε να έλθη αίφνης εις την Μολδαυίαν, και αμφότεροι απονενοημένοι επίσης, αλαζόνες και δοξομανείς, ή μάλλον ειπείν, ματαιόφρονες, εκήρυξαν του γένους ελευθερίαν και με την φωνήν αυτήν εφείλκυσαν πολλούς των εκεί κακοήθεις και ανοήτους, διασπείραντες και αποστόλους εις διάφορα μέρη δια να εξαπατήσωσι και να εφελκύσωσιν εις τον ίδιον της απωλείας κρημνόν και άλλους πολλούς των ομογενών μας.

Πηγή 5

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αδαμάντιος Κοραής
- Χρόνος δημιουργίας: 1821
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κοραής, Αδ. (1885). «Επιστολαί», τ. Γ', Εν Αθήναις, σ. 164.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Επιστολή του διαφωτιστή Αδαμάντιου Κοραή προς τον Ιάκωβο Ρώτα στις 26 Δεκεμβρίου 1821.

Ω τον ηλίθιον Σουλτάνον! Τους φίλους του σφάζει.

Πηγή 6

- Είδος: Ιστορική μαρτυρία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Θεόδωρος Κολοκοτρώνης
- Χρόνος δημιουργίας: 1846
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κολοκοτρώνης, Θ. (υπαγόρευση) (1846). *Διήγησις συμβάντων ελληνικής φυλής από το 1770 έως το 1836*, Αθήνησιν: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, σ. 16.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Κολοκοτρώνης αναφέρεται σε αφορισμούς του Πατριάρχη που συνέβαλαν στο ξεκλήρισμα της κλεφτουριάς το 1806.

Τότε κάμνει ένα φερμάνι ο σουλτάνος, να σκοτώσουν τους κλέφτας. Αφοριστικό έρχεται του Πατριάρχου διά να σηκωθεί όλος ο λαός, και έτζι εκινήθηκεν όλη η Πελοπόννησος, Τούρκοι και Ρωμαίοι, κατά των Κολοκοτρωναίων.

Ενότητα 3: Απόψεις μεταγενέστερων ιστορικών/μελετητών

Πηγή 7

- Είδος: Βιογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Τάκης Κανδηλώρος
- Χρόνος δημιουργίας: 1909
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κανδηλώρος, Τ. (1909). *Ιστορία του εθνομάρτυρος Γρηγορίου του Ε΄*, Εν Αθήναις, σ. 126.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πρόκειται για τη βιογραφία του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ από τον δημοσιογράφο Τ. Κανδηλώρο.

Ο Γρηγόριος δεν είχε πρόγραμμα την άμεσον ανατροπήν των καθεστώτων. Τουναντίον υπήρξε θερμότατος υπέρμαχος της ακεραιότητος του Τουρκικού κράτους και εχθρός άσπονδος του διαμελισμού αυτού υπό οiwνδήποτε τρίτων.

Πηγή 8

- Είδος: Ιστορικό βιβλίο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Διονύσιος Κόκκινος
- Χρόνος δημιουργίας: 1956-1960
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκινου, Δ. (1956-1960). *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. Α', Αθήναι: Μέλισσα, σελ. 251.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Δωδεκάτομο ιστορικό βιβλίο του ιστορικού Δ. Κόκκινου για την Ελληνική Επανάσταση.

Η πράξη αυτή του πατριάρχη Γρηγορίου Ε' δεν ήταν αποτέλεσμα ολιγοπιστίας από αδυναμία, αλλά πράξη συνέσεως και σκληρή προσπάθεια για αποτροπή του μεγάλου κακού, των σφραγών.

Πηγή 9

- Είδος: άρθρο σε εφημερίδα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Βασίλης Κρεμμυδάς
- Χρόνος δημιουργίας: 2005
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κρεμμυδάς, Β. (2002). «Η Εκκλησία στο '21». <https://www.tanea.gr/2005/03/22/greece/tpith-apopsh-h-ekklisia-sto-eikosiena/> (ανακτήθηκε 4/2/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Άρθρο σε ημερήσια εφημερίδα του καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Β. Κρεμμυδά σχετικά με τον ρόλο της Εκκλησίας στην Επανάσταση του 1821.

Στην Εγκύκλιο του Μαρτίου του 1821 ο Γρηγόριος ισχυρίστηκε ότι οι επί γης εξουσίες, οι βασιλείες, είναι θεόπεμπτες και όποιος οργανώνει ανταρσία εναντίον τους διαπράττει μέγιστο αμάρτημα, είναι σαν να κινείται εναντίον του Θεού και γι' αυτό η Εκκλησία τον αφορίζει και τον καταδικάζει σε αιώνια τιμωρία- και τον Σουλτάνο ο Θεός τον έστειλε και οι Έλληνες επαναστάτες διέπρατταν το ίδιο αμάρτημα.

Ενότητα 4: Αναπαραστάσεις σε εικαστικές τέχνες

Πηγή 10

- Είδος: Ανδριάντας
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γεώργιος Φυτάλης
- Χρόνος δημιουργίας: 1872
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Μυκονιάτης, Η. (1984). «Οι ανδριάντες του Ρήγα και του Γρηγορίου Ε΄ στα προπύλαια του Πανεπιστημίου της Αθήνας και το πρώτο κοινό τους», *Ελληνικά*, τ. 35, σ. 355-370.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ανδριάντας που φιλοτεχνήθηκε από τον γλύπτη Γ. Φυτάλη με δαπάνη του Γ. Αβέρωφ και βρίσκεται στη δεξιά είσοδο του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πηγή 11

- Είδος: Πίνακας ζωγραφικής
- Συγγραφέας/δημιουργός: Νικηφόρος Λύτρας
- Χρόνος δημιουργίας: 1864 (;)
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Ζενάκος, Α. «Οι χαμένοι πίνακες των ανακτόρων», *Το Βήμα* (25/11/2008) Παρατίθεται στο <https://www.tovima.gr/2008/11/25/culture/oi-xamenoι-pinakes-twn-anaktorwn/> (ανακτήθηκε 7/4/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Έργο του ζωγράφου Ν. Λύτρα με τίτλο «Απαχονισμός Πατριάρχη Γρηγόριου Ε΄». Έγινε με χρηματοδότηση Σ. Σίνα, για να χρησιμοποιηθεί σε δημόσιο οίκημα.

Πηγή 12

- Είδος: Ποίημα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αριστοτέλης Βαλαωρίτης
- Χρόνος δημιουργίας: 1872
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βαλαωρίτης, Α. (1872). «Ο ανδριάς του αιιδίμου Γρηγορίου Ε΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως/ Προσφώνησις Αριστοτέλους Βαλαωρίτου», Τυπογραφείον Εκατόγχειρος.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο ποιητής κλήθηκε να εκφωνήσει ποίημα στα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα του Γρηγορίου του Ε΄.

Πώς μας θωρείς ακίνητος;... Πού τρέχει ο λογισμός σου, τα φτερωτά σου τα όνειρα;... Γιατί 'ς το μέτωπο σου
Να μη φυτρώνουν, γέροντα, τόσαις χρυσαίς αχτίδαις
Όσαις μας δίδ' η όψη σου παρηγοριαίς κ' ελπίδαις;...
Γιατί 'ς τα ουράνια χείλη σου να μη γλυκοχαράξη,
Πατέρα, ένα χαμόγελο;... Γιατί να μη σπαράξη
Μέσα 'ς τα στήθη σου η καρδιά; Και πώς 'ς το βλέφαρο σου
ούτ' ένα δάκρυ επρόβαλε, ούτ' έλαμψε το φως σου;...

(Βρείτε το υπόλοιπο ποίημα εδώ: <https://www.sansimera.gr/anthology/470>)

Πηγή 13

- Είδος: Ποίημα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Διονύσιος Σολωμός
- Χρόνος δημιουργίας: 1823
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Σολωμός, Δ. (1897). *Ύμνος εις την Ελευθερία*, Εν Αθήναις [χ.ε.].
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πρόκειται για στίχους από τον *Ύμνο εις την Ελευθερία* που αναφέρονται στον απαγχονισμό του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄.

Όλοι κλαύστε, αποθαμένος ο αρχηγός της Εκκλησιάς.
Κλαύστε, κλαύστε, κρεμασμένος ωσάν νάτανε φονιάς.

Γλωσσάρι

Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως: Ο επίσημος τίτλος του ορθόδοξου πατριάρχη που εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη. Στο πλαίσιο της οθωμανικής έννομης τάξης ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, εκτός από πνευματικός ταγός, ήταν ο θρησκευτικός αρχηγός του «γένους» των ορθόδοξων πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (rum millet), ο οποίος, ως ανώτατος αξιωματούχος του οθωμανικού κράτους, είχε την ευθύνη και τον έλεγχο των ορθόδοξων υπηκόων του σουλτάνου.

Αφορισμός: Εκκλησιαστική ποινή με την οποία ο χριστιανός αποκλείεται εντελώς από τη χριστιανική κοινότητα, ως τιμωρία για τα πολύ βαριά αμαρτήματα στα οποία περιέπεσε.

Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Πνευματικό κίνημα που επιχείρησε να διαδώσει μεταξύ των ορθόδοξων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Οι ορθόδοξοι λόγιοι και μορφωμένοι έμποροι που είχαν επαφή με τις πνευματικές εξελίξεις στην Ευρώπη άρχισαν να ασκούν κριτική στην οθωμανική εξουσία, αλλά και στον ορθόδοξο κλήρο, τους Φαναριώτες και τους προεστούς. Παράλληλα, μελετούν τα κείμενα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, καλλιεργούν τα ελληνικά γράμματα προωθώντας μια κοσμική παιδεία και στρέφουν το βλέμμα στην ελληνική αρχαιότητα.

4. ΟΙ ΠΡΟΥΧΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΜΠΟΡΟΥΝ ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΟΥΝ ΝΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣΟΥΝ¹⁹

Δημιουργός εκπαιδευτικού υλικού: Κ. Ανδριανοπούλου

¹⁹ Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Χρ. Λούκο για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε σε σχέση με τη διατύπωση του θέματος της αντιλογίας και τις σχετικές βιβλιογραφικές κατευθύνσεις που μου έδωσε.

Εισαγωγικά

α) Ιστορικό πλαίσιο

Εξειδικεύοντας το ερώτημα κατά πόσον ήταν πρόθυμοι και έτοιμοι οι κάτοικοι της ελληνικής επικράτειας να εξεγερθούν ενάντια στην οθωμανική εξουσία, θα εστιάσουμε στην κοινωνική ομάδα των προυχόντων της Πελοποννήσου. Είναι σημαντικό αρχικά να δοθούν κάποιες πολύ βασικές πληροφορίες για τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα. Όπως σε όλα τα προεθνικά αυτοκρατορικά περιβάλλοντα, έτσι και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οι διοικητικές δομές ελέγχου του χώρου συχνά στηρίζονταν στους ντόπιους πληθυσμούς, δημιουργώντας ηγετικές ομάδες με τοπική εμβέλεια δύναμης και θεσμικό ρόλο αναγνωρισμένο από το οθωμανικό κράτος²⁰. Όπως αναφέρει ο Β. Παναγιωτόπουλος (1985), το αυτοκρατορικό σύστημα πολιτικής οργάνωσης του χώρου και εποπτείας του πληθυσμού, που κατά κάποιον τρόπο είχε ήδη διαμορφωθεί από τη ρωμαϊκή εποχή, ευνοούσε τις μικρές, ακόμη και τις ελάχιστες, τοπικές κοινωνίες με τις αντίστοιχες υποτυπώδεις διοικητικές τους συγκροτήσεις.

Εστιάζοντας στους προύχοντες (ή κοτζαμπάσηδες) της Πελοποννήσου, αξίζει να θυμηθούμε ότι η Πελοπόννησος ήταν διοικητικά χωρισμένη σε πολλά βιλαέτια και σε ένα μπεηλίκι, τη Μάνη, η οποία ελέγχονταν κατευθείαν από την Οθωμανική Πύλη. Αυτές οι τοπικές ελίτ, οι οποίες είχαν συχνά οικογενειακό χαρακτήρα, διαδραμάτιζαν διαμεσολαβητικό ρόλο μεταξύ τοπικής κοινωνίας και οθωμανικής εξουσίας, κυρίως σε ό,τι αφορούσε τις φορολογικές υποχρεώσεις των περιοχών. Υπεννοικίαζαν φόρους και δάνειζαν· ήταν υπόλογοι στους κατακτητές και πολεμούσαν για την ενίσχυση ή τη διατήρηση της θέσης τους με χρήμα, συμμαχίες και δολοπλοκίες – σπάνια με όπλα.

β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας

Το ερώτημα της συγκεκριμένης αντιλογίας εμπίπτει στο ευρύτερο ερευνητικό ερώτημα κατά πόσον οι πληθυσμοί της νοτιοανατολικής επικράτειας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν έτοιμοι και πρόθυμοι να εξεγερθούν ενάντια στην οθωμανική εξουσία. Το ερώτημα έχει μεγάλο ιστορικό ενδιαφέρον, αλλά είναι ιδιαίτερα πολύπλοκο. Οι απαντήσεις δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι απόλυτες και μονοδιάστατες, ενώ εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία ανάλογα με την κοινωνική ομάδα και τη γεωγραφική περιοχή που μελετάμε κάθε φορά. Σε κάθε περίπτωση, το υπό διερεύνηση ερώτημα (όπως και άλλα πολλά) δίνει τη δυνατότητα να ασκήσουν οι μαθήτριες και οι μαθητές την

20. Πιζάνιας, Π. (2003). «Επανάσταση και Έθνος, μια ιστορική-κοινωνιολογική προσέγγιση του '21», στο Παναγιωτόπουλος, Β. (σχεδιασμός-διεύθυνση έκδοσης), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 3, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 33-53.

ιστορική τους σκέψη, να αναστοχαστούν σε σχέση με τις βεβαιότητες για τα ιστορικά γεγονότα, οι οποίες προβάλλονται στη δημόσια σφαίρα, και να αντιληφθούν τη δυναμική και τις αντιφάσεις της κάθε ιστορικής στιγμής που εκβάλλει στο σήμερα μέσα από πολύμορφες διαδρομές. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης ιστορικής αντιλογίας οι μαθήτριες και οι μαθητές καλούνται να εντοπίσουν, με βάση τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές που ακολουθούν, επιχειρήματα και απόψεις για την ετοιμότητα και την προθυμότητα ή μη των Πελοποννήσιων προυχόντων να επαναστατήσουν τον Μάρτιο του 1821.

γ) Μεθοδολογικό σχόλιο σχετικά με την προσέγγιση των απομνημονευμάτων-προσωπικών μαρτυριών

Οι προσωπικές μαρτυρίες των αγωνιστών αποτελούν σημαντική πηγή για την ιστορία του Αγώνα της Ανεξαρτησίας των Ελλήνων. Είναι αναγκαίο όμως να προσεγγίζονται, όπως όλα τα ιστορικά τεκμήρια, κριτικά. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τα απομνημονεύματα, είναι σημαντικό να λαμβάνουμε υπόψη τις διαφορετικές οπτικές γωνίες που υιοθετούν οι συγγραφείς, την έντονη υποκειμενικότητα, τις ενδεχόμενες σκοπιμότητες που εξυπηρετούν τα κείμενά τους και τις κατασκευασμένες αλήθειες, τις ιδεολογικές χρήσεις της βιωμένης ιστορίας. Επίσης, ως μην ξεχνάμε ότι οι περισσότερες μαρτυρίες αποτυπώνουν εκ των υστέρων προσλήψεις και εκτιμήσεις των επαναστατικών γεγονότων, άρα ενίοτε αυτά είναι ιδωμένα μέσα από τους παραμορφωτικούς φακούς της μνήμης, που συχνά προδίδει και επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από το παρόν του συγγραφέα²¹.

21. Λιάτα, Ε. (1995). «Οι αναβαθμοί της απομνημόνευσης και οι πολιτικές στρατηγικές μιας οικογένειας», *The Cleaner*, τ. 20. <https://doi.org/10.12681/er.244>

Θέση: Οι προύχοντες της Πελοποννήσου μπορούν και επιθυμούν να επαναστατήσουν.

Λόγος: Οι προύχοντες της Πελοποννήσου μπορούν και επιθυμούν να επαναστατήσουν.

Αντίλογος: Οι προύχοντες της Πελοποννήσου δεν μπορούν/επιθυμούν να επαναστατήσουν.

Ενδεικτικά ερωτήματα για την επεξεργασία των πηγών και την ανάδειξη επιχειρημάτων:

1. Οι προύχοντες της Πελοποννήσου θέλουν να εξεγερθούν για ιδεολογικούς λόγους.
2. Στη συνάντηση στη Βοστίτσα οι προύχοντες της Πελοποννήσου δεν είναι πρόθυμοι να επαναστατήσουν.
3. Ο λαός της Πελοποννήσου δεν πρέπει να φοβάται να εξεγερθεί.

Ενότητα 1: Ιστορικά τεκμήρια

Πηγή 1

- Είδος: Επιστημονική ιστορική μελέτη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Πέτρος Πιζάνιας, ιστορικός
- Χρόνος δημιουργίας: 2003
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Πιζάνιας, Π. (2003). «Επανάσταση και Έθνος, μια ιστορική-κοινωνιολογική προσέγγιση του '21», στο Παναγιωτόπουλος, Β. (σχεδιασμός-διεύθυνση έκδοσης), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 3, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 33-53.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Πέτρος Πιζάνιας (1947-) σπούδασε ιστορία, γεωγραφία και κοινωνιολογία στο Παρίσι (École des hautes études en sciences sociales). Υπήρξε καθηγητής Ιστορίας Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας στο τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ίδρυσε και διηύθυνε το μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Ιονίου Πανεπιστημίου «Ιστορική έρευνα, διδακτική και νέες τεχνολογίες». Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί απόσπασμα από ένα επιστημονικό άρθρο που, αφού παρουσιάσει τον ρόλο των προυχόντων της Πελοποννήσου στην άσκηση της τοπικής εξουσίας, θίγει αφενός τις αντιφάσεις της συμμετοχής των προυχόντων στην επανάσταση και αφετέρου την ύπαρξη πολιτικών και ιδεολογικών λόγων για τους οποίους στήριξαν τελικά την επανάσταση.

Σε αυτή τη μακρά άσκηση της διαμεσολάβησης (δηλαδή κατά τη διάρκεια των πολλών χρόνων που οι προύχοντες λειτουργούσαν ως ενδιάμεσοι μεταξύ των τοπικών κοινωνιών και της οθωμανικής εξουσίας) [...] καλλιεργήθηκε μια τεχνογνωσία αναπαραγωγής της ισχύος, γνωστή άλλωστε στις περισσότερες αντίστοιχες κοινωνίες του πλανήτη. Αναφέρομαι στην τοπική εξέγερση ως μέσο αποκατάστασης της τοπικής ισορροπίας των δυνάμεων μεταξύ κυριαρχημένων και κυρίαρχων, στην οποία συνήθως ηγούνταν οι κεφαλές, στην περίπτωση μας κάποιοι κοτζαμπάσηδες ή και Μανιάτες προύχοντες. Ορισμένα από τα μέλη των εν λόγω ελίτ, στις δεκαετίες πριν την επανάσταση, πήραν μέρος σε όλες σχεδόν τις απόπειρες να προκληθεί εξέγερση, απόπειρες των Ρώσων και των Γάλλων του Ναπολέοντα συνήθως. [...] Σε ποιο βαθμό είχαν ενσωματώσει τις ιδέες, των οποίων φορέας ήταν ο στρατός του Ναπολέοντα; Άγνωστο. Ωστόσο, η ιδεολογικά εντυπωσιακή προκήρυξη, που παρότι δεν συνέταξε, ωστόσο υπέγραψε ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²² με την έναρξη της Επανάστασης καθώς και η σχεδόν άμεση σύσταση πολιτικών θεσμών, της Μεσσηνιακής και της Πελοποννησιακής Γερουσίας, υποδηλώνουν ότι οι νομοκατεστημένες αυτές ελίτ δεν ήταν ενδεείς ιδεών ελευθερίας. [...]

22. Το κείμενο της προκήρυξης παρατίθεται πιο κάτω.

Οι κοτζαμπάσηδες, μια από τις ηγετικές ελίτ της Επανάστασης, μετέχουν μιας κίνησης που τους αναιρεί. Οι άνθρωποι αυτοί, όπως έχει πει ο ιστορικός Σπύρος Ασδραχάς, βάλθηκαν να ανατρέψουν τον μοναδικό κόσμο στον οποίο θα μπορούσαν να υπάρξουν –και αυτό δηλώνει τη μεγάλη επανάσταση στις συνειδήσεις των ελληνικών ηγετικών ομάδων, που προκάλεσε η δράση των Ελλήνων διανοουμένων διαφωτιστών πριν το 1821.

Πηγή 2

- Είδος: Επιστημονική ιστορική μελέτη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Douglas Dakin (Ντάγκαλς Ντέικιν)
- Χρόνος δημιουργίας: 1989
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Dakin, D. (1989). *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία 1821-1833*, μτφ. Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Douglas Dakin (1907-1995) υπήρξε καθηγητής ιστορίας στο Κολέγιο Birkbeck στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου. Ασχολήθηκε κατά κύριο λόγο με τη νεότερη ελληνική ιστορία. Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί απόσπασμα από τη μελέτη του σχετικά με την ιστορία της ελληνικής επανάστασης.

Επεξηγηματικό σχόλιο: Το πότε, πού και πώς θα λάμβανε χώρα το επαναστατικό κίνημα που προετοίμαζε η Φιλική Εταιρεία αποτέλεσαν κομβικά ερωτήματα που απασχόλησαν έντονα τα ηγετικά μέλη της οργάνωσης, ενώ συχνές ήταν οι αλλαγές σχεδίου. Χαρακτηριστικά, τον Οκτώβριο του 1820 οι επικεφαλής της Εταιρείας όρισαν ως ημέρα έναρξης της επανάστασης την 20ή Δεκεμβρίου και ως τόπο του ξεσηκωμού τη Μάνη. Στην πορεία, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης άλλαξε τα σχέδια επειδή είχε πληροφορίες ότι οι κινήσεις τους είχαν προδοθεί στους Τούρκους. Αν και αρκετά μέλη της Εταιρείας πληροφορήθηκαν τις αλλαγές, οι Πελοποννήσιοι πρόκριτοι δεν ήταν ενήμεροι και έτσι εξέφρασαν δισταγμούς προκειμένου να προχωρήσουν σε εξέγερση.

Όταν ο Παπαφλέσσας έφτασε στο Μοριά (ως απεσταλμένος της Φιλικής Εταιρείας στις αρχές του 1821), ανακάλυψε πως οι πρόκριτοι κάθε άλλο παρά φλέγονταν από την επιθυμία να αρχίσουν μια επανάσταση. [...] Ο Παπαφλέσσας έκανε ό,τι μπορούσε για να τους καταφέρει ν' αρχίσουν τις προετοιμασίες. Τις τελευταίες ημέρες του Ιανουαρίου και τις πρώτες του Φεβρουαρίου είχε μερικές θυελλώδεις συναντήσεις μαζί τους στη Βοστίτσα (το σημερινό Αίγιο). Μιλώντας με το κύρος που του έδινε η Εταιρεία, τους πίεσε να κινηθούν λέγοντας: «Αν δεν πάρετε τα όπλα, οι Τούρκοι θα σας εξοντώσουν». Οι πρόκριτοι όμως που δεν είχαν καμία πληροφορία για το τι συνέβαινε στο Βορρά (δηλαδή στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, όπου συνήθως συγκεντρώνονταν και συνεννοούνταν τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας με

τον αρχηγό της, τον Αλέξανδρο Υψηλάντη), αποφάσισαν να στείλουν δικούς τους απεσταλμένους στην Κωνσταντινούπολη, στην Ύδρα και στον Ιγνάτιο (ο Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας, που τότε διέμενε στην Πίζα) στην Πίζα, για να μάθουν ποια ήταν η αληθινή δύναμη της Εταιρείας και αν είχε πράγματι την υποστήριξη της Ρωσίας. Εξήγησαν λοιπόν στον Παπαφλέσσα πως δεν μπορούσαν να είναι έτοιμοι πριν από τις 25 Μαρτίου, το νωρίτερο.

Πηγή 3

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μητροπολίτης Παλαιών Πατρών Γερμανός
- Χρόνος δημιουργίας: Τα απομνημονεύματα του Μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανού γράφτηκαν κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και καλύπτουν την περίοδο μέχρι το τέλος του 1822. Η πρώτη έκδοση των απομνημονευμάτων του έγινε το 1837, ενώ το 1900 επανεκδόθηκαν.
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Γερμανού, Π. Πατρών, Μητροπολίτου (1900). *Απομνημονεύματα: επιγραφόμενα απομνημονεύματα τινά της κατά του τυράννου των Ελλήνων οπλοφορίας, και τινών πολιτικών συμβεβηκότων εν Πελοποννήσω κατά την πρώτην της διοικήσεως περίοδον*, Αθήνα.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Μητροπολίτης της επαρχίας Παλαιών Πατρών Γερμανός (1771-1826) καταγόταν από τη Δημητσάνα και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην προεπαναστική Πελοπόννησο και στην πρώτη περίοδο της επανάστασης. Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο Μητροπολίτης Γερμανός αφηγείται από τη δική του σκοπιά τα γεγονότα στη Βοστίτσα.

Επεξηγηματικό σχόλιο: Το κείμενο που ακολουθεί αφενός μεν επιβεβαιώνει τη διστακτικότητα των προχόντων να εξεγερθούν, αφετέρου αναδεικνύει τις αντιπαλότητες μεταξύ των μελών της Φιλικής Εταιρείας και πρωτεργατών της Επανάστασης. Είναι σημαντικό οι μαθητές και οι μαθήτριες να λαμβάνουν υπόψη τους και τέτοιου είδους παράγοντες στη διαμόρφωση πολιτικών και στρατηγικών. Χρειάζεται ωστόσο ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να μην τους δίνεται περισσότερη βαρύτητα από όση φαίνεται να έχουν μέσα από τα συγκεκριμένα ιστορικά τεκμήρια.

Περίληπτική απόδοση του κειμένου: Ο Γρηγόριος, επονομαζόμενος Δικαίος (εννοεί τον Παπαφλέσσα) καταφθάνει στην Πελοπόννησο, φέρνοντας μαζί του επιστολές από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη προς τους Πελοποννήσιους, στις οποίες τους διαβεβαιώνει ότι οι μηχανισμοί για το ξέσπασμα της επανάστασης είναι έτοιμοι, ότι είναι σύμμαχός τους μια ισχυρή δύναμη και τους προτρέπει να ακούσουν και να πιστέψουν τον Παπαφλέσσα. Οι προύχοντες παρέμειναν αμήχανοι και διστακτικοί.

Απόδοση στη νέα ελληνική: «ο δε Δικαίος, απατεώνας και καταραμένος, ο οποίος δεν φρόντιζε για τίποτε άλλο παρά μόνο να προκαλέσει την ταραχή του έθνους, για να πλουτίσει από τα λάφυρα, τους διαβεβαίωνε ότι όλα είναι έτοιμα και έλεγε ότι υπήρχαν άπειρα χρήματα σε διάφορα ταμεία υπέρ της επανάστασης, πολεμικά εφόδια και αναρίθμητα όπλα πυροβόλα τοποθετημένα σε διάφορα σημεία, ρωσικές στρατιωτικές δυνάμεις προς βοήθεια των Ελλήνων, πολλά πλοία καλά οπλισμένα και εφοδιασμένα και άλλα τέτοια παιχνίδια της φαντασίας, τα οποία οι μεν φρόνιμοι και έμπειροι πρόκριτοι δεν τα πίστευαν, οι άπειροι όμως που θεωρούσαν ότι όλα αυτά ήταν αληθινά, εξαιτίας της συστατικής επιστολής του Υψηλάντη που είχε μαζί του, ενθουσιάστηκαν πάρα πολύ [...] Οι πρόκριτοι λοιπόν της Πελοποννήσου βλέποντας ότι η κατάσταση θα είχε κακή έκβαση, επειδή άλλοι από αυτούς κινούνταν απερίσκεπτα στο θέμα της επανάστασης και άλλοι εναντιώνονταν στην ιδέα της εξέγερσης [...] αποφάσισαν να γίνει μια συνέλευση [...] για να συζητήσουν τι πρέπει να γίνει».

Περίληπτική απόδοση του κειμένου: Πρόκειται για τη συνάντηση στη Βοστίτσα, στην οποία συμμετείχαν αρχιερείς και προεστοί της Πελοποννήσου, μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Στην ημερήσια διάταξη της συνάντησης τέθηκαν τα εξής ζητήματα: αν υπήρχε επαναστατική διάθεση σε όλη την ελληνική επικράτεια ή μόνο στην Πελοπόννησο, ποιες ήταν οι προθέσεις των ευρωπαϊκών κρατών, και κυρίως της Ρωσίας, απέναντι σε ένα πιθανό επαναστατικό κίνημα, αν είχαν γίνει οι αναγκαίες προετοιμασίες για μια επανάσταση.

Απόδοση στη νέα ελληνική: «Είδαν λοιπόν ότι οι περισσότεροι Έλληνες δεν έχουν καν ιδέα για αυτό το πράγμα (την Επανάσταση) και ότι είναι ανοησία να επαναστατήσει μόνη της η Πελοπόννησος, επειδή το έκανε και παλιότερα και έπαθε πάρα πολλά [...] και ότι δεν ξέρουν πώς θα αντιδράσουν τα ευρωπαϊκά κράτη, και ειδικά η Ρωσία, και ότι λείπουν όλα τα απαραίτητα [...]. Αφού εξέτασαν και σε τι κατάσταση βρισκόταν το έθνος, όλοι τους συμφώνησαν ότι ο καιρός δεν είναι κατάλληλος [...] και να αποστείλουν ανθρώπους στη Ρωσία και σε άλλα μέρη για να πληροφορηθούν αν όντως η Ρωσία είναι υπέρ της ελευθερίας των Ελλήνων [...]. Αποφάσισαν λοιπόν να δοκιμάσουν αργότερα και με καλύτερη οργάνωση».

Πηγή 4

- Είδος: Πολεμική προκήρυξη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και Μεσσηνιακή Γερουσία
- Χρόνος δημιουργίας: 23 Μαρτίου 1821
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Προκήρυξις πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς Ἀρχιστρατήγου τῶν σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη και τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτῃ, στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, (2000). «Η ελληνική επανάσταση» τ. ΙΒ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στις 21 Μαρτίου 1821, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης κήρυξε εξέγερση στη Μάνη, μετά από την παρουσία του εκπροσώπου της Φιλικής Εταιρείας Σταμάτη Δουκάκη στην περιοχή. Ο Δουκάκης τον προμήθευσε, όπως και άλλους, επιστολές και πολεμικές προκηρύξεις. Στις 23 Μαρτίου/4 Απριλίου εισέβαλε και άρχισε να πολιορκεί την Καλαμάτα. Την ίδια μέρα απευθύνει έκκληση προς τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Αν και, όπως έχει ήδη σημειωθεί, είναι μάλλον απίθανο να είναι ο ίδιος ο Μαυρομιχάλης ο συντάκτης της επιστολής, έχει ενδιαφέρον να εξεταστεί η έκκληση ως πρωτογενές τεκμήριο του γιατί εξεγέρθηκε ο Μπέης της Μάνης ειδικά, και εν γένει οι προύχοντες της Πελοποννήσου.

Προκήρυξις πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς Ἀρχιστρατήγου τῶν σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη και τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτῃ.

Ὁ ανυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμήν, ὥστε νὰ μὴ μείνη ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Γραικοὺς εἰμὴ μόνον πνοή καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ὠθῆ κυρίως τοὺς εγκαρδίους των ἀναστεναγμούς Εἰς τοιαύτην ὄντες ἀθλίαν κατάστασιν, στερημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά μας, μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ὄπλα καὶ νὰ ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν τυράννων. Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους φατρία καὶ διχόνοια, ὡς καρποὶ τῆς τυραννίας, ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης, καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας. Αἱ χεῖρες ἡμῶν, αἱ δεδεμέναι μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τὰς σιδηρὰς ἀλύσους τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας, ἐλύθησαν ἤδη καὶ υψώθησαν μεγαλοψύχως καὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα πρὸς μηδενισμόν τῆς βδελυρᾶς τυραννίας. Οἱ πόδες ἡμῶν, οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἐναγγαρεύσεις τὰς ἀσπλάγχχνους, τρέχουν εἰς ἀπόκτησιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἡ κεφαλὴ

μας, ή κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν βαρύτατον ζυγόν, τὸν ἀπετίναξεν καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ γλῶσσα μας, ἡ ἀδυνατοῦσα εἰς το νὰ προφέρῃ λόγον ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν βαρβάρων τυράννων, τώρα μεγαλοφώνως φωνάζει καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῇ ὁ ἀῆρ τὸ γλυκύτετον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὅλοι ἀπεφασίσασμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. [...]

Ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ στρατοπέδῳ τῆς Καλαμάτας τῆ 23ῃ Μαρτίου 1821

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ Ἡγεμὼν καὶ Ἀρχιστράτηγος
ΚΑΙ Η ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΕΝ ΚΑΛΑΜΑΤΑ

Πηγή 5

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Χριστόφορος Περραιβός
- Χρόνος δημιουργίας: 1836
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Περραιβός, Χ. (1836). *Απομνημονεύματα Πολεμικά, διαφόρων μαχών συγκροτηθεισών μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών κατά τε το Σούλιον και Ανατολικήν Ελλάδα από του 1820 μέχρι του 1829 έτους*, τ. 1, Αθήνα. Το υλικό που ακολουθεί αντλήθηκε από τις σελίδες 2-4.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Χριστόφορος Περραιβός (1774-1863) γεννήθηκε σε ένα χωριό του Ολύμπου και σπούδασε στην Ελληνική Σχολή του Βουκουρεστίου, όπου γνωρίστηκε με τον Ρήγα Φερραίο και ασπάστηκε τα επαναστατικά ιδεώδη. Υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας, πρωτεργάτης και ενεργός στρατιωτικός της ελληνικής επανάστασης και συγγραφέας ιστορικών έργων. Τα απομνημονεύματά του αποτελούν το πρώτο αυτοβιογραφικό κείμενο αγωνιστή σε σχέση με τα γεγονότα της δεκαετίας του 1820 που εκδόθηκε στο ελληνικό κράτος. Στα τέλη του 1820 ο Περραιβός μαζί με τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη παραβρέθηκαν σε συνάντηση κάποιων Πελοποννήσιων αρχιερέων και προυχόντων στην Καλαμάτα, μετά από πρόσκληση των τελευταίων²³. Σκοπός της συνάντησης ήταν να καμφθεί ο επαναστατικός αναβρασμός της συγκεκριμένης περιόδου, ώστε να αποσιωπηθούν οι υποψίες των εκπροσώπων του οθωμανικού κράτους, οι οποίοι καταδοκούσαν να συλλάβουν τους πρόκριτους. Στα αποσπάσματα από το πρωτογενές υλικό που ακολουθούν, ο

23. Στα απομνημονεύματά του ο Περραιβός ομολογεί ότι αρχικά (το 1820) «ήμην ενάντιος του τοιούτου κινήματος κατά του Σουλτάνου· όχι διότι δεν επεθύμουν την ελευθερίαν του Έθνους μου, αλλά διότι μ' εφείνετο άωρον το κίνημα, με το να ήσαν απειροπόλεμοι οι Έλληνες και οι πλείστοι άοπλοι».

Περραιβός μεταφέρει τους δισταγμούς και τους φόβους των Πελοποννήσιων προυχόντων σχετικά με την πιθανότητα να ξεσπάσει εκείνη την περίοδο η επανάσταση. Αποκωδικοποιώντας λοιπόν τα λόγια του Περραιβού, όπως αυτά μας παραδίδονται στο πρωτογενές υλικό των απομνημονευμάτων του, μπορούμε να προσεγγίσουμε έμμεσα τον λόγο των προκρίτων.

Η γνώμη των αρχιερέων και του προύχοντος δεν ήτον άλογος και χωρίς βάσιν. Διότι έβλεπαν τον κίνδυνον εις τον οποίον έμβαιναν. Οι Έλληνες, εκτός ότι εστερούντο των αναγκαίων τοιαύτης μεγάλης και κινδυνώδους επιχειρήσεως, ήσαν προς τούτοις ελλειπέστατοι και από όπλα, ουδέν είχαν κανένα σχέδιον γενικόν του πού, πότε και πώς να πρωταρχίσουν τον πόλεμον. [...] Το πράγμα (εννοεί την επαναστατική διάθεση του λαού της Πελοποννήσου) τέλος πάντων κατήντησεν εις τόσον βαθμόν ενθουσιασμού και συγχύσεως, ώστε και μυρίας γλώσσας Δημοσθενικάς αν είχε τις να τας μεταχειρισθή (όσο καλός ρήτορας και αν ήταν κάποιος και όσα επιχειρήματα και αν επικαλούνταν) δια να καθησυχάσει την ορμή των Ελλήνων, ου μόνον εκοπίαζε αλλά εκινδύνευεν ακόμα και η ζωή του· επειδή τον ενόμιζαν ως Τουρκολάτρη, και μάλιστα πολύ περισσότερον υπέκειντο εις τον κίνδυνον οι αρχιερείς και δημογέροντες, ως συνεχήν σχέσιν έχοντες μετά των Τούρκων, αντιπρόσωποι όντες των επαρχιών. [...]

Δεν εφοβούντο τόσον οι Πελοποννήσιοι τους αυτόχθονας Τούρκους, όσον την εισβολήν των Τουρκαλβανών, οίτινες και άλλοτε τόσον επί Αλεξίου Ορλόφ κατά το 1769, όσον και κατά το 1790 έτος επί Λάμπρου Κατζόνη, ορμήσαντες ως χείμαρροι κατέσφαξαν, ηχμαλώτευσαν και κατερήμωσαν ανιλεώς το πλείστον μέρος της Πελοποννήσου· τοιαύτα τρομερά παραδείγματα τους κατέστεινον ανησύχους και απηλπισμένους· αλλ' η υπόνοια αύτη διελύθη παρευθύς [...]. επειδή ο μεν Πέτρος Μαυρομιχάλης, ηγεμών ως τότε της Σπάρτης, τους εβεβαίωσεν, ότι έχει ετοιμούς εις τα όπλα όλους τους Σπαρτιάτας και πρώτος ορμά κατά των γειτόνων Οθωμανών [...]. ο δε Περραιβός τους αφαίρεσε τον φόβον των Τουρκαλβανών, υποσχόμενος αυτοίς, ότι θέλει διαβή ο ίδιος εις το Σούλιον, να εμποδίση πάσαν εκστρατείαν εκείνων κατά της Πελοποννήσου με την συγκρότησιν αδιακόπων εκείσε πολέμων.

Πηγή 6

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κανέλλος Δεληγιάννης
- Χρόνος δημιουργίας: 1854-1856
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Δεληγιάννης, Κ. (2005). *Απομνημονεύματα*, τ. 1-3, επανέκδοση Αθήνα: Πελεκάνος.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Κανέλλος Δεληγιάννης ανήκε στην οικογένεια Δεληγιάννη, μια από τις πιο σημαντικές οικογένειες στην επαρχία της Καρύταινας, τα μέλη της οποίας κατείχαν πλούτο και θέσεις εξουσίας στην τοπική ελίτ. Τόσο ο ίδιος όσο και τα περισσότερα αδέρφια του υπήρξαν σημαντικοί προύχοντες στην προεπαναστατική Πελοπόννησο. Διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στα επαναστατικά γεγονότα και κατέλαβε σημαντικά αξιώματα στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος (συνταγματάρχης-ακόλουθος και Νομοεπιθεωρητής Μεσσηνίας, πληρεξούσιος και βουλευτής). Μέσα από τη μελέτη των απομνημονευμάτων του μπορούμε να μελετήσουμε τους λόγους για τους οποίους άνθρωποι σαν και αυτόν, με σημαντικά αξιώματα και ισχύ στην οθωμανική Πελοπόννησο, αποφάσισαν να εμπλακούν ενεργά στην επανάσταση.

Κατά το 1819 Ιούλιον, βλέποντες όλοι οι αδελφοί Δεληγιανναίοι το γενικό αίσθημα των Πελοποννησίων και την πάντων προς αυτούς αγάπην, σέβας και υπακοήν και τον υπέρ της πατρίδος ενθουσιασμόν και πεισθέντες ότι η επανάστασις ήθελεν επιτύχει, καθότι εξηπλώθη και παρεδέχθη από όλους τους νοήμονας, υπεχρέωσαν τον νεώτερον αδελφόν τους Νικολάκην όντος εις την Πελοπόννησον και απήλθεν εις την Κωνσταντινούπολιν να ειδοποιήση τον πρεσβύτερον αδελφόν τους Αναγνώστην περί των αισθημάτων αυτών και της αποφάσεως των δια την Επανάστασιν.

Πηγή 7

- Είδος: Επιστημονική ιστορική μελέτη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Στάθης Κουτροβίδης
- Χρόνος δημιουργίας: 2010
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κουτροβίδης, Σ. (2010). *Κανέλλος Δεληγιάννης*, στο Παναγιωτόπουλος, Β. (επιμ.), *Οι Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα: Τα Νέα-ΔΟΛ.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Στάθης Κουτροβίδης είναι ιστορικός με εξειδίκευση στην ελληνική οικονομική και κοινωνική ιστορία. Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από την ιστορική του μελέτη για τον Κανέλλο Δεληγιάννη, όπου σχολιάζει την επιφυλακτική στάση των προυχόντων της Πελοποννήσου απέναντι στην επανάσταση.

Η επιφυλακτική στάση του Κανέλλου και των αδελφών του [...] για αναβολή της επανάστασης, απορρέει από δύο ευρύτερες καταστάσεις οι οποίες δεν μπορούσαν να τους αφήσουν ανεπηρέαστους. Σε πρώτο επίπεδο υπαγορεύεται από την απέχθεια με την οποία αντιμετωπίζει τους «απεσταλμένους» (λόγου χάριν τον Παπαφλέσσα) που εμπλέκονται στις υποθέσεις τους, θεωρώντας ότι για αυτούς η επανάσταση ήταν μια ιδιωτική υπόθεση και σε δεύτερο επίπεδο από την απαισιοδοξία για την επιτυχή έκβαση της ενδεχόμενης επιχείρησης. [...] Η μεταστροφή των Δεληγιανναίων απέναντι στην επανάσταση συντελέστηκε επίσης υπό το βάρος σπουδαίων γεγονότων. Ο ενθουσιασμός και η επαναστατική διάθεση που χαρακτήρισε τις πρώτες επαναστατικές μέρες ήταν διάχυτη σε ολόκληρη την Πελοπόννησο. Η οικογένεια επίσης αναγκάζεται από τις ευρύτερες συνθήκες να εμπλακεί στις επαναστατικές διεργασίες, καθώς τα δύο αδέλφια τους, Αναγνώστης και Νικόλαος, καταζητούνται ήδη από την Πύλη ως υπαίτιοι επαναστατικής δράσης [...].

Η επιφυλακτική στάση απέναντι στην επανάσταση [...] αφορούσε και το σύνολο των προκρίτων και αρχιερέων της Πελοποννήσου. [...] Οι πρόκριτοι δίσταζαν, τουλάχιστον στην αρχή, επειδή κατ' αυτούς οι συνθήκες που επικρατούσαν στο εσωτερικό, αλλά πολύ περισσότερο στο εξωτερικό, δεν ήταν ευνοϊκές για ένα τέτοιου είδους πρωτόγνωρο επιχείρημα.

Γλωσσάρι

Βιλαέτι: Διοικητική περιφέρεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (τουρκ. vilayet).

Παραδουνάβιες Ηγεμονίες: Πρόκειται για τη Βλαχία και τη Μολδαβία (σημερινή νότια και ανατολική Ρουμανία αντίστοιχα). Ήταν αυτόνομες ηγεμονίες κάτω από την επικυριαρχία του Οθωμανού σουλτάνου, στον οποίο πλήρωναν φόρο. Οι περισσότεροι ηγεμόνες τους (οσποδάροι) από τον 18ο αιώνα ήταν Φαναριώτες.

Πρόκριτος: Άτομο με οικονομική εξουσία και κύρος στις ελληνορθόδοξες κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που συγκέντρωνε τους φόρους και λειτουργούσε ως ενδιάμεσος μεταξύ της οθωμανικής εξουσίας και της ντόπιας κοινωνίας.

Προύχοντας: Βλ. πρόκριτος.

Κοτζαμπάσης: Βλ. πρόκριτος.

Μεσσηνιακή Γερουσία: Πολιτικός σχηματισμός τοπικού χαρακτήρα που δημιουργήθηκε στην Καλαμάτα στις 24 ή 25 Μαρτίου 1821 με στόχο να οργανώσει και να διευθύνει την Ελληνική Επανάσταση στην περιοχή.

Πελοποννησιακή Γερουσία: Πολιτικός σχηματισμός που δημιουργήθηκε στις 26 Μαΐου 1821 με στόχο να οργανώσει και να διευθύνει την Ελληνική Επανάσταση στην Πελοπόννησο.

Τουρκαλβανός: Ο αλβανόφωνος μουσουλμάνος.

Ορλόφ: Ο Αλέξιος Ορλόφ (1737-1806) και ο Θεόδωρος Ορλόφ (1741-1796) ήταν αξιωματικοί του ρωσικού στρατού οι οποίοι στάλθηκαν το 1770 από την αυτοκράτειρα της Ρωσίας Αικατερίνη Β΄ (1729-1796) με στόχο να κυρήξουν την Επανάσταση στην υπό οθωμανική κυριαρχία Πελοπόννησο.

Ορλοφικά: Η αποτυχημένη επανάσταση που επιχείρησαν οι ορθόδοξοι πληθυσμοί της Πελοποννήσου ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1770 με υποκίνηση της Ρωσίας, η οποία έστειλε για αυτόν τον σκοπό τους αδελφούς Αλέξιο και Θεόδωρο Ορλόφ.

5. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΗΤΑΝ ΜΟΝΟ ΘΕΤΙΚΟΣ

Δημιουργοί εκπαιδευτικού υλικού για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση:

Σ. Καλλέ, Κ. Κύρδη

Δημιουργοί εκπαιδευτικού υλικού για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση:

Β. Σακκά, Τ. Πετρίδης

Εισαγωγικά

α) Ιστορικό πλαίσιο

Φιλελληνισμός ονομάζεται το ρεύμα συμπαράστασης προς τον αγώνα των Ελλήνων πριν και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες αλλά και στην Αμερική. Το ρεύμα αυτό προσέφερε ηθική και υλική υποστήριξη στους αγωνιζόμενους Έλληνες και εκφράστηκε με ποικίλους τρόπους: 1. Με την ίδρυση φιλελληνικών επιτροπών (κομιτάτα), που διοργάνωναν εράνους σε χώρες της Ευρώπης (Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, γερμανικά κράτη, Ελβετία, ιταλικά κράτη, Δανία κ.α.) και την Αμερική, συγκέντρωναν ρούχα, χρήματα, εξοπλισμό και τρόφιμα για να ανακουφίσουν τους αγωνιζόμενους. 2. Με την κινητοποίηση ανθρώπων του πνεύματος και των τεχνών, όπως ο Λόρδος Μπάιρον, ο Πέρσι Σέλεϊ, ο Βίκτορ Ουγκό, ο Εζέν Ντελακρουά, ο Φρανσουά Σατομπριάν (Σατωβριάνδος), ο Φρίντριχ Τίερς (Ειρηναίος Θείρισιος), ο Βίλχελμ Κρουγκ, ο Αλεξάντερ Πούσκιν κ.ά.), οι οποίοι, με τα έργα τους, επηρέασαν έντονα την κοινή γνώμη της χώρας τους διαμορφώνοντας μία φιλελληνική κουλτούρα. 3. Με τη φυσική τους παρουσία είτε ως εθελοντές μαχητές είτε ως σύμβουλοι και συμπαραστάτες στο πλάι των Ελλήνων.

Το φιλελληνικό κίνημα ανέπτυξε αξιόλογη δραστηριότητα και κινητοποίησε ανθρώπους με ποικίλα ενδιαφέροντα και κίνητρα. Στον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης, του πνεύματος του διαφωτισμού και ενός πολιτικού φιλελευθερισμού, αρκετοί Ευρωπαίοι έβλεπαν με συμπάθεια τον αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία και απαλλαγή από μια τυραννική δεσποτεία. Η χριστιανική Ευρώπη στο πλάι ομόδοξων, το ενδιαφέρον για την αρχαία Ελλάδα και τις κλασικές σπουδές, οι αφηγήσεις των περιηγητών που αναφέρονταν στις δυσκολίες και τα προβλήματα των υπό οθωμανική κυριαρχία Ελλήνων, οι προσωπικές φιλοδοξίες αλλά και πολιτικές επιδιώξεις και συμφέροντα αποτελούν βασικές συνιστώσες εκδήλωσης του φιλελληνισμού. Σε αυτό το πλαίσιο οριοθετούνται και επιτελούνται οι δύο παρακάτω ερμηνευτικές θεωρήσεις: ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Ελληνική Επανάσταση ήταν μόνο θετικός ή ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Ελληνική Επανάσταση δεν ήταν μόνο θετικός.

β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας

Η συνήθης αναφορά στα αίτια και τις δράσεις των Φιλελλήνων κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης είναι μόνο θετική. Υπάρχουν όμως τεκμήρια και προσεγγίσεις οι οποίες αποκαλύπτουν μια διαφορετική εικόνα καθώς και πτυχές οι οποίες είναι άγνωστες. Η δράση της ιστορικής αντιλογίας θα διερευνήσει τις πτυχές αυτές.

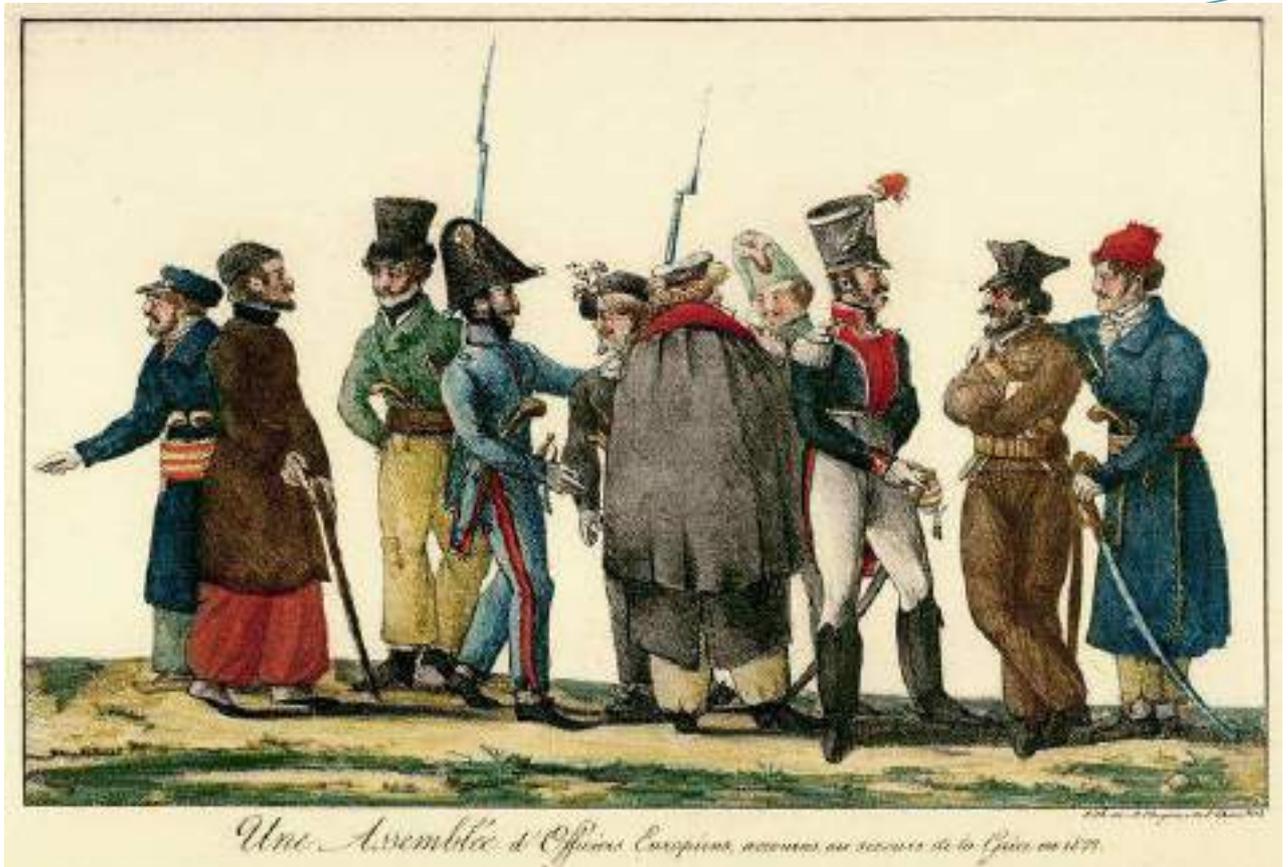
Θέση: Ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Επανάσταση ήταν μόνο θετικός.

Λόγος: Ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Επανάσταση ήταν μόνο θετικός.

Αντίλογος: Ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Επανάσταση δεν ήταν μόνο θετικός.

Ενδεικτικές ερωτήσεις για την επεξεργασία των πηγών και την ανάδειξη επιχειρημάτων:

1. Ποια ήταν τα κίνητρα των Φιλελλήνων;
2. Το φαινόμενο του φιλελληνισμού είναι πολυσύνθετο και έχει διάφορες διαστάσεις. Με βάση τις πηγές που παρατίθενται να συζητήσετε για ορισμένες από αυτές.
3. Ποιες ήταν οι προσδοκίες των Φιλελλήνων όταν ξεκινούσαν να συνδράμουν τον Αγώνα των Επαναστατημένων Ελλήνων;
4. Υπήρχαν περιπτώσεις που οι Φιλέλληνες μεταστράφηκαν από την αρχική τους απόφαση; Πού οφειλόταν αυτή η μεταστροφή;
5. Πώς η πραγματικότητα στην καθημαγμένη χώρα των αγωνιζόμενων Ελλήνων διέψευδε το φαντασιακό των Φιλελλήνων;
6. Ποιες ήταν οι θετικές και ποιες οι αρνητικές παράμετροι του φιλελληνισμού;
7. Με ποιους τρόπους το φιλελληνικό κίνημα επηρέασε τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας;
8. Ποιοι ήταν οι αφανείς Φιλέλληνες με βάση τις πηγές που παρατίθενται; Ποια ήταν η τύχη τους;
9. Ποιες πηγές από τον ίδιο συντάκτη είναι αμφίσημες ή αντιφατικές;
10. Ποιες πηγές αναδεικνύουν τη ρομαντική προσέγγιση των Φιλελλήνων, ποιες τον τυχοδιωκτισμό τους, ποιες την απογοήτευση και μεταστροφή τους;
11. Ποια κομβικά γεγονότα της Επανάστασης έπαιξαν σημαντικό ρόλο για τη στάση των Ευρωπαίων και των Φιλελλήνων;

Απεικόνιση Φιλελλήνων αξιωματικών το 1822. Η εικόνα από το βιβλίο του René Puaux, *Grèce, Terre aimée des Dieux*, Παρίσι [G. de Maleherbe] 1932. Πηγή: <https://www.ekt.gr/el/news/23790>.
Πάροχος: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, άδεια χρήσης της πηγής CC BY-NC 4.0.

A. Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Ενότητα 1: Ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Επανάσταση ήταν θετικός

Πηγή 1

- Είδος: Ομιλία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κάρολος Φαβιέρος
- Χρόνος δημιουργίας: 1825
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βυζάντιος, Χ. (1837). «Ιστορία του Τακτικού Στρατού της Ελλάδος, από της πρώτης συστάσεώς του κατά το 1821 μέχρι το 1832», Εν Αθήναις, σ. 43-44.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Απόσπασμα από την ομιλία του Γάλλου στρατηγού Κάρολου Φαβιέρου προς τους άντρες του κατά τη σύσταση Τακτικού στρατού στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης.

Με γνωρίζετε ως Γάλλο μέχρι τώρα. Γίνομαι Έλληνας για όσο διάστημα θα είμαι ο διοικητής σας. Θα υπηρετήσω την πατρίδα σας με όλες μου τις δυνάμεις και με το αίμα μου, αν χρειαστεί. Σε αντάλλαγμα, αναμένω από εσάς εμπιστοσύνη και υπακοή.

Πηγή 2

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Σαντόρε ντι Σανταρόζα
- Χρόνος δημιουργίας: Νοέμβριος 1824
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βακαλόπουλος, Α., Βακαλόπουλος, Κ., Γιαννόπουλος, Ι., Δεσποτόπουλος, Α., Δρούλια, Λ., Κούκκου, Ε., Κουμαριανού, Αικ., Παπαδόπουλος, Στ., Σφυρόερας, Β. (1975). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, «Η Ελληνική Επανάσταση», τ. ΙΒ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 381.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το απόσπασμα της επιστολής του ευγενικής καταγωγής Ιταλού λοχαγού Σαντόρε ντι Σανταρόζα, ηγετικής μορφής της επανάστασης του Πεδεμοντίου που ανέτρεψε τον βασιλιά και πολεμούσε για την ενοποίηση της Ιταλίας, αναφέρεται με κολακευτικά λόγια για την Ελλάδα και τους Έλληνες. Ο Σανταρόζα, αφού εξορίστηκε από την Ιταλία και περιπλανήθηκε στην Ευρώπη, ήρθε στο Ναύπλιο τον Δεκέμβριο του 1824 και πέθανε αγωνιζόμενος κατά του Ιμπραήμ στη Σφακτηρία της Πύλου στις 26 Απριλίου του 1825. Ο ιδεολόγος επαναστάτης Σανταρόζα, πριν φτάσει στην Ελλάδα, έγραψε από την Αγγλία στον Γάλλο φίλο του και φιλόσοφο Βικτόρ Κουζέν τα εξής:

Φίλε μου, την Ελλάδα, την πατρίδα του Σωκράτους, την αγαπώ με έρωτα, που έχει μέσα του κάτι το ιερό. Ο ελληνικός λαός, γενναίος, αγαθός, που έχει επιζήσει ύστερ' από ολόκληρους αιώνες δουλείας, είναι αδελφός του δικού μου λαού. Κοινές είναι οι τύχες της Ιταλίας και της Ελλάδας, και επειδή δεν μπορώ να κάνω τίποτε για την πατρίδα μου, οφείλω ν' αφιερώσω τα λίγα χρόνια της ακμής που μου μένουν...

Σημείωση: Σήμερα φέρουν το όνομά του δρόμοι σε Αθήνα, Αγρίνιο, Ίλιον, Άνω Λιόσια, Αχαρνές, Γαργαλιάνους, Ηλιούπολη Αττικής, Αργυρούπολη Αττικής, Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Καλαμάτα, Κατερίνη, Κερατσίνι, Κοζάνη, Λιβαδειά, Μεσσήνη, Μυτιλήνη, Νέες Παγασές, Νίκαια, Πάτρα και Πειραιά. Υπάρχει άγαλμά του στη Σφακτηρία.

Πηγή 3

- Είδος: Γραπτή μαρτυρία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Πιέτρο Γκάμπα
- Χρόνος δημιουργίας: 1824
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Γκάμπα, Π. (2007). *Ο Λόρδος Βύρων στην Ελλάδα*, μτφ. Άννινος, Μ., Αθήνα: Βεργίνα, σ. 182.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πρόκειται για απόσπασμα από τα τελευταία λόγια του Λόρδου Βύρωνα λίγο πριν πεθάνει λόγω προβλημάτων υγείας στο Μεσολόγγι. Ο Ιταλός Φιλέλληνας κόμης Πιέτρο Γκάμπα ήταν ηγετικό στέλεχος των Καρμπονάρων, που αγωνίζονταν για την ενοποίηση της Ιταλίας, και στενός φίλος του Λόρδου Βύρωνα, τον οποίο ακολούθησε στην Ελλάδα ως υπασπιστής και γραμματέας του. Μετά τον θάνατο του Βύρωνα, συνόδευσε τη σορό του στην Αγγλία και επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου και πέθανε το 1827.

Έδωσα στην Ελλάδα τον χρόνο μου, την περιουσία μου, τη υγεία μου. Τώρα της δίνω και τη ζωή μου. Τι παραπάνω μπορούσα να κάνω;

Πηγή 4

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ζαν Πιερ Μπουαγέ, Πρόεδρος της Δημοκρατίας της Αιτίας
- Χρόνος δημιουργίας: 1822
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκινος, Δ. (1975). *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 2, Αθήνα: Μέλισσα, σ. 444-446.
Βουρνάς, Τ. (χ.χ.). *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αθήνα: εκδ. Τολίδης, σ. 94.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το 1821 η Αιτή ήταν μια ανεξάρτητη, αλλά πολύ φτωχή χώρα – προϊόν της Γαλλικής Επανάστασης. Ο Αδαμάντιος Κοραής μαζί με άλλους επιφανείς Έλληνες, είχε γράψει μια επιστολή στον τότε πρόεδρο της Αιτίας Ζαν Πιερ Μπουαγέ, στην οποία ζητούσαν βοήθεια για την επανάσταση. Ο Αιτινός πρόεδρος απάντησε με μια επιστολή, στην οποία έλεγε ότι η χώρα του ήταν πολύ φτωχή και δεν είχε ολοκληρώσει τον αγώνα της εναντίον των Γάλλων αποικιοκρατών, συνεπώς δεν ήταν σε θέση να ενισχύσει οικονομικά την Ελλάδα. Αναγνώριζε, όμως, το δικαίωμα των Ελλήνων γι' αυτοδιάθεση και μιλούσε με θερμά λόγια για την επανάσταση. Η επιστολή του προέδρου της Αιτίας προς τους Έλληνες διασώθηκε, σε ελληνική μετάφραση, στο *Δοκίμιον Ιστορικόν*

περί της Ελληνικής Επανάστασης, του φιλικού και αγωνιστή του '21, Ιωάννου Φιλίμονος (τόμ. Δ', 1861):

Ζαν Πιερ Μπουαγέ,

πρόεδρος του Χαϊτίου,

Προς τους Πολίτας της Ελλάδος Α. Κοραήν, Κ. Πολυχρονιάδην, Α. Βογορίδην και Κ. Κλωνάρην,

Εις τα Παρίσια

Πριν ή δεχθώμεν την επιστολή υμών, σημειουμένην εκ Παρισίων τη 20η παρελθόντος Αυγούστου, έφθασεν ενταύθα η είδησις της επανάστασεως των συμπολιτών υμών κατά του δεσποτισμού, του επί τρεις περίπου διαρκέσαντος εκατονταετηρίδας. Μετά μεγάλου ενθουσιασμού εμάθομεν ότι η Ελλάς αναγκασθείσα τέλος πάντων εδράξατο των όπλων, ίνα κτήσεται της ελευθερίαν αυτής και την θέσιν, ήν μεταξύ των εθνών του κόσμου κατείχε. Μία τόσο ωραία και τόσο νόμιμος υπόθεσις, και προ πάντων αι συνοδεύσασαι ταύτην πρώται επιτυχίαι, ουκ εισίν αδιάφοροι τοις Χαϊτίοις, οίτινες, ως οι Έλληνες επί πολύν καιρόν έκκλινον τον αυχένα υπό ζυγόν επονείδιστον και δια των αλύσεων αυτών συνέτριψαν την κεφαλήν της τυραννίας. Ευχηθέντες προς τον ουρανόν, όπως υπερασπισθή τους απογόνους του Λεωνίδου, εσκέφθημεν ίνα συντρέξωμεν τας γενναίας δυνάμεις τούτων, ει μη διά στρατευμάτων και πολεμοφοδίων, τουλάχιστον διά χρημάτων, ως χρησίμων εσομένων διά προμήθειαν όπλων, ών έχετε ανάγκην. Συμβεβηκότα όμως, επιβαλόντα τη πατρίδι ημών μεγάλην ανάγκην. επησχόλησαν όλον το χρηματικόν, εξ ου η Διοίκησις ηδύνατο καταβάλει μέρος. Σήμερον έτι η επανάστασις, η κατά το ανατολικόν μέρος της νήσου επικρατούσα, υπάρχει νέον προς την εκτέλεσιν αυτού του σκοπού κώλυμα. Επειδή το μέρος όπερ ηνώθη μετά της Δημοκρατίας, ής προεδρεύω, υπάρχει εν μεγίστη ενδεία και προκαλεί δικαίως μεγάλην του ταμείου ημών την δαπάνην. Εάν δ' επέλθωσι κατάλληλοι, ως επιθυμούμεν, αι περιστάσεις, τότε βοηθήσωμεν προς τιμήν ημών τοις τέκνοις της Ελλάδος, όσον δυνηθώμεν. Πολίται, διερμηνεύσατε προς τους συμπατριώτας υμών τας θερμότερας ευχάς, άς λαός του Χαϊτίου αναπέμπει υπέρ της ελευθερώσεως αυτών. Οι μεταγενέστεροι Έλληνες ελπίζουσιν εν τη αναγεννωμένη ιστορία τούτων άξια της Σαλαμίνος τρόπαια. Είθε παρόμοιοι τοις προγόνοις αυτών αποδεκνυόμενοι και υπό των διαταγών του Μιλτιάδου διευθυνόμενοι, δυνηθώσιν εν τοις πεδίοις του νέου Μαραθώνος τον θρίαμβον της ιεράς υποθέσεως, ήν επεχείρησαν υπέρ των δικαιωμάτων αυτών, της θρησκείας και της πατρίδος. Είθε, τέλος, διά των φρονίμων διατάξεων αυτών μνημονευθώσιν εν τη ιστορία οι κληρονόμοι της καρτερίας και των αρετών των προγόνων.

Τη 15η Ιανουαρίου 1822 και 19η της Ανεξαρτησίας

Ενότητα 2: Ο ρόλος των Φιλελλήνων στην Επανάσταση δεν ήταν μόνο θετικός

Πηγή 5

- Είδος: Γραπτή μαρτυρία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κάρπος Παπαδόπουλος
- Χρόνος δημιουργίας: 1859
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Παπαδόπουλος, Κ. (2005). «Ανασκευή των εις την ιστορίαν των Αθηνών αναφερομένων περί του στρατηγού Οδυσσέως Ανδρούτζου, του Ελληνικού Τακτικού και του συνταγματάρχου Καρόλου Φαββιέρου», Αθήνα: Εκδ. Βεργίνα.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πρόκειται για μαρτυρία του λοχαγού της Ελληνικής Επανάστασης Κάρπου Παπαδόπουλου, που δίνει μια διαφορετική ερμηνεία για τη σύσταση του Τακτικού στρατού και τους Φιλέλληνες.

Από αυτήν την εποχήν και το επόμενο έτος ήρχισαν να παρουσιάζονται και να ζητώσι διάφοροι, υπό το όνομα Φιλέλληνες, την εις το Τακτικόν κατάταξίν των· ήσαν ούτοι από τα διάφορα μέρη της Ευρώπης, δηλ. την Γαλλίαν, Ιταλίαν, Νεάπολιν, Πιεμόντιον, Πουρτουγαλλίαν, Ισπανίαν, και από τα φιλελεύθερα έθνη της Γερμανίας· τούτων, πολλοί μεν τω όντι είχαν αισθήματα φιλελεύθερα και ζήλον διά να υπηρετήσωσι την Ελλάδα, αλλά πάντοτε απέβλεπον τον ιδιοτελή σκοπόν του να λάβωσιν ανώτερους βαθμούς. Οι περισσότεροι δε, κατατρεγμένοι όντες από τας Κυβερνήσεις των, ήρχοντο με το πρόσχημα του φιλελληνισμού· και τινές, αφού διατρίβοντες ενταύθα αρκετόν καιρόν δεν επροβιβάζοντο, μετέβαινον εις την Τουρκικήν υπηρεσίαν της Αιγύπτου· και πολλάκις αποτυγχάνοντες επέστρεφον πάλιν εις την Ελλάδα, μεταχειριζόμενοι τα πλέον χαμερπή μέσα, διά να τοποθετηθώσι.

Πηγή 6

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γεώργιος Φίνλεϋ (George Finlay)
- Χρόνος δημιουργίας: 1861
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Finlay, G. (2008). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, μτφ. Παπαδιαμάντης, Αλ., Αθήνα: Ίδρυμα Βουλής των Ελλήνων.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πρόκειται για δίτομο έργο όπου εξιστορούνται τα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης από τον Βρετανό Φιλέλληνα ιστορικό G. Finlay, ο οποίος έζησε από κοντά την Επανάσταση και μετά

την κήρυξη της ανεξαρτησίας της Ελλάδας επέλεξε να ζήσει στην Αθήνα, ως ανταποκριτής ξένων εφημερίδων, μέχρι τον θάνατο του.

Η ανάμειξη των ξένων στις υποθέσεις της Ελλάδας ήταν γενικώς ατυχής, συχνά άφρονος και ενίοτε ανέντιμη. Λίγοι από τους αξιωματικούς που μπήκαν στις ελληνικές δυνάμεις έκαναν κάτι αντάξιο της προηγούμενης φήμης τους.

Ενότητα 3: Αναπαραστάσεις σε λογοτεχνία και εικαστικές τέχνες

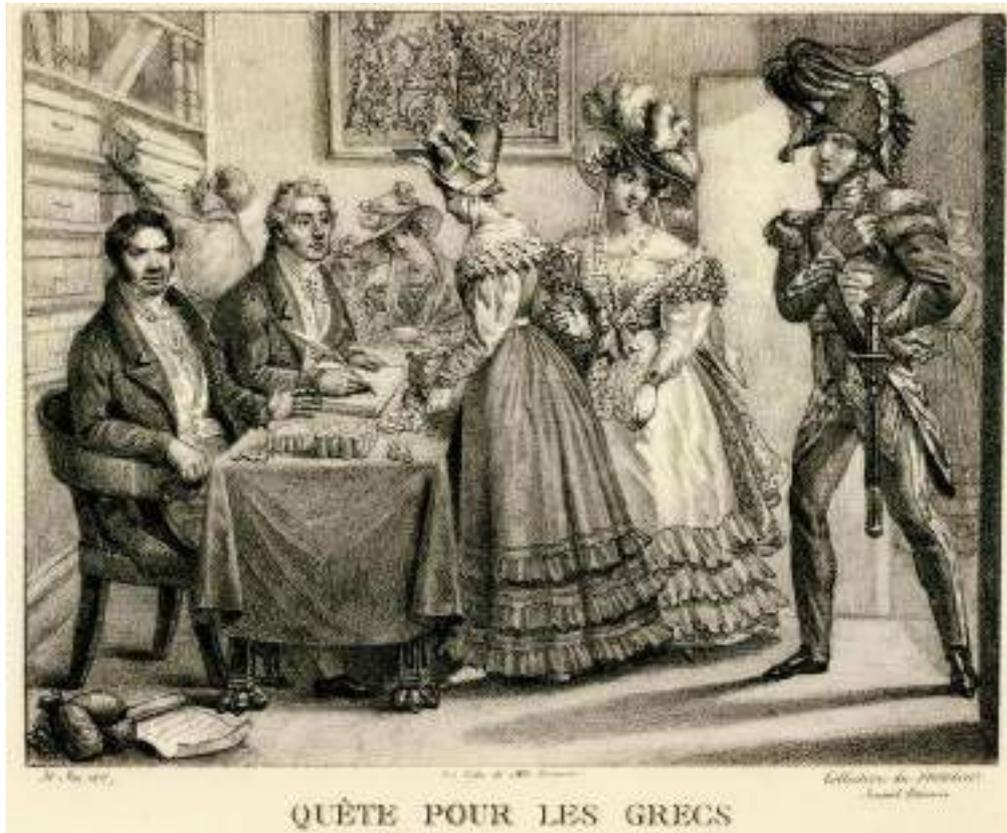
Πηγή 7

- Είδος: Ποίημα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κ. Παλαμάς
- Χρόνος δημιουργίας: 1897
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Παλαμάς, Κ. (1897). «Χαιρετισμός των νεκρών Φιλελλήνων», εφημ. *Άστυ*, έτος ΙΒ΄, περίοδος Β΄, αρ. φύλλου 2342, 26 Μαΐου 1897.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ποίημα του Κωστή Παλαμά που εξυμνεί την αυτοθυσία των Φιλελλήνων όχι μόνο στην Ελληνική Επανάσταση, αλλά και αργότερα στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Ω παλληκάρια αλλόγλωσσα κι αλλόφυλα και ξένα,
αλλά σαν απ' των σπλάχνων μας τα σπλάχνα φυτρωμένα!

Πηγή 8

- Είδος: Λιθογραφία με τίτλο «Έρανος υπέρ των Ελλήνων»
- Συγγραφέας/δημιουργός: άγνωστος
- Χρόνος δημιουργίας: 1826
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: *Εθνική Βιβλιοθήκη, Παρίσι (Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη*. Χρησιμοποιήστε το τεκμήριο σύμφωνα με την άδεια χρήσης: CC BY-NC 4.0) Από το <https://www.ekt.gr/el/news/23790> (ανακτήθηκε 5/2/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το γαλλικό κομιτάτο (Γαλλική Φιλανθρωπική Εταιρεία υπέρ των Ελλήνων) συγκεντρώνει χρήματα για να χρηματοδοτήσει την αναχώρηση Γάλλων αξιωματικών για την Ελλάδα.

Πηγή 9

- Είδος: Διακοσμητικά πιάτα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Schramberg (τόπος δημιουργίας)
- Χρόνος δημιουργίας: α' μισό 19ου αιώνα
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: <https://www.eefshp.org/portfolio-item/filellinika-piata-2/> (ανακτήθηκε 9/2/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πιάτα με φιλελληνικό περιεχόμενο γερμανικής παραγωγής, τα οποία παρουσιάζουν σκηνές από την Ελληνική Επανάσταση.

Βλέπετε παρακάτω ένα οδόσημο στην Αθήνα και μια πινακίδα ενός σταθμού του μετρό στην ίδια πόλη. Σχολιάστε την ονοματοδοσία τους.

Πηγή 10

- Είδος: Ζωγραφική σύνθεση
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ευγένιος Ντελακρουά (Eugène Delacroix, 1798-1863)
- Χρόνος δημιουργίας: 1856
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή:
<https://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/dutikoeuropaiki-tehni/episodio-tou-elliniku-agona.html> (ανακτήθηκε 2/4/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο τίτλος του έργου είναι «Επεισόδιο του ελληνικού αγώνα: Έφιππος Έλληνας αγωνιστής» και βρίσκεται στην Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

B. Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Ενότητα 1: Όψεις του Φιλελληνισμού I

Πηγή 1

- Είδος: Ομιλία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γεώργιος Τερτσέτης
- Χρόνος δημιουργίας: 1843
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Τερτζέτης, Γ. *Ομιλία εκφωνηθείσα εις την βιβλιοθήκην της Βουλής τη 28 Μαρτίου, χ.τ., χ.ε.* [κατά τον Κουμανούδη είναι του 1854], σ. 2-3.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο δικαστής Γεώργιος Τερτσέτης σε μια ομιλία του δίνει τον ορισμό του Φιλέλληνα.

Θέλω, κύριοι, να δώσω τον ορισμόν του Φιλέλληνος, τι εστί Φιλέλλην· λέγω ότι Φιλέλλην είναι όποιος δεν εγεννήθη εις χώματα ελληνικά, είναι τέκνον ξένης φυλής, Αγγλογάλλος, Γερμανός, Λέχος, Ιταλός, Αμερικανός, πλὴν, αν και ξένης φυλής, ήλθε ει την Ελληνικήν γην, εκινδύνευσε εις τα φρούρια τα Ελληνικά, επολέμησε εις το Χαϊδάρι, εχάθηκε εις του Πέτα, εκλείσθηκε εις την Αθήνα, εκάηκε εις το Μεσολόγγι, έκαψε τα οθωμανικά καράβια εις τα νερά του Νεοκάστρου (= Ναβαρίνο), χάριν απολαύσεως της ελευθερίας και αυτονομίας των χριστιανών Ελλήνων. [...] Δεν θα ήτο πλήρης ο ορισμός μας του Φιλέλληνος, αν αμελούσαμεν να συμπεριλάβωμεν εις τον ορισμόν αυτόν, και ένα άλλο είδος Φιλελλήνων, εννοώ τους πολιτικούς άνδρας, ρήτορας, ή συγγραφείς, ή ιερείς, ή καθηγητάς, όσοι τον τότε καιρόν ερρητόρευαν χάριν ημών εις τας Βουλάς την πατρίδος των, ή εδέοντο περί της ευοδόσεως του έργου μας εις τους ναούς του Υψίστου, ή έστελναν ενδύματα και τρόφιμα εις τα ανήλικα ορφανά, πεινασμένα, εις Αίγινα, Ναύπλιον και Κάλαμον (= νησί κοντά στη Λευκάδα που κατά τη διάρκεια της Επανάστασης χρησίμευσε ως καταφύγιο των αμάχων), ή και όσοι άλλοι προ πάντων με τίμιο άοκνο κονδύλι εφημεριδογράφου επαινούσαν το φιλοκίνδυνον τόλμημα, εμόρφοναν την κοινήν γνώμην εις Ευρώπην και Αμερικήν προς σωτηρία κ' ευτυχίαν μας.

Πηγή 2

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ιωάννης Δημάκης
- Χρόνος δημιουργίας: 1972
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Δημάκης, Ι. (1992). *Φιλελληνικά, Μελέτες για το φιλελληνισμό κατά την ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα: εκδ. Καρδαμίτσα, σ. 107-108.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα παρακάτω σχολιάζεται η αρνητική όψη και τα κίνητρα Φιλελλήνων.

Ούτω παραλλήλως προς το πλήθος των ανιδιοτελών ανθρώπων, οίτινες και χρόνον και χρήμα διέθεσαν, ενίοτε δε και την ζωήν των εθυσίασαν υπέρ ενός σκοπού, όστις είχε δί' αυτούς τον χαρακτήρα ιδανικού, δεν έλειψαν εκείνοι οίτινες επεζήτησαν να

επωφεληθούν της προς τους Έλληνες βοήθειας προς ιδιοτελείς σκοπούς, ως επί παραδείγματι εθελονταί τινες επιδιώκοντες δια της μεταβάσεώς των εις Ελλάδα την απόκτησιν ισχύος και στρατιωτικών βαθμών ή οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες επιζητούντες τον χρηματισμόν (ως συνέβη με την σύναψιν των αγγλικών δανείων της ανεξαρτησίας). Θα πρέπει ωσαύτως να υπομνησθή η περίπτωσης ωρισμένων ξένων στρατιωτικών, οίτινες, μεταβάντες εις Ελλάδα εξ αγαθών κινήτρων ορμώμενοι, δεν ηδυνήθησαν να ανθέξουν εις την επαφήν της σκληράς πραγματικότητος μιας καθημαγμένης και ημιβαρβάρου χώρας, όλως διαφόρου προς την εικόνα την οποίαν είχαν σχηματίσει εις την φαντασίαν των επί τη βάσει των κλασικών προτύπων, με αποτέλεσμα να μεταβληθούν εν συνεχεία εις σφοδρούς κατηγορούς της συγχρόνου Ελλάδος και του λαού της. Μάρτυρες της τοιαύτης καταστάσεως πνευμάτων είναι τα απομνημονεύματα πολλών επανακαμψάντων ιδία Γερμανών εθελοντών.

Πηγή 3

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κωνσταντίνος Κωτσιόπουλος
- Χρόνος δημιουργίας: 2017
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Κωτσιόπουλος, Κ. (2017). «Ιδεολογικές και κοινωνικοπολιτικές τάσεις του Ευρωπαϊκού Φιλελληνισμού» στο *Ο διεθνής περίγυρος και ο Φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάσταση, Πρακτικά Συνεδρίου*. Αθήνα: Εκδ. Αρχονταρίκι, σ. 95.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο παρακάτω απόσπασμα ο συγγραφέας σχολιάζει πώς οι Φιλέλληνες και η στράτευσή τους στο πλευρό των Ελλήνων ενίσχυσαν τον εθνικό χαρακτήρα της Επανάστασης στη διεθνή σφαίρα.

Οι Φιλέλληνες αγωνίστηκαν να τεκμηριώσουν την άποψη της νομιμότητας του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων, δεδομένης της αρνητικής στάσης της Ιερής Συμμαχίας σε επαναστατικές εξεγέρσεις. Σε πολλά κείμενα των Ευρωπαίων Φιλελλήνων διαβάζουμε ότι ο αγώνας των Ελλήνων είναι αγώνας που στηρίζεται στο Φυσικό Δίκαιο της Ελευθερίας και της Δικαιοσύνης. Επομένως, οι Έλληνες δεν είναι «στασιαστές και υποκινητές ενάντια σε μια νόμιμη κυβέρνηση αλλά πολέμοιοι ενός σφετερισμού». Δεν καταπολεμούν μια μοναρχία (εν προκειμένω την οθωμανική) αλλά εναντιώνονται στη σκλαβιά τους. Αυτός ο αγώνας αξίζει λοιπόν «την ανθρώπινη και χριστιανική συμπόνοια».

Πηγή 4

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γκίναρ Χέρινγκ (Gunar Hering)
- Χρόνος δημιουργίας: 1994
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Hering, G. (2021). *Ο αγώνας των Ελλήνων για ανεξαρτησία και ο Φιλελληνισμός*, μτφ. Αζέλης, Α., Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 58.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Απόσπασμα από τη μελέτη του ελληνιστή ιστορικού Γκίναρ Χέρινγκ, που αποτελεί μια γενική επισκόπηση στη

φιλελληνική κίνηση σε Ευρώπη και Αμερική. Εδώ σχολιάζει τη συμμετοχή των γυναικών στο κίνημα του φιλελληνισμού, σημειώνοντας ότι οι γυναίκες χρησιμοποίησαν αυτή την ευκαιρία κοινωνικής ενεργοποίησης και κινητοποιήθηκαν έντονα μέσα από τους συλλόγους (Γερμανία). Επώνυμες καλλιεργημένες γυναίκες της ελβετικής, γαλλικής και αυστριακής κοινωνίας κινητοποιήθηκαν μέσα από σύνθεση και δημοσίευση φιλελληνικών ποιημάτων, συλλογές και πωλήσεις αντικειμένων για συγκέντρωση χρημάτων, συναυλίες (Παρίσι, Σκωτία), συγκέντρωση ενδυμάτων (ΗΠΑ) κ.ά.

Κάποιες γυναίκες ήρθαν και ως εθελόντριες στην Ελλάδα, μαζί με τους άνδρες τους ή μόνες. Στο πολιορκημένο Μεσολόγγι μια Ιταλίδα οργάνωσε την τροφοδοσία των μαχητών. Μια Ισπανίδα ήρθε στην Ελλάδα και κατατάχθηκε στο στρατό μεταμφιεσμένη σε άνδρα. Εν κατακλείδι όμως η κινητοποίηση των γυναικών παρέμεινε περιθωριακή και, σε αντίθεση με τους άνδρες, δεν είχε κάποια περισσότερο μακροπρόθεσμη χειραφετική επίδραση. Διαφορετικά έχουν ασφαλώς τα πράγματα όσον αφορά την αδιερεύνητη φιλελληνική δραστηριότητα των γυναικών της Μάλτας καθώς και των μαύρων γυναικών, πρώην σκλάβων των Οθωμανών.

Ενότητα 2: Όψεις του Φιλελληνισμού II

Πηγή 5

- Είδος: Άρθρο σε περιοδικό
- Δημιουργός: Άγνωστος
- Χρόνος δημιουργίας: 1821
- Βιβλιογραφική παραπομπή: «Τα πιο σημαντικά πολιτικά γεγονότα», *Μικρή Μέλισσα της Κρακοβίας* τ. 2 (1821), σ. 69.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από άρθρο στο πολωνικό περιοδικό *Μικρή Μέλισσα της Κρακοβίας*, ένα περιοδικό που αυτοχαρακτηρίζεται «φιλελεύθερο ιστορικό και λογοτεχνικό ημερολόγιο». Την εποχή αυτή η Πολωνία είναι μοιρασμένη ανάμεσα στη Ρωσία, την Πρωσία και την Αυστριακή Αυτοκρατορία. Η Κρακοβία βρισκόταν στην κατοχή της τελευταίας.

Το ελληνικό έθνος που έζησε για αιώνες υπό το ζυγό της δουλείας, της αδικίας και της κάθε είδους καταπίεσης, όρθωσε το ανάστημά του κατά των τυράννων. [...] Στο Έθνος αυτό αξίζει να στρέψουμε ευνοϊκά την προσοχή μας. Αποφασισμένοι να ζήσουν ελεύθεροι και υπό το κράτος δικαίου, οι Έλληνες πήραν τα όπλα για την πραγμάτωση ενός ιερού σκοπού. Το γεγονός αυτός συγκίνησε βαθιά την Ευρώπη. Στα μέγαρα των πλουσίων και στα σπίτια των φτωχών, γίνεται λόγος για τον αγώνα τους. Δεν ακούγονται πια οι κοινοί τόποι περί νέων πολιτικών αρχών. Τώρα είναι η φωνή του αισθήματος που αντηχεί παντού. Μια φωνή που εγκρίνει το δίκαιο ξεσηκωμό των υποτελών κατά των τυράννων. Μια φωνή που εκφράζει την ελπίδα

για το θρίαμβο της ανθρωπιάς επί της βαρβαρότητας, του φωτός επί του σκότους, των δικαιωμάτων του ανθρώπου επί της αυθαιρεσίας των δυναστών.

Πηγή 6

- Είδος: Λογοτεχνικό κείμενο (ποίημα)
- Συγγραφέας: Ζαν Πον Γκιγιόμ Βιενέ (Jean-Pons-Guillaume Viennet, 1777-1868)
- Χρόνος δημιουργίας: 1821
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Viennet, J. P. G. (1821). *Épître aux rois de la chrétienté suivie de l'épître à Morellet sur la philosophie du 18e siècle*, Παρίσι: Ladvocat, σ. 10.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το ποίημα του Γάλλου πολιτικού, θεατρικού συγγραφέα και ποιητή Ζαν Πον Γκιγιόμ Βιενέ «Επιστολή στους βασιλείς της χριστιανοσύνης» έχει ως θέμα την Ελληνική Επανάσταση. Το παρακάτω απόσπασμα από αυτό αναφέρεται στο χρέος των Ευρωπαίων να υποστηρίξουν την Ελληνική Επανάσταση.

Απαλλάξτε αυτό το λαό από τους τυράννους του!
Γίνετε σύμμαχοί του και όχι κατακτητές του.
Ξεπληρώστε με ειλικρίνεια το ιερό σας χρέος,
γιατί η ιδιοφυΐα του λαού αυτού φωτίζει την Ευρώπη,
κληρονόμοι της τέχνης του, κληρονόμοι των νόμων του,
Δώστε του ό,τι δικαιούται, δώστε του δίκαιά του.

Πηγή 7

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας: Κρίστιαν Μίλερ (Christian Müller)
- Χρόνος δημιουργίας: 1822
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Müller, Chr. (1822). *Reise Durch Griechenland Und Die Ionischen Inseln In Den Monaten Junius, Julius Und August 1821*, Λειψία: Brochhaus, σ. 67.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Κρίστιαν Μίλερ ήταν ένας νεαρός Γερμανός ο οποίος θαύμαζε την ελληνική κλασική αρχαιότητα. Το καλοκαίρι του 1821 ήρθε εθελοντής να συμμετάσχει στην Ελληνική Επανάσταση. Ωστόσο, γρήγορα απογοητεύθηκε και επέστρεψε στον τόπο του. Το 1822 κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Ταξίδι στην Ελλάδα και στα Ιόνια νησιά*, στο οποίο περιγράφει την εμπειρία του από την Ελληνική Επανάσταση. Στο παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο αυτό γράφει τις σκέψεις του καθώς το πλοίο που τον μεταφέρει στην Πελοπόννησο πλησιάζει τις επαναστατημένες περιοχές.

Καθόμουν στην πλώρη του караβιού με τον Όμηρο στα γόνατα μου, όταν ο καπετάνιος μου έδειξε στο βάθος τα βουνά της Κεφαλονιάς. Ήταν το πρώτο σημάδι που έβλεπα από την Ελλάδα. Η καρδιά μου άρχισε να χτυπάει δυνατά, όπως του ερωτευμένου που μαθαίνει ότι ο πρώτος του έρωτας βρίσκει ανταπόκριση. [...] Επιθυμώ να πολεμήσω υπέρ των Ελλήνων και, εάν πρέπει, να πεθάνω για να αποδείξω σ' αυτούς την ευγνωμοσύνη μου για τα ευγενικά και υψηλά φρονήματα που μου εμφύσησαν οι πρόγονοί τους. Όμως θα επιθυμούσα να ζήσω τόσο, ώστε

να δω την αρπαγή της Ακρόπολης των Αθηνών, των Προπυλαίων και του Παρθενώνα από τα χέρια των βαρβάρων και να σκοτωθώ στα πόδια αυτών των μνημείων. Μέχρι να παραδώσω την τελευταία μου πνοή θα ακολουθώ πνευματικά τους άνδρες εκείνους που τα θεϊκά τους έργα και οι ηρωικές τους πράξεις χάρισαν πληρότητα στη ζωή μου [...] Με ευχαρίστηση θα πεθάνω πάνω σ' αυτή τη γη που αγωνίζεται να ξανακερδίσει την ελευθερία της [...] Οι σκιές των μεγάλων ανδρών που περιδιαβαίνουν αυτή τη γη, θα φτερουγίζουν γύρω μου [...] Γερμανοί σας περιμένω στα βουνά της Αττικής, στη γιορτή των μεγάλων Παναθηναίων.

Πηγή 8

- Είδος: Ημερολόγιο
- Συγγραφέας: Γιόχαν-Ντάνιελ Έλστερ (Johann-Daniel Elster, 1796-1857)
- Χρόνος δημιουργίας: 1822
- Βιβλιογραφική παραπομπή Elster, J. D. (2010). *Το Τάγμα των Φιλελλήνων*, μτφ. Οικονόμου, Χ., Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, σ. 229-230.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Γιόχαν-Ντάνιελ Έλστερ ήταν Γερμανός γιατρός και Φιλέλληνας, ο οποίος προσέφερε τις υπηρεσίες του στο «Τάγμα των Φιλελλήνων». Το στρατιωτικό σώμα αυτό ιδρύθηκε τον Μάιο του 1822 με Φιλέλληνες που ήρθαν στην Ελλάδα να πολεμήσουν στο πλευρό των επαναστατημένων Ελλήνων. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα καταγράφεται ο λόγος που απηύθυνε ο διοικητής του Τάγματος, ο Ιταλός Αντρέα Ντάνια (Andrea Danna), στους Φιλέλληνες στρατιώτες πριν από την τελευταία σύγκρουση με τα οθωμανικά στρατεύματα στη μάχη του Πέτα. Το Πέτα είναι ένα χωριό κοντά στην Άρτα. Τον Ιούλιο του 1822 έλαβε χώρα εκεί μια μάχη ανάμεσα στα οθωμανικά στρατεύματα και τα στρατεύματα των επαναστατών, στην οποία συμμετείχε και το «Τάγμα των Φιλελλήνων». Η μάχη έληξε με ήττα των ελληνικών δυνάμεων και με αποδεκατισμό σχεδόν του «Τάγματος των Φιλελλήνων». Για την έκβαση που πήρε η μάχη ρόλο έπαιξε η αποχώρηση του οπλαρχηγού Γώγου Μπακόλα από τις θέσεις του, η οποία θεωρήθηκε προδοσία. Ωστόσο, για πολλούς η αποχώρηση του Γώγου Μπακόλα ήταν ένας στρατηγικός ελιγμός, συνήθης στον τρόπο που έδιναν τις μάχες τα άτακτα ελληνικά στρατιωτικά σώματα, αλλά άγνωστος στους Φιλέλληνες στρατιωτικούς που είχαν ασκηθεί να μάχονται πιο οργανωμένα και σε παράταξη.

Συμπολεμιστές, αδέρφια στη ζωή και στο θάνατο! Προς τα εκεί έφυγε ο Γώγος με το στρατό του, που μας πρόδωσε στους εχθρούς της πατρίδας του. Κανένας δρόμος πλέον δεν υπάρχει παρά μόνο αυτός προς τον ουρανό! Ο Λεωνίδας πολέμησε και έπεσε με τριακόσιους Σπαρτιάτες εναντίον ενός εκατομμυρίου, αιώνιο παράδειγμα για την αρχαία Ελλάδα και τον κόσμο όλο. Δεν καυχόμαστε ότι είμαστε απόγονοι εκείνων των ηρώων, αλλά είμαστε όμοιοι μαζί τους σε θάρρος και γενναιότητα. Ας δώσουμε ένα παράδειγμα στους εκφυλισμένους απογόνους τους και σε όλους τους χριστιανούς, πώς πρέπει σήμερα να μάχονται και να πεθαίνουν για την Ελευθερία και το Χριστιανισμό. Αυτός ο γυμνός βράχος που ρούφηξε το αίμα μας και είδε το θάνατό μας, ας παραμείνει αιώνιο μνημείο της τιμής μας και της φήμης μας και ο επόμενος κόσμος στη θέα του να διηγείται: εδώ βρήκαν κάποτε ηρωικό θάνατο εκατόν εξήντα Φιλέλληνες για την αναγεννώμενη Ελευθερία της Ελλάδας. Εμπρός λοιπόν φιλέλληνες, για άλλη μια φορά: Νίκη ή Θάνατος!

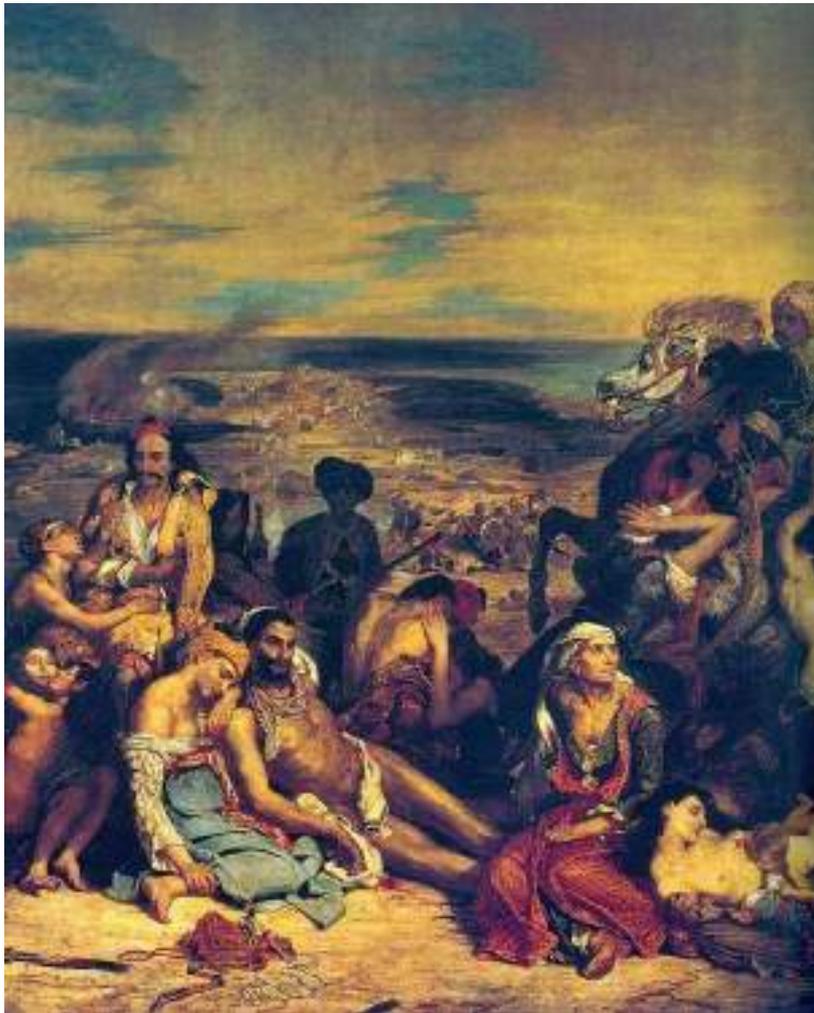
Πηγή 9

- Είδος: Σφραγίδα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Φιλελληνική Επιτροπή του Λονδίνου
- Χρόνος δημιουργίας: 1823
- Βιβλιογραφική παραπομπή: (2003). *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 276.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η επιτροπή, γνωστή ως Ελληνική Επιτροπή του Λονδίνου ή Φιλελληνική Επιτροπή του Λονδίνου, συστάθηκε την άνοιξη του 1823 με βασικό σκοπό τη στήριξη της Ελληνικής Επανάστασης με διάφορους τρόπους: συγκέντρωση χρημάτων, στρατιωτικών εφοδίων και προμηθειών, αποστολή εθελοντών που ήθελαν να πολεμήσουν στο πλευρό των Επαναστατών, ενώ έπαιξε σημαντικό ρόλο στη σύναψη των δύο δανείων των επαναστατημένων Ελλήνων με Βρετανούς τραπεζίτες.

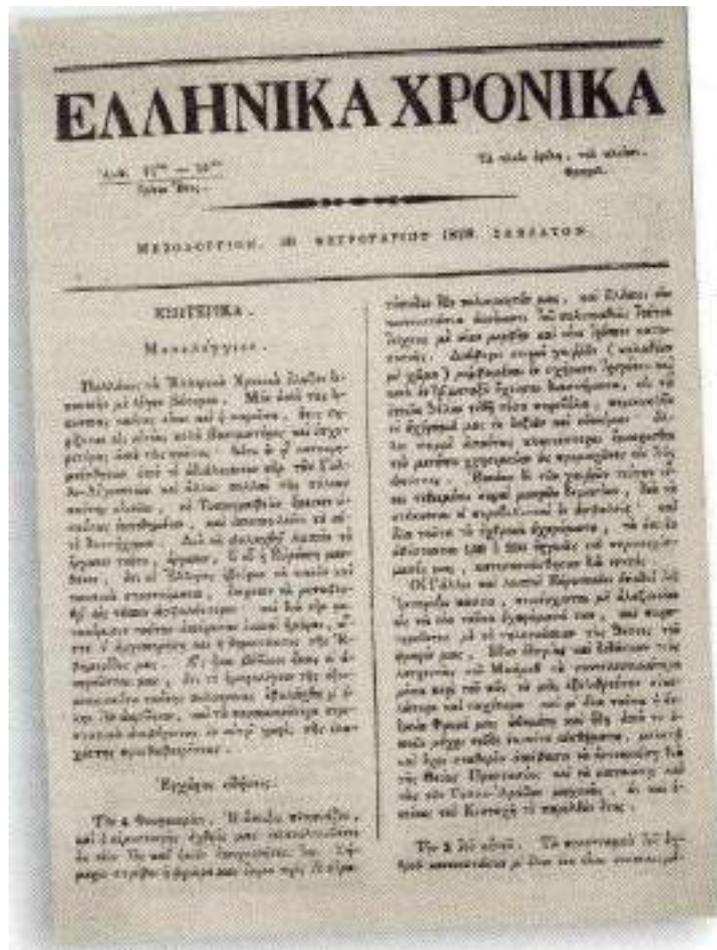
Πηγή 10

- Είδος: Πίνακας ζωγραφικής
- Συγγραφέας/δημιουργός: Εζέν (Ευγένιος) Νταλακρούα (Eugène Delacroix, 1798-1863)
- Χρόνος δημιουργίας: 1824
- Τόπος έκθεσης: Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Ντελακρούα εμπνεύστηκε τον πίνακα «Σκηνές από τις σφαγές στη Χίο» από τις βιαιότητες και τις σφαγές που έκαναν τα οθωμανικά στρατεύματα στη Χίο, όταν το 1822 επιχείρησαν να καταπνίξουν την επανάσταση στο νησί.

Πηγή 11

- Είδος: Εφημερίδα
- Δημιουργός: Γιάκομπ Μάγερ (Jacob Meyer, 1798-1826)
- Χρόνος δημιουργίας: 20 Φεβρουαρίου 1826
- Βιβλιογραφική παραπομπή: (2003). *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 109.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Γιάκομπ (Ιάκωβος) Μάγερ ήταν Ελβετός γιατρός και Φιλέλληνας, ο οποίος εξέδιδε στο Μεσολόγγι από τον Ιανουάριο του 1824 μέχρι το Φεβρουάριο του 1826 την εφημερίδα *Ελληνικά Χρονικά*. Ο Μάγερ πήρε μέρος στην έξοδο του Μεσολογγίου, όπου και σκοτώθηκε. Στην εικόνα παρακάτω το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας *Ελληνικά Χρονικά*.

Πηγή 12

- Είδος: Αφίσα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Άγνωστος
- Χρόνος δημιουργίας: 1828
- Βιβλιογραφική παραπομπή: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 283.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Αφίσα για το μελόδραμα «Η πολιορκία του Μεσολογγίου ή Η σφαγή των Ελλήνων», που ανέβηκε στο Θέατρο Καλιντόνια, στη Γλασκώβη, στις 3 Ιουλίου 1828.

Πηγή 13

- Είδος: Ετικέτα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Άγνωστος
- Χρόνος δημιουργίας: Μετά το 1826
- Βιβλιογραφική παραπομπή: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 285.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ετικέτα γαλλικού λικέρ με την επιγραφή «Λικέρ των θαρραλέων Ελλήνων – Λικέρ του Μεσολογγίου».

Πηγή 14

- Είδος: Μουσική σύνθεση (καντάτα)
- Δημιουργός: Εκτόρ Μπερλιόζ (Hector Berlioz, 1803-1869)
- Χρόνος δημιουργίας: 1826
- Βιβλιογραφική παραπομπή:
https://www.lieder.net/lieder/get_text.html?TextId=5578 (ανακτήθηκε 28/03/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Γάλλος συνθέτης Εκτόρ Μπερλιόζ έγραψε την καντάτα «Ηρωική σκηνή (Η Ελληνική Επανάσταση)» το 1826, στον απόηχο της πτώσης του Μεσολογγίου. Από αυτό το έργο διαβάζουμε παρακάτω τους στίχους του τελευταίου μέρους του. Ολόκληρο το έργο υπάρχει στη διεύθυνση: <https://www.youtube.com/watch?v=6tg6cw3LrPw> (ανακτήθηκε 28/03/2021).

Από τις κορυφές του Ολύμπου μέχρι τις όχθες του Αλφειού
χιλίες φωνές βροντολογούν την κραυγή του θανάτου.

Εμπρός! Εμπρός! ... Η οικουμένη ετοιμάζει το τρόπαιο μας,
αυτό, που μας υπόσχεται μια τόσο όμορφη μοίρα.

[...] Ο Τυρταίος ξαναπιάνει τη λύρα του!

Η Ελλάδα, σήμερα, πολεμάει τους δήμιούς της,
και ο γαλανός ουρανός της λάμπει από τους ήρωες.

Προχωρούν ... και η νίκη

λάμπει στα σκονισμένα πρόσωπά τους.

Η γη, όμορφη ακόμη από την αρχαία της δόξα,
αντηχεί στα βήματά τους!

[...]

Στα όπλα! – Αντηχεί η πλάση!

Χρυσάφενιες άρπες σημαδέψτε το δρόμο μας!

Λαός! ... Πολεμιστές! ... βροντοφωνάζει το στερέωμα.

Τα όπλα μας διψούν για μάχες!

Στα όπλα!

Πηγή 15

- Είδος: Ζωγραφικός πίνακας (ακουαρέλα)
- Συγγραφέας/δημιουργός: Άγνωστος Δανός καλλιτέχνης
- Χρόνος δημιουργίας: Πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Α. (2010). *Το φιλελληνικό κίνημα στη Δανία*, Αθήνα: Ιστορικό και Εθνολογικό Μουσείο Ελλάδας, σ. 21.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ρομαντική απεικόνιση Έλληνα αγωνιστή και Σκανδιναβού Φιλέλληνα.

Ενότητα 3: Όψεις του Φιλελληνισμού III**Πηγή 16**

- Είδος: Δήλωση
- Συγγραφέας/δημιουργός: Βίλχελμ Κρουγκ (Wilhelm Krug, 1770-1842)
- Χρόνος δημιουργίας: τέλη 1821- αρχές 1822
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Δημάκης, Ι. (1992). *Φιλελληνικά, Μελέτες για το φιλελληνισμό κατά την ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα: εκδ. Καρδαμίτσα, σ. 111, 114.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Οι Φιλέλληνες οι οποίοι ενεπλάκησαν στην υπόθεση του ελληνικού αγώνα προέρχονταν από διάφορες χώρες και είχαν ποικίλη κοινωνική προέλευση. Ανάμεσά τους υπήρξαν και άτομα με αμφιλεγόμενες και αρνητικές, ιδιοτελείς προθέσεις. Η περίπτωση του Δανού φοιτητή της θεολογίας Μάρκου Κλοντ (Markus Clod) είναι μία από αυτές. Ο Κλοντ

στα 1821 προσπάθησε να στρατολογήσει εθελοντές και να συγκεντρώσει χρήματα για την Ελληνική Επανάσταση. Οι προσπάθειές του δεν έπεισαν κανέναν και αντιμετώπιστηκαν αρνητικά από τον τύπο της εποχής. Μάλιστα, σε μία από αυτές περιέπλεξε και τον Φιλέλληνα καθηγητή Βίλχελμ Κρουγκ (Wilhelm Krug), ενώ ο Κλοντ συνελήφθηκε και πέρασε ένα διάστημα στη φυλακή. Σίγουρα, ούτε χρήματα μπόρεσε να συγκεντρώσει ούτε ήρθε ποτέ στην επαναστατημένη Ελλάδα. Παρακάτω διαβάζουμε τη δήλωση του Γερμανού καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας Βίλχελμ Κρουγκ, στην οποία αρνείται κάθε σχέση με τον Μάρκου Κλοντ.

Δεν υπάρχει ούτε μία λέξις αληθής εις όλα όσα ο φοιτητής της Θεολογίας Clod είπε περί εμού [...] αυτός ο κύριος Clod έχασε το μυαλό του ή είναι απατεών. Είναι δυνατόν να είναι ακόμη το όργανον ταπεινής σκευωρίας, δια της οποίας ζητούν να καταστήσουν γελοίαν μίαν καλήν υπόθεσιν δια μιας παράφρονος υπερασπίσεως. Γενικώς [...] παρακαλώ όπως είναι τις λίαν επιφυλακτικός έναντι όλων εκείνων τα οποία θα είπουν αι εφημερίδες σχετικώς προς εμέ, δεδομένου ότι το μεγαλύτερον μέρος εξ αυτών είναι τελείως ψευδή και το υπόλοιπον μόνον κατά το ήμισυ αληθές. [...]

Μετ' ολίγον η υπόθεσις Clod, η οποία προεκάλεσε τόσον ενδιαφέρον εις την δύσιν θα λησμονηθεί, αφ'ης ούτος έπαυσε να τροφοδοτεί τον τύπον δια των κατορθωμάτων του. [...]

Οπωσδήποτε, μια τοιαύτη τακτική προσώπου ομιλούντος και πράττοντος υπέρ του ελληνικού αγώνος ενώπιον μάλιστα κοινού, το οποίον ίσως το πρώτον ελάμβανεν δια του τρόπου αυτού γνώσιν της Ελληνικής Επανάστασεως ολίγους μήνας μετά την έκρηξίν της, ήτο ενδεχόμενον να εμφανίση την υπόθεσιν των Ελλήνων και την υπέρ αυτών διεθνή αρωγήν υπό γελοίαν όψιν και να προκαλέση τα αντίθετα των επιδιωκομένων αποτελέσματα. Είναι χαρακτηριστικόν ότι η φιλελευθέρα γαλλική εφημερίς της εποχής *Le Constitutionnel*, εκ των πλέον θερμών κηρύκων του φιλελληνισμού εν Ευρώπη, αποφεύγει συστηματικώς να δημοσιεύη τας ευρέως τότε κυκλοφορούσας ειδήσεις περί της δράσεως και των περιπετειών του Clod. Εξ άλλου, η αγγλική συντηρητική εφημερίς *The Courier*, επιφυλακτική αύτη έναντι του ελληνικού αγώνος, σημειοί προφανώς εις το φύλλον της της 16ης Οκτωβρίου 1821: «Αι επιχειρήσεις αποτυγχάνουν συχνάκις, διότι αδέξιοι επιφορτίζονται με την εκτέλεσίν των. και ασφαλώς θα ήρκει όπως μικρός αριθμός Clod αναμειχθή εις την υπόθεσιν της ελληνικής ανεξαρτησίας, για να την καταστήσει αμετακλήτως γελοίαν».

Πηγή 17

- Είδος: Ημερολόγιο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γιόχαν-Ντάνιελ Έλστερ (Johann-Daniel Elster, 1796-1857)
- Χρόνος δημιουργίας: 1822
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Elster, J.D. (2010). *Το Τάγμα των Φιλελλήνων*, μτφ. Χρ. Οικονόμου, Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, σ. 79.

- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Από το «Ημερολόγιο» του Γίοχαν-Ντάνιελ Έλστερ· στο απόσπασμα περιγράφει πώς αυτός μαζί με άλλους Φιλέλληνες έπεσαν θύματα ληστείας από ομάδα Ελλήνων ενόπλων.

Άλλη μια πληροφορία για τη στάση του κολοκοτρωνείου στρατού μάς έδωσε ο αξιωματικός [...], ότι πέρασαν από ένα δάσος όχι μακριά από τη θάλασσα και εκεί ξαφνικά τους επιτέθηκε ένας μεγάλος αριθμός Ελλήνων, οι οποίοι άρπαξαν τις αποσκευές, τις λεηλάτησαν και τα υπόλοιπα που δεν τους ήταν χρήσιμα τα σκόρπισαν στο δάσος. Και τη δική μου την ιατρική βαλίτσα είχαν ανοίξει, δεν πήραν όμως τίποτα, εκτός από μερικά μπουκάλια από ρούμι που τα άνοιξαν και τα δοκίμασαν επί τόπου. Ο αξιωματικός της φάλαγγας Pruppacher (= ο Ελβετός Φιλέλληνας Hans-Heinrich Pruppacher) επιβεβαίωσε την αναφορά [...], σε όλη της την έκταση. Μια βαλίτσα ενός Έλληνα που είχε σπουδάσει στη Γερμανία και είχε σπεύσει να έρθει να βοηθήσει την πατρίδα του μαζί με τους Φιλέλληνες, είχε ένα σημαντικό ποσό χρημάτων. Ήταν όλο το υπόλοιπο της περιουσίας του και μας συγκίνησε πολύ. Ο Danniα είπε πως έπρεπε να ξαναπάρει τα χρήματά του από τους Τούρκους. Ο St. André (= αξιωματικός που συνόδευε τους Φιλέλληνες) και ο Pruppacher είχαν την πρόθεση να αντισταθούν σ' αυτή την ενέργεια μαζί με την ελληνική φρουρά που τους συνόδευε. Αυτοί όμως πήραν το μέρος των συμπατριωτών τους και εμπόδισαν κάθε απόπειρα άμυνας.

Πηγή 18

- Είδος: Απομνημόνευμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κρίστιαν Μίλερ (Christian Müller)
- Χρόνος δημιουργίας: 1822
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Müller, Chr. (1822). *Reise Durch Griechenland Und Die Ionischen Inseln In Den Monaten Junius, Julius Und August 1821*, Λειψία: Brochhaus, σ. 107.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Από το βιβλίο του *Ταξίδι στην Ελλάδα και στα Ιόνια νησιά*. Ο Μίλερ, αφού αυτός και η συντροφιά του συνεπλάκησαν με κάποιους Μανιάτες, που τους λήστεψαν, φτάνει στην Καλαμάτα, όπου απογοητεύεται από τους οπλαρχηγούς και τις επαναστατικές αρχές. Στο απόσπασμα του Κρίστιαν Μίλερ καταγράφεται η απογοήτευσή του από τους επαναστατημένους Έλληνες.

[Οι Έλληνες] δεν ήταν ικανοί να κάνουν τίποτα μόνοι τους και εκλιπαρούσαν τη συμπαράσταση των ξένων. [...] Δε θα αντικρίσω την Αθήνα, δε θα ανασάνω τον αέρα της πόλης της Παλλάδας. Πρέπει να φύγω το ταχύτερο από την Ελλάδα. Η μεγάλη ιδέα που είχα σχηματίσει για την επανάσταση των απογόνων της ηρωικής εποχής των Θερμοπυλών έσβησε, και μαζί με τον ενθουσιασμό μου χάθηκε και η ευτυχία μου. [...] Καλύτερα να πεθάνω παρά να μείνω με αυτούς τους λήσταρχους. Θα ήταν καταισχύνη. Γκρεμίστηκε το ιδανικό μου, φρίκη και αηδία πλημμυρίζει την ψυχή μου. [...] Οι [Έλληνες] στρατιώτες έχουν τα ήθη των πανδούρων που αποτελούσαν πάντοτε την καταισχύνη των στρατών και τη μάστιγα των αμάχων. [...] Που είναι ο σταθερός χαρακτήρας και η μετριοφροσύνη των αρχαίων Δωριέων; Έσβησε για πάντα αυτή η φυλή; Είμαι σίγουρος πως όποιος περιμένει την

αναγέννηση των Ελλήνων θα περιμένει πολύ. [...] Από το Μάρτιο βρίσκονται εκεί (= στην Πελοπόννησο) τα πράγματα σε κίνηση. Λοιπόν, τι έγινε ως σήμερα, τέλη Ιουλίου; Τίποτα! Από τους Μοραίτες και τους Μανιάτες μόνο φωνές, βρισιές, νταηλίκια, τουφεκιές, ληστείες, φρόνοι.

Πηγή 19

- Είδος: Ημερολόγιο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γιόχαν-Ντάνιελ Έλστερ (Johann-Daniel Elster, 1796-1857)
- Χρόνος δημιουργίας: 1822
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Elster, J.D. (2010). *Το Τάγμα των Φιλελλήνων*, μτφ. Οικονόμου, Χ., Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, σ. 127.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Από το «Ημερολόγιο» του Γιόχαν-Ντάνιελ Έλστερ· στο απόσπασμα σχολιάζει τη νοοτροπία και τη συμπεριφορά των Επαναστατών.

Έκανα γενικά στην Ελλάδα την παρατήρηση ότι ο Έλληνας δεν υπέφερε καμιά αυστηρή μεταχείριση και έσκυβε αμέσως κάτω από το ζυγό, πράγμα που μπορεί να προέρχεται από τη φοβερή σκλαβιά που έπρεπε να ζουν κάτω από τους τυράννους. Το επάγγελμά μου με έφερε σε μεγάλη επαφή με αυτούς και με ανακάτεψε σε πολλά πάρε-δώσε στα οποία όταν έβλεπαν ότι επρόκειτο να υποχωρήσεις ή τουλάχιστον αισθανόσουν φόβο ή ετοιμάζονταν να τραβήξουν όπλο, σ' αυτήν την περίπτωση δεν απέμενε κανένα άλλο μέσο να αποφύγεις τις συνεχείς αναδιπλώσεις και ύπουλες πονηρίες και επιθέσεις, παρά να τους απειλήσεις με τη μαγκούρα ή το όπλο και συγχρόνως να είσαι αποφασισμένος να πραγματοποιήσεις τις απειλές. Όταν έβλεπαν ότι δεν έδειχνες φόβο όταν στεκόσουν απέναντί τους, δινόταν πάλι η ευκαιρία να χτυπήσουν ύπουλα τον εχθρό τους ή αυτόν που τους είχε προσβάλει, που όχι σπάνια τους στοίχιζε τη ζωή. Αυτά όμως ήταν στο χαρακτήρα τους και αυτές οι τιμωρίες δε βοηθούσαν πολύ. Μιλάω όμως εδώ για τους Μωραίτες και τους Μανιάτες. Οι νησιώτες ήταν πολύ διαφορετικοί απ' αυτούς.

Πηγή 20

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Λόρδος Μπάιρον (George Gordon Byron, 1788-1824)
- Χρόνος δημιουργίας: 11 Σεπτεμβρίου 1823
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Λόρδου Μπάιρον (1996). *Επιστολές από την Ελλάδα 1809-1811 & 1823-1824*, επιμέλεια-εισαγωγή-σχόλια. Marchand, L. A., μτφ. Κούρτοβικ, Δ., Αθήνα: Ιδεόγραμμα, σ. 141.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από επιστολή που έστειλε ο Λόρδος Μπάιρον στον Τζον Χομπχάουζ (John Cam Hobhouse, 1786-1869), μέλος της «Φιλελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου» (London Philhellenic Committee).

Προς το παρόν η πρόθεσή μου είναι να μείνω εδώ [...] όσο διατηρώ την ελπίδα να ωφελήσω τον Αγώνα, αλλά δεν πρέπει να αποκρύψω ούτε από εμένα ούτε από το Κομιτάτο (= η Φιλελληνική Επιτροπή του Λονδίνου) ότι οι Έλληνες φαίνεται να

κινδυνεύουν περισσότερο από τη διχόνοιά τους παρά από τις επιθέσεις του εχθρού. Γίνεται λόγος για προδοσία και υπάρχουν ανάμεσά τους όλων των ειδών οι φατρίες, ζηλοφθονία για τους ξένους και δίψα για χρήμα και μόνο χρήμα, αρνούνται κάθε βελτίωση στην τακτική και λέγεται ότι δε φέρονται πολύ καλά στους ξένους αξιωματικούς κλπ. που είναι στην υπηρεσία τους. Σου τα μεταφέρω αυτά ως φήμες, αλλά οπωσδήποτε δεν μπορώ να πω πολλά καλά λόγια [...].

Πηγή 21

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γκίναρ Χέρινγκ (Gunar Hering)
- Χρόνος δημιουργίας: 1994
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Hering, G. (2021). *Ο αγώνας των Ελλήνων για ανεξαρτησία και ο Φιλελληνισμός*, μτφ. Αζέλης, Α., Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 83, 88.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο συγγραφέας διερευνά τους λόγους της απογοήτευσης, ματαιώσης και μεταστροφής των Φιλελλήνων με την άφιξή τους στην αγωνιζόμενη χώρα, καθώς και το περιεχόμενο των απομνημονευμάτων όσων επέστρεψαν και αναφέρθηκαν στην εμπειρία τους.

Πολλοί ειλικρινείς φιλέλληνες αισθάνθηκαν αποτροπιασμό λόγω του απερίγραπτα φρικτού τρόπου διεξαγωγής του πολέμου από τις δυο πλευρές και της ακραίας κτηνωδίας των Τούρκων και των Ελλήνων σε βάρος του άμαχου πληθυσμού, γυναικών, παιδιών, γερόντων, τραυματιών, και αιχμαλώτων, λόγω των συνθηκών στη χώρα, της καταστροφικά κακής οργάνωσης και της άσκοπης χρήσης των εθελοντών. [...] Μεταξύ των απομνημονευμάτων δεν υπάρχει σχεδόν κανένα έργο που να τεκμηριώνει φιλική στάση προς τους Έλληνες. Οι περισσότεροι απομνηματογράφοι ήταν απογοητευμένοι, ως επί το πλείστον αρκετά αυτάρεσκοι φιλέλληνες, χωρίς επαρκή γνώση της κατάστασης των πραγμάτων, της χώρας και της γλώσσας, οι οποίοι είχαν ξεκινήσει με αβάσιμες και εν μέρει υπερβολικές προσδοκίες, είχαν φανταστεί διαφορετικά τη χώρα και τους ανθρώπους, υπέστησαν κακομεταχείριση ή αισθάνθηκαν αποτροπιασμό λόγω γεγονότων του πολέμου, είτε ήταν απλοί δοκησίσοφοι και ήθελαν να δικαιολογηθούν και να προειδοποιήσουν τους αναγνώστες τους.

Πηγή 22

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κωνσταντίνος Κωτσιόπουλος
- Χρόνος δημιουργίας: 2017
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Κωτσιόπουλος, Κ. (2017). «Ιδεολογικές και κοινωνικοπολιτικές τάσεις του Ευρωπαϊκού Φιλελληνισμού» στο *Ο διεθνής περίγυρος και ο Φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάσταση, Πρακτικά Συνεδρίου*. Αθήνα: Εκδ. Αρχονταρίκι, σ. 97-98.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο παρακάτω απόσπασμα παρουσιάζεται μια διαφορετική πτυχή του φιλελληνισμού: εκείνη της

προσπάθειας «εκπολιτισμού» των ορθόδοξων χριστιανών Ελλήνων από τους προτεστάντες χριστιανούς της Δύσης.

Από την άλλη πλευρά, βέβαια οι φιλέλληνες επιτίθενται στον οπισθοδρομικό –όπως λένε– χαρακτήρα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ο οποίος έχει μερίδιο ευθύνης για τα δεινά των Ελλήνων. [...] Σε αυτό το είδος Φιλελληνισμού είναι εμφανής ο μεταρρυθμιστικός–προτεσταντικός ζήλος, και οι ιεραποστολικές στοχεύσεις. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να αποδομηθούν οι «ψεύτικες θρησκευτικές έννοιες (των Ελλήνων) που τους καθιστούν ανίκανους για οποιοδήποτε εξευγενισμό». Αυτό μπορεί να συμβεί με το εκ Δύσεως ιεραποστολικό καθήκον να φέρει στους Έλληνες «το φως του Ευαγγελίου», να τους εγκαλέσει στη λατρεία του αληθινού Θεού, μακριά από τα κίβδηλα είδωλα και να φυτέψει στην ωμή και άγρια ζωή τους το πνεύμα της χριστιανικής συμπόνιας.

Ενότητα 4: Όψεις του Φιλελληνισμού IV

Πηγή 23

- Είδος: Αίτηση
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μουσταφά Γκέκα
- Χρόνος δημιουργίας: 1827
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Μιχάλαγα, Δ. (2017). «Τούρκος την θρησκείαν, το γένος Αλβανός αλλά πολίτης Έλλην... Σύντομη αναφορά στους ετερόθρησκους φιλέλληνες» στο *Ο διεθνής περίγυρος και ο Φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάσταση, Πρακτικά Συνεδρίου*. Αθήνα: Εκδ. Αρχονταρίκι, σ. 293-306.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Μουσταφά Γκέκα ήταν αλβανόφωνος μουσουλμάνος ο οποίος συντάχθηκε με τον Οδυσσέα Ανδρούτσο και πολέμησε μαζί του στο χάνι της Γραβιάς. Μετά τη θανάτωση του τελευταίου, ακολούθησε τον Γκούρα και, μετά τον θάνατο και εκείνου, τον Γεώργιο Καραϊσκάκη. Στα 1828 υπηρετούσε στην «Οθωμανική Εκατονταρχία», η οποία ανήκε στην πέμπτη χιλιαρχία, κάτω από τις διαταγές του Νικολάου Κριεζιώτη, στη γενική εποπτεία του Δημητρίου Υψηλάντη όπως και οι άλλες χιλιαρχίες. Η «Οθωμανική Εκατονταρχία», όπως πληροφορούμεθα από τις μισθοδοτικές της καταστάσεις, αποτελούνταν από 31 μουσουλμάνους άντρες, από διάφορες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και πολέμησε στη Θήβα, τη Λιβαδειά και την Πέτρα Βοιωτίας. Το απόσπασμα παρακάτω είναι από την αίτηση που υπέβαλε στις ελληνικές αρχές και με την οποία ζητούσε να αποκατασταθεί για τις υπηρεσίες που πρόσφερε στην Ελληνική Επανάσταση. Η αίτησή του ικανοποιήθηκε και «ο κ. Μουσταφάς, αλλοεθνής μεν, αλλά φιλέλλην» αποζημιώθηκε με 5.000 γρόσια.

Εν Αιγίνη: τη 5η Οκτωβρίου 1927

[...] Η τυραννία και τα απάνθρωπα των ομοθρήσκων μου Μουσουλμάνων, και τα μεγάλα δίκαια του δεινοπαθούντος ελληνικού λαού, όστις βεβαρυμμένος από την

πολυχρόνιον δουλείαν απεφάσισε το 1821 έτος το χριστιανικόν να αποτινάξη τον ζυγόν, επειδή με εκίνησαν εις οίκτον και συμπάθειαν, απεφάσισα κι εγώ να συναποθάνω με τους Έλληνας.

Πηγή 24

- Είδος: Αίτηση
- Συγγραφέας/δημιουργός: Καραγεώργη(ς) Χασεκί
- Χρόνος δημιουργίας: 1830
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Μιχάλαγα, Δ. (2017). «Τούρκος την θρησκείαν, το γένος Αλβανός αλλά πολίτης Έλλην... Σύντομη αναφορά στους ετερόθρησκους φιλέλληνες» στο *Ο διεθνής περίγυρος και ο Φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάσταση, Πρακτικά Συνεδρίου*. Αθήνα: Εκδ. Αρχονταρίκι, σ. 300-301.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Καραγιώργη(ς) Χασεκί ήταν μουσουλμάνος και έγχρωμος. Συντάχτηκε με τους Έλληνες και πολέμησε στην Επανάσταση, ενώ τραυματίστηκε αρκετές φορές, μένοντας ανάπηρος. Παρακάτω διαβάζουμε την αίτηση που απεύθυνε στον Ιωάννη Καποδίστρια ζητώντας να αποκατασταθεί για τις υπηρεσίες του.

Μ' όλον ότι ετερογενής και ετερόθρησκος ηγάπησα την μεθ' Ελλήνων δίαιταν (= ζωή), και εξ' αρχής της επαναστάσεώς των απεφάσισα να συναγωνισθώ μετ' αυτών, και να είμαι συμπολίτης των. [...] Εξοχώτατε, είναι κατάστικτον το σώμα από πληγάς. Η χειρ μου άχρηστος, η δεξιά. Αι εκδουλεύσεις μου είναι γνωσταί προς την υμετέραν εξοχότητα και προς τους εκλάμπρους αυταδέλφους σας. Δεν ημπορώ να δουλεύω τέχνην τινά, υποστατικά δεν έχω. Συγγενείς και φίλους όχι, ως ετερογενής και ετερόθρησκος και ετερόχρους. Αυτά τα τεσσαράκοντα γρόσια δεν με εξαρκούν, ενώ δεν είμαι ούτε χαρτοφόρος (= χαρτοπαίκτης). Ούτε μέθυσος, ούτε άλλην κακοήθειαν έχων και στοχάζομαι ότι όταν η κυβέρνησις αποφασίση να λαμβάνω τα εικοσιπενταρχικά μου, κάμνει έργον της αξιοπρεπείας της και της Καποδιστριακής δικαιοσύνης.

Πηγή 25

- Είδος: Πίνακας ζωγραφικής (πορτρέτο)
- Δημιουργός: Χρήστος Παλλαντζάς
- Χρόνος δημιουργίας: άγνωστος (σύγχρονη εποχή)
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Tomai, Ph. (2010). *The American People's Support to the Greek War of Independence 1821*, Hellenic Minister of Foreign Affairs, Service of Diplomatic and Historical Archives, Athens: Papazisis, σ. 142-143.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο πίνακας έχει τίτλο «Τζέιμς Γουίλιαμς, ο ασυνήθιστος Φιλέλληνας. Ένας Αφροαμερικανός ναύτης από τη Βαλτιμόρη» και η απεικόνιση βασίζεται σε περιγραφές συγχρόνων του. Ο Τζέιμς Γουίλιαμς (James Williams) ήρθε για πρώτη φορά στη Μεσόγειο το 1817, ως υπηρέτης του πλοιάρχου Στίβεν Ντικάτουρ (Stephen Decatur, 1779-1820), αρχηγού του αμερικανικού στόλου που έπλευσε στη Μεσόγειο για να αντιμετωπίσει την πειρατεία ενάντια στα αμερικανικά εμπορικά πλοία. Ο Ντικάτουρ κατάφερε να

αντιμετωπίσει τους αλγερινούς πειρατές, ενώ σε μια από τις συγκρούσεις με αυτούς ο Γουίλιαμ έχασε ένα δάχτυλο. Μετά την θάνατο του Ντικάτουρ ο Γουίλιαμ υπηρέτησε ως μάγειρας του Τόμας Κόχραν (Thomas Cochrane, 1775-1860), ο οποίος είχε αναλάβει την αρχηγία του ελληνικού στόλου μετά την Γ΄ Εθνοσυνέλευση στην Τροιζήνα (1827). Ο Γουίλιαμ πήρε μέρος στις ναυτικές επιχειρήσεις της Επανάστασης, σε μια από τις οποίες τραυματίστηκε σοβαρά σπάζοντας το χέρι και το πόδι του. Νοσηλεύτηκε με έξοδα Αμερικανών στο νοσοκομείο του Πόρου, ενώ στη συνέχεια βρήκε καταφύγιο στο σπίτι του Αμερικανού Φιέλληνα Τζόναθαν Μίλερ (Jonathan Miller, 1797-1847). Στα ελληνικά αρχεία σώζεται ένα έγγραφο με ημερομηνία 30 Νοεμβρίου 1838, στο οποίο αναφέρεται ότι το Υπουργείο Ναυτιλίας «αποζημιώνει τον Γιάννη Βίλλεμ, Αμερικανό, για φιλανθρωπικούς λόγους, με το ποσόν των 14 πιάστρων, για τις υπηρεσίες του ως ναυτικού στον Αγώνα». Η μοίρα του έκτοτε παραμένει άγνωστη.

Πηγή 26

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δέσποινα Μιχάλαγα
- Χρόνος δημιουργίας: 2017
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Μιχάλαγα, Δ. (2017). «Τούρκος την θρησκείαν, το γένος Αλβανός αλλά πολίτης Έλληνας... Σύντομη αναφορά στους ετερόθρησκους φιλέλληνες» στο *Ο διεθνής περίγυρος και ο Φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάσταση, Πρακτικά Συνεδρίου*. Αθήνα: Εκδ. Αρχονταρίκι, σ. 293-295.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα παρακάτω η συγγραφέας αναφέρεται στα κίνητρα μη χριστιανών Φιλελλήνων και παρουσιάζει μια σχετική περίπτωση.

Οι φιλέλληνες μεταξύ τους είχαν διαφορές, εθνικές, κοινωνικής θέσης, μορφωτικού επιπέδου κ.ά., κοινό τους στοιχείο δε, κατά κύριο λόγο, θεωρείται η χριστιανική θρησκεία. Ανάμεσά τους όμως περιλαμβάνονται ορισμένοι, οι οποίοι αποκλίνουν από το στερεότυπο σχήμα των ομοθρήσκων. Είναι οι μωαμεθανοί και εβραίοι, όσοι εμπνεύστηκαν από τη φιλοσοφία του και ενστερνίστηκαν τον δίκαιο αγώνα των Ελλήνων. Χωρίς να αποκηρύξουν την πατρώα πίστη τους και παραβλέποντας άλλες προκαταλήψεις, συναγωνίστηκαν για την αποτίναξη του μακροχρόνιου απολυταρχικού οθωμανικού ζυγού και τη δημιουργία ενός νέου, φιλελεύθερου κράτους. [...] Ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελεί ο ραββίνος Έρβινγκ στην πόλη Werle της Βεστφαλίας. Αυτός δραστηριοποιήθηκε στη συλλογή συνδρομών για χάρη των Ελλήνων. Στη Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος, δημοσιεύτηκε το 1826 στην ελληνική γλώσσα, η έκκλησή του προς τις εβραϊκές κοινότητες να συνδράμουν τους «δυστυχείς ομοίους τους, χριστιανούς Έλληνες». Η κίνησή του είχε απήχηση στα γερμανικά κρατίδια και συνέβαλε στη συγκέντρωση προσφορών για χάρη του Αγώνα. Ο φιλελληνισμός του Έρβινγκ είχε αφετηρία κυρίως τον ανθρωπισμό, ενώ φανερή είναι η αποκήρυξη κάθε μισαλλοδοξίας και η καταγγελία των βιαιοτήτων των Οθωμανών κατακτητών.

Πηγή 27

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δέσποινα Μιχάλαγα
- Χρόνος δημιουργίας: 2017
- Βιβλιογραφική παραπομπή: Μιχάλαγα, Δ. (2017). «Τούρκος την θρησκείαν, το γένος Αλθανός αλλά πολίτης Έλλην... Σύντομη αναφορά στους ετερόθρησκους φιλέλληνες» στο *Ο διεθνής περίγυρος και ο Φιλελληνισμός κατά την Ελληνική Επανάσταση, Πρακτικά Συνεδρίου*. Αθήνα: Εκδ. Αρχονταρίκι, σ. 305-306.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα η συγγραφέας αξιολογεί τη σημασία που είχε η στράτευση των μουσουλμάνων υπηκόων του οθωμανικού κράτους στο πλευρό των επαναστατημένων Ελλήνων, αλλά και τη μεταχείριση που έτυχαν αυτοί στο ελληνικό κράτος.

Οι μωαμεθανοί φιλέλληνες όχι μόνο εγκατέλειψαν τις ανέσεις τους για να πολεμήσουν στο πλευρό των Ελλήνων, αλλά [...] αδιαφόρησαν επίσης για τη θρησκευτική διαφορά τους με τους εξεγερμένους και ενδεχομένως την εχθρότητα με την οποία εκείνοι θα τους αντιμετώπιζαν. Παρότι αποτελούσαν ισχνή μειοψηφία και συχνά μεμονωμένες περιπτώσεις στο ελληνικό στρατόπεδο, πολέμησαν με αξιοθαύμαστη γενναιότητα και αυταπάρνηση, χωρίς να αποβλέπουν σε άλλα οφέλη. [...] Η δράση τους προϋπέθετε μεγάλη ψυχική και πνευματική δύναμη προκειμένου να υπερβούν τις προκαταλήψεις και τα βιώματά τους, αλλά και να απαρνηθούν τις ανέσεις και τα αξιώματά τους, όσα απολάμβαναν με τους Οθωμανούς, και σε αντίθεση να θεωρούνται από εκείνους, ακόμη και από τους οικείους τους, προδότες. Από την άποψη αυτή, ο φιλελληνισμός των μωαμεθανών έχει όχι μόνον ηρωικά στοιχεία, αλλά και δραματικά.

Περισσότερο όμως δραματική παρουσιάζεται η καθημερινότητά τους μετά τον αχό της μάχης, όταν μάλιστα η τελική απόφαση του νεοσύστατου κράτους δεν τους

συμπεριέλαβε. Αν και η αναγνώριση όλων των κατοίκων της επικράτειάς του ως Ελλήνων πολιτών θα ήταν η απλούστερη λύση, το κράτος από τη σύστασή του επιδίωξε την ομοιογένεια (Όσοι αυτόχθονες κάτοικοι της επικρατείας της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν, εισίν Έλληνες) και εκδίωξε ένα σημαντικό τμήμα του γηγενούς πληθυσμού του, τους Οθωμανούς. Οι μη χριστιανοί κάτοικοι θεωρήθηκαν μέτοικοι, στερήθηκαν των εκλογικών τους δικαιωμάτων, καθώς και της ανάληψης κρίσιμων για τα εθνικά συμφέροντα αξιωμάτων. Για τους ξένους αλλοφύλους, αλλογλώσσους, και αλλοθρήσκους, τους άγνωστους φιλέλληνες δηλαδή, όπως και για τους γηγενείς αλλοθρήσκους απαιτήθηκε για την πολιτογράφησή τους και το ομόθρησκον, μάλιστα ως συνθήκη και όρος απαράβατος.

Γλωσσάρι

Ιερή Συμμαχία: Συμμαχία που υπογράφηκε το 1815 ανάμεσα στη Ρωσία, την Πρωσία και την Αυστριακή Αυτοκρατορία με στόχο την αλληλοβοήθεια των απολυταρχικών ηγεμόνων εναντίον των κινημάτων που εμπνέονταν από τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης. Στη συμμαχία αυτή προσχώρησε λίγο αργότερα η Μεγάλη Βρετανία και το 1818 και η Γαλλία.

Καντάτα: Μουσική σύνθεση κοσμικού ή εκκλησιαστικού περιεχομένου για φωνές και χορωδία με συνοδεία οργάνου ή ορχήστρας.

Λεχός: Γενική ονομασία για τους Πολωνούς, Λιθουανούς, Λετονούς, Εσθονούς, Ουκρανούς και Ρώσους.

Πανδούροι: Άτακτα στρατιωτικά σώματα Ούγγρων, Κροατών και Ρουμάνων, που έδρασαν στην Αυστριακή και την Οθωμανική Αυτοκρατορία και στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες· πρακτικές τους ήταν και οι ληστείες και οι λεηλασίες.

Πιάστρο: Άλλη ονομασία για το γρόσι (τουρκ. gurus). Το γρόσι ήταν ασημένιο νόμισμα και βασική νομισματική μονάδα του οθωμανικού κράτους από το 1688 και μετά. Ένα γρόσι αντιστοιχούσε σε 40 παράδες ή 120 άσπρα.

Υποστατικό: Το αγρόκτημα μαζί με το σπίτι του ιδιοκτήτη του και τις άλλες εγκαταστάσεις.

Φατρία: Άτομα που συγκροτούνται σε ομάδα με βάση στενότερα συμφέροντα, τα οποία προωθούν με κάθε τρόπο, συνήθως σε βάρος ενός ευρύτερου συνόλου.

Χιλιαρχία: Στρατιωτικό σώμα αποτελούμενο από χίλιους άντρες.

6. Η Γ΄ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΟΦΕΙΛΕΙ ΝΑ ΔΩΣΕΙ ΤΟΠΟ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Δημιουργοί εκπαιδευτικού υλικού: Π. Γατσωτής, Μ. Φραγκουλάκη

Εισαγωγικά

α) Το ιστορικό πλαίσιο

Στη διάρκεια της επανάστασης του 1821 πληθυσμιακές ομάδες μετακινήθηκαν από περιφέρειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς περιοχές που βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο της ελληνικής διοίκησης, δημιουργώντας προσφυγικά ρεύματα. Οι πρόσφυγες, οικογένειες με παιδιά αλλά και ένοπλες ομάδες, προέρχονταν από τη δυτική Μικρά Ασία (Κυδωνίες, Μοσχονήσια, Σμύρνη και γύρω χωριά), τον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο (Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία), τα νησιά του Αιγαίου (Χίο, Ψαρά, Κάσο) και την Κρήτη.

Οι αιτίες που προκάλεσαν τις μετακινήσεις αυτές θα πρέπει να αναζητηθούν στην αποτυχία των τοπικών επαναστατικών κινημάτων και στα αντίποινα που επέβαλε η οθωμανική διοίκηση, στο κλίμα ανασφάλειας και φόβου που επικρατούσε και στην επιθυμία εγκατάστασης σε περιοχές όπου δεν υπήρχαν πια Οθωμανοί.

Σε ορισμένες περιοχές που κατέφυγαν οι πρόσφυγες αντιμετώπισαν σοβαρά προβλήματα επιβίωσης, καθώς η απουσία οργανωμένης διοίκησης και οι γενικότερες συνθήκες του Αγώνα έκαναν δύσκολη την περίθαλψή τους. Επιπλέον, η διασπορά των προσφυγικών ομάδων και οι μετακινήσεις τους από περιοχή σε περιοχή δε διευκόλυναν την αντιπροσώπευσή τους στα τοπικά πολιτικά και διοικητικά όργανα των επαναστατημένων περιοχών, ώστε να διεκδικήσουν αποτελεσματικά την επίλυση των προβλημάτων τους. Αν και εκδηλώθηκαν υποστηρικτικές φωνές, δράσεις ανακούφισης και συμπαραστάσης προς τους πρόσφυγες, ωστόσο, παράλληλα, δεν έλειψαν οι εντάσεις με τους γηγενείς, καθώς η κατάσταση ήταν δύσκολη για όλους, ενώ επικρατούσε και κλίμα καχυποψίας. Οι πρόσφυγες σταδιακά προσπαθούσαν να αναδείξουν τα αιτήματά τους με υπομνήματα που κατέθεταν στα όργανα διοίκησης του Αγώνα και επιδίωκαν να εκπροσωπηθούν στις εθνοσυνελεύσεις. Σε αυτές τις συνθήκες, της περιόδου 1821-1826, το προσφυγικό ζήτημα δεν αντιμετωπίστηκε μεθοδικά, αλλά μεμονωμένα και τοπικά.

Στην Γ' Εθνοσυνέλευση, η οποία ολοκλήρωσε τις εργασίες της τον Μάιο του 1827 στην Τροιζήνα, διάφορες προσφυγικές ομάδες έθεσαν θέμα εκπροσώπησής τους με πληρεξούσιους, ώστε να καταφέρουν να προωθήσουν αιτήματα για παροχή χώρου μόνιμης εγκατάστασης. Παρά το γεγονός ότι με το ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης στις 5 Μαΐου 1827 άνοιγε ο δρόμος για την υλοποίηση αυτών των αιτημάτων, οι αντιδράσεις των γηγενών κατά τόπους και οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι επαναστατικές κυβερνήσεις δεν επέτρεψαν την εφαρμογή των αποφάσεων. Πέρασαν αρκετά χρόνια έως ότου το νεοσύστατο ελληνικό κράτος αντιμετωπίσει το ζήτημα της αποκατάστασης των προσφύγων πιο συστηματικά, με σειρά διαταγμάτων την περίοδο της μοναρχίας του Όθωνα (1835-1862).

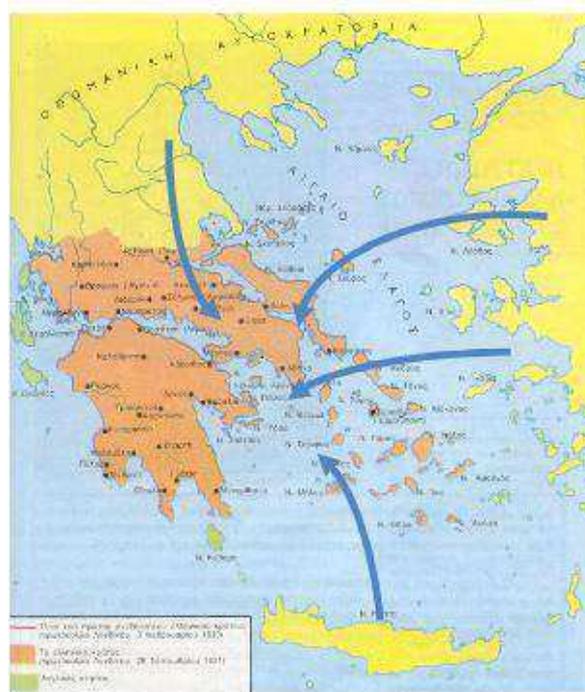
β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας

Οι πρωτογενείς πηγές για τα προσφυγικά ρεύματα της περιόδου της Ελληνικής Επανάστασης είναι σχετικά λίγες, γιατί το ενδιαφέρον συγκέντρωναν τα στρατιωτικά και

πολιτικά γεγονότα. Παρουσιάζει ενδιαφέρον, όμως, η προσέγγισή τους και η προσπάθεια ανασύστασης του κλίματος της εποχής μέσα από μια δράση Ιστορικής Αντιλογίας η οποία θα αναδεικνύει την πολυπλοκότητα των ιστορικών ζητημάτων. Στόχος είναι η συγκρότηση ενός δημόσιου προφορικού και πολυπρισματικού λόγου, που θα στηρίζεται σε ιστορικά επιχειρήματα και θα προβάλλει τις διαφορετικές οπτικές της ιστορικής αφήγησης. Στο πλαίσιο αυτής της δράσης Ιστορικής Αντιλογίας θα αναζητηθούν τεκμηριωμένα επιχειρήματα σχετικά με την έγκριση και την απόρριψη αιτημάτων περί εγκατάστασης των προσφυγικών ομάδων στις επαναστατημένες περιοχές, σε συνάφεια με τα δεδομένα της εποχής, όπως αυτά προκύπτουν από τις διαθέσιμες ιστορικές πηγές.

Η επικράτεια του πρώτου ελληνικού κράτους (1830)

Τα βέλη δηλώνουν τις περιοχές από τις οποίες έφτασαν οι πρόσφυγες της Ελληνικής Επανάστασης.

Εικόνα με βάση τον χάρτη στο: Λούβη, Ε. & Ξιφαράς, Δ. (2019). *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου, βιβλίο μαθητή*, Αθήνα: Διόφαντος.

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C105/751/4929.22486/>

(ανακτήθηκε 19/6/2020).

Θέση: Η Γ΄ Εθνοσυνέλευση οφείλει να δώσει τόπο εγκατάστασης στους πρόσφυγες της Ελληνικής Επανάστασης.

Λόγος: Η Γ΄ Εθνοσυνέλευση οφείλει να δώσει τόπο εγκατάστασης στους πρόσφυγες της Ελληνικής Επανάστασης.

Αντίλογος: Η Γ΄ Εθνοσυνέλευση δεν οφείλει να δώσει τόπο εγκατάστασης στους πρόσφυγες της Ελληνικής Επανάστασης.

Ενδεικτικά ερωτήματα για την επεξεργασία των πηγών και την ανάδειξη επιχειρημάτων:

1. Όφειλε η Γ΄ Εθνοσυνέλευση (1827) να δώσει τόπο εγκατάστασης στους πρόσφυγες της Ελληνικής Επανάστασης; Κάτω από ποιες προϋποθέσεις;
2. Τι διεκδικούν οι πρόσφυγες με τα αιτήματα που υποβάλλουν στα θεσμικά όργανα;
3. Θα συμφωνούσαν κατά τη γνώμη σας οι γηγενείς με την παραχώρηση, από την Γ΄ Εθνοσυνέλευση, γης στους πρόσφυγες; Γιατί;
4. Ποια απόφαση της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης θα βελτίωνε την κατάσταση των προσφύγων που περιγράφουν οι παρατηρητές;
5. Τι επιδιώκει κατά τη γνώμη σας, με τα παρατιθέμενα ψηφίσματα, η Γ΄ Εθνοσυνέλευση; Ανταποκρίνονται τα ψηφίσματα στις ανάγκες των επαναστατημένων Ελλήνων;
6. Με ποιον τρόπο η κατάσταση που περιγράφεται στα κείμενα των ιστορικών επηρέασε τις αποφάσεις της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης ως προς τη διανομή γης στους πρόσφυγες, κατά τη γνώμη σας;
7. Αν η κατάσταση που αποτυπώνεται έμμεσα στις λογοτεχνικές και εικαστικές αναπαραστάσεις της Επανάστασης ήταν, λιγότερο ή περισσότερο, γνωστή στους πληρεξούσιους της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης, σε ποια κατεύθυνση και σε τι βαθμό νομίζετε ότι επηρέασε την απόφασή τους αναφορικά με τη διανομή γης στους πρόσφυγες;

Ενότητα 1: Οι φωνές των προσφύγων

Πηγή 1

- Είδος: Επιστολή των προσφύγων από τις Κυδωνίες και τα Μοσχονήσια προς το Βουλευτικό
- Συγγραφέας/δημιουργός: Πρόσφυγες από τις Κυδωνίες και τα Μοσχονήσια στην Αίγινα
- Χρόνος δημιουργίας: 29 Σεπτεμβρίου 1825
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Μαργαρίτης, Γ., Αζέλης, Α., Ανδριώτης, Ν., Δετοράκης, Θ. & Φωτιάδης, Κ. (2015). *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας – Γ΄ τάξη Γενικού Λυκείου Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών και Σπουδών Οικονομίας & Πληροφορικής*, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων Διόφαντος, [1η έκδ. 1999], σ. 118. <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C102/79/644,2337/> (ανακτήθηκε 24/9/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Επιστολή με την οποία, στις 29 Σεπτεμβρίου 1825 στην Αίγινα, οι εκεί πρόσφυγες από τις Κυδωνίες και τα Μοσχονήσια της Μικράς Ασίας ζητούν τη βοήθεια του Βουλευτικού, δηλαδή του σώματος των εκλεγμένων παραστατών (αντιπροσώπων/πληρεξουσίων) του λαού.

Οι εν Αιγίνη πρόσφυγες Κυδωνιείς προς το Βουλευτικόν

Προστρέχομεν λοιπόν υπό την σκέπην (= προστασία) της φιλευσπλάχνου μητρός μας και θερμούς δακρύοις παρακαλούμεν ελέω όμματι (= φιλεύσπλαχνα) να επιβλέψη εις τας απείρους δυστυχίας μας· ηξεύρει καλώς ότι είμεθα άνθρωποι χωρίς πατρίδα, χωρίς υποστατικά, χωρίς οσπήτιον, χωρίς ένδυμα, αν με το μικρότατον και ψευδές εμπόριόν μας, ή με τα μικρά μας πλοία κερδίσωμεν μικρόν τι κέρδος, πού τάχα πρώτον να το δώσωμεν; εις τροφήν των παιδων και γυναικών; εις ενδύματα; εις ενοίκιον; ή εις άλλα καθημερινά αναγκαία; λάβετε λοιπόν, λάβετε την ενδεχομένην δι' ημάς υπεράσπισιν, ελευθερώσατέ μας από τας των Αιγινήτων πολλάς καταχρήσεις, επιτάξατε αυτούς να απέχωσι του λοιπού από ημάς και να μη μας ζητούσιν ό,τι θέλει το κέφι των...

1825 Σεπτεμβρίου 29, εν Αιγίνη.

Οι εν Αιγίνη παροικούντες Κυδωνιείς και Μοσχονησιώται οι ευπειθέστατοι πατριώται

Πηγή 2

- Είδος: Επιστολή
- Συγγραφέας/δημιουργός: Πληρεξούσιοι των επαναστατών της περιοχής του Ολύμπου
- Χρόνος δημιουργίας: 9 Απριλίου 1826 (Ιουλιανό ημερολόγιο).
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βουλή των Ελλήνων (1971). *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 3. Εθνικές Συνελεύσεις: Α΄ εν Επιδαύρω 1821-1822, Β΄

εν Άστρει 1823, Γ΄ εν Επιδαύρω 1826, Γ΄ κατ΄ επανάληψη εν Ερμιόνη και Τροιζήνι 1827. ΠΡΩΤΟΣ (των Εθνοσυνελεύσεων), σ. 707.

<https://paligenesia.parliament.gr/periexomena.php?tm=3> (ανακτήθηκε 14/6/2020).

- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Οι πληρεξούσιοι των επαναστατών της περιοχής του Ολύμπου απευθύνονται στην Γ΄ Εθνοσυνέλευση για αιτήματά τους που δεν έγιναν δεκτά.

Προς την σεβαστήν των Ελλήνων Γ΄ Εθνοσυνέλευσιν

Κατά την έκτην του τρέχοντος επαρρησιάσαμεν (= παρουσιάσαμε με παρρησία) εγγράφως προς την ιεράν Συνέλευσιν τα δικαιώματα των συμπατριωτών μας Ολυμπίων, ως πληρεξούσιοι παρ' εκείνων· ανεπίστως όμως πληροφορήθημεν, ότι δεν εφάνηκαν δεκτά, διά το οποίον αγνοούμεν την αιτίαν. Ημείς, μ' όλον τούτο, κατά το χρέος μας αναφερόμεθα και εκ δευτέρου εις την ιεράν Συνέλευσιν, παρακαλούντες να μας δοθή αντίγραφον της ρηθείσης αναφοράς μας, διά να την προσφέρωμεν με την παρουσίαν μας προς τους οπλαρχηγούς και λοιπούς Ολυμπίους, και ούτως εκείνοι ας λάβουν τα αναγκαία μέτρα, τόσον διά τον εαυτόν τους, όσον και διά την πατρίδα μας Όλυμπον.

Και με όλον το σέβας.

Τη 9 Απριλίου 1826 εν Επιδαύρω.

Οι πατριώται
Φωκάς Φραγκούλης
Ιάκ. Περικλής
Διαμαντής Χ΄ Αναστασίου

Ενότητα 2: Οι φωνές των γηγενών

Πηγή 3

- Είδος: Επιστολή των Υδραίων προκρίτων προς τους προκρίτους των άλλων νησιών
- Συγγραφέας/δημιουργός: Υδραίοι πρόκριτοι
- Χρόνος δημιουργίας: Μετά την Επανάσταση του 1821 και την έλευση στην Ύδρα των προσφύγων από τις εν λόγω περιοχές
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: *Ιστορικό Αρχείο Ύδρας*, τ. 7, σ. 199. Παρατίθεται στο: Γρυντάκης, Ι. (συντονιστής), Μανδαλάκη, Κ., Μουρδουκούτα, Ε. & Ρούλια, Π. (μέλη) (2000). *Αξιολόγηση των μαθητών της Γ΄ τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*. «Το Προσφυγικό Ζήτημα στην Ελλάδα (1821-1930)» – «Το Κρητικό Ζήτημα από διπλωματική άποψη κατά το 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα». Τεύχος Β΄ (Μάθημα Θεωρητικής Κατεύθυνσης). Αθήνα:

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, σ. 18.

- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Οι Υδραίοι πρόκριτοι εκφράζουν την ανησυχία τους για την κατάσταση των προσφύγων στο νησί τους.

Με απαρηγόρητον λύπην μας σας λέμεν την ελεεινήν και αθλιεστάτην κατάστασιν των χριστιανών αδελφών μας Κυδωνιατών και Μοσχονησιωτών, όπου εχθές εμετακόμισεν όλος ο ελληνικός στόλος εις την εδώ νήσον μας υπέρ τας είκοσι πέντε χιλιάδες ψυχές. Και πολλοί εξ αυτών λαβωμένοι, εξόν τους σκοτωμένους, τους οποίους εβάλαμεν εις ιατρούς, τους δε επίλοιπους τους εβγάλαμεν εις την γην δια να ρεποζάρουν (= αναπαυθούν) και να γνωρισθούν τα παιδιά με τες μητέρες των και οι γυναίκες με τους άνδρες των, όπου τη αληθεία αδελφοί, σας λέμεν κλέγει τινας να παρατηρή την αξιοθρήνητον αυτών κατάστασιν.

Πηγή 4

- Είδος: Αναφορά της κοινότητας της Αίγινας προς την κυβέρνηση
- Συγγραφέας/δημιουργός: Η κοινότητα της Αίγινας
- Χρόνος δημιουργίας: 3 Δεκεμβρίου 1825
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Μαργαρίτης, Γ., Αζέλης, Α., Ανδριώτης, Ν., Δετοράκης, Θ. & Φωτιάδης, Κ. (2015). *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας – Γ΄ τάξη Γενικού Λυκείου Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών και Σπουδών Οικονομίας & Πληροφορικής*, Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων Διόφαντος, [1η έκδ. 1999], σ. 119. <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C102/79/644,2337/>
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η κοινότητα της Αίγινας διαμαρτύρεται στην κυβέρνηση για το βάρος του προσφυγικού προβλήματος στο νησί τους.

Προς το Σεβαστόν Εκτελεστικόν Σώμα.

Απερίγραπτα είναι τα δεινά, όσα αναξίως πάσχομεν από το πλήθος των ελθόντων Ολυμπίων δια να κατοικήσουν εις την νήσον μας Αίγιαν· πέντε ήδη ολοκλήρους χρόνους εξ αρχής συνέρρευσαν πάραυτα πανταχόθεν, και εις τοσαύτην πλησμονήν (= πλήθος), ώστε αφού επεσωρεύθησαν τόσες χιλιάδες ψυχών εις ολίγας οικίας, επειδή δεν ημπορεί τις να μετρήσει περισσοτέρας των εκατόν είκοσι επί της νήσου μας, οι εναπολειφθέντες επήξαμεν καλύβας, κατ' αυτόν τον απίστευτον τρόπον εξοικονομούντες ομού με ημάς και το άλλο πλήθος Κυδωνιέων, Χίων, Πελοποννησίων, Ανατολικοελλαδίτων και εσχάτως Ψαριανών· ηξέυροντες τας δυστυχίας των συναδέλφων μας πρόθυμα ανοίξαμεν εις αυτούς τας θύρας των οσπητίων μας, καθώς με την αυτήν φιλαδελφίαν ηθέλαμεν περιθάλπει και τας φαμίλιας των ελθόντων Ολυμπίων, εάν ήτον οκτώ έως δέκα.. Πώς λοιπόν και πού να εξοικονομηθεί τοσούτον πλήθος;

Εν Αιγίνη της 3η Δεκεμβρίου 1825

Το Κοινόν της νήσου Αιγίνης

Πηγή 5

- Είδος: Γραπτή συμφωνία συγχωριανών για την τιμωρία των «φιλόξενων» συγχωριανών τους
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μέλη της κοινότητας της νήσου Ικαρίας
- Χρόνος δημιουργίας: 29 Ιανουαρίου 1827
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Μελάς, Ι. (1955). *Ιστορία της νήσου Ικαρίας*, τ. 1, Αθήναι, σ. 158. Παρατίθεται στο: Κόμης, Κ. (2003). «Προσφυγικές μετακινήσεις. Πολεμικές καταστροφές και νέες εγκαταστάσεις», στο Παναγιωτόπουλος, Β. (σχεδιασμός- διεύθυνση έκδοσης), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 235-246.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ψήφισμα (το πρωτότυπο σε πολυτονικό) με το οποίο κάτοικοι της Ικαρίας εκφράζουν την απόφασή τους να μη δέχονται ξένους και να τιμωρήσουν εκείνους, ανάμεσά τους, που θα πράξουν διαφορετικά. Η απόφαση ήταν αποτέλεσμα των προστριβών μεταξύ ντόπιων και επήλυδων μετά τις μετακινήσεις πληθυσμών εξαιτίας της Επανάστασης του '21. «Κατοσποδάνι» ονομαζόταν το κάτω μέρος του νησιού («Κάτω Σπόδα»).

1827 γεναρίου 29

τη σήμερον εσινφόνισαν όλον το χορίον η κατοσποδάνια πεδό και στο εξίς οπιος ήθελεν να βάνη ξενον ανθρωπον εις το σπήτι του να πεδεβεται από τους επιλήπουσ τον χορίον και να κέουν και το σπίτι εκεινο οπου ήθελε βαλη ξενο μαισα και να είναι άκριτον εν παντι κριτηρίο και διά το βέβεον τις αλιθίας εγινε το παρόν ενωπιον τον κάτοθι γεγραμμένον.

Γεόργιος ιερέυς Ρόδιος επίτροπος του Αγίου Σάμου, Βασίλης Πετζάκος, Αλεξαντρίς Πετζάκος, Κωσταντής Πετσάκος, Σταμάτης Πετζάκος, Γεώργιος Κράτζας, Ιω. Τζαρναδάκης, Ξένος Γλαρός, Ζαχαρίας Λιγηζάκης, Θεόδωρος Μωραΐτης, Ιω. Παμφίλης, Σταυρινός Λυγίζος, Κωσταντής Γλαρός, Γεώργιος Λακίός, Λέος Κανίνης.

Και όλη η επίληπι μικρί και μεγάλη.

Ενότητα 3: Οι μαρτυρίες των παρατηρητών**Πηγή 6**

- Είδος: Ημερολόγιο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Τζορτζ Τζάρβις (George Jarvis)
- Χρόνος δημιουργίας: Σχεδόν σύγχρονο με τα γεγονότα που αφηγείται
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Απόσπασμα από το ημερολόγιο του George Jarvis (1797-1828), Αμερικανού εθελοντή στον Αγώνα. Αναφέρεται στο: Σιμόπουλος, Κ. (1999). *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21 (1821-1829)*. Απομνημονεύματα, χρονικά, ημερολόγια, υπομνήματα, αλληλογραφία

εθελοντών, διπλωματών, ειδικών απεσταλμένων, περιηγητών, πρακτόρων κ.ά., τ. 2, Αθήνα: Στάχυ, σ. 184-185. Παρατίθεται στο: Γρυντάκης κ.ά., 2000, σ. 24-25.

- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Από το –σύγχρονο με τα γεγονότα που αφηγείται– ημερολόγιο ενός σπουδαίου Αμερικανού φιλέλληνα, που συμμετείχε εθελοντικά στον Αγώνα, ριψοκινδυνεύοντας επανειλημμένα τη ζωή του στην πρώτη γραμμή της μάχης.

(Ένοπλοι πρόσφυγες από τον Όλυμπο στη Σκιάθο)

Στις 20 (Σεπτεμβρίου 1823) στη Σκιάθο. Οι κάτοικοι παραπονέθηκαν για τις καταπιέσεις από τα στρατεύματα που είχαν καταφύγει στο νησί ύστερα από την καταστολή του ξεσηκωμού στον Όλυμπο και τη Θεσσαλία. Έγινε σύσκεψη των καπεταναίων στην καγκελαρία.

Ήταν γύρω στους 2.000 και ύστερα από τη διαπεραίωσή τους (= πέρασμα απέναντι) στη Σκιάθο έγιναν η μάλιστα του νησιού. Ληλατούσαν τα μαγαζιά, λήστευαν τους κατοίκους, άρπαζαν τη σοδειά. Οι Σκιαθίτες κατέφυγαν σ' ένα μικρό φρούριο, στην κορυφή του λόφου εγκαταλείποντας τα σπίτια τους στο έλεος των στρατιωτών. Εγκαταστάθηκαν και εκείνοι σαν νοικοκυραίοι και δεν ήθελαν να φύγουν από το νησί για να πάρουν μέρος στον Αγώνα. Αρχηγοί τους ήταν οι Καρατάσος, Βίνος, Λιακόπουλος, Βελέντζας, Βασδέκης και Γούλας. Ανάμεσα στους καπεταναίους και ο Περραιβός, υπουργός Πολέμου, που ήρθε από την Σκιάθο με πολεμοφόδια από το Μωριά. Οι καπεταναίοι δέχτηκαν να μπαρκάρουν (= επιβιβαστούν σε πλοίο) τα στρατεύματα αν φυσικά θελήσουν. Αλλά τα πληρώματα των караβιών αρνήθηκαν με επιμονή να τους παραλάβουν.

Πηγή 7

- Είδος: Ημερολόγιο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Τζορτζ Τζάρβις (George Jarvis)
- Χρόνος δημιουργίας: Σχεδόν σύγχρονο με τα γεγονότα που αφηγείται
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Απόσπασμα από το ημερολόγιο του George Jarvis (1797-1828), Αμερικανού εθελοντή στον Αγώνα. Αναφέρεται στο: Σιμόπουλος, Κ. (1999). *ό.π.*, σ. 185. Παρατίθεται στο: Γρυντάκης κ.ά., 2000, σ. 25.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Από το –σύγχρονο με τα γεγονότα που αφηγείται– ημερολόγιο ενός σπουδαίου Αμερικανού φιλέλληνα, που συμμετείχε εθελοντικά στον Αγώνα, ριψοκινδυνεύοντας επανειλημμένα τη ζωή του στην πρώτη γραμμή της μάχης.

(Αναταραχή στις Βόρειες Σποράδες από τους άτακτους οπλοφόρους)

Πραγματικά οι Βόρειες Σποράδες υπέφεραν από τους άτακτους οπλοφόρους, που ύστερα από την αποτυχία του ξεσηκωμού στον Όλυμπο και στο Πήλιο κατέφυγαν στα αντικρινά νησιά, Σκιάθο, Σκόπελο, Σκύρο. Βέβαια οι νησιώτες είχαν ανάγκη από ένοπλη προστασία για ν' αντιμετωπίσουν ενδεχόμενη επιδρομή του τουρκικού στόλου και απόβαση στρατευμάτων. Αλλά μερικοί οπλαρχηγοί έγιναν δυνάστες του πληθυσμού.

Όλες αυτές οι αγριότητες ήταν αποτέλεσμα της προσφυγιάς. Ένας ενστικτώδης αγώνας για επιβίωση.

Πηγή 8

- Είδος: Απομνημονεύματα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Στρατηγός Ι. Μακρυγιάννης (1797-1864)
- Χρόνος δημιουργίας: Λίγα χρόνια αργότερα (από το 1829 κ.ε.) από τα γεγονότα που αφηγείται
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: απόσπασμα από *Στρατηγού Μακρυγιάννη Απομνημονεύματα*, σ. 67-68.
<http://refugeeingreece.gr/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%83%CF%80%CE%B1%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B5%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-3/> (ανακτήθηκε 19/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Απόσπασμα από τα απομνημονεύματα του Στρατηγού Μακρυγιάννη σχετικά με την εγκατάλειψη της Άρτας από οικογένειες χριστιανών κατά τον Νοέμβριο 1821.

Ήταν όλοι οι σημαντικοί της Άρτας εκεί και γυναικόπαιδα πλήθος περίπου από πεντακόσιες φαμελιές. Τους πήρα -είχα καμιάν τριανταριά ανθρώπους μαζί μου δικούς μου- και τους πήγα από γάλια (= αγάλια, σιγά σιγά) και τους έβγαλα σ' ένα μέρος οπού 'ταν νερό, εις την άκρη εις το Μακρυνόρο. Και τους συνάξαμεν ξύλα και τους περιποιηθήκαμεν. Τα μεσάνυχτα έρχονται κάτι Βαλτινοί και άλλοι και ρίχνουν ντουφέκια· κι ελπίζαμεν ότ' είναι Τούρκοι κι άλλοι πέσαν εις το ρέμα κι άλλοι πήραν τα βουνά κι άλλοι μπαγίλντισαν (τουρκ. Bayıl= απόκαμαν, καταβλήθηκαν), οπού 'ταν αμαθείς από τα τοιούτα. Τότε ντουφεκιστήκαμεν κι εμείς μ' αυτούς και τους γνωρίσαμεν. Και ήρθαν να τους πάρουν τα πουκάμισα, ότι άλλο τίποτας δεν τους αφήσαμεν, μόνον ό,τι φορούσαν. Και συνάξαμεν τους ανθρώπους και τους στεγνώσαμεν εις τις φωτιές, οπού 'ταν χειμώνας, και την αυγή τους πήρα και τους πέρασα, εις το Μακρυνόρον, έβλεπες άλλον πεσμένον, άλλον μπαϊλντισμένον από την πείνα και ξυπολυσιά και αμάθεια· δεν ήξεραν οι δυστυχείς να βγούνε πολλοί έξω από τα σπίτια τους, κι εκεί ήταν ντιπ (τουρκ. dip= ολωσδιόλου, εντελώς) καμπόσοι ξυπόλυτοι, με μπαλώματα τύλιγαν τα ποδάρια τους· τα 'κοβαν από τα φορέματά τους. Μία γυναίκα είχε τέσσερα παιδιά κι ανήλικα, το τρανύτερον ήταν εφτά χρονών· και πέταξε τα δύο και τα λυπήθηκα. Και τα 'δεσα και τα πήρα εις το νώμο(= τον ώμο) μου και τα 'σωσα. Και για να σώσω αυτά απόστασα. Τράβησα ομπρός· κι ακολουθούσαν μαζί μας όσοι μπορούσαν να περπατήσουν. Κι έτρεχα να 'βγω από το Μακρυνόρον· και εις την άκρη είναι κάμπος και ένα γιβάρι (μεσν. Βιβάριον= ιχθυοτροφείο), και να μαζώξω ξύλα με τους ανθρώπους μου να κάμομεν φωτιές και να στείλω και σ' ένα χωριόν οπού 'ταν πλησίον να πάρομεν νερό και ψωμία ν' αγοράσω

δια τους ανθρώπους. Το χωρίον το λένε Βλύχα. Αφού τραβήσαμεν ομπρός κι ακολουθούσα αυτά, μείναν κάμποσες φαμελιές οπίσου και μία γυναίκα από τις Βραναίσσης, δυχατέρα (= θυγατέρα) του Κομπότη, την πιάσαν και αυτή μ' άλλους οι καλοί πατριώτες και τους γύμνωσαν. Κι αυτείνη η Βράναινα είχε ένα δαχτυλίδι εις το χέρι της και δεν έβγαينه· και γύρευαν να της κόψουν τον δάχτυλον του χεριού της να το πάρουν. Κι εκεί οπού την παίδευαν, της μπήκε ένα ξύλο εις το ποδάρι της και δεν το 'νωσε κοτζάμ (τουρκ. koca= υπερμέγεθες) παλούκι. Τους περικάλεσε πολύ να τσακίσουνε τη βέργα του δαχτυλιδιού να πάρουν το δαχτυλίδι τσακισμένο και τρόμαξαν να συγκατανέψουν· και το τσάκισαν και γλίτωσε το χέρι της. Έρθε εκεί οπού ήμαστε κουτσαίνοντας και διηγήθηκε αυτά. Πήγαμεν οπίσου, δεν μπορέσαμεν να 'βρομεν κανέναν μέσα τον λόγκον· τρύπωσαν. Της έβγαλα το παλούκι από το ποδάρι της και το ζεμάτισα με ξίγκι. Όμως γίνη τούμπανο, θύμωσε. Και είχα ένα ζών, οπού 'χα τα σκουτιά μου, και την έβαλα απάνου να μην μείνει εις το δρόμο. Και από τότε βλέποντας αυτείνη την αρετή, σιχάθηκα το Ρωμαίικον, ότ' είμαστε ανθρωποφάγοι.

Πηγή 9

- Είδος: Επιστολή
- Δημιουργός: Ιωάννης Καποδίστριας
- Χρόνος δημιουργίας: Αρχές Απριλίου 1828
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Καποδίστριας, Ι. «Επιστολές 2», στο Γρυντάκης κ.ά., 2015, σ. 56.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Απόσπασμα επιστολής του πρώτου Έλληνα κυβερνήτη προς τους Σταμάτιο Βούλγαρη και Νικόλαο Μαυρομάτη, στο οποίο αποτυπώνει την κατάσταση των αμάχων.

«[...] Η πόλις αύτη [Ναύπλιον] και αι προβολαί των φρουρίων αυτής γέμουσι πολυαρίθμων καλυβίων, όπου ως εκ των μακρών συμφορών της πατρίδος συνεσωρεύθησαν ανέστιοι γέροντες, γυναίκες τε και παιδιά αθλίως διακεείμενοι και υπό νόσων επαπειλούμενοι [...].»

Γλωσσική απλούστευση:

«[...] Η πόλη αυτή (το Ναύπλιο) και οι βάσεις των φρουρίων της είναι γεμάτες από πολυάριθμες καλύβες. Εκεί, εξαιτίας των πολλών συμφορών της πατρίδας, συγκεντρώθηκαν άστεγοι γέροντες, γυναίκες και παιδιά σε άθλια κατάσταση, με κίνδυνο να αρρωστήσουν [...].»

Ενότητα 4: Από την πλευρά των θεσμικών κειμένων

Πηγή 10

- Είδος: Ψήφισμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γ΄ Εθνοσυνέλευση (1827)
- Χρόνος δημιουργίας: 5 Μαΐου 1827 (Ιουλιανό ημερολόγιο)
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Ψήφισμα της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης, αριθ. ΚΒ΄, 5 Μαΐου 1827. Παρατίθεται σε: Βουλή των Ελλήνων (1971). *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 3, Αθήνα, σ. 616-617. <https://paligenesia.parliament.gr/page.php?img=books/tome/03/01913616.gif> (ανακτήθηκε 14/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η Εθνοσυνέλευση αποφασίζει γενικότερα ότι είναι ευπρόσδεκτοι όσοι χριστιανοί του Ανατολικού Δόγματος επιθυμούν, φεύγοντας από τον οθωμανικό ζυγό, να μετοικήσουν στην Ελλάδα (το πρωτότυπο σε πολυτονικό).

Αριθ. ΚΒ΄

Η ΕΘΝΙΚΗ Γ΄ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Θεωρούσα, ότι, κατά τον § β΄ του Πολιτικού Συντάγματος, Έλληνες είναι και όσοι, πιστεύοντες εις Χριστόν, προσέλθουν, αποφεύγοντες τον αίσχιστον ζυγόν, εις την ελευθέραν Ελλάδαν, διά να κατοικήσουν εις αυτήν·

Θεωρούσα, ότι η ευδαιμονία της πόλεως εκπηγάζει από τον πληθυσμόν των κατοίκων και από όλα τα εκ του πολιτισμού αγαθά,

Ψηφίζει:

Α΄. Όσοι χριστιανοί του Ανατολικού Δόγματος έλθουν εις την Ελλάδα, διά να κατοικήσουν, έχουν το δικαίωμα να ανεγείρουν εις αυτήν πόλεις ιδιαιτέρας· τότε δε αποτελούν επαρχίαν, όταν συμποσωθούν μέχρι 15 χιλιάδων ψυχών.

Β΄. Η Βουλή θέλει προσδιορίσει τον τόπον, όπου θα εγείρωσι τας πόλεις των, και την έκτασιν αυτού, αναλόγως των κατοίκων, χωρίς να παραβλάπη των εντοπίων τα δίκαια.

Γ΄. Η Βουλή θέλει προσδιορίσει την έκτασιν της εθνικής γης, την οποίαν θέλει τους δώσει προς καλλιέργειαν, κανονίζουσα τα χρέη και δικάιά των, κατά τον περί εκχερσώσεως νόμον.

Δ΄. Είναι δεκτοί όσοι αλλοεθνείς προσέλθουν εις την Ελλάδα, διά να κατοικήσουν, έχοντες το δικαίωμα να εγείρωσι πόλεις ιδιαιτέρας, κατά τον νόμον, οπου θέλει θέσει περί τούτου η Βουλή.

Ε΄. Η Βουλή θέλει κανονίσει όλα τα λοιπά δικαιώματά των, κατά τους καθεστώτας νόμους και κατά το δίκαιον.

ΣΤ΄. Το παρόν ψήφισμα να καταχωρηθή εις τον Κώδικα των Ψηφισμάτων και να δημοσιευθή διά του τύπου.

Εξεδόθη εν Τροιζήνι την 5 Μαΐου 1827.

Ο Πρόεδρος Γεώργιος Σισίνης

Ρήγας Παλαμίδης
 Πέτρος Μαρκέζης
 Γ.Μ. Αντωνόπουλος
 Γ. Δελλαγραμμάτικας
 Μ. Βερνάρδος
 Αναστάσιος Χαραλάμπης
 Δήμος Πρασάς
 Αναγνώστης Ματζουκόπουλος
 Ιωάννης Γ. Οικονομίδης
 Σπύρος Λεβάχος
 Πόλος Φιλάρετος
 Γιαννάκος Ν. Τζαννέτου
 Σταματέλος Αντωνόπουλος
 Δημήτριος Ταγκόπουλος
 Λύσανδρος Βελαέτης
 Νικήτας Κάλλας
 Κωνσταντίνος Κυριακός
 Παναγιώτης Παπαδάκης
 Αναγν. Μακρυπουκάμισος
 Γιάννης Γούλελος
 Θ. Κολοκοτρώνης
 Νότη Μπότζιαρης
 Ν. Τζαβέλλας
 Ευστράτιος Πετρίδης
 Ζώης Πάνου
 Βελισάρης Καλόγερος
 Δημάκης Ιερομνήμων
 Νικόλαος Σάββα
 Γιάννος Ευθυμίου
 Γεωργάκης Μήτρου
 Ζαχαράκης Στάικος
 Αναγνώστης Νταλαρής
 Παναγιώτης Ναούμ

Ιωάννης Κωλέττης
 Μάρκος Δραγούμης
 Σπυρίδων Χαραλάμπης
 Γιαννούλης Καραμάνος
 Χριστόδουλος Καπιτανάκος
 Διονύσιος Βασιλείου
 Παπα-Μιχάλης Σαράντου
 Γιαννάκης Χ΄ Πέτρου
 Αναγνώστης Παπαγιαννακόπουλος
 Γεώργιος Αθανασιάδης
 Δ. Πρωτοσύγκελλος
 Δ. Πανούτζος
 Σπύρος Φραγκέσκος
 Αγγελής Σακκέτος
 Αναγν. Δικαίος
 Γ. Σακκόρραφος
 Ν. Οικονόμος
 Γεώργιος Σαουνάτζος
 Παύλος Ν. Καλογέννητος
 Ιω. Μιχαήλ
 Ν. Ιγγλέσης
 Θ. Σκορδίλης
 Γιώργης Κίτζος
 Λ. Λιούσης Χορμόβας
 Ιωάννης Οικονόμου
 Διαμαντής Χ΄ Αναστασίου
 Γ. Βαλτινός
 Φράγκος Βριζάκη
 Αναγνώστης Γκολφόπουλος
 Χριστόδουλος Ματακίδης
 Αρχιμανδρίτης Λ. Καμπάνης
 Γ. Δελλαγραμμάτικας

Ο Γραμματεός της Συνελεύσεως
 (Τ. Σ.) Ν. Σπηλιάδης

Πηγή 11

- Είδος: Ψήφισμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γ΄ Εθνοσυνέλευση (1827)
- Χρόνος δημιουργίας: 5 Μαΐου 1827 (Ιουλιανό ημερολόγιο)
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Ψήφισμα της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης, αριθ. ΚΓ΄, 5 Μαΐου 1827. Παρατίθεται σε: Βουλή των Ελλήνων (1971). *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 3, Αθήνα, σ. 618.
<https://paligenesia.parliament.gr/page.php?img=books/tome/03/01913616.gif> (ανακτήθηκε 14/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Οι πληρεξούσιοι της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης κρίνουν «δίκαιο» το αίτημα των προσφύγων από τη Σμύρνη να ιδρύσουν πόλη και για τούτο τους επιτρέπουν να επιλέξουν οποιονδήποτε χώρο στον Ισθμό της Κορίνθου (το πρωτότυπο σε πολυτονικό).

Αριθ. ΚΓ΄

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ Γ΄ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Θεωρούσα, ότι το ζήτημα των εις την ελευθέραν Ελλάδα σποράδην παροικούντων Σμυρναίων, του να κτίσουν πόλιν ιδίαν εις αυτήν, διά να κατοικήσουν σταθερώς, είναι δίκαιον,

Ψηφίζει:

Α΄. Επιτρέπεται εις τους Σμυρναίους να ανεγείρωσι πόλιν εις οποιονδήποτε μέρος του Ισθμού της Κορίνθου θελήσουν, διά να κατοικήσουν.

Β΄. Η πόλις των θέλει ονομασθή Νέα Σμύρνη.

Γ΄. Η Βουλή θέλει προσδιορίσει την έκτασιν του τόπου, εις τον οποίον θέλει κτίσουν την Νέαν Σμύρνην, και της εθνικής γης, την οποίαν θέλει τους δώσει προς καλλιέργειαν, βάσιν έχουσαν τον περί εκχερσώσεως νόμον.

Δ΄. Η Βουλή θέλει κανονίσει όλα τα λοιπά δικαιώματά των, κατά τους καθεστώτας νόμους και κατά το δίκαιον.

Ε΄. Το παρόν ψήφισμα να καταχωρηθή εις τον Κώδικα των Ψηφισμάτων και να δημοσιευθή διά του τύπου.

Εξεδόθη εν Τροιζήνι την 5 Μαΐου 1827.

Ο Πρόεδρος

Ενότητα 5: Η άποψη των ιστορικών

Πηγή 12

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κώστας Κόμης, ιστορικός
- Χρόνος έκδοσης: 2003
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόμης, Κ. (2003), *ό.π.*, σ. 237
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το απόσπασμα εστιάζει στις σχέσεις μεταξύ αυτοχθόνων και επήλυδων κατά τη διάρκεια της Επανάστασης.

(Απαγόρευση εγκατάστασης επήλυδων)

Πάντως, η ληστρική δραστηριότητα και άλλες επιβαρύνσεις τις οποίες υπέστη ο αυτόχθων πληθυσμός εκ μέρους των επήλυδων, προκάλεσε αντιθέσεις και ξενοφοβικά σύνδρομα, τα οποία σε συνδυασμό με τα τοπικιστικά στερεότυπα, τα οποία είχε ήδη διαμορφώσει το οθωμανικό καθεστώς (όπου το ισχύον φορολογικό σύστημα είχε συμβάλει τα μέγιστα), οδήγησαν στην ενίσχυση ή, έστω, στην ανάδειξη του τοπικιστικού πνεύματος, με κατάληξη τη γνωστή μεταγενέστερη διαμάχη αυτοχθόνων-ετεροχθόνων. Κατά συνέπεια, δεν είναι τυχαίο ότι σε ορισμένες περιοχές (όπως στην Ικαρία) απαγορεύθηκε ρητώς η εγκατάσταση επήλυδων.

Πηγή 13

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Διονύσιος Κόκκινος, ιστορικός
- Χρόνος έκδοσης: 1974
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκινος, Δ. (1974). *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 3, Αθήνα: Μέλισσα, σ. 242. Παρατίθεται στο: Γρυντάκης κ.ά., 2015, σ. 23.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το απόσπασμα αφορά στην κατάσταση που δημιουργήθηκε στα Ψαρά μετά την άφιξη των προσφύγων.

(Τα Ψαρά ασφυκτιούν από την έλευση των προσφύγων)

Πολλά οικογένειαι από τας Κυδωνίας, από τα Μοσχονήσια και από την Χίον είχαν μεταφερθεί εις τα Ψαρά κατά τας εναντίον των τόπων των τουρκικής επιδρομάς και ετοποθετήθησαν εις διάφορα σπίτια. Εδημιουργήθη εκ τούτου δραματική κατάσταση. Όχι μόνον οι πρόσφυγες, αλλά και οι φιλοξενούντες τούτους υπό την κοινήν στέγην εταλαιπωρούντο εκ του συνωστισμού. Προεκλήθη δε και ζήτημα διατροφής των ξένων, διότι ήσαν πολλοί και παρά την προθυμίαν και τα γενναία αισθήματα των εντοπίων δεν αρκούσαν οι πόροι τούτων δια να συντηρηθή τόσον πλήθος. Απεφασίσθη κατόπιν τούτου υπό της Βουλής των Ψαρών και εξετελέσθη η μεταφορά πλείστων εκ των ξένων εκείνων οικογενειών εις διαφόρους νήσους των Κυκλάδων, όπου ήτο δυνατόν να ζήσουν ανετώτερα.

Πηγή 14

- Είδος: Ιστοριογραφικό κείμενο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Απόστολος Βακαλόπουλος, ιστορικός
- Χρόνος έκδοσης: 2001
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βακαλόπουλος, Α. (2001). *Πρόσφυγες και προσφυγικό ζήτημα κατά την Επανάσταση του 1821*, Αθήνα: Ηρόδοτος, σ. 25. Παρατίθεται στο: Γρυντάκης κ.ά., 2015, σ. 25.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο συγγραφέας του υπήρξε πολυγραφώτατος ιστορικός. Το απόσπασμα αφορά στη δεινή κατάσταση των άμαχων προσφύγων στις Βόρειες Σποράδες.

(Οι άμαχοι πρόσφυγες στις Βόρειες Σποράδες)

Ο μέγας συνωστισμός των Θεσσαλομακεδόνων, η κακή τροφή αυτών, η οποία συνίστατο εις άρτον παρασκευαζόμενον από “λιοκούκκουτσο”, και η εν γένει υπό αθλίους όρους διαβίωσίς των ηπειλούν την εμφάνισιν επιδημικών νόσων. Πιεζόμενοι δε υπό της ανάγκης επώλουν πολυτιμώτατα πράγματα εις ευτελεστάτην τιμήν και απηλπισμένοι εκ της παρούσης δυστυχίας των έκαμνον συνεχώς αγρυπνίας και λιτανείας πανημερίους.

Ενότητα 6: Αναπαραστάσεις σε λογοτεχνία και εικαστικές τέχνες**Πηγή 15**

- Είδος: Ποίημα (επίγραμμα)
- Δημιουργός: Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)
- Χρόνος δημιουργίας: 1825
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Σολωμός, Δ. (1999). *Άπαντα*, τόμος πρώτος, Ποιήματα, Αθήνα: Ίκαρος.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η προσωποποιημένη Δόξα τιμά τους νεκρούς Έλληνες μέσα σε ένα τοπίο καταστροφής.

Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
Περπατώντας η Δόξα μονάχη
Μελετά τα λαμπρά παλικάρια
Και στην κόμη στεφάνι φορεί
Γεναμένο από λίγα χορτάρια
Που είχαν μείνει στην έρημη γη.

Πηγή 16

- Είδος: Ποίημα, απόσπασμα
- Δημιουργός: Ανδρέας Κάλβος (1792-1869)
- Χρόνος δημιουργίας: 1824
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κάλβος, Α. (1994). *Ωδαί* (1-20), Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ποίημα του Α. Κάλβου εμπνευσμένο από τη φυγή των κατοίκων της Πάργας μετά την παράδοση της πόλης στους Οθωμανούς.

Εις Πάργαν

[...]

ιδ'

Σεις μόνοι οπού εκλαδεύατε
την Παργινήν ελαίαν,
σεις από τον αθάνατον
λόγον μόνον ετράφητε,
εσείς ω ανδρείοι.

ιε'

Τα συνήθη χωράφια
αφήνοντες εφύγατε
τον ζυγόν, προτιμώντες
την πικράν ξενιτείαν
και την πενίαν.

[...].

Πηγή 17

- Είδος: Πεζογραφία
- Δημιουργός: Δημήτριος Βικέλας (1835-1908)
- Χρόνος δημιουργίας: 1879
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βικέλας, Δ. (2000). *Λουκής Λάρας*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ. 101-106.
http://www.greeklanguage.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=127#8 (ανακτήθηκε 17/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Στο απόσπασμα η ιστορία του αφηγητή και της οικογένειάς του που εκπατρίζονται από τη Χίο, μετά την επίθεση των Οθωμανών.

[...] Εσπεύσαμεν το βήμα και εντός ολίγης ώρας ήμεθα εις την παραλίαν.

Δεν ήλθε διά μόνους ημάς το πλοίον εκ Ψαρών. Ο πλοίαρχος εφρόντισεν αφ' εσπέρας να διασπείρει της αφίξεώς του την είδησιν, και συνέρρεον οι πρόσφυγες εκ των πέριξ χωρίων και εκ των σπηλαίων όπου εκρύπτοντο. Η ακτή ήτο ήδη κεκαλυμμένη υπ' αυτών, ότε κατέβημεν, εξηκολούθουν δε και άλλοι φθάνοντες κατόπιν ημών.

Ευτυχώς οι πρώτοι φθάσαντες είχαν δώσει το συμφωνηθέν σημείον, και το πλοίον έπλεεν ήδη προς τον λιμένα, καθ' ην στιγμήν από του υψώματος διέκρινα μακρόθεν τους ιστούς του.

Ότε επλησιάσαμεν εις τους σωρούς των φυγάδων, είδομεν όλα τα πρόσωπα εστραμμένα προς την θάλασσαν. Έρχετο η λέμβος! Επλησίαζεν! Ηκούοντο αι κώπαι σχίζουσαι την θάλασσαν, ηκούετο και των σκαρμών ο γογγυσμός υπό της κώπης την πίεσιν. Οι δ' επί του αιγιαλού ετεινόμεν σιωπώντες τα ώτα προς τους πλησιάζοντας εκείνους παρηγόρους ήχους.

Αλλ' ότε η λέμβος προσορμίσθη και επήδησαν οι ναύται εις την ξηράν, τότε η σιωπή ελύθη και επήλθε ταραχή και σύγχυσις, διότι πάντες, συνωθούμενοι επί των βράχων, ανυπομόνουν θέλοντες να επιβιβασθώσιν. Έσαν δε πολλοί οι φεύγοντες, και η λέμβος μικρά. Η ηχηρά του ναυκλήρου φωνή και των ναυτών οι βραχιόνες εχαλίνωσαν του πλήθους την ανυπομονησίαν. – Ησυχάσατε, εφώναζε. Θα σας πάρομεν όλους. Κανένα δεν θ' αφήσομεν! [...]

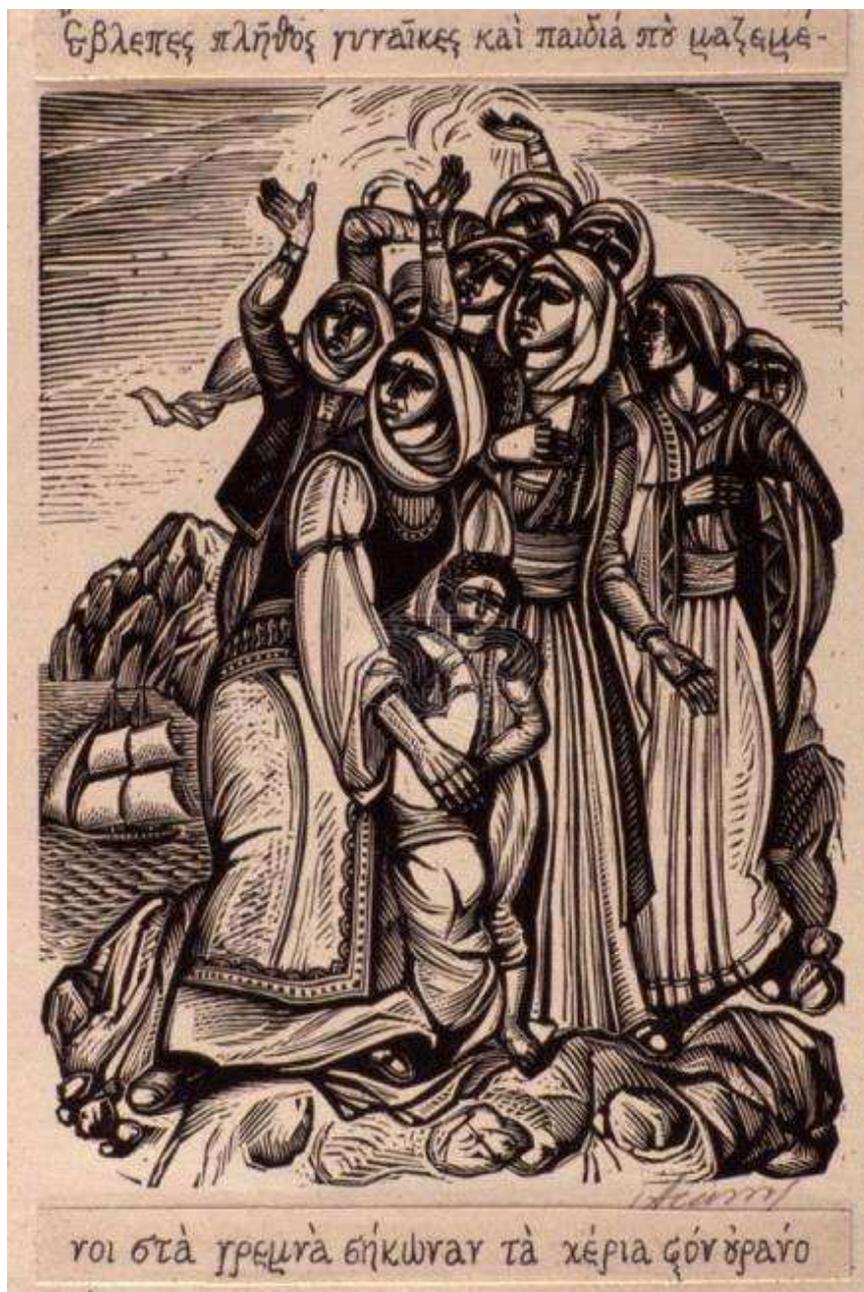
Πηγή 18

- Είδος: Πίνακας ζωγραφικής, ελαιογραφία (διαστάσεις 95x134 εκ.)
- Δημιουργός: Sir Charles Lock Eastlake (1793-1865)
- Χρόνος δημιουργίας: 1833
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Μουσείο Μπενάκη, Συλλογές και Αρχεία. https://www.benaki.org/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&id=108804&Itemid=162&lang=el (ανακτήθηκε 18/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η καταστροφή της Χίου την 1η Σεπτεμβρίου 1822 αποτέλεσε την έμπνευση για το έργο «Έλληνες πρόσφυγες σε παραθαλάσσιο τοπίο».

Πηγή 19

- Είδος: Ξυλογραφία σε όρθιο ξύλο (διαστάσεις 32x25 εκ.)
- Δημιουργός: Τάσσος Αλεβίζος (1914-1985)
- Χρόνος δημιουργίας: 1971
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας, Μουσείο Γ.Ι. Κατσίγρα, ψηφιακή συλλογή.
<http://www.larissa-katsigras-gallery.gr/gallery/el/work/ston-psaron-tin-olomauri-raxi4b559b8e0b0b0-75009909/from/digitallibrary> (ανακτήθηκε 18/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Μία από τις 16 ξυλογραφίες που ο χαρακτήρας εμπνεύστηκε και δημιούργησε από το ποίημα του Διονυσίου Σολωμού «Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη».

Πηγή 20

- Είδος: Πίνακας ζωγραφικής, λάδι σε μουσαμά (διαστάσεις 133x188 εκ.)
- Δημιουργός: Νικόλαος Γύζης (1842-1901)
- Χρόνος δημιουργίας: 1896-1898
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Εθνική Πινακοθήκη, Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, μόνιμη έκθεση. <https://www.nationalgallery.gr/el/zographikh-monimi-ekthesi/painting/guro-sto-1900/symbolismos-kai-alligoria/meta-tin-katastrophi-ton-psaron-460.html> (ανακτήθηκε 16/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η καταστροφή των Ψαρών στις 21-22 Ιουνίου 1824 αποτέλεσε την έμπνευση του ζωγράφου για τον πίνακα «Μετά την καταστροφή των Ψαρών».

Πηγή 21

- Είδος: Πίνακας ζωγραφικής, λάδι σε μουσαμά (διαστάσεις 37x47 εκ.)
- Δημιουργός: Διονύσιος Τσόκος
- Χρόνος δημιουργίας: Μετά το 1847
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Εθνική Πινακοθήκη, Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, συλλογή Ιδρύματος Ε. Κουτλίδη, μόνιμη έκθεση. <https://www.nationalgallery.gr/el/zographikh-monimi-ekthesi/painting/ta-hronia-tis-basileias-tou-othona/istoriki-zographiki/i-phugi-apo-tin-parga.html> (ανακτήθηκε 16/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η παράδοση της Πάργας στους Οθωμανούς και η εγκατάλειψη της πόλης από τους κατοίκους (1819) αποτέλεσε την έμπνευση για τον πίνακα «Η φυγή από την Πάργα».

Πηγή 22

- Είδος: Πίνακας ζωγραφικής, λάδι σε μουσαμά (διαστάσεις 65x51 εκ.)
- Δημιουργός: Θεόδωρος Βρυζάκης (1814 ή 1819-1878)
- Χρόνος δημιουργίας: 1850
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Εθνική Πινακοθήκη, Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, Δωρεά Πανεπιστημίου.
<https://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/sulloges/tuphlos-traumatias.html> (ανακτήθηκε 23/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Έμπνευση για τον πίνακα «Ο τυφλός τραυματίας» αποτέλεσε η μετέπειτα ζωή των πολεμιστών της Επανάστασης του 1821.

Πηγή 23

- Είδος: Λιθογραφία χαραγμένη από τον Friedrich Hohe με βάση έργο του Peter von Hess, επιχρωματισμένη με το χέρι²⁴ (διαστάσεις 40,7x53,3 εκ.)
- Δημιουργός: Friedrich Hohe (1802-1870)
- Χρόνος δημιουργίας: 1838
- Παραπομπή: <https://www.eefshp.org/portfolio-item/epistrofi-stin-athina/>, πρβλ. http://vergosauctions.com/pdfs/catalogue/art/2016_May_Greek_Art_VergosAuctions.pdf (ανακτήθηκε 27/6/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Για την «Επιστροφή μιας αθηναϊκής οικογένειας στην πατρίδα της μετά το τέλος του Αγώνα της Ελευθερίας» έμπνευση αποτέλεσαν οι καταστροφές κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 και οι συνέπειες για τους αμάχους. Οι Friedrich Hohe και Peter von Hess ήταν δύο Γερμανοί καλλιτέχνες επηρεασμένοι από την Ακαδημία του Μονάχου.

24. Σύμφωνα με τον Διονύσιο Κόκκινο (*Η ελληνική επανάσταση*, τ. 6, Αθήνα: Μέλισσα, 1969, σ. 593), πρόκειται για έργο («Αθηναϊκή οικογένεια επιστρέφουσα εις τα ερείπια της οικίας της») του Θεόδωρου Βρυζάκη (1814 ή 1819-1878) το 1845. Την άποψη αυτή υιοθετεί και ο ιστότοπος [http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=90#prettyPhoto\[imgae\]/12/](http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/index.html?subpoint=90#prettyPhoto[imgae]/12/) (ανακτήθηκε 19/6/2020). Είναι γνωστό ότι οι καλλιτέχνες εμπνέονται συχνά ο ένας από τον άλλο και αναδημιουργούν προγενέστερα έργα.

Γλωσσάρι

Άτακτοι: Στρατεύματα που δεν είναι οργανωμένα σύμφωνα με την κανονισμένη πειθαρχία και δεν εφαρμόζουν τους κανόνες της καθιερωμένης και επίσημα αναγνωρισμένης στρατιωτικής τέχνης. Ο όρος σε αντιδιαστολή με τα «τακτικά» στρατεύματα ενός οργανωμένου κράτους.

Βουλευτικό και Εκτελεστικό: Η Α΄ Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο το 1822 θέσπισε δύο σώματα τα οποία αποτέλεσαν τη διοίκηση, το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό. Η νομοθετική λειτουργία ανατέθηκε από κοινού στα δύο σώματα· οι αποφάσεις του Βουλευτικού αποκτούσαν ισχύ μόνο μετά την επικύρωσή τους από το Εκτελεστικό, ενώ τα σχέδια νόμων του τελευταίου τίθεντο σε εφαρμογή μετά την ψήφισή τους από το Βουλευτικό. Αργότερα οι αρμοδιότητες του Βουλευτικού διευρύνθηκαν.

Εθνοσυνέλευση: Συνέλευση των αντιπροσώπων ενός έθνους που συγκροτείται και συγκαλείται σε έκτακτες περιπτώσεις, για να ασκήσει συντακτική εξουσία (σύνταξη συντάγματος, ψήφιση νέου πολιτεύματος κτλ.), εθνική συνέλευση. Στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης έγιναν τρεις εθνοσυνελεύσεις, που ψήφισαν τα πρώτα συντάγματα και ρύθμισαν την πολιτειακή οργάνωση της επαναστατημένης χώρας.

Κυδωνιές: Πόλη με λιμάνι στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, στην είσοδο του κόλπου του Αδραμυτίου, το σημερινό Αϊβαλί (Ayvalik) στην Τουρκία. Η πόλη καταστράφηκε στις αρχές Ιουνίου 1821 από οθωμανικά στρατεύματα και οι κάτοικοί της κατέφυγαν στα νησιά του Αιγαίου ως πρόσφυγες.

Μοσχονήσια: Συστάδα νησιών στην είσοδο του κόλπου του Αδραμυτίου, στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, σε μικρή απόσταση από τις Κυδωνιές/Αϊβαλί. Μετά την καταστροφή των Κυδωνιών εγκαταλείφθηκαν από τους κατοίκους τους, οι οποίοι ως πρόσφυγες αναζήτησαν καταφύγιο στα νησιά του Αιγαίου.

Όλυμπος: Οροσειρά στα σύνορα Θεσσαλίας-Μακεδονίας, τόπος δράσης κλεφτών και αρματολών. Το 1822, μετά την καταστολή της εξέγερσης στην περιοχή, πρόσφυγες από τον Όλυμπο κατέφυγαν στις Σποράδες και σε άλλα νησιά.

Υποστατικό: Το αγρόκτημα μαζί με το σπίτι του ιδιοκτήτη του και τις άλλες εγκαταστάσεις.

7. Η ΛΗΨΗ ΔΑΝΕΙΩΝ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΕ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Δημιουργός εκπαιδευτικού υλικού: Ε. Πατσιατζή

Εισαγωγικά

α) Ιστορικό πλαίσιο

Η σύναψη δανείων συνδέεται με την εξωτερική πολιτική των κρατών. Το 1823, ο νέος Άγγλος υπουργός Εξωτερικών Τζορτζ Κάνιγκ, εκτιμώντας ότι ένα δυναμικό ελληνικό κράτος θα μπορούσε να αποτελέσει χρήσιμο συνεργάτη της Αγγλίας στη νοτιοανατολική Μεσόγειο, αναθεώρησε την πολιτική της χώρας του και, παρά την αρνητική στάση της Ιερής Συμμαχίας έναντι κάθε επαναστατημένου λαού και την αντίστοιχη στήριξη των πολυεθνικών αυτοκρατοριών της εποχής, αναγνώρισε τους Έλληνες ως εμπόλεμη δύναμη. Η αγγλική μεταστροφή, όπως ήταν αναμενόμενο, ενίσχυσε την επιρροή της Αγγλίας μεταξύ των εμπολέμων Ελλήνων που αναζητούσαν συμμάχους στον αγώνα τους.

Τα δύο δάνεια (1824, 1825) ζητήθηκαν από την κυβέρνηση Κουντουριώτη, χορηγήθηκαν από βρετανικές τράπεζες και έμειναν γνωστά ως «Δάνεια της Ανεξαρτησίας». Το πρώτο δάνειο υπογράφηκε για ονομαστικό κεφάλαιο 800.000 λιρών. Σύντομα διεφάνη πως η ελληνική πλευρά δεν μπορούσε να αποπληρώσει το δάνειο και το Βουλευτικό προέβη σε σύναψη νέου δανείου, λίγο μετά την καταστροφή της Κάσου και των Ψαρών. Το δεύτερο δάνειο, ύψους 2 εκατομμυρίων λιρών, χορηγήθηκε το 1825. Ωστόσο, πολύ μικρό μέρος αυτών των χρημάτων περιήλθε στον έλεγχο του ελληνικού δημοσίου, καθώς μεγάλα ποσά παρακρατήθηκαν για τόκους, προμήθειες και άλλες δαπάνες.

Πολλές υπήρξαν οι επικρίσεις για τους επαχθείς όρους των δανείων, ιδίως για την υποθήκευση των λεγόμενων «Εθνικών Γαιών», οι οποίες μετά την Επανάσταση είχαν περιέλθει στον έλεγχο του ελληνικού δημοσίου «επαναστατικώ δικαίω». Υπολογίζεται πως η έκταση αυτών των κτημάτων ανερχόταν σε 6-10 εκατομμύρια στρέμματα, τα οποία διεκδικούσαν όσοι συμμετείχαν στον απελευθερωτικό αγώνα και ήλπιζαν στη διανομή της.

Ωστόσο, υποστηρίχθηκε επίσης ότι χάρη στα δάνεια αυτά οι Έλληνες αποκτούσαν «προστάτες» οι οποίοι ενδιαφέρονταν για την επιστροφή των χρημάτων τους, επομένως οι αγωνιζόμενοι Έλληνες βρίσκονταν σε πλεονεκτικότερη θέση σε σχέση με τη θέση που είχαν πριν από τη σύναψη των δανείων και ότι αναγνωρίζονταν ως «εμπόλεμο κράτος».

β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας

Τα «Δάνεια της Ανεξαρτησίας» καθόρισαν την οικονομική ζωή του νεοσύστατου κράτους και διαμόρφωσαν όρους πολιτικής και κοινωνικής αντιπαράθεσης μεταξύ των νεοσύστατων «ξενικών» κομμάτων της εποχής (αγγλικό, γαλλικό, ρωσικό) αλλά και των κοινωνικών φορέων που είτε αναμείχθηκαν στη διαχείρισή τους είτε θεώρησαν πως είχαν

αποκλειστεί. Επομένως, πλήθος πηγών –πρωτογενών και δευτερογενών– αναδεικνύουν τη σημασία αυτού του εξωτερικού δανεισμού για τη μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη οικονομική κατάσταση του ελληνικού κράτους καθώς και για τις πολιτικές-διπλωματικές εξαρτήσεις του.

Στόχος της αντιλογίας είναι η συγκρότηση ενός προφορικού πολυπρισματικού λόγου που θα στηρίζεται σε ιστορικά επιχειρήματα και θα αναδεικνύει τις διαφορετικές οπτικές της ιστορικής αφήγησης.

Στο πλαίσιο αυτής της δράσης Ιστορικής Αντιλογίας θα αναζητηθούν τεκμηριωμένα επιχειρήματα, σχετικά με τη σημασία των εξωτερικών δανείων της περιόδου 1824-1825.

γ) Συνοπτικά οι επιδράσεις της σύναψης των δανείων του Αγώνα

Οφέλη από τη σύναψη των εξωτερικών δανείων του Αγώνα:

- > Ρήγμα στην ελληνική διπλωματική απομόνωση.
- > Defacto αναγνώριση της Ελλάδας ως εμπόλεμου κράτους.
- > Πολιτική παρακαταθήκη της Μ. Βρετανίας για διάθεση ενίσχυσης της αυτονομίας της Ελλάδας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία.
- > Εκτός της Αγγλίας και άλλες Δυνάμεις σταδιακά οδηγήθηκαν σε μια πολιτική οικονομικής ενίσχυσης του ελληνικού Αγώνα.

Επιπτώσεις από τη σύναψη των εξωτερικών δανείων του Αγώνα

- > Μικρό μόνο μέρος των δανείων δόθηκαν στην κεντρική Διοίκηση (1/3 και 1/9 αντίστοιχα).
- > Η Ελλάδα προσδέθηκε στο άρμα της αγγλικής επιρροής ως προς την εξωτερική της πολιτική.
- > Χρησιμοποιήθηκαν ως υποθήκη οι «Εθνικές Γαίες» και δεν υλοποιήθηκε το αίτημα για αποκατάσταση των αγωνιστών.
- > Η ελληνική οικονομία δεν μπόρεσε να ανακάμψει τις επόμενες δεκαετίες.

Θέση: Η λήψη δανείων εξυπηρέτησε τις ανάγκες της Επανάστασης.
Λόγος: Η λήψη δανείων εξυπηρέτησε τις ανάγκες της Επανάστασης.
Αντίλογος: Η λήψη δανείων δεν εξυπηρέτησε τις ανάγκες της Επανάστασης.

Ενδεικτικά ερωτήματα για την επεξεργασία των πηγών και την ανάδειξη επιχειρημάτων:

1. Ποια η επίδραση της σύναψης των εξωτερικών δανείων της περιόδου 1824-1825 («Δάνεια της Ανεξαρτησίας») στην οικονομική και πολιτική ζωή;
2. Ποιοι ήταν υπεύθυνοι για τη σύναψη δανείων;
3. Ποια ήταν τα ποσά των λεγόμενων «Δανείων της Ανεξαρτησίας»;
4. Ποια υπήρξε η διαχείριση των χρημάτων που εκταμιεύθηκαν;
5. Ποιες λογοτεχνικές απηχήσεις αυτής της πολιτικής και οικονομικής επιλογής μπορούμε να ανιχνεύσουμε στους κορυφαίους ποιητές της εποχής;

Ενότητα 1: Η διαχείριση των Οικονομικών του Αγώνα

Πηγή 1

- Είδος: Ψήφισμα
- Συγγραφέας/δημιουργός: Α΄ Εθνοσυνέλευση Επιδαύρου
- Χρόνος δημιουργίας: 1822
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βουλή των Ελλήνων (1971). *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, τ. 3, σελ. 30.
Παρατίθεται στο: <https://paligenesia.parliament.gr/> (ανακτήθηκε 27/02/2020).

Τίτλος Δ΄, Τμήμα Ζ, Περί των Καθηκόντων του Εκτελεστικού Σώματος

[...]

ξγ΄- Το Εκτελεστικόν Σώμα έχει δικαίωμα να λαμβάνη δάνεια, είτε έσωθεν, είτε έξωθεν της Επικρατείας, και καθυποβάλλη εις υποθήκην εθνικά κτήματα και με την συγκατάθεσιν όμως του Βουλευτικού σώματος.

ξδ΄- Έχει ομοίως το δικαίωμα της εκποιήσεως μέρους των εθνικών κτημάτων αναλόγου με τας χρείας, και τούτο όμως διά της συγκαταθέσεως του Βουλευτικού.

Ενότητα 2: Τα «Δάνεια της Ανεξαρτησίας» σε αριθμητικά δεδομένα

Πηγή 2

- Είδος: Απόσπασμα διδακτορικής διατριβής
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αναστάσιος Ηλιαδάκης
- Χρόνος δημιουργίας: 2003
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Ηλιαδάκης, Α. (2003). *Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα 1824-1940*, Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιον, σ. 24. Διαδικτυακή πρόσβαση: Αποθετήριο διδακτορικών διατριβών, <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/15526#page/1/mode/2up> (ανακτήθηκε 27/02/2020).

Πρώτο Δάνειο

Ημερομηνία Υπογραφής	8/20.2.1824
Εκδότης	Οίκοι Longhman, O'Brien, Ellice and Co
Ονομαστική Αξία	800.000 λ. σ.
Τιμή Έκδοσης	59%
Πραγματικό	472.000 λ. σ.
Επιτόκιο	5% με αναδρομικότητα τόκων από 1.1.1824
Τρόπος Εξόφλησης	Με εξαμηνιαίες δόσεις εντός 38 ετών
Εγγυήσεις	Υποθηκεύονται τα εθνικά κτήματα και όλα τα δημόσια έσοδα

Για το πρώτο δάνειο παρακρατήθηκαν:

Προκαταβολικά τόκοι 2 ετών	80.000 λ. σ.
Προκαταβολικά χρεολύσια 2 ετών	16.000 λ. σ.
Για προμήθειες με 3%	24.000 λ. σ.
Για προμήθεια επί της πληρωμής των τόκων	3.000 λ. σ.
Σύνολο	123.000 λ. σ.

Δεύτερο Δάνειο

Ημερομηνία Υπογραφής	7.2.1825
Εκδότης	J and S Ricordo
Ονομαστική Αξία	2.000.000 λ. σ.
Τιμή Έκδοσης	55,5%
Πραγματικό	1.100.000 λ. σ.
Επιτόκιο	5% με αναδρομικότητα τόκων από 1.1.1825
Χρεολύσιο	1% επί ονομαστικής αξίας
Χρόνος Εξόφλησης	Δεν ορίζεται ρητά, από λογαριασμό παρακρατηθέντων χρεολυσίων συνάγεται δεκαετής

Για το δεύτερο δάνειο παρακρατήθηκαν:

Τόκοι 2 ετών	200.000 λ. σ.
Χρεολύσια 1 έτους προς 1%	20.000 λ. σ.
Προμήθεια πληρωμής τόκων επί των τόκων	4.000 λ. σ.
Προμήθεια, μεσιτικά και έξοδα συνομολόγησης εφάπαξ	60.000 λ. σ.
Σύνολο	284.000 λ. σ.

Ενότητα 3: Η διαχείριση των εξωτερικών δανείων

Πηγή 3

- Είδος: Μελέτη (απόσπασμα)
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γεώργιος Φίνλεϋ (1799-1875)
- Χρόνος δημιουργίας: 1861
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Φίνλεϋ, Γ. (2008). *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, μτφ. Παπαδιαμάντης, Α., Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, σ. 192.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Βρετανός ιστορικός Γ. Φίνλεϋ υπήρξε φιλέλληνας, έλαβε μέρος στην Ελληνική Επανάσταση και μεγάλο μέρος της ζωής του το έζησε στην Ελλάδα, όπου και πέθανε.

...Οι νικηταί εις τους εμφυλίους ήσαν τόσο αισχροκερδείς όσον οι ηττηθέντες ήσαν φιλόρπαγες. Τα μέλη του Εκτελεστικού έφθειραν τα προϊόντα των δανείων μετ' ατιμίας όσης και σπατάλης και η ανώμαλος κατάσταση εις ήν περιήλθεν η Ελλάς εκ της ηλιθιότητος της κυβερνήσεώς της δεν δύναται σαφέστερον να παρασταθή ειμή δια περιγραφής του τρόπου καθ' ον κατηναλώθησαν τα χρήματα. Τα πρώτα ποσά τα κομισθέντα εξ Αγγλίας το 1824 απερροφήθησαν από καθυστερήσεις οφειλομένας εις δημόσια και ιδιωτικά χρέη. Αι γενόμεναι πληρωμαί δεν είχαν σχέσιν προς τας ανάγκας της δημόσιας υπηρεσίας αλλ' απεφασίσθησαν δια της επιρροής ατόμων, μελών της κυβερνήσεως. [...] Μεγάλα ποσά καταβαράθρωσαν οι εμφύλιοι πόλεμοι.

Ενότητα 4: Λογοτεχνικές απηχήσεις της οικονομικής δυσπραγίας στα χρόνια της Επανάστασης

Πηγή 4

- Είδος: Ποίημα, απόσπασμα από τον *Ύμνον εις την Ελευθερίαν*
- Συγγραφέας/δημιουργός: Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)
- Χρόνος δημιουργίας: 1823
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Σολωμός, Δ. (2008). *Ύμνος εις την Ελευθερίαν*, Αθήνα: Περίπλους
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Διονύσιος Σολωμός προσωποποιώντας την Ελλάδα εικονοποιεί την προσπάθειά της να βρει οικονομική στήριξη, επισημαίνοντας παράλληλα και την εκμετάλλευσή της από τους Δυνατούς της εποχής.

9

Με τα ρούχα αιματωμένα
ξέρω ότι έβγαινες κρυφά
να γυρεύεις εις τα ξένα
άλλα χέρια δυνατά.

10

Μοναχή το δρόμο επήρες,
εξανάλθες μοναχή.
Δεν είν' εύκολες οι θύρες,
εάν η χρεία τες κουρταλεί.

11

Άλλος σου έκλαψε εις τα στήθια,
άλλ' ανάσασιν καμιά
άλλος σου έταξε βοήθεια
και σε γέλασε φρικτά.

Πηγή 5

- Είδος: Ποίημα, απόσπασμα από την ωδή *Αί εὐχαί*
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ανδρέας Κάλβος (1792-1869)
- Χρόνος δημιουργίας: 1825
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κάλβος, Α. (2009). *Ωδαί*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Το ποίημα *Αί εὐχαί* είναι η έκτη ωδή στη συλλογή «Λυρικά» του Ανδρέα Κάλβου, που τυπώθηκε στο Παρίσι το 1826. Ο ποιητής, με έντονο λυρισμό, εκφράζει την αντίθεσή του στις προσπάθειες να ενταχθεί η Ελλάδα στη σφαίρα πολιτικής επιρροής της Αγγλίας. Προτρέπει τους Έλληνες να βασιστούν στις δικές τους δυνάμεις, έχοντας ως μόνο προστάτη τον Θεό.

Ώδη ἕκτη, Αἰ εὐχαί
Της θαλάσσης καλήτερα
φουσκωμένα τα κύματα
'να πνίξουν την πατρίδα μου
ωσάν απελπισμένην,
έρημον βάρκαν
[...]

Καλήτερα, καλήτερα
διασκορπισμένοι οι Έλληνες
'να τρέχωσι τον κόσμον,
με εξαπλωμένην χείρα
ψωμοζητούντες·

Παρά προστάτας 'νάχωμεν.
Με ποτέ δεν εθάμβωσαν
πλούτη ή μεγάλα ονόματα,
με ποτέ δεν εθάμβωσαν
σκήπτρων ακτίνες.
[...]

Το ξίφος σφίγξαι' Έλληνες
- τα ομμάτια σας σηκώσατε -
ιδού - εις τους ουρανοὺς
προστάτης ο θεός
μόνος σάς είναι.

Ενότητα 5: Οικονομική προσέγγιση/αποτίμηση

Πηγή 6

- Είδος: Μελέτη (απόσπασμα)
- Συγγραφέας/δημιουργός: Ανδρ. Μιχ. Ανδρεάδης, Υφηγητής Πολιτικής Οικονομίας και Δημοσιολογίας
- Χρόνος δημιουργίας: 1904
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Ανδρεάδου, Α. Μ. (1904). *Ιστορία των ελληνικών δανείων*, Αθήνα: Εστία.

... Ήτο δε πράγματι η κατάσταση ελεεινή. Τα τακτικά έσοδα, καίτοι δεν εκάλυπτον καν το τρίτον των εξόδων, ήσαν αβέβαια εις άκρον (το ήμισυ εξ αυτών προήρχετο εκ Κρήτης). Η εν τω εσωτερικώ εξεύρεσις εκτάκτων εσόδων ήτο αφ' ετέρου αδύνατος· αι εθνικά ομολογίαί επραγματοποιούνται προς 15 - 17% τις εκατό της ονοματικής αυτών αξίας. Αυτοί οι ιδιώται ήσαν τοσούτον εξηντλημένοι οικονομικώς, ώστε δεν ευρίσκετο ο δανείζων τα απαιτούμενα δεκαοκτώ τάλληρα διά να σταλή ο Πραιίδης εν Κεφαλληνία, όπως προσκαλέση επισήμως εις την Ελλάδα τον Βύρωνα.

Μόλις λοιπόν ο Λουριώτης ανεκοίνωσε τας ευμενείς διαθέσεις του φιλελληνικού κομιτάτου, το διοικητικόν σώμα, διά διατάγματος της 2ας Ιουνίου 1823, έδωκε πληρεξουσιότητα εις τους κ. κ. Ι. Ορλάνδον, Ι. Ζαΐμην και Α. Λουριώτην να συνάψωσι δάνειον τεσσάρων μυλλιονίων ταλλήρων Ισπανικών, καθ' ον αν κρίνωσι συμφωρότερον τρόπον. Τη δε 24η του αυτού μηνός ο Α. Μαυροκορδάτος εν θαυμάσια επιστολή έδιδε μακράς οδηγίας ως προς την σύναψιν του δανείου και την προς τας ξένας Δυνάμεις, ιδίως την Αγγλίαν, τηρητέαν στάσιν.

Πριν ή όμως το δάνειον συναφθή, παρήλθον σχεδόν οκτώ μήνες, τούτο μεν ένεκα των αδιακόπων εσωτερικών σπαραγμών, οίτινες από της εποχής εκείνης ήρξαντο εκδηλούμενοι και κατά Νοέμβριον κατέληξαν εις τον πρώτον εμφύλιον πόλεμον, τούτο δε διότι η χρηματική απορία της Κυβερνήσεως, ην ήδη περιεγράψαμεν, είχεν επιδεινωθή εις τοιούτον σημείον, ώστε η Κυβέρνησις δεν ηδύνατο να εύρη τα αναγκαία χρήματα, όπως αποστείλη τους αντιπροσώπους αυτής εις Λονδίνον. Και οι τρεις αντιπρόσωποι της Ελλάδος είχαν μεν εφοδιασθή δι' εθνικών ομολογιών αξίας 100,000 γροσίων, εξαργυρωτέων εις τας Ιονίους νήσους, αλλ' αφικόμενοι εκεί, ουδένα εύρισκον πρόθυμον εξαργυρωτήν. Εδέησε δε να επέμβη ο Βύρων, παρέχων εις την ελληνικήν κυβέρνησιν δάνειον 4,000 λιρών, όπως δυνηθώσι να φθάσωσιν εις Λονδίνον. [...]

Πράγματι όχι μόνον το υπό της επισήμου Ελληνικής κυβερνήσεως συναπτόμενον δάνειον ήτο εκδεδομένον τη 21 Φεβρουαρίου, ήτοι μόλις 25 ημέρας μετά την άφιξιν των Ελλήνων πληρεξουσίων αλλά και, εν μέσω του υπέρ της Ελληνικής υποθέσεως ενθουσιασμού και της κερδοσκοπικής μανίας, ευρίσκοντο εν Αγγλία, ιδιώται πρόθυμοι να συνάψωσι μετά τινων ελληνίδων επαρχιών (της Κύπρου, της Ηπείρου κτλ.), έτι και σήμερον αλυτρώτων, δάνεια πληρωτέα άμα τη απελευθερώσει αυτών. [...] Προς τούτοις δε σχετικώς προς την σύναψιν του επισήμου, ούτως ειπείν,

δανείου επετυγχάνοντο όροι πολύ ευνοϊκότεροι εκείνων, ους προδιέγραφον αι οδηγίαι του Μαυροκορδάτου.

Τω όντι κατά τας οδηγίας ταύτας α') το κεφάλαιον του δανείου, ορισθέν κατ' αρχήν εις τέσσαρα εκατομμύρια ταλλήρων, ηδύνατο να καταβιβασθή εις έν μόνον β') διορία της αποσβέσεως ωρίζετο από δέκα μέχρις είκοσιν ετών, και γ') ο τόκος από 6 - 8%

Οι δε αντιπρόσωποι επέτυχον α') κεφάλαιον 800,000 Λ. Σ., ήτοι το αρχικώς ορισθέν κεφάλαιον β') διορίαν τριάκοντα και έξ ετών, του δανείου αποσβεννυμένου χρεωλυτικώς, διά χρεωλυσίου 1%. γ') τόκον 5%. Επίσης επετεύχθησαν λίαν ευνοϊκοί όροι ως προς την προμήθειαν και τα διά την αποστολήν ασφάλιστρα. Τέλος το δάνειον εξεδόθη προς 59% της ονοματικής αξίας, ήτοι υφ' ους όρους περίπου προέβλεπεν η Ελληνική κυβέρνησις. Ως εγγύησις εδίδοντο διά μεν την πληρωμήν των τόκων πάντα τα δημόσια έσοδα, διά δε την πληρωμήν του κεφαλαίου πάντα τα εθνικά κτήματα. — Εκρατούντο δ' εκ του κεφαλαίου και ποσά ικανά όπως εξασφαλισθή η πληρωμή των τόκων κατά τα δύο πρώτα έτη. Και ταύτα μεν περί της εκδόσεως του α' εξωτερικού ημών δανείου· ίδωμεν δε νυν τα κατά την αποστολήν και εξετάσωμεν την χρήσιν των εξ αυτού προελθόντων χρημάτων.

Το δάνειον των 800,000, ούτινος την έκδοσιν είχαν αναλάβη οι κ. κ. Loughman, O'Brien, Ellice και Σα, εξεδόθη, ως ήδη γνωστόν, προς 59%, το πραγματικώς άρα δανεισθέν ποσόν ανέρχεται εις 472,000 Λ. Αλλ' εκ τούτων οι εκδίδοντες τραπεζίται εκράτησαν διά τόκους δύο ετών προκαταβλητέους 80,000 Λ., διά χρεώλυτρα επίσης δύο ετών 16,000 Λ., διά προμήθειαν επί της πληρωμής των τόκων, προς 2/5%, 3,200 Λ., ήτοι εν όλω 123,000 Λ. Τούτων αφαιρεθεισών από του πραγματικού κεφαλαίου των 472,000 εξακαθαρίσθησαν οριστικώς 348,800 Λ. Εκ της διαταγής ταύτης επήγασαν πολλάί βραδύτητες, διότι, θανόντος εν τω μεταξύ του Βύρωνος, ούτινος απητείτο η συγκατάθεσις, εδέησε να ζητηθώσι νέαι οδηγίαι εκ Λονδίνου. Αι δε αναβολαί αύται ολίγου δειν προεκάλεσαν καταστροφήν ως εκ της επαπειλουμένης επεμβάσεως του επί των Ιονίων νήσων Άγγλου αρμοστού. Τέλος όμως έφθασαν νέαι οδηγίαι και παρεδόθησαν τη Ελληνική κυβερνήσει περίπου 308,000 Λ. εις μετρητά και 11,900 Λ. εις πολεμοφόδια, μεινασών εν Λονδίνω των υπολοίπων 28,100 Λ.

Την απαισίαν ταύτην χρήσιν των Αγγλικών χρημάτων μαρτυρούσι πάντες σχεδόν οι ιστορικοί, περιγράφει δε μετά πλείστων λεπτομερειών και προφανούς χαιρεκακίας ο Finlay, όστις κατηγορεί τα μέλη του εκτελεστικού ως εξοδεύσαντα τα χρήματα μετ' ατιμίας και αφροσύνης, τους κυριότερους οπλαρχηγούς ως δωροδοκουμένους όπως επιτεθώσι κατά των συμπατριωτών αυτών, και τα μέλη του νομοθετικού ως καταναλώσαντα ουχί μικρά ποσά εν συντροφία πολυαρίθμων πολιτικών οπαδών, πομπωδώς ονομαζομένων δημοσίων υπαλλήλων.

Ενότητα 6: Ιστορική προσέγγιση/αποτίμηση

Πηγή 7

- Είδος: Μελέτη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Γεώργιος Δερτιλής. Ιστορικός, ομότιμος καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Χρόνος δημιουργίας: 2014
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Δερτιλής, Γ. (2014). *Ιστορία του Ελληνικού κράτους 1830-1920*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Η παύση πληρωμών ήταν αναπόφευκτη· συνέβη το 1827. Οι ευρωπαίοι ομολογιούχοι άρχισαν έκτοτε να ωρύνονται εναντίον των ελληνικών κυβερνήσεων και να κλαυθμηρίζουν ενώπιον των ευρωπαϊκών, απαιτώντας από την Ελλάδα να τους εξοφλήσει εκποιώντας τις εθνικές γαίες. [...] Ο αποκλεισμός από τα δυτικά χρηματιστήρια θα διαρκέσει έως το 1878. Στην ουσία, θα είναι ένας φαύλος κύκλος. Θα τον συνοψίσει επιγραμματικά η βρετανική πρεσβεία πολύ αργότερα, το 1872, σε μια έκθεσή της με τον εύγλωττο τίτλο «Παράγοντες που εμποδίζουν την υλική πρόοδο της Ελλάδος»: [...] Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που εμποδίζουν την υλική πρόοδο της Ελλάδος είναι η αδυναμία της ελληνικής κυβέρνησης να προωθήσει δημόσια έργα για την ανάπτυξη χωρίς την βοήθεια ξένου κεφαλαίου [...] και η δυσκολία δανεισμού ξένου κεφαλαίου λόγω του αποκλεισμού της Ελλάδος από τα ευρωπαϊκά χρηματιστήρια. Από τις πρώτες στιγμές της ανεξαρτησίας, οι πολιτικές ηγεσίες της χώρας είχαν πλήρη συνείδηση του φαύλου κύκλου. Ήδη από το 1829, ο Καποδίστριας είχε διατυπώσει αίτημα προς τις Δυνάμεις για ένα μεγάλο δάνειο. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1832, οι Δυνάμεις θα υπολογίσουν σε 60.000.000 χρυσά φράγκα το ποσό που ήταν απολύτως αναγκαίο για τις ανάγκες της χώρας. Ο ίδιος δεν πρόλαβε να πραγματοποιήσει αυτό το όνειρο. Το 1832, όμως, με τη Συνθήκη του Λονδίνου που ενθρόνισε τον Όθωνα και εγγυήθηκε την ανεξαρτησία της Ελλάδος, οι Μεγάλες Δυνάμεις δέχθηκαν να εγγυηθούν και για ένα νέο δάνειο, παραβλέποντας την εκκρεμότητα του δανείου της Επανάστασης. Δέκα χρόνια αργότερα, το 1843, οι ελληνικές κυβερνήσεις είχαν κηρύξει νέα παύση πληρωμών. Έκτοτε και έως το 1878 το ελληνικό κράτος δεν είχε καμία πρόσβαση στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου.

Γλωσσάρι

Επιτόκιο: Επιτόκιο σε ένα δάνειο είναι η ποσοστιαία απόδοση που υπόσχεται ένας οφειλέτης στον δανειστή του (π.χ. αν το επιτόκιο σε ένα ετήσιο δάνειο 1.000 € είναι 5%, ο οφειλέτης υπόσχεται να επιστρέψει στον δανειστή του 1.050 € σε έναν χρόνο).

Ομόλογο: Μακροπρόθεσμο χρεόγραφο, δηλαδή έγγραφο που εκδίδεται είτε από το δημόσιο είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς (π.χ. τράπεζες, επιχειρήσεις κτλ.) και το οποίο πιστοποιεί τη σύναψη χρέους και αντιπροσωπεύει για τον δικαιούχο μια χρηματική αξία.

Ονομαστική αξία: Είναι η αξία που αναγράφεται στο ομόλογο όταν εκδίδεται και συνήθως είναι η τιμή εξόφλησης, δηλαδή το χρηματικό ποσό που θα αποδοθεί στον επενδυτή στη λήξη του ομολόγου.

Προμήθεια: Το ποσό που καταβάλλεται ως αντάλλαγμα για την παροχή υπηρεσιών και υπολογίζεται συνήθως ως ποσοστό επί της χρηματικής αξίας της προσφερόμενης υπηρεσίας.

Χρεολύσιο: Το ποσό καθεμιάς από τις (ισόποσες) δόσεις που καταβάλλονται τακτικά για εξόφληση χρέους.

8. ΟΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΨΑΝ ΤΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΕΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Δημιουργοί εκπαιδευτικού υλικού: Ι. Δεκατρή, Κ. Κύρδη, Χ. Κουράκη

Εισαγωγικά

α) Ιστορικό πλαίσιο

α1) Συνοπτικά για την ιστορία του βράχου της Ακρόπολης (από το 1204 ως το 1833)

«Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους, η Αθήνα έπεσε στον κλήρο του Όθωνα della Roche, που ονομάστηκε Μέγας Κύρης των Αθηνών. Οι Καταλανοί, οι Φλωρεντίνοι Ατζαγιόλες, οι Βενετοί πήραν διαδοχικά την Αθήνα και μετέτρεψαν τις ορθόδοξες εκκλησίες σε καθολικές. Οι Τούρκοι εγκαταστάθηκαν στην Ακρόπολη μετά από συμφωνίες με τους Ατζαγιόλες, το 1458. Έτσι ο Παρθενώνας, αφού υπηρέτησε τους αρχαίους θεούς, ύστερα την ορθόδοξη και την καθολική εκκλησία, έγινε τελικά τζαμί.

Ως τότε τα μνημεία της Ακρόπολης διατηρούνταν καλά. Οι καταστροφές έγιναν από τον 17ο αι. Οι Βενετοί το 1687 με αρχηγό τον Μοροζίνη πολιορκήσαν την Ακρόπολη. Από τους βομβαρδισμούς έγινε έκρηξη στον Παρθενώνα, που χρησίμευε για πυριτιδαποθήκη, και ανατινάχτηκε μεγάλο μέρος του ναού. Σοβαρή ζημιά έκανε και η ανεμπόδιστη και συστηματική αφαίρεση των γλυπτών του Παρθενώνα από τον λόρδο Th. B. Elgin. Το 1821, στον αγώνα για την εθνική ανεξαρτησία, η Ακρόπολη ήταν πεδίο μαχών ανάμεσα στους (σ.σ. επαναστατημένους) Έλληνες και τους Τούρκους. Στις 25 Απριλίου του 1821 οι κάτοικοι των Αθηνών και των γύρω περιοχών επαναστάτησαν, κατέλαβαν την πόλη από τους Τούρκους και στις 10 Ιουνίου, μετά από σκληρή μάχη, την Ακρόπολη. [...] στις 28 Ιουνίου του 1826, ο Κιουταχής με πολύ τουρκικό στρατό πολιορκήσε πάλι την Αθήνα και μετά από έναν χρόνο, τον Μάιο του 1827, την κατέλαβε καταστρέφοντάς την τελείως. Η Ακρόπολη συνθηκολόγησε. Στις 31 Μαρτίου του 1833 η Αθήνα απέκτησε οριστικά την ελευθερία της. Η τουρκική φρουρά παρέδωσε την Ακρόπολη στους Έλληνες» (Ανδρόνικος, Μ. (2009). *Τα Νέα-Ξεναγήσεις, «Ακρόπολη»*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών-ΔΟΛ, σ. 18-19).

α2) Πιο εκτεταμένο ιστορικό πλαίσιο

«Η παράδοση της Ακρόπολης από τους Οθωμανούς, οι αλλεπάλληλες αλλά αποτυχημένες προσπάθειες των επαναστατών για την κατάληψη των φρουρίων της Χαλκίδας και της Καρύστου στην Εύβοια, ιδίως το 1823-24, η σύγκρουση της κεντρικής διοίκησης με τον Οδυσσέα Ανδρούτσο και τέλος η αποτυχία των Οθωμανών να καθυποτάξουν τις επαναστατημένες περιοχές αλλά και των επαναστατών να εμποδίσουν την κυριαρχία τους στην Α. Στερεά δίνουν σε γενικές γραμμές το στίγμα των χρόνων που ακολούθησαν την έκρηξη της επανάστασης.

Το κάστρο της Αθήνας παραδόθηκε από την οθωμανική φρουρά στις 10 Ιουνίου 1822, ύστερα από πολύμηνη πολιορκία. Η εκστρατεία του Μαχμούτ-πασά Δράμαλη, ο οποίος κατά τα τέλη Ιουνίου προχωρούσε σχεδόν ανενόχλητος προς τη Βοιωτία και την Αττική προκαλώντας καταστροφές και σπέρνοντας τον πανικό στους κατοίκους, δεν οδήγησε σε ανακατάληψη της Ακρόπολης. Οι ειδήσεις που έφταναν για την κάθοδο του Δράμαλη προκάλεσαν τη σφαγή πολλών μουσουλμάνων κατοίκων της Αθήνας, κατά παράβαση των συνθηκών παράδοσης που όριζαν την ασφαλή μεταφορά τους στη Μικρά Ασία. Στη συνέχεια, η πόλη εγκαταλείφθηκε και στην Ακρόπολη έμειναν μερικές εκατοντάδες ενόπλων. Ωστόσο, ο Δράμαλης δεν προχώρησε προς την Αθήνα. Αφού πυρπόλησε τη Θήβα (1 Ιουλίου), προτίμησε να σπεύσει στην Πελοπόννησο με το σύνολο των δυνάμεών

του. Έτσι, η Ακρόπολη παρέμεινε υπό τον έλεγχο των επαναστατών. Το εντυπωσιακό πέρασμα του Δράμαλη το καλοκαίρι του 1822 έπληξε αλλά δεν κατέπνιξε την επανάσταση στην Α. Στερεά. Τα επόμενα χρόνια άλλοι Οθωμανοί αξιωματούχοι εκστράτευσαν στην περιοχή. Ο Παρνασσός και ο Ελικώνας, η Λοκρίδα και η περιοχή των Σαλώνων (Άμφισσα), της Λιβαδειάς και της Θήβας αποτέλεσαν πεδία σκληρών μαχών και η νίκη άλλοτε έκλινε προς την πλευρά των Οθωμανών και άλλοτε προς εκείνη των Ελλήνων. Τα χρόνια αυτά κανείς από τους δύο εμπολέμους δεν πέτυχε να θέσει υπό πλήρη έλεγχο την περιοχή. Στις συνθήκες αυτές η κατοχή της Ακρόπολης αποκτούσε ολοένα και μεγαλύτερη σπουδαιότητα. Σταδιακά αποτέλεσε τον πυρήνα της επανάστασης και το επίκεντρο των πολεμικών επιχειρήσεων στην Α. Στερεά.

Στο κάστρο της Αθήνας διαδραματίστηκε και ένα από τα σημαντικά επεισόδια των εσωτερικών πολιτικών συγκρούσεων στη διάρκεια της Επανάστασης. Πρόκειται για τη δολοφονία του Οδυσσέα Ανδρούτσου στις αρχές Ιουνίου 1825. Ο ισχυρότερος ένοπλος των απαρχών της επανάστασης είχε, ιδίως από το 1824 και μετά, τεθεί στο περιθώριο των νέων κοινωνικοπολιτικών σχέσεων εξουσίας που είχαν διαμορφωθεί στους χώρους της κεντρικής διοίκησης. Ακόμη περισσότερο βρέθηκε στο στόχαστρο νεοπαγών πολιτικών παραγόντων και ιδίως του Κωλέττη, ο οποίος έβλεπε στο πρόσωπο του Ανδρούτσου ένα ισχυρό εμπόδιο στην προσπάθειά του να ελέγξει τους ενόπλους της Α. Στερεάς. Με την εύνοια του Κωλέττη λοιπόν, στους χώρους των ενόπλων της περιοχής αναδείχτηκε ο Ιωάννης Γκούρας. Ο Γκούρας υπήρξε πρωτοπαλίκαρο του Ανδρούτσου και ικανός ένοπλος, κάτι που είχε φανεί το καλοκαίρι του 1821 στην πολύ σημαντική για την Επανάσταση μάχη των Βασιλικών. Όταν το 1823 ο Ανδρούτσος άφησε την Ακρόπολη διοργανώνοντας επιχειρήσεις κυρίως στην περιοχή της Εύβοιας (πολιορκία Καρύστου και Χαλκίδας), τοποθέτησε εκεί ως φρούραρχο τον Ι. Γκούρα. Αυτός απομακρύνθηκε σταδιακά από τον Ανδρούτσο και συνδέθηκε με τον Ι. Κωλέττη και τη λεγόμενη "κυβέρνηση του Κρανιδίου". Βρέθηκε έτσι στην πλευρά των νικητών του εμφυλίου. Συνέβαλε μάλιστα αποφασιστικά στη νίκη αυτή, εισβάλλοντας στην Πελοπόννησο και αντιμετωπίζοντας με επιτυχία τους ενόπλους του Κολοκοτρώνη και των Μοραϊτών προυχόντων το καλοκαίρι του 1824. Μερικούς μήνες αργότερα, στα τέλη του 1824, ήταν ο ίδιος στον οποίο ανατέθηκε η σύλληψη του Ανδρούτσου, κάτι που πέτυχε στις αρχές του 1825. Τη σύλληψη του Ανδρούτσου με την κατηγορία της προδοσίας ακολούθησε η φυλάκισή του στην Ακρόπολη. Εκεί παρέμεινε μερικούς μήνες, έως τις αρχές Ιουνίου, οπότε δολοφονήθηκε κάτω από συνθήκες που ποτέ δε διαλευκάνθηκαν» (Πηγή: Ανατολική Στερεά και Εύβοια 1822-1826, *Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους 1821-1897*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, <http://www.ime.gr> Διαθέσιμο στο http://www.ime.gr/chronos/12/gr/1821_1833/polemos/07.html, ανακτήθηκε στις 10/1/2021).

«Με την πτώση του Μεσολογγίου (Απρίλιος 1826) οι Οθωμανοί έλεγχαν το μεγαλύτερο τμήμα της Στερεάς Ελλάδας. Το μοναδικό οχυρό που κατείχαν οι ελληνικές δυνάμεις ήταν το κάστρο των Αθηνών. Προς τα εκεί στράφηκε ο Μεχμέτ Ρεσίτ-πασάς (Κιουταχής)· τον Αύγουστο του 1826 έφτασε στην Αθήνα και ξεκίνησε την πολιορκία της Ακρόπολης. Με την παράδοση της φρουράς της Ακρόπολης στις 24 Μαΐου 1827 μειώθηκαν ακόμη περισσότερο οι ελπίδες για επικράτηση της επανάστασης στο πεδίο των μαχών. Η Στερεά και το μεγαλύτερο τμήμα της Πελοποννήσου ήταν υπό την κατοχή των δυνάμεων του Κιουταχί και του Ιμπραήμ. Ύστερα από έξι χρόνια πολέμου, η θετική έκβαση της ελληνικής υπόθεσης θα κρινόταν πλέον στο πεδίο της διπλωματίας. Οι ελπίδες της ελληνικής πλευράς στράφηκαν στον Ιωάννη Καποδίστρια, τον οποίο στις αρχές Απριλίου 1827 είχε προσκαλέσει η Γ' Εθνοσυνέλευση να δεχτεί τη θέση του Κυβερνήτη της Ελλάδας. Κατά τη δεκάμηνη πολιορκία της Ακρόπολης οι πολεμικές τακτικές που ακολούθησαν οι

δυο αντίμαχοι δε διέφεραν, στις βασικές τους γραμμές, από εκείνες που ακολουθήθηκαν στην πολιορκία του Μεσολογγίου. Από την πλευρά των Οθωμανών επιδιώχθηκε ο στενός αποκλεισμός των πολιορκημένων που θα τους υποχρέωνε, αργά ή γρήγορα, σε παράδοση. Οι τελευταίοι επιχειρούσαν συχνές νυχτερινές εξόδους στις κοντινές στην Ακρόπολη θέσεις των Οθωμανών, επιχειρήσεις στις οποίες διακρίθηκε μεταξύ άλλων ο Μακρυγιάννης. Η κατασκευή υπόγειων στοών (λαγούμια) κάτω από τις εχθρικές θέσεις και η ανατίναξή τους υπήρξε τακτική που στέφθηκε συχνά με επιτυχία, χάρις κυρίως στη δεξιότητα του Κώστα Χορμόβα (Λαγουμτζή)²⁵, ο οποίος είχε παρόμοια δράση και στο Μεσολόγγι. Το κύριο σώμα των ελληνικών δυνάμεων είχε τοποθετηθεί στα περίχωρα των Αθηνών πίσω από τις γραμμές των Οθωμανών. Στη διάρκεια της δεκάμηνης πολιορκίας στρατόπεδα δημιουργήθηκαν στο Χαϊδάρι, την Ελευσίνα, το Κερατσίνι και το Φάληρο. Βασικός στόχος υπήρξε η κατάληψη θέσεων που θα επέτρεπαν σε μικρές ομάδες να διασπασούν από κάποιο σημείο την πολιορκία και να ενισχύσουν τους πολιορκημένους. Κάτι τέτοιο πέτυχε στα τέλη Νοεμβρίου 1826 ο φιλέλληνας αξιωματικός Φαβιέρος. Τέλος, διεξήχθησαν αρκετές επιχειρήσεις από την πλευρά των επαναστατών αρκετά μακριά από την Αθήνα. Οι επιχειρήσεις αυτές ήταν συχνά κινήσεις αντιπερισπασμού, όπως συνέβη στην Αράχωβα στα τέλη Νοεμβρίου 1826. Άλλες φορές πάλι –όπως συνέβη στις αρχές Δεκεμβρίου στο Τουρκοχώρι (περιοχή Τιθορέας)– οι επιθέσεις στρέφονταν στις εφοδιοπομπές των Οθωμανών. Στις επιχειρήσεις αυτές διακρίθηκε για μια ακόμη φορά ο Καραϊσκάκης, στον οποίο είχε ανατεθεί η αρχηγία των όπλων της Στερεάς Ελλάδας. Μετά την πτώση του Μεσολογγίου, η διοίκηση είχε αναθέσει στον Ρουμελιώτη καπετάνιο να ανασυντάξει το ελληνικό στρατόπεδο στη Ρούμελη. Παρά τις αμφισβητήσεις που δέχτηκε, ο Καραϊσκάκης κατάφερε γρήγορα να πετύχει την αναγνώριση των άλλων οπλαρχηγών και να επιφέρει, για πρώτη φορά ίσως, συντονισμό ανάμεσά τους. Η συμμετοχή του στις μάχες και οι επιτυχίες που είχε κατά τους τελευταίους μήνες του 1826 ενίσχυσαν τη θέση του, αύξησαν τη φήμη του και δημιούργησαν προσδοκίες για θετική έκβαση στην πολιορκία της Ακρόπολης. Ωστόσο, η ανάθεση από τη διοίκηση της αρχηγίας του στρατού και του στόλου στους φιλέλληνες αξιωματικούς Τσωρτς και Κόχραν προκάλεσε δυσαρέσκεια στους χώρους των ενόπλων. Η κατάσταση αυτή έθετε σε δοκιμασία την επιχειρησιακή ικανότητα του ελληνικού στρατοπέδου. Η απόφαση του Τσωρτς να σταματήσουν οι επιχειρήσεις στα μετόπισθεν των Οθωμανών και να πραγματοποιηθεί κατά μέτωπο επίθεση, ο θάνατος του Καραϊσκάκη την παραμονή της ελληνικής επίθεσης σε μια μικροσυμπλοκή στα Ταμπούρια (Κερατσίνι) και η επιμονή των αρχηγών να διεξαχθεί η μάχη την καθορισμένη ημέρα λειτούργησαν αρνητικά στην τελική έκβαση της επιχείρησης. Η ήττα στη μάχη του Αναλάτου (24 Απριλίου 1827) και η διάλυση του στρατοπέδου που την ακολούθησε οδήγησαν έναν μήνα αργότερα στην παράδοση της φρουράς της Ακρόπολης. Ολόκληρη η Ρούμελη ελεγχόταν πλέον από τους Οθωμανούς»

(Πηγή: Πολιορκία της Ακρόπολης, 1826-1827, Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους 1821-1897, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, <http://www.ime.gr> Διαθέσιμο στο http://www.ime.gr/chronos/12/gr/1821_1833/polemos/08.html, ανακτήθηκε στις 10/1/2021).

25. Ο δρόμος που τιμά τη συμβολή του φέρει το παρατσούκλι του, οδός Λαγουμτζή (αυτός που κάνει λαγούμια).

α3) Η τοπογραφία, η αλλαγή χρήσης των μνημείων ανά εποχή και οι καταστροφές τους στον βράχο της Ακρόπολης από τον 15ο αιώνα και εξής (Από το δωρεάν φυλλάδιο του ΥΣΜΑ-Πάμε στην Ακρόπολη. Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό. Τομέας ενημέρωσης και Εκπαίδευσης, http://repository.acropolis-education.gr/acr_edu/handle/11174/17, ανακτήθηκε στις 10/1/2021).

Η Ακρόπολη κατά τα μέσα του 15ου αιώνα

Στα μέσα του 15ου αιώνα η Ακρόπολη είναι πάλι ένα κεντρικό κάστρο. Τα μεγάλα κλασικά κτήρια διατηρούνται σχεδόν ανέπαφα, ενώ τα μικρότερα μνημεία έχουν εξαφανισθεί από τον 3ο ή τον 4ο αιώνα. Όπως και στην αρχαιότητα έτσι και τώρα, η Ακρόπολη ως κάστρο διαθέτει αξιολογήσιμη αμυντική αξία χάρη στη μορφή του βράχου και στα ισχυρά τείχη της, τα οποία έχουν πάλι μωθεί. Η αμυντική ενδυνάμωση που έγινε είναι ενός φρουρίου με πύργους και οδοντωτές επάλξεις. Τα τείχη αυτά, αν και έχουν την εμφάνιση νεότερων έργων, στην πραγματικότητα είναι τα αρχαία. Οι αρχαίοι λιθοδομείς που τα κατασκεύαζαν, δεν είναι παρά επενδύσεις. Γύρω από τα μνημεία υπήρχαν πολλά νεότερα κτίσματα, κυρίως επίσης, τα οποία όμως δεν περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα. Τα Προπύλαια από τα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ. συνδέονται αναπόσπαστα με την αμυντική της δυτικής πλευράς του βράχου που είναι και η μόνη από στρατηγική άποψη ευάλωτη πλευρά του Κάστρου. Στα τέλη του 15ου αιώνα έχουν ήδη γίνει κατοικία των Ορθόδοξων Μικρασιατικών των Αθηναίων και στη συνέχεια μετατρέπονται σε αυτοδύναμη αμυντική κατοικία των Φράγκων ηγεμόνων. Το παρθεναίο που έχει κτισθεί σε επαφή με το βόρειο τείχος του κεντρικού κτηρίου στα μεσαυβυζαντινά χρόνια, διατηρήθηκε και επί Φραγκοκρατίας. Στο κεντρικό σήμα καθώς και στην Πενταθέση έχει προστεθεί όμορφος, ο οποίος επεκτείνεται ανατολικά επάνω από την υστερορωμαϊκή δεξαμενή. Στο χώρο της νότιας πέρινας κτισθηκε ο γυναικός και αρχότερα Φράγκικος Πύργος,

ύψους 26 μέτρων. Τα μετακίονα των δωρικών ιωνοκρατικών του κεντρικού κτηρίου είναι επαρμένα με τείχος, καταργώντας έτσι την είσοδο στο Κάστρο από τα Προπύλαια. Η νέα είσοδος στην Ακρόπολη βρίσκεται ανάμεσα στο Φράγκικο Πύργο και στο νότιο τείχος της. Για να φθάσει εκεί ο επισκέπτης, έπρεπε να έχει ήδη διαβεί άλλες τρεις πύλες του Κάστρου. Η νέα είσοδος στο κάστρο γίνεται από την ανατολική πλευρά. Ο ναός της Αθηνάς Νίκης σώζεται ακόμη ακέραιος στη θέση του, επάνω στον αρχαίο προμαχώνα που υπερυψώνεται πάνω και πάνω να τη μαρμαίνο πύργου. Ένας οχυρωματικός τοίχος που έβλεπε την απόσταση από το μνημείο του Αιγλήττα ως τον πύργου, ήταν αρχαίο μνημείο, ώστε να ενσωματωθεί και τη δυτική πρόσοψη του ναού.

Το Ερνέσθιο κατά την παλαιохριστιανική εποχή είχε μετατραπεί μετά από δραστήρια επίθεση σε τρίστη βασιλική αφιερωμένη στη Λαγρία του Σάββατος Χριστού. Επί Φραγκοκρατίας φαίνεται ότι αποκτά κοσμική χρήση. Στο δυτικό του μέρος έχει διαμορφωθεί μεγάλη υπογεία δεξαμενή, ενώ το υπόλοιπο γίνεται κατοικία που έχει επεκταθεί και μέσα στο βόρειο προπάσι, στα μετακίονα του οποίου έχουν κτισθεί τείχος. Ανατολικά του βόρειου προπαίου κατά μήκος του βόρειου τοίχου του κλασικού κτηρίου υπάρχει τριώνορη πύρινα της κατοικίας με μονότομη αψίδα. Η πρόσοψη των Καρναίων διατηρείται σχεδόν ανέπαφη, τείχος όμως καλύπτουν τα διαστήματα ανάμεσα στις κόρες.

Η Ακρόπολη στην εικόνα του 19ου αιώνα. Πηγή: στο Διαδίκτυο, <http://www.acropolis-education.gr>

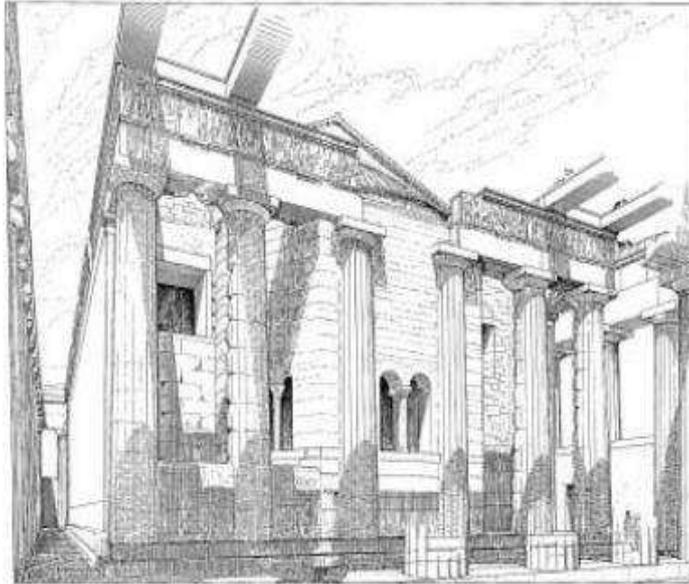

Η Ακρόπολη της Αθηνών κατά την εποχή του 15ου αιώνα. Πηγή: στο Διαδίκτυο, <http://www.acropolis-education.gr>

Ο Παρθενών ως Εκκλησία

Ο Παρθενών κατά τον 6ο αιώνα μ.Χ. περίπου μετατρέπεται σε εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία, την επιλεγόμενη Αθηνιώτισσα.

Η ανατολική θύρα του ναού καταργήθηκε, για να γίνει στο μέρος εκείνο το ιερό σύμφωνα με τον προσανατολισμό των χριστιανικών εκκλησιών, ενώ ως κύρια είσοδος διατηρήθηκε η υπάρχουσα δυτική θύρα του κτηρίου. Ο τετράγωνος αυστειλής δυτικός χώρος αποτέλεσε το νάρθηκα της εκκλησίας. Τα μετακόνια της περιστάσεως κλείσθηκαν με τοίχους, ύψους περίπου 5 μέτρων. Σε ορισμένα από τα μετακόνια αναλήθηκαν εισοδοί. Στο κτήριο και στην κρηπίδα της περιστάσεως λαξεύθηκαν στα σημεία αυτά πρόσθετες βαθμιδες. Η αρχαία στέγη είχε καταστραφεί τον 3ο αιώνα μ.Χ.

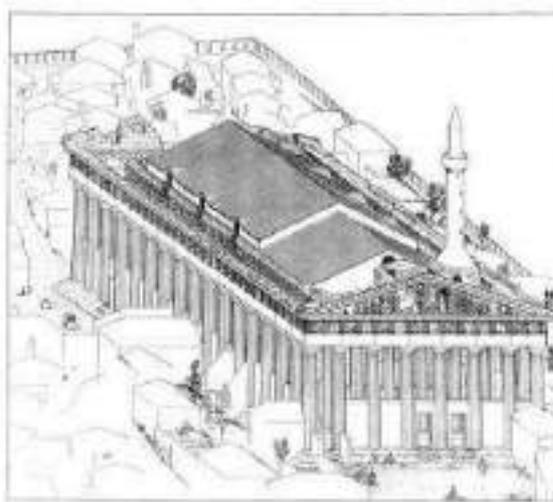
Ο Παρθενών ως Εκκλησία. Η ανατολική πλευρά • Σχέδιο: Μ. Κορρέ

από εμπρησμό και μαζί της σχεδόν ολόκληρο το εσωτερικό του σκού. Η νέα στέγη του ναού, ξύλινη με πήλινες κεραμίδες, έργο μίας εποχής παρακμής, περιορίσθηκε μόνο στην έκταση του σκού, ενώ τα πτερά έμειναν για πάντα αστέγαστα. Τα χριστιανικά παράθυρα που ανοίχθηκαν στους μακρούς τοίχους διακόπτοντας τη ζωφόρο, είχαν τέτοιο ύψος ώστε το άνω μέρος τους να σκιματίζει μικρά αετώματα επάνω από το επίπεδο της στέγης (βλ. σχέδιο σελ. 98).

Κατά τον 13ο αιώνα, μέσα στον οπισθόναο, προσέθηκε στο δυτικό μέρος ένας πύργος κατοπτύσεως, ο οποίος υψώθηκε επάνω από τη στέγη. Αυτός σώζεται και σήμερα σε μεγάλο τμήμα του. Το 1204 ο ναός, πάντα αφιερωμένος στη λατρεία της Θεοτόκου, έγινε η καθεδρά της Λατινικής Εκκλησίας.

Ο Παρθενών ως οθωμανικό Τέμενος

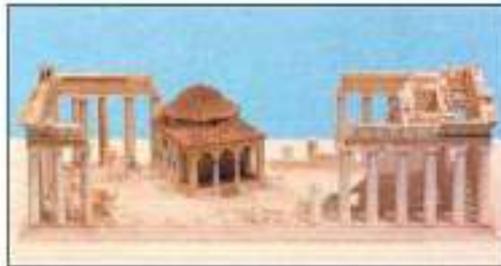
Μετά την άλωση της Αθήνας από τους Τούρκους, το 1458 ο Παρθενών έγινε οθωμανικό τέμενος. Η Αρσουλκή Ερανιστή φεουδαία καταστράφηκε και η στέγη για τους Τούρκους έγινε δασυλή. Οι Τούρκοι δεν έκαναν ουρανόμια μαρμάρινη στο μέγιστο ναό, αφού διατήρησαν την ίδια είσοδο με τη χριστιανική εκκλησία στη δυτική πλευρά και την παλαιά στέγη. Τελείωνε με ασβεστοκονίαμα τις τριτογενείς στο επίπεδο, υπερέβαιναν το εμβαστούσιο του ναού και με ένα μικρό και επιβλητικό ορατόμο παράθυρο.

Ο Παρθενών ως οθωμανικό Τέμενος, κτήριο Πτολεμαίου. Δεξιά η ανατολική απή βασιλική και δεξιά η κρηπίδα

Μετά τη φοβερή έκρηξη του 1687, οι Τούρκοι, στο εσωτερικό του ερειπωμένου πλέον Παρθενώνος, έκτισαν –πρωτότυπα το 1708– ένα μικρό οθωμανικό τζαμί για τις ανάγκες της φρουράς. Ήταν μία απλή τετράγωνη αίθουσα 6,80 x 6,80 μέτρα, η οποία καλυπτόταν με ένα ημισφαιρικό θόλο και είχε προσανατολισμό προς τη Μέκκα. Στην πρόσοψη είχε σταί με δύο κίονες και δύο πεσσούς, την οποία σκεπάζον τρεις μικροί ημισφαιρικοί θόλοι.

Το τζαμί ερειλώθηκε και κατέρρευσε το 1843.

Ο Παρθενών πριν από την αποκατάσταση του 1821 με το μικρό τζαμί στο εσωτερικό του σιων. Άποψη από βόρεια. Προτύπων σε Μέκκα: 1800 • Μελέτη επίβλεψη: Γ. Τραυλός. Έκδοση: Χ. Μαρβέλης

Η ανατίναξη του Παρθενώνος το 1687

Κατά τον 3^ο Τουρκοβενετικό πόλεμο, από διάταγμα της ηγεμονίας του Κόσταντ των Αθηνών από τους βενετούς υπό τον φρεσκοίσο Μαρζίνι, προκλήθηκε μία φοβερή έκρηξη στα ναύα, ο οποίος χρησιμοποιεί πρωτογενή ως πυροδότηση. Από την έκρηξη αναρράγησαν ακριβώς στο αριστερό και οι τρεις από τους τζαμαρίες τοίχους του σιων και κατέρωσαν το 3/5 από το ανώγειο της Σακράτης. Από τη στιγμή φαίνεται ότι δεν έγινε απολύτως τίποτα στη θέση του. Κατέρωσαν 25 κίονες της νότιας πλευράς, σιόν της βόρειας και όλη στέγη από την ανατολική πρόσοψη σιόν από ένον κίονα. Οι κίονες συμπάρωσαν στην πλάση τους τα τεράστια μαρμάρινα των σιων, τα τμήματα και τις μολύβες. Ολόκληρο το κτίριο υπέστη φοβερό κλονισμό. Η πυρραγή που άναψε, έσκαψε την Ακρόπολη για μία ολόκληρη ημέρα.

Η ανατίναξη αυτή άνοιξε το δρόμο για τη διασπορά των σημαντικότερων κλημάτων που σήμερα βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο.

Η ανατίναξη του Παρθενώνος στις 26 Σεπτεμβρίου 1687. Διαμερισμό αναρράγησαν από βόρειο-βόρεια. Έκδοση: Μ. Κορρές

Ένα μωσαϊκό εθνοτήτων και πολιτισμών

● Οθωμανική κυριαρχία (1456 - 1833)

Οι Οθωμανοί δεν προκάλυψαν καταστροφές στην Αθήνα. Ο ίδιος ο σουλτάνος Μωάμεθ μάλιστα παρέμεινε εδώ για τέσσερις μήνες και της πρόσφερε σχετικά προνόμια, εκφράζοντας την ικανοποίησή του για την κατάκτηση της πόλης με τα εντυπωσιακά μνημεία. Απεγόρευσε ρητά τη μετατροπή των βυζαντινών ναών σε τζαμιά, με εξαίρεση τον Παρθενώνα, και έτσι διασώθηκαν πολλά μνημεία. Ωστόσο, οι νέοι κυρίαρχοι απαγόρευσαν τη χρήση καμπαναριών στις χριστιανικές εκκλησίες και οι πιστοί χρησιμοποιούσαν ξύλινα σήμαντρα. Στην Ακρόπολη εγκαταστάθηκε ο οθωμανός φρούραρχος και ο βράχος γέμισε ασφυκτικά με σπίτια. Το φρούριο έγινε απαγορευμένη ζώνη για τους χριστιανούς, που έμπαιναν μόνο με ειδική άδεια.

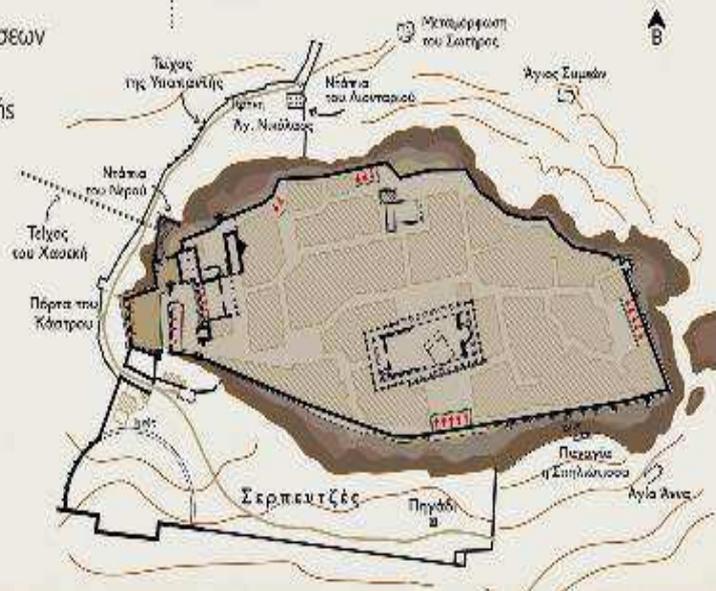
Βλέπω στον βράχο σπίτι πολλά, τζαμί τον Παρθενώνα...

Τον Σεπτέμβριο του 1687 τα κανόνια του βενετού αρχιστράτηγου Φραγκίσκου Μοραζίνι στόχευσαν εναντίον της Ακρόπολης, με συνέπεια να προκληθούν ανεπανόρθωτες ζημιές στον Παρθενώνα. Στα χρόνια της οθωμανικής κατάκτησης η κάτω πόλη εξαπλωσίστηκε σε έκταση, σε σχέση με τη λαινοκρατία, και χωρίστηκε σε οκτώ συνοικίες («πλατώματα»).

Στα χρόνια των πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ Οθωμανών και Βενετών (1684 - 1697) τα μνημεία της κλασικής αρχαιότητας υπέστησαν ολέθριες καταστροφές, τις μεγαλύτερες στην μακραίωνη ιστορία τους.

Η Αιράπολη στα χρόνια της Επανάστασης

- Τείχη
- Κανόνια
- Σπίτια

Βλ. περισσότερα στο [Διαβάζουμε την πόλη: Διαδρομές στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, Εκπαιδευτικός Φάκελος ΥΠΠΟΑ \(2014\) Συντελεστές, Κείμενα: Λίλα Πατσιάδου.](#)

β) Η δράση Ιστορικής Αντιλογίας

Στην παρούσα δράση ιστορικής αντιλογίας οι μαθητές, αφού μελετήσουν και εξοικειωθούν με το ιστορικό συγκείμενο και την τοπογραφία της Ακρόπολης και των γύρω περιοχών όπου έλαβαν χώρα οι μάχες, καλούνται να προβληματιστούν, να συγκροτήσουν επιχειρήματα και να συζητήσουν αντλώντας τεκμήρια από τις πηγές σχετικά με την προστασία των αρχαιοτήτων, ενδεχομένως και των άλλων μνημείων (π.χ. βυζαντινά κτίσματα, εκκλησίες κ.ά.) από τις αντιμαχόμενες πλευρές, από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, γραπτές, οπτικές ή παραστατικές. Τελικά τι μπορεί να ήταν πιο σημαντικό: οι αρχαίες πέτρες ή η δημιουργία ενός νέου ανεξάρτητου κράτους; Το παρελθόν ή η επιβίωση της επανάστασης και η υπόσχεση της ελευθερίας για το μέλλον των επαναστατημένων Ελλήνων; Ας δούμε ένα γενικότερο ερευνητικό ερώτημα που για τις ανάγκες υλοποίησης της ιστορικής αντιλογίας θα μετατραπεί σε θέση υπό διαπραγμάτευση ανάμεσα σε δύο ομάδες επιχειρηματολογίας–αντιλογίας μέσω των εκπροσώπων τους, σε σφιχτή διαδικασία με κανόνες, τήρηση χρόνου ομιλίας, δυνατότητα παρουσίασης αμφοτέρων των θέσεων και των αντικρούσεών τους σχετικά με το ερώτημα που ακολουθεί...

Θέση: Οι επαναστατημένοι Έλληνες προστάτεψαν τις αρχαιότητες κατά τις πολιορκίες της Ακρόπολης.

Λόγος: Οι επαναστατημένοι Έλληνες προστάτεψαν τις αρχαιότητες κατά τις πολιορκίες της Ακρόπολης.

Αντίλογος: Οι επαναστατημένοι Έλληνες δεν προστάτεψαν τις αρχαιότητες κατά τις πολιορκίες της Ακρόπολης.

Ενδεικτικά ερωτήματα για την επεξεργασία των πηγών και την ανάδειξη επιχειρημάτων:

1. Οι επαναστατημένοι Έλληνες προστάτεψαν τις αρχαιότητες κατά τις πολιορκίες της Ακρόπολης;
2. Ποια ήταν η σχέση των Ελλήνων προεπαναστατικά με τα υλικά κατάλοιπα του πολιτισμού τους;
3. Πώς αντιμετώπιζαν οι επαναστατημένοι Έλληνες κατά τη διάρκεια του Αγώνα για Ανεξαρτησία τις αρχαιότητες, καθώς και άλλα υλικά κατάλοιπα των ιστορικών περιόδων που προηγήθηκαν;
4. Ποιος άραγε ήταν ο ρόλος περιηγητών, φιλελλήνων και άλλων δυτικών εντεταλμένων των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων που βρίσκονταν στην Αθήνα πριν και κατά τη διάρκεια του Αγώνα απέναντι στα μνημεία του αθηναϊκού παρελθόντος; Έπαιξαν άραγε κάποιο ρόλο στη συνειδητοποίηση της αξίας των κατάλοιπων του υλικού πολιτισμού της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας για τους εμπολέμους Έλληνες και Οθωμανούς;
5. Ποια στάση τηρούσαν οι Οθωμανοί κατά την περίοδο της κυριαρχίας τους πριν το 1821 και ποια κατά τη διάρκεια της Επανάστασης; Είχαν οι αγωνιστές αντίληψη της πολιτισμικής αξίας των μνημείων αυτών; Είχαν οι Οθωμανοί αντίπαλοί τους;
6. Ποια από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές προκάλεσε τις μεγαλύτερες βλάβες στα μνημεία της Αθήνας κατά τις δύο πολιορκίες της Ακρόπολης (1822, 1826-1827);

Ενότητα 1: Οι επαναστατημένοι Έλληνες και η σχέση τους με τις αρχαιότητες

Πηγή 1

- Είδος: Λήμμα Βικιπαίδεια
- Συγγραφέας/δημιουργός: άγνωστος
- Χρόνος δημιουργίας: ανακτήθηκε χωρίς παραπομπές στις 10/09/2020
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: <https://el.wikipedia.org/> (ανακτήθηκε 10/1/2021)
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Πρόκειται για δευτερογενή πηγή από το διαδίκτυο σχετικά με την ίδρυση της Φιλομούσου Εταιρείας Αθηνών, η οποία στόχο της είχε την περισυλλογή, τη διαφύλαξη και τη μελέτη μνημείων.

Η Φιλόμουσος Εταιρεία των Αθηνών ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1813, από τους τότε προκρίτους της πόλης: Ιωάννη Μαρμαροτούρη, Πέτρο Ρεβελάκη, και Αλέξανδρο Χωματιανό, οι οποίοι λίγο αργότερα προσέλαβαν δύο ακόμη, τους Ιωάννη Τοτλίκαρο και Γεώργιο Σοφιανό. Η Εταιρεία αυτή ήταν η πρώτη από τις δύο "Εταιρείες Φίλων των Μουσών" ή Φιλομούσων Εταιρειών που ιδρύθηκαν πριν τη Φιλική Εταιρεία.

Σκοπός των ιδρυτών ήταν «να ίδωσι τάς επιστήμας να επιστρέψωσι πάλιν εις το Λύκειον και την αρχαίαν Ακαδημίαν των». Πράγματι την εποχή εκείνη πολλοί λόγιοι εμπνέονταν με την ιδέα να υψώσουν το πνευματικό επίπεδο των συμπατριωτών τους με την ίδρυση σχολείων, την περισυλλογή, διαφύλαξη και μελέτη των μνημείων, που με πόνο έβλεπαν να καταστρέφονται περισσότερο από την αμάθεια των κατοίκων, ή και να λεηλατούνται από τους διάφορους Ευρωπαίους.

Πηγή 2

- Είδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αικατερίνη Κουμαριανού
- Χρόνος δημιουργίας: 2005
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κουμαριανού, Α. (2005). *Αθήνα, η πόλη – οι άνθρωποι, Αφηγήσεις και μαρτυρίες, 12ος-19ος αιώνας*, Αθήνα: Ποταμός.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τη δημιουργό: Η Αικατερίνη Κουμαριανού ήταν ιστορικός με πολύ πλούσιο έργο σε θέματα του Νεότερου Ελληνισμού, καθηγήτρια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Paris IV – Σορβόννη, διευθύντρια του Νεοελληνικού Ινστιτούτου του ίδιου πανεπιστημίου. Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει πρωτογενείς μαρτυρίες και κείμενα για την Αθήνα από τον 12ο ως τον 19ο αιώνα. Στις σελίδες 217-221 αναγράφονται οι σκοποί της Φιλομούσου Εταιρείας Αθηνών, όπως καταγράφονται σε έκθεσή της και δημοσιεύονται στον *Ερμή τον Λόγιο* (1814). Στη σελίδα 264 εξαγγέλλεται η ίδρυση μουσείου αρχαιοτήτων στην Ακρόπολη, στο Ερεχθείο, με την παράκληση προς τον φρούραρχο Ιωάννη Γκούρα να αδειάσει ο χώρος από πυρομαχικά, προκειμένου να μην υπάρχει κίνδυνος για τις αρχαιότητες.

Δ' Η ρηθείσα καταβολή (σ.σ. οικονομική συνεισφορά στη Φιλόμουσο) θέλει χρησιμεύσει εις καλλιέργειαν και φωτισμόν του Ελληνικού πνεύματος των νέων δια της σπουδής των Επιστημών, εις έκδοσιν χρησίμων βιβλίων, εις βοήθειαν ενδεών μαθητών, εις ανακαλύψεις Αρχαιοτήτων, εις συλλογήν επί λίθων Επιγραφών, Αγαλμάτων τε και Σκευών [...]

Ε' Τα συλλεχθέντα αρχαιολογικά πράγματα αποταμιεύονται εις τινά τόπον επί τούτω διωρισμένον ονομαζόμενον Μουσείον, προς θέαν των περι ταύτα εραστών²⁶

[...]

Θ' Η Εταιρεία εκλέγει εκ των Μελών αυτής άνδρας ειδήμονας των ενταύθα Αρχαιοτήτων και ικανούς εις το να συνοδεύωσι του εδώ φοιτώντας περιηγητάς, εις εν έκαστον των Ελληνικών αρχαίων μνημείων, και να προσφέρωσιν αυτοίς κάθε ενδεχομένην υπηρεσίαν (σ.σ. [αρχ]. υπηρεσία που προσφέρεται) και περιποίησιν.²⁷

Πηγή 3

- Είδος: Επιστημονική μελέτη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αγγελική Κόκκου
- Χρόνος δημιουργίας: 2009, Β' Έκδοση
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκου, Α. (2009). *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τη δημιουργό: Η αρχαιολόγος Αγγελική Κόκκου παρουσιάζει το έργο όσων εργάστηκαν για την αποκάλυψη, τη διάσωση και την ανάδειξη των μνημείων από το 15ο έως και το τρίτο τέταρτο του 20ού αιώνα. Στο βιβλίο αναλύονται η κατάσταση των μνημείων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι Ευρωπαίοι περιηγητές που επισκέφθηκαν την Ελλάδα, η μέριμνα του ελληνικού κράτους για τη δημιουργία των αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων.

Το ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες εκδηλώνεται ζωηρό από τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας. Το μαρτυρούν οι προτάσεις του Κοραή και η ίδρυση της Φιλομούσου Εταιρείας. Λίγο αργότερα, στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης, θεσπίζονται και τα πρώτα μέτρα για τη διάσωσή τους.

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι Έλληνες πολύ λίγα μέσα είχαν στη διάθεσή τους, για να υπερασπιστούν τα δικά τους και να διεκδικήσουν ό,τι ανήκε στη χώρα τους. Η χρησιμοποίηση αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών, γλυπτών και επιγραφών στην

26. Εραστής: αυτός που ενδιαφέρεται, που αγαπά (εδώ) τις αρχαιότητες.

27. Σε μελέτη του που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Νέα Εστία* το 1984, ο Ε. Γ. Πρωτοψάλτης διατυπώνει την άποψη ότι η συνοδεία των περιηγητών είχε σκοπό την αποτροπή της αρχαιοκαπηλίας.

οικοδομή των σπιτιών και των πολυάριθμων εκκλησιών, που χτίστηκαν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ήταν ίσως το μοναδικό μέσο που διέθεταν, για να διασώσουν ορισμένα τουλάχιστον από τα λείψανα του αρχαίου πολιτισμού τους.

Πηγή 4

- Είδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Θάνος Βερέμης
- Χρόνος δημιουργίας: 2020
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Βερέμης, Θ. (2020). *21 ερωτήσεις & απαντήσεις για το '21*, Αθήνα: Μεταίχιμο, σ. 75-83
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τη δημιουργό: Ο Θάνος Βερέμης είναι καθηγητής πολιτικής ιστορίας με πολύ πλούσιο έργο σε θέματα του Νεότερου Ελληνισμού.

Ποια η σχέση των Ελλήνων του 1821 με την αρχαιότητα;

Η σχέση των κατοίκων της ελληνικής Χερσονήσου του 1821 με την αρχαιότητα αποτέλεσε υπόθεση καθημερινής συμβίωσης γι' αυτούς με τα πολλά μνημεία που βρίσκονταν σκορπισμένα στην ύπαιθρο και στις πόλεις. Παρά την αντιμετώπιση του παγανισμού από την Εκκλησία, που κατά τα πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή πολλών μνημείων και την ενσωμάτωση αρχιτεκτονικών τους στοιχείων στις εκκλησίες που χτίστηκαν έκτοτε (βλ. παρακάτω Άγιο Ελευθέριο πλάι στη Μητρόπολη των Αθηνών), ο αιώνας του Διαφωτισμού ανέδειξε την Αρχαία Ελλάδα και τα μνημεία της ως τόπους προσκυνήματος για πολλούς Ευρωπαίους ταξιδιώτες που συνέρρεαν στην τουρκοκρατούμενη χώρα. Έτσι, μετά από αιώνες κακομεταχείρισης από τους ντόπιους χριστιανούς και μουσουλμάνους, τα μνημεία προσέλαβαν μια αίγλη που τα καθιστούσε ορόσημα περασμένου μεγαλείου και πρόκριμα μελλοντικής αναγέννησης.

Ο Σατωβριάνδος ανακάλυψε την αρχαία αρετή της ανδρείας στους Νεοέλληνες και ο Ελβετός φιλέλληνας και ήρωας του Μεσολογγίου, Ιωάννης Ιάκωβος Μάγερ, την επαλήθευσε στο πεδίο της μάχης. Ο Βοναπαρτιστής συνταγματάρχης, Olivier Voutier, που αγωνίστηκε με τους Έλληνες, διηγείται ότι πολλοί αγωνιστές που πολιορκούσαν την Ακρόπολη των Αθηνών προτίμησαν κάποτε να υποχωρήσουν, ώστε να σταματήσουν οι έγκλειστοι Οθωμανοί να σπάζουν τις κολώνες για να πάρουν το μολύβι των ελασμάτων²⁸ και να κατασκευάζουν βόλια. Ο Μακρυγιάννης άλλωστε, όπως

²⁸ Ελάσματα: Ορειχάλκινοι ή σιδερένιοι «σύνδεσμοι» συνήθως σχήματος I που τοποθετούνταν σε αντίστοιχες λαξευμένες υποδοχές των λίθων των αρχαίων οικοδομημάτων και σταθεροποιούνταν και προστατεύονταν με τη χύτευση μολύβδου, ώστε να είναι ασφαλής η οριζόντια συναρμογή των γειτονικών λίθων. Για τη σταθερή κατακόρυφη συναρμογή τους χρησιμοποιούνταν οι «γόμφοι» δηλ. ορειχάλκινα ή σιδερένια ελάσματα που τοποθετούνταν με παρόμοιο τρόπο. ΠΗΓΕΣ: Ορλάνδος, Α. *Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων* (I και II).

<https://gr.pinterest.com/pin/446489750533276422/?autologin=true>

Βλ. περισσότερα: <http://www.byzantineathens.com/> (ανακτήθηκε 28/1/2021).

ο ίδιος λέει, εξηγούσε σε κάποιον που εμπορευόταν αγάλματα με ξένους, ότι γι αυτά πολεμούσαν οι Έλληνες. Ο Γερμανός ιστορικός Κ. Μέντελσον Μπαρτόλντι έγραφε στην ιστορία του της Επανάστασης: «Ελευθερωταί της Ελλάδος υπήρξαν ουχί σοφοί ανατραφέντες παρά την εστία της κλασικής αρχαιότητας, αλλ' άνδρες εξ ακοής μόνον την αρχαιότητα γνωρίσαντες...». Αρκούσε όμως κατ' αυτόν η «εξ ακοής» γνωριμία για να οδηγηθούν σε έργα φιλοπατρίας. [...]

Σε κανένα από αυτά τα κείμενα του 19ου αιώνα, πριν και κατά τη διάρκεια της επανάστασης, δεν γράφτηκαν περισσότερα θαυμαστικά για τους αρχαίους ημών προγόνους από όσα στην «Ελληνική Νομαρχία» του ανωνύμου του Έλληνα.

Το κείμενο που αποτελεί ριζοσπαστικό υπόδειγμα, σχεδόν Ιακωβινικό²⁹, ομιλεί περί της ελευθερίας, από τους τυράννους Οθωμανούς αλλά και τους αμαθείς του Κλήρου και τους προεστούς των Ελλήνων. Η «Ελληνική Νομαρχία» κυκλοφόρησε το 1806 στην Ιταλία και αρχίζει ακριβώς με την επίκληση στους αρχαίους προγόνους. «Εσείς, ω αθάνατοι ψυχαί των ελευθέρων προγόνων μου! Ενδυναμώσατε τώρα τον ζήλον μου με τα ηρωικά σας εντάλματα, δια να εκφράσω, καθώς πρέπει, τα της ελευθερίας κάλλη εις τους απογόνους σας [...] Αντί ρητορικών φράσεων, θέλει καλλωπίσει των λόγων μου η διήγησις των θαυμαστών έργων των πάλαι Ηρώων [...].

Κορρές, Μ. Από την Πεντέλη στον Παρθενώνα, παρατίθενται στο <http://kotsanas.com/exh.php?exhibit=0801002> (ανακτήθηκε 5/4/21)

29. Ιακωβινικό: ριζοσπαστικό, επαναστατικό > **ιακωβίνος** (ιστορία) μέλος επαναστατικής πολιτικής ομάδας που είχε εγκατασταθεί στο Παρίσι σε ένα παλιό μοναστήρι των Ιακωβίνων.

Ενότητα 2: Η σχέση των Ευρωπαίων με τις αρχαιότητες

Πηγή 5

- Είδος: Επιστημονική μελέτη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αγγελική Κόκκου
- Χρόνος δημιουργίας: 2009, Β΄ Έκδοση
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκου, Α. (2009). *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τη δημιουργό: Η αρχαιολόγος Αγγελική Κόκκου παρουσιάζει το έργο όσων εργάστηκαν για την αποκάλυψη, τη διάσωση και την ανάδειξη των μνημείων από το 15ο έως και το τρίτο τέταρτο του 20ού αιώνα. Στο βιβλίο αναλύονται η κατάσταση των μνημείων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι Ευρωπαίοι περιηγητές που επισκέφθηκαν την Ελλάδα, η μέριμνα του ελληνικού κράτους για τη δημιουργία των αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων.

Στα χρόνια της Αναγέννησης που ακολούθησαν λίγο μετά την πτώση του Βυζαντίου, ενώ η Ευρώπη αντλεί από τις παρακαταθήκες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, πολύ λίγο γνωρίζει την τύχη της Ελλάδας και των κατοίκων της. [...] Από τον 17^ο αιώνα αρχίζει να εκδηλώνεται ζωνρό ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τα μνημεία της. Στα πρώτα όμως τούτα χρόνια, κίνητρο για την περιήγηση στην ελληνική γη θα γίνει περισσότερο η ελπίδα για την αποκάλυψη καλλιτεχνημάτων και πολύ λιγότερο η επιθυμία για τη γνωριμία του άγνωστου ως τότε ελληνικού χώρου. Πριν από αιώνες, Ρωμαίοι και Βυζαντινοί μετέφεραν στη Ρώμη και στην Κωνσταντινούπολη κομμάτια μοναδικά της αρχαίας ελληνικής τέχνης. Τώρα Ευρωπαίοι εστεμμένοι και πλούσιοι ευγενείς, Άγγλοι και Γάλλοι κυρίως, αναζητούν στην Ελλάδα κρυμμένους αρχαιολογικούς θησαυρούς, για να στολίσουν τα παλάτια τους και να πλουτίσουν τις συλλογές τους.

Μέσα απ' αυτό το πνεύμα της αρχαιολατρίας, που ήταν διάχυτο στην Ευρώπη στο 18^ο και τον 19^ο αιώνα, ξεπήδησε και κάτι άλλο, εξίσου σημαντικό και μεγάλο, ο Φιλελληνισμός, η αγάπη δηλαδή για τη σκλαβωμένη Ελλάδα και το ενδιαφέρον για τη λύτρωσή της. [...] Είχε όμως η αρχαιολατρία αυτή και δυσάρεστες πολλές φορές συνέπειες για τα ίδια τα μνημεία και τη χώρα που τα δημιούργησε. Οι περισσότεροι από τους ταξιδιώτες ήταν, δυστυχώς, φανατικοί συλλέκτες αρχαιοτήτων. Άλλοι πάλι πλούσιοι Ευρωπαίοι [...] όπως ο Γάλλος κόμης Choiseul-Gouffier και οι Άγγλοι λόρδοι Elgin και Aberdeen [...] έλεγαν στους απεσταλμένους τους: Πάρτε ό,τι μπορείτε, μη χάνετε καμία ευκαιρία να αρπάξετε από την Αθήνα και την περιοχή της ό,τι μπορεί να παρθεί... Μην υπολογίζετε ούτε τους νεκρούς ούτε τους ζωντανούς, έγραφε σε γράμμα του στον Fauvelo κόμης Choiseul-Gouffier. [...] Όπως έγραψε αργότερα ο Bessan, «δύο άνθρωποι, ο Έλγιν και ο Μοροζίνι έκαναν μεγαλύτερο κακό στα αθηναϊκά μνημεία απ' όσο οι βάρβαροι και ο χρόνος. Αντί να γίνει η Αθήνα το σχολείο όλων των Ευρωπαίων, έγινε ο τόπος που έσκαψαν, κατέστρεψαν και άρπαξαν αρχαία». Αλλά και πολλές άλλες αποστολές που αποσκοπούσαν σε μελέτη και αρχαιολογική έρευνα, κατέληγαν συχνά στην αρπαγή των αρχαίων που έρχονταν στο φως με τις οργανωμένες ή λαθραίες ανασκαφές.

Πηγή 6

- Είδος: ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αικατερίνη Κουμαριανού
- Χρόνος δημιουργίας: 2005
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κουμαριανού, Α. (2005). *Αθήνα, η πόλη – οι άνθρωποι, Αφηγήσεις και μαρτυρίες, 12ος-19ος αιώνας*, Αθήνα: Ποταμός
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τη δημιουργό: Η Αικατερίνη Κουμαριανού ήταν ιστορικός με πολύ πλούσιο έργο σε θέματα του Νεότερου Ελληνισμού, καθηγήτρια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Paris IV – Σορβόννη, διευθύντρια του Νεοελληνικού Ινστιτούτου του ίδιου πανεπιστημίου. Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει πρωτογενείς μαρτυρίες και κείμενα για την Αθήνα από τον 12ο ως τον 19ο αιώνα.

«Μην παραλείπετε κανένα μέσον αγαπητέ μου Fauvel (Φοβέλ), να λεηλατήσετε από την Αθήνα και τη γη της ο,τιδήποτε μπορεί να λεηλατηθεί», γράφει ο Γάλλος πρεσβευτής (σ.σ. Choiseul-Gouffier³⁰) στην εκπρόσωπό του στην Αθήνα, τον Φεβρουάριο του 1789. Μόνιμος κάτοικος των Αθηνών ο Fauvel, πρόξενος της Γαλλίας στην πόλη από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα ως την έκρηξη του πολέμου της Ανεξαρτησίας του 1821, υπήρξε για πολλά χρόνια ο κύριος διαπραγματευτής αρχαιοτήτων για τον πλουτισμό των γαλλικών βασιλικών συλλογών.

Πηγή 7

- Είδος: Οδοιπορικό-Περιηγητικό έργο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Σατωμπριάν
- Χρόνος δημιουργίας: 1806
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Chateaubriand, F.-A.-R. (1979). *Οδοιπορικό. ΗΕλλάδα του 1806. Από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ*, πρόλογος - μετάφραση Καραντώνη, Α., Αθήνα, σ. 120.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Φρανσουά-Ωγκύστ-Ρενέ, υποκόμης ντε Σατωμπριάν (*François-Auguste-René, vicomte de Chateaubriand*, σε εξελληνισμένη μορφή Σατωβριάνδος, 1768-1848), ήταν Γάλλος συγγραφέας, πολιτικός και Φιλέλληνας. Θεωρείται ιδρυτής του γαλλικού ρομαντισμού, ένα από τα μεγάλα ονόματα της γαλλικής λογοτεχνίας. Ήταν μοναρχικός των άκρων αλλά και οπαδός της ελευθερίας του τύπου και ο υπερασπιστής της Ελληνικής Επανάστασης που κατηγορήθηκε από τη συντηρητική παράταξη γιατί με τα έργα του προκαλούσε επαναστατικές ανησυχίες στη νεολαία. Ήταν ένας αντιδραστικός που ενέπνευσε τον Μπάιρον και τον Ουγκό. Ο ίδιος είχε δηλώσει: «Είμαι δημοκρατικός εκ φύσεως, μοναρχικός εξ αιτίας της λογικής και βουρβωνικός για λόγους τιμής».

30. Ο Choiseul-Gouffier, που προτρέπει σε αρπαγή αρχαιοτήτων, στη συνέχεια έγραψε βιβλίο για τις ομορφιές της Ελλάδας, ένα είδος πρώιμου ταξιδιωτικού οδηγού.

Στο *Οδοιπορικό* του³¹ ο Σατωμπριάν, που πίστευε ότι η **Γαλλία** ήταν «η πρωτότοκος θυγάτηρ της Ελλάδος κατά τε την ανδρείαν, την ευφυϊαν και τας τέχνας», έψαξε, αλλά δε βρήκε την αρχαία Ελλάδα («"Λεωνίδα" έκραξα...αλλ' ουδέν των ερειπίων επανέλαβε το μέγα τούτο όνομα» - οι μεταφράσεις του Εμμανουήλ Ροΐδη). Τους νέους Έλληνες δεν τους καλογνώρισε, αλλά εκφράζει την αισιοδοξία του για το μέλλον τους βασιζόμενος στο λαμπρό παρελθόν τους αλλά και τους φόβους του για τις συνέπειες της δουλείας. Όταν άρχισε η Ελληνική Επανάσταση, συνδέθηκε με τις φιλελληνικές εταιρείες και σε νέα έκδοση του *Οδοιπορικού* προέταξε το *Υπόμνημα περί Ελλάδος*, όπου υποστήριζε από νομικής, ιστορικής και ηθικής απόψεως τα δίκαια της Ελλάδος³².

Κατεβαίνοντας από την Ακρόπολη,
πήρα μαζί μου ένα κομμάτι μάρμαρο από τον Παρθενώνα,
όπως είχα μαζέψει κι ένα μικρό κομματάκι πέτρας από τον τάφο του
Αγαμέμνονα.
Κι από τότε, κάτι αφαιρώ από τα μνημεία που είδα, έτσι για ενθύμηση.
Βέβαια, δεν είναι τόσο ωραία σαν κι αυτά που άρπαξαν
ο κ. Ντε Σουαζέλ και ο λόρδος Ελγίνος, όμως εμένα μου φτάνουν.

Πηγή 8

- Είδος: Επιστημονικός Κατάλογος Επετειακής έκθεσης Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μ. Λαγογιάννη-Γεωργαράκου, Θ. Κουτσογιάννης
Χρόνος δημιουργίας: 2019
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Λαγογιάννη-Γεωργαράκου, Μ., Κουτσογιάννης, Θ. (2019). Εισαγωγή: Δί' αυτά πολεμήσαμεν... Αρχαιότητες και Ελληνική Επανάσταση, στο Λαγογιάννη-Γεωργαράκου, Μ., Κουτσογιάννης, Θ. (επιμ.), Κατάλογος Έκθεσης ΕΑΜ, Αθήνα: ΤΑΠΑ, σ. 38.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Η Μ. Λαγογιάννη-Γεωργαράκου είναι αρχαιολόγος, διευθύντρια ΕΑΜ και ο Θ. Κουτσογιάννης είναι Δρ. Ιστορίας της Τέχνης, Έφορος της Συλλογής Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων.

31. Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris, en allant par la Grèce trevenant par l'Égypte, la Barbarie et l'Espagne (Οδοιπορικό από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ και από την Ιερουσαλήμ στο Παρίσι, κατά τη μετάβαση μέσω Ελλάδος και κατά την επιστροφή μέσω Αιγύπτου, Μπαρμπαριάς και Ισπανίας, 1811).
Ελληνικές μεταφράσεις: *Οδοιπορικό από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ*: Εμμανουήλ Ροΐδης, 1860 (φωτοτυπική επανέκδοση που περιλαμβάνει και το *Υπόμνημα περί Ελλάδος*, «Αφοι Τολίδη», 1979). Αντρέας Καραντώνης (τα περί Ελλάδος και Μικράς Ασίας, «Δωδώνη», 1979).

32. https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CF%81%CE%B1%CE%BD%CF%83%CE%BF%CF%85%CE%AC-%CE%A1%CE%B5%CE%BD%CF%AD_%CE%BD%CF%84%CE%B5_%CE%A3%CE%B1%CF%84%CF%89%CE%BC%CF%80%CF%81%CE%B9%CE%AC%CE%BD (ανακτήθηκε 27/1/2021).

Οι ξένοι περιηγητές εκφράζονται συνήθως αρνητικά για τους Έλληνες και τη σχέση τους με τις Αρχαιότητες, καθώς τους καταλογίζουν άγνοια, δεισιδαιμονία, αδιαφορία και μερικές φορές καταστροφή. Ωστόσο, καταγεγραμμένες περιπτώσεις βανδαλισμού αρχαίων μνημείων από Έλληνες δεν παραδίδονται, ενώ η επαναχρησιμοποίηση αρχαιοτήτων, κυρίως λίθινων μελών, σε εκκλησίες και οικίες, πέρα από την πρακτική πλευρά, υποκρύπτει και ένα είδος σεβασμού. Οι αρχαιότητες για πολλούς Έλληνες έκρυβαν μεταφυσικές ιδιότητες και για τον λόγο αυτό αποκτούσαν αρκετές φορές αποτροπαϊκό¹ ή λατρευτικό χαρακτήρα. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις, όταν ξένοι περιηγητές αποπειρώνται να αποσπάσουν αρχαία, οι ντόπιοι προβάλλουν αντιστάσεις, θεωρώντας ότι θα επέλθει κακοτυχία στην περιοχή.

Βλ. και Τσούλη, Χ. (2019). Η στάση των Ελλήνων απέναντι στις αρχαιότητες την τελευταία προεπαναστατική εικοσαετία και στη διάρκεια του Επαναστατικού Αγώνα: μαρτυρίες περιηγητών και αρχειακές πηγές, στο Λαγογιάννη-Γεωργαράκου, Μ., Κουτσογιάννης, Θ. (επιμ.), Δι' αὐτὰ πολεμήσαμεν: Αρχαιότητες και Ελληνική Επανάσταση, Κατάλογος Έκθεσης ΕΑΜ, Αθήνα: ΤΑΠΑ

Σ.Σ. Περισσότερα για τη δράση των «Φιλελλήνων» θα βρείτε στην αντίστοιχη ενότητα.

Ενότητα 3: Οι Οθωμανοί και η σχέση τους με τις αρχαιότητες της Αθήνας -

Πηγή 9

- Είδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου
- Χρόνος δημιουργίας: 1896
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Καμπούρογλου, Δ. Γ. (1896). *Ιστορία των Αθηναίων: Τουρκοκρατία: Περίοδος πρώτη, 1458-1687*, τόμος Γ', Αθήνα: Εκ των καταστημάτων Σπ. Κουσουλίνου, Τυπογραφείου/Βιβλιοπωλείου, σ. 118-119. <https://anemi.lib.uoc.gr/> (ανακτήθηκε 10/1/2021)
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Δημήτρης Καμπούρογλου ήταν δικηγόρος και ιστοριοδίφης. Το 1882 υπήρξε ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος και αργότερα εργάστηκε για την Αρχαιολογική Υπηρεσία και την Εθνική Βιβλιοθήκη, στην οποία διετέλεσε και διευθυντής. Το 1927 έγινε το πρώτο διά εκλογής μέλος της Ακαδημίας των Αθηνών και την περίοδο 1934-1935 χρημάτισε Πρόεδρος της Ακαδημίας. Στο τρίτομο αυτό έργο του ασχολείται με την ιστορία της πόλης των Αθηνών. Στον τρίτο τόμο ειδικά αναφέρεται στην οικογενειακή και κοινωνική ζωή της πόλης κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, στα τουρκικά κτίρια εντός πόλης και εντός και περί Ακροπόλεως, ενώ καταγράφει τα ήθη, τα έθιμα και την καθημερινή ζωή

Τούρκων και Ελλήνων. Στο πλαίσιο αυτό αναφέρει και το πώς οι Τούρκοι προστάτευαν τα αρχαία μνημεία.

(σ. 118/122)

118 **ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ**

Διὰ τὰ ἔργα τῆς ἐλληνικῆς τέχνης βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν οὔτε φυσικόν νὰ ἐνδιαφέρωνται οἱ Τοῦρκοι. Ἐν τούτοις πολὺ μικρὸν μέρος τῆς καταστροφῆς τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Ἀθηνῶν ἀνήκει εἰς αὐτούς.

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ 119

Πολλὰκις ἀληθῶς ἐθρυσαν ἀγάλματα, ὅπως ἀνιέρωσι τὰ ἐν αὐτοῖς καὶ ἰδίως τὸν ἐν ταῖς κεφαλαῖς αὐτῶν κεκρυμμένον θησαυρόν, οὐδὲ ἠδύναντο νὰ ἐξηγήσωσιν ἄλλως τὸν πρὸς αὐτὰ ἔρωτα τῶν ἔθνων, εἰμὴ διὰ τῆς πεποιθήσεως ὅτι κἄτι πολύτιμον ἐκρυπτον ἐν ἑαυτοῖς. Σπονδύλους τινὰς κίωνων παρερριμμένων ἐχρησιμοποιοῦν, τρυπῶντες αὐτούς, εἰς στόμια φρεάτων, διάφρα συντρίμματα ἐπίσης εἰς οἰκοδομὰς κτίρια ὅμως σφζόμενα ἀκέραια δὲν παρέδρακτον, τὰ ἐσέβοντο μάλιστα, ὡς παλαιὰ, ὡς στοιχειωμένα. Ἰδίως φόβον ἐνεποιῶν αὐτοῖς αἱ διάφοροι στηλαὶ (ἢ μαρμαροκολῶνες) ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐπίστευον—ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνας—ὅτι ἦσαν τεθαμμένοι αἱ διάφοροι ἐπιδημικαὶ νόσοι.

Ὡς δὲ καὶ ἀλλοχρῶ ἰθαμμοσιεύσαμεν (Ἐσθδράμας Β'. 278), ὁσάκις Βοεβόδας ἢ τις τῶν Ἀγαδῶν κατίστρεφεν ἀρχαιότητα, τὸ τουρκικὸν πλῆθος ἐξεμαίνετο ἐναντίον του. Ὅτε ὁ Βοεβόδας Τοισταράκης π. χ. τῷ 1759 ἠκοδόμησε τὸ Τζαμί τοῦ Κάτω Παζαριοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο κατέρριψε στύλον τινὰ τοῦ Ὀλυμπείου, ὅπως τὸν μεταποιήσῃ εἰς ἀσβεστον, δυσκόλως ἠδυνήθη νὰ κατευάσῃ τὴν κυρωθεῖσαν ἀγανακτικὴν τῶν ὁμοφύλων του. Εἰς τὸ ἀνοσιούργημα δὲ τοῦτο ἀπεδόθη μᾶλλον ἢ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπισκήψασα πατωλῆς, ἢ εἰς τὸν ἐκ Κρήτης μετεναγκόντα ταύτην Ἀλμπάν Πασῶν, προσορμισθέντα εἰς Δράκον (Πειραιᾶ) ἐνεκα ἐναντίων ἀνέμων.

Ἴσως δὲ οὐδ' εἰς αὐτὸν τὸν τερατώδη Χατζῆ Ἀλῆν ἀκόπιν θὰ ἐπέτρεπον νὰ κρημνίσῃ τὸν παρὰ τὸν Ἰλισσὸν κομψότατον Ἰωνικὸν ναύσκον, ἂν δὲν ἐπρόκειτο περὶ ταχίστης καὶ ἐπαιγούσης τειχίσεως τῆς πόλεως, ἀπειλουμένης ὑπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τουρκαλιβανῶν.

Τὸ κάστρον ἰδίως, ὅπερ ἦτο ἡ ἔδρα τῆς ἐξουσίας των, ἦτο ἡ στρατιωτικὴ τιμὴ των· ὅπως ἀρχιρέση τις ἀντικείμενον ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως ἔπρεπε νὰ ἔχη ἰσχυρὰ μέσα, νὰ δύναται μᾶλλον νὰ διατάσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ καὶ ἰδίως τὸν φρούραρχον, πλουσιοπαρόχως φυσικὰ πρὸς τοῦτοις δωροδοκηθέντα.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἐνῶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀπηγορεύετο ἡ εἰσοδος εἰς βασιλίδες, εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως ἐπετρέποντο θρησκευτικαὶ ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις τῶν χριστιανῶν· οὐδέποτε ἔσθυσε, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὸ καντήλι τῆς ὑπὲρ τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου Παναγίας τῆς Χρυσοσπηλιώτισσας.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ νόμου αὐτῶν, τοῦ νὰ μὴ δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας τόπος, ὅθεν δὲν δύνα-

120

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ται νὰ διέλθῃ τὸ ἄροτρον, εἶχε σώσῃ τοὺς λόφους καὶ τὰ ὄψωματα ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, ἣν ὑφίστανται τώρα. Τοῦτο δ' ἐτηρήθη μέχρι ἐσχάτων. Κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Πρέσβυς τῆς Αὐστρίας καὶ ἱστορικός Πρόξενος· Ὅστιν ἠγόρασε παρ' Ὀθωμανῶν τὴν «Πύλα μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς», παρουσίασε δὲ τοὺς τίτλους του, ὅπως ἀναγνωρισθῶσιν ὑπὸ τῆς μικτῆς ἐπιτροπῆς.

Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἐπίτροποι εἶπον:

«Τὰ χωράφια δύνασαι νὰ λάβῃς, τὸν βράχον ὅμως ὄχι! . . . διότι εἶναι ἀναιδέκτος ἰδιωτικῆς κτήσεως».

Καὶ ὁ πρεσβευτὴς ἐπειδὴ ἠγόρασε τὰ χωράφια διὰ τὸν βράχον καὶ οὐχὶ τὸν βράχον διὰ τὰ χωράφια, ἐγκατέλιπε τὰ πάντα...

Ἡ δυσχέρεια πρὸς τοῦτοις, μεθ' ἧς εἶδιδετο ἄδεια πρὸς ἐπισκευὴν ἐκκλησίας, εἶχε σώσῃ τὰ βυζαντινὰ οἰκοδομήματα ἀπὸ τῶν παραμορφώσεων, ἅς ὑφίστανται μέχρι τοῦ νῦν.

Πολλάκις οἱ Τούρκοι συνέπραξαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀποκομπὴν Βοσβόδα κακοῦ· ὅταν ὅμως οὗτος κατάρθῃ νὰ προσεταιρισθῇ ὁμάδα Τούρκων τοῦ τόπου, τότε ἀληθῶς ἐδυστύχει ἡ πόλις.

Ἐν γένει οἱ Τούρκοι τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν ἀγαθοὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς φεβερὸς Τούρκους τῆς Εὐβοίας.

Πολλάκις οἱ Τούρκοι τῶν Ἀθηνῶν ἐπῆλθον ἀρωγοὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἔργα δὲ κοινωφελῆ ἰδίᾳ δαπάνῃ κατασκεύασαν, ἰδίως ὄψωγα καὶ κρήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠσθάνοντο πάντοτε βαρὺν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας. Ὑπήρχον ὅμως καὶ τινες, ἰδίως ἐκ τῶν ὑπαλλήλων, ἀληθῶς χριστιανομάχοι. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας κατὰ τρόπον ὄντως ἀξιοσημείωτον, ὅς ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ, προκειμένου περὶ τῆς παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Λαυμαρδιαρῆ, ἐσημειώσαμεν. Ἡ

Πηγή 10

- Είδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Φερδινάνδος Γρηγορόβιος
- Χρόνος δημιουργίας: 1904
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Γρηγορόβιος, Φ. (1904). *Ιστορία της πόλεως των Αθηνών κατά τους μέσους αιώνες*, τόμος Β', μτφ. Λάμπρου, Σ. Αθήνα: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, όπως έχει αποτυπωθεί στη Β' έκδοση (2013). Αθήνα: Πελεκάνος. <https://books.google.gr/> (ανακτήθηκε 11/9/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Φερδινάνδος Γρηγορόβιος ήταν Γερμανός συγγραφέας και ιστορικός. Παράλληλα με την εντατική ενασχόλησή του με τη μεσαιωνική ιστορία της Ρώμης, περιηγείται σε Ελλάδα και Μικρά Ασία. Στο τρίτομο αυτό έργο του αναφέρεται στην Αθήνα ως λίκνο πολιτισμού και στο συγκεκριμένο απόσπασμα μιλάει για την προστασία των μνημείων της Αθήνας από τους Τούρκους.

Οί Τούρκοι φείδονται τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων

437

διατελοῦντας. τὴν ἐνότητα καὶ κατέστησε δυνατὴν τὴν μεταγενεστέρα ἀυτῶν ἀναγέννησιν ὡς ἔθλους.

Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον οἱ νέοι Ἕλληνες ιστοριογράφοι ἀνιστοροῦσι τὰ τῆς τουρκοκρατίας μετὰ μίσους ἐλάσσονος ἢ τὰ κατὰ τὴν λατινοκρατίαν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Λατίνοι, ὄντες συγγενεὶς τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν φυλὴν, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν παιδείαν, εἶχον παρέμβει εἰς τὸν βίον τῆς κοινωνίας αὐτῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακωλύοντες καὶ καταστρέφοντες, οἱ ξένοι Ἀσιάται εἶχον ἐπαγάγει εἰς τοὺς Ἕλληνας μόνον τὴν συμφορὰν τὴν ἐπιβαλλομένην εἰς λαοὺς ἀπλοῦς καὶ ἀφρούρους, τὴν διὰ τοῦ ξίφους ὑποδούλωσιν. Καὶ ἂν μὲν οἱ Ὀθωμανοὶ ἤθελον δημιουργήσαι ἐν Ἑλλάδι μνημεῖα ἰδιορρύθμου ἀνατολικῆς τέχνης, καθ' ἃ οἱ Ἄραβες ἐν Ἰσπανίᾳ, ἤθελον καταστήσαι τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος πλουσιωτέραν διὰ τῆς προσθήκης τῆς θελκτικῆς εἰκόνας νέου πολιτισμοῦ, καὶ ἢ ἐν αὐτῇ τουρκοκρατίᾳ ἤθελε προκαλέσει συμπαθεῖς περιγραφάς, οἷας εὔρεν ἢ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ ἀρχὴ τῶν Μαύρων. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι, ἅτε ὄντες λαὸς ἐστερημένος πνευματικῶν προσόντων καὶ ἀνεπίδεκτος πάσης ἀνωτέρας ἀναπτύξεως, δὲν ἀφῆκαν ἐν Ἑλλάδι ἄλλας ἀναμνήσεις πλὴν τῶν τῆς δουλείας, ἢ ἐπιεικεστάτη γνώμη περὶ αὐτῶν ὡς δεσποτῶν τῆς Ἑλλάδος, μόνον ὑπὸ περιορισμένην καὶ ἀρνητικὴν ἔννοιαν, δύναται περίπου νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν περὶ τῶν Γόθων ἐν Ἰταλίᾳ ἔκφρασιν τοῦ Κασσιοδώρου².

Ἐνὸς δ' ἐγκωμίου ἄξιον ἀνεδείχθησαν οἱ τε Τούρκοι καὶ οἱ Φράγκοι ἐν Ἀθήναις, ὅτι ἐφείσθησαν τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος. Αἱ ἐν τῇ πόλει βίαιαι αὐτῶν μεταβολαὶ περιορίσθησαν

μόνον εις τὴν μεταποίησιν τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι ἐκκλησίας εἰς τζαμίον, εἰς τὴν κτίσιν προμαχώνων τῆς Ἀκροπόλεως, ὧν χάριν ἐθυσιάσθη τῷ 1687 ὁ ναὸς τῆς Νίκης¹, καὶ εἰς τὴν περιτέχισιν

¹ Κατὰ τὸ τοῦ Κασσιωδόρου Gothorum laus est civilitas custodita δυναμέθα νὰ ἐπαναλάβωμεν Turcorum laus est Graecitas custodita.

² Τῷ 1835 κατηραφίσθη ὁ τουρκικὸς ἐκαίνος προμαχῶν, καὶ ὁ ναὸς τῆς Νίκης ἀνε-

τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ βοεβόδα Χασεκῆ τῷ 1778, ἧς ἐνεκεν ἐπῆλθεν ἡ κατεδάφισις ἀρχαίων τινῶν μνημείων, οἷα ὁ πυλὼν τοῦ ὀδραγωγείου τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἡ γέφυρα τοῦ Ἰλιτσσοῦ. Πρῶτερον δὲ δὲν εἶχον αἱ Ἀθηναὶ περίβολον τειχῶν, καὶ οἱ περιηγηταὶ Wheeler καὶ Spon δὲν εὔρον τοιοῦτον.

Ἦδη δὲ ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀναλάβει τὴν προστασίαν τῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν ἐξ ἰδίας συναισθήσεως ὄχι μὲν τῆς ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τῆς ὠραίας ἀρχιτεκτονικῆς. Καὶ τὸ μὲν αἶσθημα τοῦτο δὲν δυναμέθα νὰ προυποθέσωμεν παρὰ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ, οἵτινες οὐδέποτε ἔπεσκέφθησαν τὴν περίλαμπρον πόλιν καὶ μόλις που εἶχον γνῶσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Ἀλλ' οὐχ ἤττον τὰ μνημεῖα αὐτῆς ἐσώθησαν ἐνεκεν ἄλλων λόγων. Οὐδεμίαν μὲν οἱ Ὄθωμανίδαι Τοῦρκοι τῶν Ἀθηνῶν, ἅτε ὄντες βάρβαροι, εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ οὐδεμίαν αἰσθησὶν τῶν μνημείων τῆς εὐγενεστάτης τῆς ἀνθρωπότητος ἄνθη· ἀλλ' ἡ καλλονὴ τῶν ἐπιπερισσῶν ναῶν καὶ ἐρειπίων ἠνάγκαζεν ὅπωςδῆποτε καὶ αὐτοὺς εἰς εὐλάβειαν καὶ συμπάθειαν. Οὕτε δ' οἱ ὀλιγάριθμοι Μωαμεθανοὶ τῆς πόλεως οἰκήτορες, οὔτε οἱ ταχέως ἀλλαττόμενοι ἀγάδες ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσι τὴν ἀνάγκην τῆς κτίσεως νέων μεγάλων οἰκοδομῶν καὶ νὰ ποιήσωσι χάριν αὐτῶν χρῆσιν τοῦ ὑλικοῦ τῶν ἀρχαίων κτιρίων, ἀφ' οὗ μάλιστα οὐδὲ περὶ αὐτῆς τῆς βελτιώσεως τοῦ κατ' αὐτοὺς ἀστικοῦ βίου ἐμερίμνησαν σοβαρῶς. Ὁ Λαμαρτίνος εἶπεν· «Οἱ Τοῦρκοι ἐν Ἑλλάδι οὐδὲν κατέστρεψαν, οὐδὲν ἀνέκτισαν, οὐδὲν ἀποδόμησαν». Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο, ὅπερ ὑπῆρξε σωτήριον εἰς τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, δύναται νὰ ἐξηγηθῆ κυρίως ἐκ τῆς

φυσικῆς ἀπάθειας τῶν Τούρκων, δι' ἧς διακρίνονται οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ δὲ Λιναῖος παρείδε τὴν ἀπάθειαν ταύτην μεταξὺ τῶν γνωρισμάτων τῶν Ἀσιατῶν τῶν Τούρκων ἢ συμ-

πτίση καὶ πάλιν αἰσίως ἐκ τῶν τεμαχίων αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Ross καὶ τοῦ Schaubert.

Πηγή 11

- Είδος: Επιστημονική μελέτη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αγγελική Κόκκου
- Χρόνος δημιουργίας: 2009, Β' Έκδοση
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκου, Α. (2009). *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τη δημιουργό: Η αρχαιολόγος Αγγελική Κόκκου παρουσιάζει το έργο όσων εργάστηκαν για την αποκάλυψη, τη διάσωση και την ανάδειξη των μνημείων από το 15ο έως και το τρίτο τέταρτο του 20ού αιώνα. Στο βιβλίο αναλύονται η κατάσταση των μνημείων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι Ευρωπαίοι περιηγητές που επισκέφθηκαν την Ελλάδα, η μέριμνα του ελληνικού κράτους για τη δημιουργία των αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων.

Όσο για την στάση των Τούρκων σαν κατακτητών απέναντι στα αρχαία μνημεία, ήταν κατά καιρούς διάφορη, ανάλογα με τις ανάγκες και τα συμφέροντά τους. Γενικά μπορούμε να δεχτούμε ότι με αδιαφορία αντιμετώπισαν τα αρχαία μνημεία. Δεν ενδιαφέρθηκαν για τη διάσωσή τους, αλλά ούτε και συστηματικά τα κατέστρεψαν. Εκμεταλλεύτηκαν πάντως την αρχαιολατρία της Ευρώπης του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα και με πλούσια ανταλλάγματα παραχωρούσαν στους ξένους διπλωμάτες φερμάνια που επέτρεπαν την ανασκαφή και τη συγκέντρωση αρχαιοτήτων ή πασάδες πουλούσαν ή δώριζαν ευρήματα από την επικράτειά τους στους «φιλόαρχαιους ταξιδιώτες». Αξίζει να σημειώσουμε ότι, ύστερα από τη σύληση των γλυπτών της Ακρόπολης, η Τουρκική κυβέρνηση απαγόρευσε την εξαγωγή των αρχαίων, [...] Η διάταξη αυτή, [...] δεν ίσχυσε δυστυχώς ποτέ. Οι Τούρκοι [...] θαύμαζαν τα αρχαία μνημεία και πίστευαν, από πρόληψη ή δεισιδαιμονία, ότι η καταστροφή τους θα έφερνε μεγάλες συμφορές στον τόπο. Αυτό δεν τους εμπόδιζε, φυσικά να κατακομματιάζουν τα λευκά μάρμαρα, για να τα κάνουν ασβέστη [...]. Πολλές φορές κατέστρεψαν επίσης συστηματικά τα αρχαία μνημεία, κυρίως στη διάρκεια πολεμικών επιχειρήσεων ή όταν χρειαζόνταν τις πέτρες για την οικοδομή δικών τους κτισμάτων.

Ενότητα 4: Ο πόλεμος και οι συνέπειές του στον πολιτισμό

Πηγή 12

- Είδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Κυριάκος Σιμόπουλος
- Χρόνος δημιουργίας: 2003 (1η έκδοση 1993)
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Σιμόπουλος, Κ. (2003). *Η λεηλασία και καταστροφή των ελληνικών αρχαιοτήτων*, Αθήνα: Στάχυ.
<https://iknowgr.wordpress.com/2012/12/08/> (ανακτήθηκε 20/1/2021) & <http://hellenicpantheon.gr/Simopoulos.htm> (ανακτήθηκε 27/1/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Κυριάκος Σιμόπουλος ήταν δημοσιογράφος και ιστοριοδίφης. Στο απόσπασμα αναφέρονται οι φθορές που έχει υποστεί η Ακρόπολη από τον Μοροζίνι, τους Έλληνες και τους Τούρκους κατά τη διάρκεια των πολιορκιών της.

Το τραγικότερο θύμα των πολέμων και των κάθε λογής επιδρομών υπήρξαν τα κλασσικά μνημεία και έργα τέχνης και κυρίως η Ακρόπολη. Στον τρίτο αιώνα μ.Χ., κατά την εισβολή των Γότθων και Ερούλων (το 267) στην Ελλάδα, αφανίσθηκαν πολλά αρχαία κτίρια και καλλιτεχνήματα. Το 1458, πέντε χρόνια μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, η φραγκοκρατούμενη Ακρόπολη πολιορκείται επί μια διετία από δυνάμεις του Ομάρ Πασά. Και κατά τον Γερμανό ιστορικό Γρηγορόβιο «υπέστη άπαντα τα δεινά της υπό των βαρβάρων κατακτήσεως επειδή η καρτερική άμυνα εξήγειρε την μανίαν των γενιτσάρων».

1. Η ανατίναξη του Παρθενώνα από τον Μοροζίνι 1687, κατά τον Β΄ Τουρκοβενετικό πόλεμο και την πολιορκία του Κάστρου της Ακρόπολης από τους Βενετούς – Χρήση μνημείων Ακρόπολης ως αποθήκης πυρομαχικών από του Οθωμανούς.

Ο Παρθενών, το θαυμαστότερο αρχαίο μνημείο, θα παραμείνει ακέραιο επί 21 περίπου αιώνες. Αλλά στις 26 Σεπτεμβρίου 1687, κατά την πολιορκία των οχυρωμένων στην Ακρόπολη Τούρκων από τους μισθοφόρους των Βενετών –με αρχιστράτηγο τον Μοροζίνι– βλήμα πυροβόλου διατρυπά τη στέγη του ναού όπου είχαν εναποθηκεύσει μεγάλες ποσότητες πυρομαχικών. Ο ναός καταρρέει.

Μηχανικοί του στρατού είχαν διανοίξει υπονόμους για την ανατίναξη του βράχου και την ισοπέδωση των τειχών και των μνημείων. Τη λύση όμως έδωσε το κανόνι. Προηγουμένως είχε ανατιναχθεί ένα τμήμα των Προπυλαίων όπου επίσης υπήρχε αποθήκη πυρίτιδος. Δεν ήταν τυχαία η καταστροφή του Παρθενώνος. Ένας Τούρκος λιποτάκτης έδωσε στον Μοροζίνι την πληροφορία ότι ο ναός ήταν κατάμεστος από εκρηκτικές ύλες. Προτίμησαν οι Οθωμανοί αυτόν τον χώρο για τα πυρομαχικά γιατί, όπως γράφει ο μισθοφόρος Γερμανός αξιωματικός Sobjevolski, πίστευαν ότι οι

Ευρωπαίοι πολιορκητές θα απέφευγαν «από σεβασμό» να πλήξουν το αρχαίο μνημείο. Ακριβώς γι' αυτό οι Τούρκοι αξιωματούχοι είχαν καταφύγει στον ναό για προστασία και ασφάλεια.

Αμέσως μετά την έκρηξη κατέρρευσαν, μαζί με τη στέγη, έξι κίονες της νότιας πλευράς, οχτώ της βόρειας ενώ στην ανατολική απέμεινε μόνο ένας. Κατέπεσαν επίσης τα τρία πέμπτα των αναγλύφων της ζωφόρου. Οι κίονες παρέσυραν τα επιστύλια, τις μετόπες και τα τρίγλυφα. Ξέσπασε και πυρκαγιά που κράτησε 24 ώρες και ολοκλήρωσε την καταστροφή. Ο Μοροζίνι είχε αποφασίσει, μετά τη «νίκη» του, να συνεχίσει τις προσπάθειες για την ανατίναξη της Ακρόπολης με υπόγειες στοές ώστε να αχρηστευθεί εντελώς το φρούριο. Αλλά δεν είχε χρόνο – έπρεπε να κινηθεί το στράτευμα κατά του Ευρίπου – και έλειπαν τα αναγκαία τεχνικά μέσα.

2. Έκθεση Αρχαιολογικής Εταιρείας (21 Μαΐου 1842) για καταστροφή Μοροζίνι

Σύμφωνα με έκθεση της Αρχαιολογικής Εταιρείας (21 Μαΐου 1842) η βόμβα «ανήψε την πυρίτιδα και τρομερά έκρηξις εκλόνησε το αρχαίον οικοδόμημα μέχρι των θεμελίων αυτού και αμφότεραι οι πλευραί του, τοίχοι και στήλαι, κατέπεσαν και τα πλείστα των αναγλύφων της τε ζωφόρου και των μετοπών και αετωμάτων κατεκρημνίσθησαν και ετάφησαν υπό σωρόν ερειπίων». (Πρακτικά της ΣΤ' γενικής συνεδριάσεως της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, τη 12η Μαΐου 1846, σ. 146 κ.ε. Η αυτόπτης της καταστροφής Anna Akerhjelm, συνοδός της συζύγου του Otto Kunigsmark, διοικητή της πολιορκίας, έγραφε στο ημερολόγιό της «Ο κόσμος δεν θα ξαναδημιουργήσει τέτοιο αριστούργημα» [Diary and Letters]).

3. Οι καταστροφές κατά τις δύο πολιορκίες της Ακρόπολης – η πρώτη το 1822 από τους Έλληνες, η δεύτερη το 1826 από τους Οθωμανούς

Νέες συμφορές θα υποστούν τα αθηναϊκά μνημεία κατά τον πόλεμο της Ανεξαρτησίας. Στις δύο πολιορκίες της Ακρόπολης –η πρώτη το 1822 από τους Έλληνες, η δεύτερη το 1826 από τους Τούρκους– οι εμπόλεμοι συναγωνίζονται, με τους βομβαρδισμούς, στον αφανισμό των σεπτών λειψάνων της αρχαιότητας.

3.α. 1822. Πρώτη πολιορκία: Οι επαναστατημένοι Έλληνες πολιορκούν την Ακρόπολη, όπου μέσα έχουν καταφύγει οι Οθωμανοί

Μετά την επανάσταση των Αθηναίων οι Τούρκοι κατέφυγαν στην Ακρόπολη όπου δέχονταν καταγισμό βομβών. Κανόνια από το λόφο του Φιλοπάππου, τον Άρειο Πάγο, το Θησείο και την Πύλη του Ανδριανού εξαπέλυαν κατά του φρουρίου χιλιάδες «τόπια» γκρεμίζοντας ή τραυματίζοντας τα μνημεία. Ο πόλεμος δεν αφήνει περιθώρια για πολιτιστικούς συναισθηματισμούς. Ο κίνδυνος ζωής, η ανάγκη, το μίσος, η οργή, η αυτοπροστασία εξαγριώνουν, τυφλώνουν, αποθηριώνουν. Τα μνημεία που κατακρημνίζονται, τα έργα τέχνης που θρυμματίζονται δεν προκαλούν

ηθικές αναστολές. Η καταστροφή του αντιπάλου με όλα τα μέσα, η σωτηρία των μαχητών που απειλούνται με θάνατο κυριαρχούν σε κάθε πολεμική σύγκρουση.

Η επαναστατική κυβέρνηση έστειλε στην Αθήνα (Μάρτιος 1822) ομάδα ξένων εθελοντών με επικεφαλής τον Γάλλο συνταγματάρχη του πυροβολικού Olivier Voutier για τον συντονισμό του βομβαρδισμού. Ο υπουργός του Πολέμου Ιω. Κωλέττης, σε έγγραφό του προς τον διοικητή της αποστολής, τον καλεί με υποκρισία, ελαφρότητα και αναίδεια να φροντίσει ώστε οι μπάλες των κανονιών να μη βλάψουν τα μνημεία «και κυρίως τον Παρθενώνα»! Και προσθέτει: «Συνιστούμε στην αγάπη σας προς το ωραίο τα αριστουργήματα των προγόνων μας». Ωσάν να ήταν δυνατόν η χάλαζα των βομβών που έπεφτε νυχθημερόν σε ένα τόσο μικρό εμβαδόν κατάμεστο από αρχαιότητες να στοχεύει αποκλειστικά και με ακρίβεια τις κεφαλές των Τούρκων. Ανέξοδη επίδειξη ψευδοαρχαιολατρίας ενός εξαχρειωμένου πολιτικού – πρώην έμπιστου του Αλή πασά.

Και ιδού το αποτέλεσμα. Η πυροβολαρχία του Voutier κατέστρεφε τα μνημεία χωρίς να βλάπτει τους Τούρκους. Οι απώλειές τους κατά τη διάρκεια της πολιορκίας ήταν μια γριά Αράπισσα σκλάβα. Ποιος αναλογιζόταν τον Παρθενώνα σε ώρα εξοντωτικού πολέμου; Οι Αθηναίοι που έβλεπαν τη φθορά των αρχαιοτήτων από τα ελληνικά κανόνια έλεγαν στον Γάλλο αξιωματικό: «Στην ανάγκη θα θυσιάσουμε τα μνημεία των προγόνων για να πετύχουμε την ελευθερία που θα αναστήσει τους Καλλικράτες μας». Οι πολιορκημένοι Τούρκοι γκρεμίζαν τους κίονες των ναών και κυλούσαν τους σπονδύλους από το τείχος πάνω στα ελληνικά οχυρώματα. Οι Έλληνες έσκαβαν λαγούμια, τα γέμιζαν με μπαρούτη και προκαλούσαν σεισμικές εκρήξεις. Οι Τούρκοι θρυμμάτιζαν τα μάρμαρα των αρχαίων ναών, αφαιρούσαν τους γόμφους, τον συνδετικό μόλυβδο, και τον έλιωναν για την κατασκευή βλημάτων. Οι Έλληνες πολιορκητές κατέστρεφαν τα αρχαία υδραγωγεία για τον ίδιο σκοπό.

Πονούσαν οι Έλληνες αγωνιστές για την κατερείπωση των μνημείων από τους βομβαρδισμούς. Αποτελούν όμως γελοίο και χονδροειδές μυθολογήματα τα περί προσφοράς στους πολιορκημένους Τούρκους 4000 οκάδων μολυβιού για να παρασκευάσουν βόλια και να μη γκρεμίζουν και κατασυντρίβουν τους κίονες! Αυτό το ψεύδος αναφέρεται συχνά σε εθνικούς πανηγυρικούς και σε σχολικά βιβλία. (Και ο Κωλέττης, ο «λάτρης» των αρχαιοτήτων; Στις 4 Απριλίου 1822 εκφράζει με επιστολή στον Voutier την ευαρέσκειά του για την ολέθρια δράση του πυροβολικού. «Παρά τις βόμβες με τις οποίες τους κεραυνοβολείτε – τους αρχαίους ναούς, όχι τους Τούρκους! – οι εχθροί δεν δέχονται να συνθηκολογήσουν. Ελπίζουμε ωστόσο...»

3.β. 1826. Δεύτερη πολιορκία: Οι Οθωμανοί πολιορκούν την Ακρόπολη, όπου μέσα έχουν καταφύγει οι επαναστατημένοι Έλληνες

Το 1822 οι Επαναστάτες που πολιορκούσαν την Ακρόπολη έβλεπαν με σπαραγμό τα τόπια των ελληνικών κανονιών να αφανίζουν τα μάρμαρα των μνημείων.

Το 1826, πολιορκημένοι οι ίδιοι, έπασχαν αντικρίζοντας τις φθορές που προκαλούσε στα λείψανα των αρχαίων ναών το τουρκικό πυροβολικό. Αλλά και οι μπάλες των

ελληνικών κανονιών από το φρούριο κατεδάφιζαν τα γύρω αθηναϊκά μνημεία, αρχαία και βυζαντινά.

Διαβάζουμε στο ημερολόγιο του αυτόπτη αγωνιστή της φρουράς Νικ. Καρώρη:

«21 Ιουλίου 1826. Με θλίψιν μας παρατηρούμεν να κτυπούν διάφοροι βόμβαι εις τον Παρθενώνα, εις το Πανδρόσιον και λοιπάς αρχαιότητας του φρουρίου και να βλάπτουν οπωσδήποτε αυτάς. Ομοίως και το μνημείον του Φιλοπάππου εις το Μουσείον κατακτυπιέται και αυτό από σφαίρας κανονίου από το φρούριον.

22 Οκτωβρίου 1826. Εδούλευε κατά το σύνηθες το μικρόν εχθρικόν κανόνι, σκοπεύει δε πάντοτε το ειδικόν μας κανονοστάσιον έμπροσθεν του μεγάλου Ναού, και αι σφαίραι κτυπούν αι περισσότεραι και συντριβουν τα μάρμαρα του κτιρίου..

23 Νοεμβρίου. Το δειλινόν ο εχθρός έρριψεν ολίγες κανονιές με το μικρόν του κανόνι κατά της ντάπιας του Ναού αι δε σφαίραι κτυπούν όλαι κατά δυστυχίαν εις τας στήλας του Ναού».

Οι πολιορκημένοι Τούρκοι γκρέμιζαν το 1822 από την Ακρόπολη σπονδύλους κίωνων του Παρθενώνος στα ελληνικά οχυρώματα. Το ίδιο ακριβώς έκαναν και οι πολιορκημένοι Έλληνες το 1826. Χρησιμοποιούσαν τα μάρμαρα ως βόμβες. Η ιδέα ήταν του Γάλλου τυχοδιώκτη Φαβιέρου που θεωρείται «μέγας φιλέλληνας».

Γράφει ο Καρώρης στο ημερολόγιό του (10 Δεκεμβρίου 1826):

«Συνέλαβε την ιδέαν να κατασκευάση εις είδος βόμβας εν ολόκληρον κομμάτι στήλης του Παρθενώνος τρυπώντας τα αρκετά εις την μέση και γεμίζοντάς τα από βαρούτην και γρανάτες, να το ρίψη από τα τείχη του φρουρίου κάτω εις τα πλησίον οσπίτια όπου στέκουν οι Τούρκοι, δια να τους προκαλέση ανέλπιστον τρόμον». (Ο Ελβετός εθελοντής Em. Hahn που βρισκόταν στην Ακρόπολη κατά την πολιορκία του 1826-1827 γράφει στο χρονικό του πως σε μια μόνο μέρα έπεσαν στο κάστρο 530 βόμβες. «Καταστράφηκαν πολλά από τα θαυμαστά έργα της κλασσικής αρχαιότητας»)

Ο Φαβιέρος παραγέμισε με εκρηκτικά τρεις σπονδύλους. Και επειδή σχεδίαζε να εγκαταλείψει την Ακρόπολη μαζί με το τμήμα των ξένων εθελοντών, «εστοχάσθη», για να διασχίσει ακίνδυνα τις εχθρικές γραμμές, «να ρίψη πρώτον τα τρία κομμάτια της στήλης τα οποία εγέμισε με βαρούτην και βόμβας. Αυτάς έμελλε να τας ρίψη από την ανατολικήν δεξιάν γωνίαν του φρουρίου, δια να κυλήσουν εις τα πλησιάζοντα οσπίτια της πόλεως και την εκκλησίαν της αγίας Παρασκευής και με το σκάσιμόν των να προξενήσουν τρόμον εις τους Τούρκους, και τότε να λάβη την ευκαιρίαν να περάση το σώμα».

Ένας από τους σπονδύλους θα ριχτεί από τα τείχη στις 31 Ιανουαρίου 1827. Και ένας άλλος στις 4 Φεβρουαρίου. «Η πέτρα έπεσεν εις τα οσπίτια της πόλεως κατά την αγίαν Παρασκευήν και εξερράγη ως βόμβα. Εις τους Τούρκους έδωκε τρόμον». Αυτό ήταν το αποτέλεσμα της καταστροφής των κίωνων. Να προκαλέσει στιγμιαίο πανικό στους εχθρούς!.

Στις καταστροφές των μνημείων κατά τη διάρκεια της πολιορκίας αναφέρεται και ο Τύπος του Αγώνα. «Το αδιάκοπον πυρ του εχθρού κατά της Ακροπόλεως αφανίζει

καθ' εκάστην και ό,τι ακόμη εφείσατο ο πανδαμάτωρ χρόνος και η πολυχρόνιος βαρβαρότης, των αρχαίων λαμπρών και μεγαλοπρεπών λειψάνων της προπατορικής μεγαουργίας. Τα Προπύλαια, ο Παρθενών, ο ναός του Ποσειδώνος και του Ερεχθέως κατασυντρίβονται αδιακόπως και τα μεγαλοπρεπή λείψανα του εκτός της Ακροπόλεως θεάτρου είναι κίνδυνος μη αφανισθώσι δι' υπονόμου εχθρικού. Τι δε πάσχουσιν αι κατά την πόλιν σεβάσμιαι αρχαιότητες παρά των βαρβάρων χειρών, ημπορεί έκαστος να συμπεράνη».

Οι τουρκικοί βομβαρδισμοί των αρχαίων μνημείων στην Ακρόπολη είχαν προκαλέσει συγκίνηση και οργή στην ευρωπαϊκή Κοινή Γνώμη. {Το ανομολογεί ο ίδιος ο Τούρκος αρχιστράτηγος Κιουταχής σε αναφορά του προς την Πύλη³³: «Τούτο το φρούριον (η Ακρόπολη), επειδή είναι τόπος παλαιότατος, και παλαιόθεν εβγήκαν εξ αυτού του τόπου πολλοί περιβόητοι φιλόσοφοι και τα οποία έχει έργα τέχνης προκαλούν θαυμασμόν εις τους πεπαιδευμένους Ευρωπαίους δια τούτο όλοι οι Ευρωπαίοι και τα λοιπά έθνη των απίστων θεωρούσι το φρούριον τούτο ως ίδιαν αυτών οικίαν· και επειδή το νομίζουσιν ως προσκυνητήριον τόσοσιν οι Ευρωπαίοι, καθώς και τα λοιπά έθνη των απίστων, των ονομαζομένων χριστιανών, το υπερασπίζουσιν» (Διον. Σουρμελής, *Ιστορία των Αθηνών κατά τον υπέρ ελευθερίας Αγώνα*, Εν Αθήναις 1853, σ. 159-160)}.

Και οι κυβερνήσεις των Δυνάμεων καλούν διαμέσου των πρεσβευτών τους στην Κωνσταντινούπολη την Πύλη να λάβει μέτρα προστασίας των αθηναϊκών αρχαιοτήτων. Ήταν μια ακόμα υποκριτική και δημαγωγική πρωτοβουλία. Θα τους μιμηθεί, με την ίδια πανουργία, ο βεζίρης της βούλλας προστάζοντας τον Κιουταχή που πολιορκούσε την Ακρόπολη να λάβει μέτρα σωτηρίας των καλλιτεχνικών θησαυρών! (Τη διαταγή απέδωσε ο Αυστριακός πρόξενος Gropius). Ποια μέτρα; Κάθε μέρα εκατοντάδες εκρήξεις ανάμεσα στα μνημεία σκόρπιζαν τον όλεθρο. Γκρέμιζαν, θρυμματίζαν, ακρωτηρίαζαν, τραυμάτιζαν τα μάρμαρα. Κανείς, ωστόσο, δεν ζητούσε τη διακοπή των βομβαρδισμών και τη λύση της πολιορκίας. Χυδαίο το φιρμάνι του βεζίρη, γράφει ο Thomas Gordon. «Για να προστατευθούν τα μνημεία έπρεπε να διαταχθεί από τον σουλτάνο η διακοπή των βομβαρδισμών».

Η Πύλη επιθυμούσε απλώς να ικανοποιήσει τα φαρισαϊκά διαβήματα των φίλων και προστατών της. Και το επιχειρούσε με τους ίδιους θεατρινισμούς. Ο σερασκέρης, φυσικά, θα αγνοήσει τη «διαταγή» και θα επιταχύνει τις προπαρασκευές για ανατίναξη της Ακρόπολης με διαμπερή υπόνομο. Όλες οι ως τότε απόπειρες με τη διάνοιξη λαγουμιών και τη συσσώρευση χιλιάδων οκάδων εκρηκτικών υλών είχαν αποβεί άκαρπες. (Σε μια υπόνομο που ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 1826 οι Τούρκοι τοποθέτησαν 2.800 οκάδες μπαρούτη. «Ήσαν δε τόσοσιν βέβαιοι». Γράφει ο Σουρμελής, «εις την επιτυχίαν της υπονόμου, ώστε ήσαν της γνώμης οι πάντες ότι το

33. Βλ. και πηγή αρ. 17.

ήμισυ του φρουρίου θέλει κατακυλισθή εις την έκρηξιν· διό και πολλοί από την πόλιν εξήλθον, μήπως καταπλακωθώσιν από τας πέτρας»). Οι εκρήξεις εκτονώνονταν από τα «αντιλαγούμια», πηγάδια βαθειά, που άνοιγαν οι Έλληνες αγωνιστές κοντά στις τουρκικές υπονόμους. («Ο ημέτερος προνοητικός υπονομοποιός», γράφει ο Σουρμελής, «προλαμβάνει και διατάττει να σκαρώσι περί την εχθρικήν υπόνομον λάκκοι πολλοί και βαθείς, 12 τον αριθμόν και το βάθος των οργυιών εννέα». Και το αποτέλεσμα: Έβαλαν φωτιά οι Τούρκοι στο λαγούμι, «η πυρίτις εξεκάη άπασα αι δε φλόγες, αναπηδήσασαι έξω των 12 λάκκων, κατελάμπρυναν τον ορίζοντα.. Σημειούσθω ότι εις την έκρηξιν της υπονόμου εσείσθη η Ακρόπολις».

Τον Οκτώβριο του 1826 ο Κιουταχής ενημερώνει τον βεζύρη για το σχέδιο των τεχνικών του να ανατινάξουν την Ακρόπολη: «Τινές ειδήμονες με επληροφόρησαν ότι αν είχα εδώ τους μεταλλουργούς τους όντας εις Σκόπιαν, ηθέλαμεν τρυπήσει πέραν και πέραν (διαμπάξ) το φρούριον των Αθηνών δί' υπονόμου. Διό και έστειλα επίτηδες πεζόν να φέρω δέκα απ' αυτούς. Αυτοί δε υπεσχέθησαν να φθάσουν εις Αθήνας εις διάστημα 18 ημερών».

Ανοίγουν υπονόμους οι Τούρκοι για να «αναποδογυρίσουν» την Ακρόπολη, ανοίγουν και οι πολιορκημένοι λαγούμια για να «ξεθυμάνουν» οι εκρήξεις. Οι ανατινάξεις, ωστόσο, προκαλούν επικίνδυνες δονήσεις στον βράχο. Γράφει ο Σουρμελής για την πυροδότηση ελληνικής υπονόμου: «Ο σεισμός διεδόθη εις τα πέριξ, ώστε εσείσθη ολίγον η Ακρόπολις».

Από τον πόλεμο των λαγουμιών ξεθεμελιώνονται και βυζαντινές εκκλησίες της περιοχής. Τον Αύγουστο του 1826 οι Έλληνες ανοίγουν υπόνομο κάτω από την εκκλησία τους Αγίου Γεωργίου του Αλεξανδρινού, προχωρημένη θέση της αμυντικής περιμέτρου. Κι όταν οι Τούρκοι εξορμούν για να καταλάβουν τον ναό και να ζυγώσουν στο κάστρο πυροδοτούνται τα εκρηκτικά. «Αφού επυροβόλησαν (οι Τούρκοι) ικανώς εναντίον των αποκλειομένων», αφηγείται ο Σουρμελής, «.. μετ' αλαλαγμού επιπίπτουσι· ημείς δε... αφού επλησίασαν εις τον ναόν, οι εν αυτώ ημέτεροι, προσποιούμενοι δειλίαν, έφυγον ευθύς. Αφού δε εισήλθον εις τον ναόν οι εχθροί και ίσταντο πολλοί έξωθεν, βάλλομεν πυρ εις την υπόνομον και εν τω άμα αναστρέφεται ο ναός, συνθαπτομένων πάντων εν αυτώ». Και ο Μακρυγιάννης: «Και πήγαν εις τον αγέρα η εκκλησία και οι Τούρκοι όλο».

Αλλά δεν επιχειρεί μόνο ο Κιουταχής να ανατινάξει την Ακρόπολη. Και οι αρχηγοί των πολιορκημένων αντιμετωπίζουν, σε περίπτωση εξόδου την καταστροφή του φρουρίου για να μη χρησιμοποιηθεί από τους Τούρκους.

Κατά τη συνέλευση των διοικητών –10 Μαρτίου 1827– έγινε δεκτή, όπως γράφει ο αυτόπτης Καρώρης στο ημερολόγιό του, πρόταση του υπονομοποιού Κώστα Λαγουμιτζή «να κατασκευασθούν τρεις υπόνομοι, μία εις την τάμπιαν του νερού, μία

εις τον πύργον και μία εις τον μεγάλον προδέκτην εις τα μαγαζιά (αποθήκες), αι οποίαι να είναι έτοιμοι, εάν κάμη χρείαν να παραιτήσωμεν το φρούριον, να το βλάψωμεν κατ' αυτόν τον τρόπον με αυτάς, ώστε να μη ωφεληθή πολύ ο εχθρός μετά την κυρίευσίν του. Η συνέλευσις απεδέχθη την πρότασιν και απαφασίσθη να βιασθή το δούλεμα της βαρούτης, να γίνεται περισσοτέρα και τα αθηναϊκά σώματα να δώσουν κατ' αναλογίαν τους αναγκαίους ανθρώπους εις το να αρχίση την εργασίαν των υπονόμων ο Κώστας καθώς αυτός γνωρίζει».

Αν δεν γινόταν συνθήκη για την έξοδο της φρουράς και πραγματοποιόταν το σχέδιο των αρχηγών θα ανατινάσσονταν από τους τρεις υπονόμους όλα τα μνημεία. Είναι αλήθεια ότι οι πολιορκημένοι αγωνιστές είχαν πλήρη συνείδηση της ολοκληρωτικής καταστροφής που απειλούσε τα λείψανα του προγονικού πολιτισμού. Έδειξαν ηρωισμό και αυταπάρνηση μ' όλο που αποδεκατίζονταν από τους βομβαρδισμούς, τις στερήσεις και τις κακουχίες. Απέρριψαν τη «διαταγή» του Άγγλου «αρχιστράτηγου» Τσωρτς για συνθηκολόγηση και ασφαλή έξοδο – «σας διατάττω να ακολουθήσετε την ρηθείσαν συνθήκην» [30 Απριλίου 1827] – και απάντησαν αυθημερόν: «Είμεθα Έλληνες αποφασισμένοι ν' αποθάνωμεν ή να ζήσωμεν ελεύθεροι. Ο Κιουταχής αν θέλη τα άρματά μας, ας έλθη, αν είναι άξιος, να τα πάρη με την δύναμιν».

Τελικά δέχτηκαν τη συνθήκη της εξόδου «δια να σώσωμεν, ει δυνατόν, τα σωζόμενα ενταύθα λείψανα των θαυμαζομένων αρχαιοτήτων, έργα των αιμνήστων πατέρων μας.. Όθεν, ας είναι πεπεισμένη η Διοίκησις, ότι χάριν των πολυποθήτων και πολυτιμήτων λειψάνων της αρχαιότητας και χάριν της ελληνικής δόξης και τιμής θέλομεν ανθέξει μέχρις εσχάτης δυνάμεως εναντίον παντός αντιπολεμούντος δεινού».

Και αν χαθεί κάθε ελπίδα; Αν το έθνος δεν μπορέσει να βοηθήσει τους πολιορκημένους; «Τότε θέλει δοθή το πυρ εις το Φρούριον και ας συναπολεσθώσι μεθ' ημών και αυτά τα πολύτιμα της αρχαιότητας έργα». (Επιστολή των οπλαρχηγών προς τη Διοίκηση). Την άποψη αυτή είχε διατυπώσει λίγους μήνες πριν ο Μακρυγιάννης σε συνομιλία του με τον Γκούρα στην Ακρόπολη: «Και όταν έρθουν οι Τούρκοι και δεν μπορούμεν ν' ανθέξωμεν βάνομεν φωτιά, και τον Σερπετζέ (το «παρατείχισμα» από το θέατρο του Διονύσου ως το θέατρο του Ηρώδη) στέλνομεν εις τον αγέρα και τους Τούρκους που θάναι εκεί. Και μ' αυτόν τον τρόπον πηγαίνομεν πολεμώντας ως μέσα εις τον ναόν (στον Παρθενώνα) κι' εκεί κάνομεν γενικόν λαγούμι και πάμε στον αγέρα κι' εμείς και οι Τούρκοι και ο ναός». Και ο Μακρυγιάννης ήταν ο πιο συνειδητός λάτρης και πρόμαχος των αρχαιολογικών θησαυρών.

Ο πόλεμος και οι συνέπειές του, ο κίνδυνος ζωής και οι σκοπιμότητες είναι οι χειρότεροι εχθροί του πολιτιστικού πλούτου. Το είχε επισημάνει ο Κικέρων: «Οι νόμοι σιωπούν σε ώρα πολέμου». Και όχι μόνο οι νόμοι του κράτους. Σιγούν και οι ηθικοί νόμοι, γραπτοί και άγραφοι.

Πηγή 13

- Είδος: Επιστημονική μελέτη
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αγγελική Κόκκου
- Χρόνος δημιουργίας: 2009 Β΄ Έκδοση
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κόκκου, Α. (2009). *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τη δημιουργό: Η αρχαιολόγος Αγγελική Κόκκου παρουσιάζει το έργο όσων εργάστηκαν για την αποκάλυψη, τη διάσωση και την ανάδειξη των μνημείων από το 15ο έως και το τρίτο τέταρτο του 20ού αιώνα. Στο βιβλίο αναλύονται η κατάσταση των μνημείων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, οι Ευρωπαίοι περιηγητές που επισκέφθηκαν την Ελλάδα, η μέριμνα του ελληνικού κράτους για τη δημιουργία των αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων.

... Προσπάθειες κατέβαλαν Έλληνες και ξένοι στα χρόνια του πολέμου, για τη διάσωση των αρχαίων μνημείων. Πρώτος ο P. Strangford, Άγγλος πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη, στέλνει στα 1821 έγγραφο στον Reis Effendi με την παράκληση να σεβαστούν τα οθωμανικά στρατεύματα την Αθήνα και τα μνημεία της. Ένα χρόνο αργότερα, η Γερουσία της Ανατολικής Ελλάδας ορίζει για πρώτη φορά στα καθήκοντα του «Εφόρου της Πολιτικής» και την υποχρέωση να «φροντίζει δια την διαφύλαξιν των αρχαιοτήτων». Στα 1823 ο Κοραΐς, σε γράμμα του στον Μαυροκορδάτο, θα σημειώσει επίσης ότι «τα κυριότατα της επιστολής [που είχε στείλει στο συνέδριο των Αντιπροσώπων] ήταν η συνάθροισις και φυλακή των λειψάνων της Ελληνικής αρχαιότητος...».

Η Αθήνα, αν και ασήμαντη πια πόλη, προσελκύει, χάρη στα λείψανα του παρελθόντος της, το μεγαλύτερο ενδιαφέρον του πολιτισμένου κόσμου. Ωστόσο, ο κίνδυνος για τα μνημεία της θα προβάλλει απειλητικός τον Απρίλιο του 1821, όταν οι Αθηναίοι θα επιχειρήσουν να καταλάβουν το Κάστρο με μια γενναία πολιορκία που κράτησε έναν ολόκληρο σχεδόν χρόνο. Οι χριστιανικές εκκλησίες και τα περισσότερα μνημεία παραδόθηκαν στις φλόγες, όταν τον Αύγουστο του 1821 ο Ομέρ Βρυώνης εισέβαλε στην Αττική. Το μνημείο του Λυσικράτη κινδύνεψε κι αυτό από τη φωτιά· σώθηκε μόνο χάρη στον Γάλλο πρόξενο Digean και τον Αυστριακό Gropius, που ανέλαβε τις εργασίες για τη στερέωσή του. Περισσότερο όμως κινδύνεψαν τα μνημεία της Ακρόπολης. Γι' αυτό η Προσωρινή Διοίκηση, παρ' όλη την κρισιμότητα των γεγονότων, ζήτησε από τον συνταγματάρχη Voutier, αρχηγό του πυροβολικού των Ελλήνων, να σεβαστεί τα αρχαία μνημεία, κατά την επίθεσή του εναντίον των Τούρκων, που ήταν κλεισμένοι μέσα στην Ακρόπολη. Από την ίδια εποχή αναφέρεται και μια συγκινητική και γενναία ενέργεια, που αποδίδεται στην πρωτοβουλία του μετέπειτα αρχαιολόγου Κυριακού Πιπτάκη: οι Αθηναίοι έδωσαν στους Τούρκους

βόλια, όταν έμαθαν ότι καταστρέφονταν τα μνημεία της Ακρόπολης, για να αφαιρούν το μολύβι από τους συνδέσμους τους.³⁴

Ωστόσο, στα τρία πρώτα χρόνια της Επανάστασης, από το 1821 ως το 1824, η ένταση του πολέμου δεν αφήνει καιρό για άλλες δραστηριότητες. [...]. Η μέριμνα για τη διάσωση των αρχαίων μνημείων δεν ήταν δυνατό να μην αποτελέσει έναν από τους κύριους σκοπούς της αναγεννώμενης Ελλάδας. Οι Αθηναίοι πρώτοι, καθώς είχαν κατορθώσει από το 1822 να διώξουν τον κατακτητή από την πόλη τους, δείχνουν ξεχωριστό ενδιαφέρον για τα μνημεία. Από τα πρώτα έργα, που αναγγέλλει η Φιλόμουσος Εταιρεία τον Σεπτέμβριο του 1824, είναι και η δημιουργία μουσείου στην Αθήνα: «Κατ' αυτάς, θέλει συστήσει και Μουσείον επάνω εις τον ναόν της Αθηνάς δια να συνάξη εκεί όλα τα διασκορπισμένα παλαιά, δια να τα βλέπει κανείς ελεύθερα». Αποφασίζουν μάλιστα να αναλάβει τη διεύθυνση του Μουσείου ο Γεώργιος Ψύλλας και να χρησιμοποιηθούν για τη συγκέντρωση των αρχαίων Τούρκοι αιχμάλωτοι. Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος στην αρχή και ο Γκούρας αργότερα, έφορος της Φιλομούσου Εταιρείας, προθυμοποιούνται να βοηθήσουν στη σύσταση του Μουσείου μέσα στο ναό της «Αθηνάς Πολιάδος» (σ.σ. βόρειο πρόπυλο Ερεχθείου

34. Η ενέργεια που αποδίδεται στον Κ. Πιττάκη είναι αμφισβητούμενη και δεν επιβεβαιώνεται από τις ιστορικές πηγές της επανάστασης, ούτε αναφέρεται σε απομνημονεύματα αγωνιστών ή αυτοπτών μαρτύρων. Στον επίσημο δημόσιο λόγο, η διήγηση αυτή πρωτοεμφανίστηκε στην ομιλία που έκανε το 1863 ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, στην κηδεία του Κυριακού Πιττάκη, πρώτου εφόρου αρχαιοτήτων του ελληνικού κράτους. Τον επικήδειο μετέφερε ο Μανώλης Ανδρόνικος στο βιβλίο του *Ιστορία και ποίηση*. Στις διηγήσεις αυτές, καπετάνιος των πολιορκητών Ελλήνων που πήρε και την απόφαση να στείλει το μολύβι στους Τούρκους αναφέρεται ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, γεγονός που επιτείνει την άποψη ότι πρόκειται για ρομαντική επιινόηση. Ο Ανδρούτσος, στην πρώτη πολιορκία της Ακρόπολης το 1821-22 δεν ήταν στην Αθήνα και στη δεύτερη είχε ήδη δολοφονηθεί. (Με επιφύλαξη: Δ. Καμπουράκης, <https://www.newsit.gr/mia-stagona-istoria/otan-diname-molyvi-gia-na-mas-skotonoun/> 27/8/2021, 18.05.2019, ανακτήθηκε 27/1/2021. Βλ. και Α. Κόκκου (2009), *ό.π.* σ. 36, υπ. 4). Ακόμη, το περιστατικό δε μνημονεύτηκε μόνο από τον Α. Ρ. Ραγκαβή το 1863 στην κηδεία του Πιττάκη, αλλά και από τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, ο οποίος το αναφέρει σε μια επιστολή του στα 1859 προς τον Ανδρέα Λασκαράτο. Η διήγηση του Βαλαωρίτη διασώζεται σε μελέτη του Ηλία Βουτιεριδίου (1874-1941) που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 820 του περιοδικού *ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ*, (1/9/1961), ο Βουτιεριδής όμως εκφράζει τις αμφιβολίες του για την αλήθεια του περιστατικού, καθώς η Ακρόπολη παραδόθηκε στους Έλληνες τον Ιούνιο του 1822, ενώ ο Ανδρούτσος έφτασε εκεί τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Ακόμα όμως και ως μύθευμα, γράφει ο Βουτιεριδής, δείχνει πως οι Έλληνες επαναστάτες δεν έμειναν ασυγκίνητοι μπροστά στην καταστροφή των αρχαίων μνημείων.

Αντιθέτως, δεν αμφισβητείται ιστορικά η εντολή της επαναστατικής κυβέρνησης προς τον συνταγματάρχη Voutier να σεβαστεί τα μνημεία της Ακρόπολης.

Ο Voutier είχε μαζί του δύο πυροβόλα όπλα, τα οποία όμως δίσταζε να χρησιμοποιήσει εναντίον της Ακρόπολης, αφενός γιατί φοβόταν μήπως σκοτώσει αρκετούς από τους άμαχους Τούρκους που είχαν καταφύγει στην Ακρόπολη, αφετέρου για να προστατέψει τα αρχαία μνημεία.

Εις τους δισταγμούς του Voutier οι πολιορκηταί Αθηναίοι απήντων:

«Δεν έχουμε κι εμείς γυναίκες, παιδιά και πατέρες, που μαραίνονται στην ξενιτιά και στη δυστυχία, ενώ ο θάνατος τους φοβερίζει από παντού; Όσο για τα μνημεία των προγόνων μας, αν είναι ανάγκη, ας θυσιάσουμε τ' απομεινάρια τους για ν' αποκτήσουμε την ελευθερία που θα μας δώσει τους Μεταγένηδες μας και τους Καλλικράτηδες μας».

Αι αντιρρήσεις αύται των Αθηναίων διέλυσαν τους δισταγμούς του Voutier διά την χρησιμοποίησιν των πυροβόλων του, τα οποία έσπασεν επί του λόφου της Πνυκός, αφού άλλως τε, ως λέγει ο ίδιος, έβλεπε «καθ' εκάστην τους Τούρκους να θραύωσι τα μάρμαρα του Παρθενώνος ίνα αφαιρώσι τον μόλυβδον, όστις συνέδεε ταύτα, και κατασκευάζωσιν εξ αυτών σφαίρας».

Η παραπάνω διήγηση, που ανήκει στον ίδιο τον Voutier, περιλαμβάνεται στη μελέτη του Βουτιεριδίου και σίγουρα αποτελεί ένα ακόμη στοιχείο που κλονίζει την αξιοπιστία της ιστορίας.

Στο <https://logomnimon.wordpress.com/2011/08/26/> (ανακτήθηκε 28/1/2021).

και δυτικό τμήμα σηκού του). [...] Στο βόρειο πρόπυλο (σ.σ. του Ερεχθείου) είχαν τοποθετήσει πυρομαχικά και εκεί, πάνω από τη θόλο που στέγαζε, ζήτησε αργότερα καταφύγιο, άτυχο όμως, όπως αποδείχτηκε, η οικογένεια του οπλαρχηγού Γκούρα. Έτσι, παρ' όλες τις προσπάθειες της Φιλομούσου Εταιρείας, δεν ελευθερώθηκε τελικά ο ναός και φυσικά δεν πρόλαβε να λειτουργήσει ως μουσείο, γιατί λίγο αργότερα, τον Ιούνιο του 1826, ο Κιουταχής πολιορκήσε το Κάστρο στην προσπάθειά του να καταλάβει την Αθήνα...

Ο Ν. Καρώρης, όταν περιγράφει στο ημερολόγιό του τον βομβαρδισμό του Ερεχθείου στις 12 Ιανουαρίου 1827, γράφει χαρακτηριστικά:

«Ο εχθρός πολλάκις με το κανόνι της Αγίας Μαρίνας εκτυπούσε τον ναόν του Ερεχθέως, όστις υποκάτωθεν είναι πυριτοδοχείον και επάνω εκατοικούσε η οικογένεια του Γκούρα ως τόπον ασφαλή από ταις βόμβαις» από το Ι. Βλαχογιάννης, Αθηναϊκόν Αρχείον, Αθήνα 1901, σ. 171.

Οι αξιόλογες όμως αυτές δραστηριότητες της Φιλομούσου Εταιρείας και της Προσωρινής Διοίκησης σταματούν απότομα τον Ιούνιο του 1826, όταν ο Κιουταχής πολιορκεί την Ακρόπολη. Η σημασία του Κάστρου της Αθήνας για την έκβαση του Αγώνα και η γενναία στάση των πολιορκημένων κινούν το θαυμασμό και το ενδιαφέρον Ελλήνων και φιλελλήνων.

Σε έκθεση του Γ. Αινιάνου προς τους πρέσβεις των δυνάμεων Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας γίνεται επίσης λόγος για έκδοση φερμανίου για τη διάσωση των αρχαιοτήτων στη διάρκεια της πολιορκίας της Αθήνας, με τη μεσολάβηση του προξένου της Αυστρίας G. Gropius. Ο Marchebeus, *Voyage de Paris a Constantinople*, Paris 1839, σ. 122, γράφει ότι η συμφωνία για τη διάσωση των αρχαίων έγινε ύστερα από ενέργειες των Gropius & Fauvel.

Στάθηκε όμως μοιραία για τα αρχαία μνημεία τούτη η πολιορκία. Οι καταστροφές που υπέστησαν ήταν τρομακτικές, πολύ μεγαλύτερες ίσως απ' όσες είχαν υποστεί σ όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. [...] Έγραφε τον Οκτώβριο του 1826 ο αρθρογράφος της Γενικής Εφημερίδος (αρ. 100, 13/10/1826, σ. 398) «δεν ημπορούμε να μη δακρύσωμεν και εις την τύχην των αρχαιοτήτων. Το αδιάκοπον του εχθρού πυρ κατά της ακροπόλεως αφανίζει καθ' εκάστην και όσα ακόμη εφείσατο ο πανδαμάτωρ χρόνος και η πολυχρόνιος βαρβαρότης. [...] Τα προπύλαια, ο Παρθενών, ο ναός του Ποσειδώνος και του Ερεχθέως κατασυντρίβονται αδιακόπως, και τα μεγαλοπρεπή λείψανα του εκτός της ακροπόλεως θεάτρου είναι κίνδυνος μη αφανισθώσι δι' υπονόμου εχθρικού. [...]» Η κατάρρευση από βόμβα της στέγης του βόρειου προπύλου του Ερεχθείου, στις 12 Ιανουαρίου 1827, δείχνει τους σοβαρούς κινδύνους που διέτρεχαν τα αρχαία μνημεία.

Στις 30 Απριλίου 1827, ο αρχιστράτηγος των ελληνικών δυνάμεων Richard Church θα ζητήσει από τους πολιορκημένους του Κάστρου της Αθήνας να παραδοθούν. [...] Η διαταγή αυτή, όσο κι αν κατακρίθηκε από τους πολιορκημένους, που είχαν αποφασίσει να αγωνιστούν μέχρι θανάτου, φανερώνει (κατά την Κόκκου, 2009: 45) πόσο σοβαρά απασχολούσε τους Έλληνες [...] η τύχη των λειψάνων της προγονικής τους κληρονομιάς.

Όταν λίγο αργότερα, στις 24 Μαΐου 1827, οι Αθηναίοι αναγκάζονται να δεχτούν τη συνθήκη και να εγκαταλείψουν το Κάστρο, ο Οθωμανός φρούραρχος γίνεται κύριος της Ακρόπολης, έχοντας όμως ρητή διαταγή από τον Σουλτάνο –το φερμάνι που εκδόθηκε πάλι με την προτροπή των συμμάχων– να μην πειράξει

τα αρχαία μνημεία. Η ελληνική άλλωστε πολιτεία, λίγο πριν το τέλος του πολέμου, τον Μάιο του 1827, είχε ορίσει στο νέο πολίτευμά της ότι «Ο Διοικητής χρεωστεί να φροντίζει να μην πωλώνται ή να μη μεταφέρονται εκτός της Επικράτειας αι Αρχαιότητες». Η διαταγή αυτή επικυρωμένη από τη Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας [...] ήταν και το τελευταίο επίσημο μέτρο στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης για τη διάσωση των αρχαίων μνημείων. Εν κατακλείδι, «μεγάλες ήταν οι καταστροφές που είχαν υποστεί τα αρχαία μνημεία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και της Επανάστασης, από βομβαρδισμούς και κυρίως από τις αρπαγές των Ευρωπαίων περιηγητών. Αν η Ελλάδα δεν ελευθερωνόταν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όπως έγραφαν χαρακτηριστικά οι ίδιοι οι ξένοι (Allgemeine Bauzeitung, 1854, p. 85) τα περισσότερα αρχαία θα μεταφέρονταν στις χώρες της Ευρώπης και στους Έλληνες δε θα έμενε παρά η υπερηφάνεια για το ένδοξο παρελθόν τους».

Πηγή 14

- Είδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Αικατερίνη Κουμαριανού
- Χρόνος δημιουργίας: 2005
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Κουμαριανού, Α. (2005). *Αθήνα, η πόλη – οι άνθρωποι, Αφηγήσεις και μαρτυρίες, 120ς-190ς αιώνας*. Αθήνα: Ποταμός
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τη δημιουργό: Η Αικατερίνη Κουμαριανού ήταν ιστορικός με πολύ πλούσιο έργο σε θέματα του Νεότερου Ελληνισμού, καθηγήτρια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Paris IV – Σορβόννη, διευθύντρια του Νεοελληνικού Ινστιτούτου του ίδιου πανεπιστημίου. Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει πρωτογενείς μαρτυρίες και κείμενα για την Αθήνα από τον 12ο ως τον 19ο αιώνα.

Στη σελίδα 264 εξαγγέλλεται η ίδρυση μουσείου αρχαιοτήτων στην Ακρόπολη, στο Ερεχθείο, με την παράκληση προς τον φρούραρχο Ιωάννη Γκούρα να αδειάσει ο χώρος από πυρομαχικά, προκειμένου να μην υπάρχει κίνδυνος για τις αρχαιότητες.

Σύστασις του Μουσείου Ακροπόλεως

Εξοχώτατε Στρατηγέ

Φρούραρχε των Αθηνών

και μέλος των εφόρων της Φιλομούσου Εταιρείας

Η Φιλόμουσος Εταιρεία προχωρούσα αγαθή τύχη εις τα κοινωφελή έργα της, εξαπλώνει την προσοχήν της και εις την φύλαξιν και συντήρησιν των ενταύθα αρχαιοτήτων ως πρώτον χρέος απ' όσα επαγγέλλεται.

Τούτο φροντίζουσα να ενεργήση με την πλέον δυνατήν επιμέλειαν, αποφάσισε να συστήση Μουσείον όπου ν' αποθέτη όλα τα σωζόμενα εδώ και εκεί ερριγμένα λείψανα της Αρχαιότητος και προβλέπουσα δια την οφέλειαν της ιεράς ταύτης παρακαταθήκης ενέκρινε τόπον και ασφαλέστερον και ιερώτερον τον Ναόν του Ερεχθέως εις το ανατολικό βόρειον άκρον της Ακροπόλεως.

Ο ναός αυτός, το ξεχωριστόν θέαμα των εν τη Ακροπόλει αρχαιοτήτων, ευρίσκεται ακόμα σκλαβωμένος από τον καιρόν της τυραννίας με την βαρουταποθήκην και υποκείμενος εις μέγα κίνδυνον³⁵. Όθεν η Φιλόμουσος Εταιρεία γνωρίζουσα και της Διοικήσεως την περί ταύτα προσοχήν και την εδική σου φιλοκαλίαν σπεύδει να σε ειδοποιήση την απόφασιν οπού έκαμε και παρακαλεί να ελευθερωθή ο ιερός αυτός τόπος από τον κίνδυνον δια να κατασταθή το επιθυμητόν Μουσείον· υγίαινε.

Εν Αθήναις τη 10^η Νοεμβρίου 1824

Πηγή 15

- Είδος: Άρθρο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Παντελής Μπουκάλας
- Χρόνος δημιουργίας: 29/5/2020
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Μπουκάλας, Π. (2017, Μάιος 27). «Ο Μακρυγιάννης, ο Σαχτούρης και τα αρχαία», *Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/897981/opinion/epikairothta/politikh/o-makrygiannhs-o-saxtourhs-kai-ta-arxaia> (ανακτήθηκε 10/1/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο ποιητής, συγγραφέας, μεταφραστής, δημοσιογράφος και αρθρογράφος Παντελής Μπουκάλας, στο άρθρο του στην εφημερίδα *Καθημερινή*, μέσα από δύο παραδείγματα αναδεικνύει το ζήτημα των εκατέρωθεν καταστροφών πολιτιστικών μνημείων την περίοδο του πολέμου.

Επεισόδιο πρώτο: Το 1826, στη διάρκεια του Αγώνα, ο ελληνικός στόλος σπεύδει στη Σάμο, για να αποτρέψει την καταστροφή της από τους Τούρκους. Παραπλέοντας την Ικαρία, ο Υδραίος ναύαρχος Γεώργιος Σαχτούρης θέλησε να διαπιστώσει πόσο καλά ρίχνουν τα νέα πυροβόλα. Και διάλεξε σαν στόχο τον πύργο του Δράκανου, χτισμένο με ιδιαίτερη τέχνη σε δεσπόζουσα θέση, μάλλον κατά την ελληνιστική εποχή, κοντά στο ομώνυμο ανατολικό ακρωτήριο του νησιού· το όνομά του ίσως προήλθε από το ρήμα «δέρκομαι», βλέπω, εποπτεύω,

35. Το 1824 που γράφεται η επιστολή αυτή, η Ακρόπολη ήταν στα χέρια των Ελλήνων. Ο Παρθενώνας χρησιμοποιούνταν ως σχολείο και το Ερεχθείο ως αποθήκη πυρομαχικών.

εξ ου και ο «οξυδερκής». Εξαιρετική η θέα από το σημείο σε καιρούς ειρήνης, μιλώ σαν αυτόπτης, ωφελιμότατη η σκοπιά επί πολέμου. Ψηλός ο πύργος, πάνω από 13 μέτρα, και με εικοσιπεντάμετρη διάμετρο, ήταν όντως καλός στόχος. Το αποδεικνύουν τα τραύματα από τις κανονιές του στόλου μας, φανερά ακόμη στο ψηλότερο τμήμα, παρά τις αναστηλωτικές προσπάθειες.

Επεισόδιο δεύτερο: Όπως το συναντάμε στα «Απομνημονεύματα» του Μακρυγιάννη και όπως επέλεξε να το αναδείξει ο Γιώργος Σεφέρης στο δοκίμιό του «Ένας Έλληνας - ο Μακρυγιάννης» (τώρα στον τόμ. Α΄ των «Δοκιμών»). Γράφει ο ποιητής για τον πολεμιστή: «“Είχα δυο αγάλματα” σημειώνει ακόμα [ο Μακρυγιάννης] “περίφημα, μια γυναίκα κι ένα βασιλόπουλο, ατόφια – φαίνονταν οι φλέβες, τόση εντέλειαν είχαν. Όταν χάλασαν τον Πόρο, τα ’χαν πάρει κάτι στρατιώτες, και στ’ Αργος θα τα πουλούσαν κάτι Ευρωπαίων· χίλια τάλαρα γύρευαν... Πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα: Αυτά, και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας. Γι’ αυτά πολεμήσαμε”. Καταλαβαίνετε», συνεχίζει ο Σεφέρης. «Δε μιλά ο Λόρδος Μπάιρον, μήτε ο λογιότατος, μήτε ο αρχαιολόγος· μιλά ένας γιος τσοπάνηδων της Ρούμελης με το σώμα γεμάτο πληγές. “Γι’ αυτά πολεμήσαμε”. Δεκαπέντε χρυσοποίκιλτες ακαδημίες δεν αξίζουν την κουβέντα αυτού του ανθρώπου. Γιατί μόνο σε τέτοια αισθήματα μπορεί να ριζώσει και ν’ ανθίσει η μόρφωση του Γένους. Σε αισθήματα πραγματικά και όχι σε αφηρημένες έννοιες περί του κάλλους των αρχαίων ημών προγόνων ή σε καρδιές αποστεγνωμένες που έχουν πάθει καταληψία από το φόβο του χύδην όχλου».

Το περιστατικό του Δράκανου, εξηγήσιμο, αν μετρήσουμε ποιες οι προτεραιότητες της στιγμής εκείνης, δεν το θυμόμαστε. Και δεν νομίζω πως υπήρξε ποτέ τμήμα της διδακτέας ύλης στο γυμνάσιο ή το λύκειο. Αντίθετα, τον Μακρυγιάννη, και μάλιστα σε μια εξιδανικευμένη ή εκλογοτεχνισμένη εκδοχή του, συνδιαμορφωμένη από τη σεφερική παρέμβαση, τον θυμόμαστε πολύ συχνά στον δημόσιο λόγο μας. Συνήθως μνημονεύουμε κάποια λόγια του όταν θέλουμε να προτρέψουμε τους άλλους να πράξουν ό,τι αποφεύγει να πράξει η αφεντιά μας, να νοιαστούν λόγου χάρη για το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο, το «εμείς», τιθασεύοντας όσο γίνεται τον εγωισμό τους. Κι όταν τυχαίνει να ανακαλούμε όσα είπε για τα μάρμαρα, μία στις δύο φορές σπεύδουμε να τα «ενισχύσουμε» υιοθετώντας και προβάλλοντας έναν θρύλο σύμφωνα με τον οποίο οι αγωνιστές του 1821 έδιναν μολύβι στους Τούρκους για να μην τους βλέπουν να καταστρέφουν τους κίονες αναζητώντας τον συνδετικό μόλυβδο, που τον έλιωναν κι έφτιαχναν βόλια. Σαν μη μας αρκεί η άκρως τιμητική ιστορία, την εμπλουτίζουμε με μυθοκοπήματα, αδικώντας τελικά αυτούς που διατεινόμαστε ότι θαυμάζουμε και δοξάζουμε.

Γράφει λοιπόν για το θέμα αυτό ο Κυριάκος Σιμόπουλος στο βιβλίο του «Η λεηλασία και η καταστροφή των ελληνικών αρχαιοτήτων» (1993): «Πονούσαν οι Έλληνες αγωνιστές για την κατερείπωση των μνημείων από τους βομβαρδισμούς. Αποτελούν όμως γελοίο και χονδροειδές μυθολόγημα τα περί προσφοράς στους πολιορκημένους Τούρκους 4.000 οκάδων μολυβιού για να παρασκευάσουν βόλια και να μην γκρεμίζουν και κατασυντρίβουν τους κίονες! Αυτό το ψεύδος αναφέρεται συχνά σε εθνικούς πανηγυρικούς και σχολικά

βιβλία³⁶. Το 1822 οι Επαναστάτες που πολιορκούσαν την Ακρόπολη έβλεπαν με σπαραγμό τα τόπια των ελληνικών κανονιών να αφανίζουν τα μάρμαρα των μνημείων. Το 1826, πολιορκημένοι οι ίδιοι, έπασχαν αντικρίζοντας τις φθορές που προκαλούσε στα λείψανα των αρχαίων ναών το τουρκικό πυροβολικό. Αλλά και οι μπάλες των ελληνικών κανονιών από το φρούριο κατεδάφιζαν τα γύρω αθηναϊκά μνημεία, αρχαία και βυζαντινά. [...] Οι πολιορκημένοι Τούρκοι γκρέμιζαν το 1822 από την Ακρόπολη σπονδύλους κίωνων του Παρθενώνος στα ελληνικά οχυρώματα. Το ίδιο ακριβώς έκαναν και οι πολιορκημένοι Έλληνες το 1826. Χρησιμοποιούσαν τα μάρμαρα ως βόμβες».

Πόλεμος ήταν. Κι ο πόλεμος είναι σαρωτικός. Δεν ξέρουμε αν κάποιοι είχαν τη γνώση και το θάρρος να ψέξουν τον Σαχτούρη, που μπορεί να μη γνώριζε τι ήταν ο πύργος που κανονιοβόλησε. Δεν ξέρουμε επίσης ούτε πόσοι συμμερίζονταν τις αντιλήψεις του αρκετά γραμματισμένου Μακρυγιάννη...

Πηγή 16

- Είδος: Άρθρο
- Συγγραφέας/δημιουργός: Μανόλης Πλούσος
- Χρόνος δημιουργίας: 11 Νοεμβρίου 2019
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Πλούσος, Μ. (2019). «Οι Ευρωπαίοι Αρχαιοθήρες», *Ερανιστής*. <http://eranistis.net/wordpress/2019/11/11/> (ανακτήθηκε 20/1/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο αρθρογράφος Μανόλης Πλούσος μέσα από πηγές και μαρτυρίες της εποχής αναλύει το πώς οι Ευρωπαίοι «αρχαιολάτρες»-αρχαιοκάπηλοι διοχέτευαν στην Ευρώπη αρχαίους ελληνικούς θησαυρούς την εποχή της Τουρκοκρατίας.

[...] Ένας ακόμη Άγγλος περιηγητής που επιβεβαιώνει τους βανδαλισμούς ήταν και Edward Dodwell που γράφει στο χρονικό του: «Κατά το πρώτο ταξίδι μου στην Ελλάδα (1801), δοκίμασα την ταπείνωση να παρευρεθώ στην απογύμνωση του Παρθενώνα από τα λαμπρότερα γλυπτά του και να παρακολουθήσω το γκρέμισμα μερικών αρχιτεκτονικών μελών του ναού. Είδα να κατεβάζουν πολλές μετόπες της νοτιοανατολικής πλευράς. [...] Και δεν διστάζω να βεβαιώσω ότι όλοι οι Αθηναίοι αναστατώθηκαν από την καταστροφή. Ακόμη και οι Τούρκοι κατέκριναν ανοιχτά το σουλτάνο για την χορήγηση της άδειας. Βρισκόμουν τότε επί τόπου και είχα την ευκαιρία να παρατηρήσω και να συμμαρτυρώ την αγανάκτηση που προκάλεσε η λεηλασία των μνημείων». Ο Ιω. Γεννάδιος αναφέρει για την συμπεριφορά των Οθωμανών προς το μνημείο της Ακρόπολης: «Και περί μεν των Τούρκων δύναται να λεχθή ότι μικράς συγκριτικώς επήνεγκον βλάβας εις τα επί της Ακροπόλεως μνημεία».

36. Βλ. για το ίδιο θέμα και την υποσημείωση 6.

επεμελούντο μάλιστα της συντηρήσεως αυτών ως κατοικιών και ιδίως του Παρθενώνος ως τεμένους». Τελικά ο Lusieri κατάφερε να αποσπάσει από την Ακρόπολη σχεδόν τα μισά από τα γλυπτά του Παρθενώνα...

Πηγή 17

- Είδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου
- Χρόνος δημιουργίας: 1922
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Καμπούρογλου, Δ. Γ. (1990). *Αι παλαιαί Αθήναι*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Νότη Καραβία, σ. 368. Ανατύπωση από την έκδοση Βιβλιοπωλείον Γεωργίου Ι. Βασιλείου, 1922
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Δημήτρης Καμπούρογλου ήταν δικηγόρος και ιστοριοδίφης. Υπήρξε ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος και αργότερα εργάστηκε για την Αρχαιολογική Υπηρεσία και την Εθνική Βιβλιοθήκη, στην οποία διετέλεσε και διευθυντής. Το 1927 έγινε το πρώτο διά εκλογής μέλος της Ακαδημίας των Αθηνών και την περίοδο 1934-1935 χρημάτισε Πρόεδρος της Ακαδημίας. Στο απόσπασμα αναφέρεται σε πολεμική έκθεση του Κιουταχή που πολιορκούσε την Ακρόπολη.

[...] πολεμική έκθεση του Κιουταχή προς τον Μέγαν Βεζύρη, τον Αύγουστον του 1826. Και είναι ευτύχημα ότι συνελήφθη ο κομιστής ταύτης πλησίον των στην Θηβών. [Βλ. και παραπάνω, στη σελ. 237-238]

Το Κάστρον της Αθήνας είναι παλαιόθεν οικοδομημένον επάνω εις ένα πέτρωμα υψηλόν και δυσκολοπάτητον και ούτε λαγούμι επιδέχεται, ούτε εις έφοδον υπόκειται. Το φρούριον αυτό ένας τόπος πολύ παλαιός, από τον οποίον παλαιόθεν εβγήκαν πολλοί και περιβόητοι φιλόσοφοι, και τα έργα τα τεχνικά που έχει της αρχαιότητος, προξενούν θαυμασμόν εις τους διαβασμένους Ευρωπαίους· και δια τούτο όλοι οι Ευρωπαίοι και τα λοιπά έθνη των απίστων, θεωρούν τούτο το φρούριον σαν σπίτι ιδικόν των.

Και επειδή το νομίζουν προσκύνημα και οι Ευρωπαίοι και όλα τα έθνη των απίστων, το υπερασπίζονται και προσπαθούν να μην έβγη από τα χέρια των απίστων αποστατών και εσυμφώνησαν και υποσχέθησαν γενικώς την βοήθειάν των και δια ξηράς και δια θαλάσσης.

Το συμπέρασμα είναι ότι ζητεί ορύκτας (λαγουμιτζήδες) από τα Σκόπια δια να ανατρέψη τον οχληρόν βράχον.

Πηγή 18

- Είδος: Απομνημονεύματα/ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Διονύσιος Σουρμελής

- Χρόνος δημιουργίας: 1834 και 1853
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Σουρμελής, Δ. (1853). *Ιστορία των Αθηνών κατά τον υπέρ Ελευθερίας Αγώνα*, Αθήναι: Τύποις Νικολάου Αγγελίδου σ. 230-321.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Διονύσιος Σουρμελής ήταν αγωνιστής του 1821, ιστοριογράφος. Συμμετείχε στον αγώνα κατά την πολιορκία της Ακρόπολης από τον Κιουταχή (1826-27) και κατέγραψε τα γεγονότα ως αυτήκοος μάρτυρας. Αργότερα διορίστηκε συμβολαιογράφος Αθηνών. Διετέλεσε επίσης μέλος της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Το απόσπασμα από το έργο του *Ιστορία των Αθηνών κατά τον υπέρ Ελευθερίας Αγώνα* που παρατίθεται περιέχει την επιστολή που έστειλαν οι έγκλειστοι στο Κάστρο (Ακρόπολη) προς τη Διοίκηση (της Ελλάδας), κατά την πολιορκία από τον Κιουταχή (1826-27), όταν είχαν εξαντληθεί τα τρόφιμα και τους είχε αποσταλεί η οδηγία να παραδοθούν.

« Σεβαστή Διοίκησις !

Ἀπ' ἀρχῆς τῆς πολιορκίας τοῦ Φρουρίου ἐδοκιμάσθη ἐναρ-
γῶς, ὅτι κακὸν ὄμμα κακοῦ Δαίμονος ἐπιβλέπει τὰ ἡμέτερα
πράγματα, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἀντεπιβλέπει καὶ τὸ παντέφορον
ὄμμα τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ. Τὰ παρελθόντα πράγματα τοῦ
Φρουρίου σὰς ἔγειναν γνωστὰ ἕως τῶρα. Ἡδὴ δὲ περὶ τῶν πα-
ρόντων θέλει γένη ὁ λόγος μας. Μόλον ὅτι Σ. Διοίκησις ! πρὸ
πολλῶν μηνῶν κατεχόμεθα ὑπὸ παντελοῦς ἐλλείψεως φαγώσι-
μων καὶ τῶν ἀναγκαίων εἰς θεραπείαν πληγωμένων καὶ ἀσθε-
νῶν, ὑπομένοντες πᾶν εἶδος ταλαιπωρίας καὶ κακοπαθείας·
μόλον ὅτι ἐδείξαμεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔργα θαυμαστὰ καὶ πα-
τριωτισμὸν ἀνυπέροβητον· καὶ μόλον ὅτι ἤδη τρεφόμεθα μόνον
ἀπὸ κριθῶν καὶ νερὸν ὀλιγώτατον, ὅπερ καὶ τοῦτο ἐλαττοῦται
παρ' ἡμέραν. Διὰ τὸ νὰ πνέωμεν ὁμῶς ἀληθῆ τῶ ὄντι καὶ ἀνυ-
πόκριτον ζῆλον ὑπὲρ τῆς φιλοτάτης καὶ γλυκυτάτης Πατρίδος
μας, ἀποφασισμένοι ὄντες ὄχι μὲ μόνον λόγον, ἀλλὰ μὲ ἔργον
εἰς θάνατον, ἀπερρίψαμεν τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου,
διὰ τὸ νὰ μὴν ἀνῆκον τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα εἰς τὸν χαρακτῆρά
μας, καὶ διάσαντες τὰ ἀδύνατα νὰ γένωσι δυνατὰ, κατεπέλασα-

μεν τοὺς πολυπαθεῖς στρατιώτας καὶ μὲ δόσιν χρημάτων, καὶ

231

μῶν, ἕως ἐπιλάβῃμι ἐλατὸς σωτηρίας τοῦ πολυτιμῆτος ταύτου
Φρουρίου. Σεβαστή Διοίκησις ! ἡ τελευταία αὕτη ἀπόφασίς μας
ἐγένετο διὰ νὰ σώσωμεν, εἰ δυνατόν, τὰ σωζόμενα ἐνταῦθα
λείψανα τῶν θυμαζομένων ἀρχαιοτήτων, ἔργα τῶν αἰμυνήτων
πατέρων μας· ἐν ταυτῷ καὶ τὸν ἐκθρόνιστον ἀπελπίσωμεν καὶ ἐπι-
συνεργηθῶμεν.

Πηγή 19

- Είδος: Απομνημονεύματα/ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Διονύσιος Σουρμελής
- Χρόνος δημιουργίας: 1834 και 1853
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Σουρμελής, Δ. (1853). *Ιστορία των Αθηνών κατά τον υπέρ Ελευθερίας Αγώνα*, Αθήναι: Τύποις Νικολάου Αγγελίδου, σ. 139.
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Διονύσιος Σουρμελής ήταν αγωνιστής του 1821, ιστοριογράφος. Συμμετείχε στον αγώνα κατά την πολιορκία της Ακρόπολης από τον Κιουταχή (1826-27) και κατέγραψε τα γεγονότα ως αυτήκοος μάρτυρας. Αργότερα διορίστηκε συμβολαιογράφος Αθηνών. Διατέλεσε επίσης μέλος της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Το απόσπασμα από το έργο του *Ιστορία των Αθηνών κατά τον υπέρ Ελευθερίας Αγώνα* που παρατίθεται αναφέρεται στη χρήση του χαρτιού σπάνιων σημαντικών βιβλίων (πιθανολογείται ότι προέρχονταν από τη βιβλιοθήκη της Μονής Καισαριανής) που χρησιμοποίησαν οι έγκλειστοι στο Κάστρο (Ακρόπολη) για τα κατασκευάσουν φυσέκια.

Αφοῦ εἰς διάστημα τεσσάρων ἐτῶν ἐνασχολεῖτο εἰς σύνα-
 ξιν τροφῶν καὶ πολεμεροδίων τοῦ Φρουρίου, τὰ μὲν ἀπὸ τὸ
 Κοινὸν τῶν Ἀθηνῶν, τὰ δὲ ἀπὸ τὴν Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος.
 Εἰς τὸν καιρὸν ὅμως τῆς πολιορκίας εὐρέθησαν ὀλίγα, μά-
 λιστα δὲ χαρτὶ διὰ φυσέκια δὲν εὐρέθη, εἰμὴ ποσότης 200
 Ἀρχυμῶν· καὶ ἂν ἡ βιβλιοθήκη τῶν Σχολείων δὲν ᾔθελε
 μετακομισθῆ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πρὸς διάσωσιν, ἀπορῶ πῶς
 ᾔθελεν οἰκονομηθῆ τὸ πρᾶγμα χωρὶς φυσέκια· ὥστε ἡ ἀξιώ-
 λογος καὶ πολύτεμος Βιβλιοθήκη τῶν Ἀθηνῶν ἐχρησίμευσεν
 εἰς κατασκευὴν φυσεκίων.

Πηγή 20

- Εἶδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου
- Χρόνος δημιουργίας: 1922
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Καμπούρογλου, Δ. Γ. (1990). *Αἱ παλαιαὶ Ἀθήναι*, Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖο Νότη Καραβία, σ. 368. Ανατύπωση ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν Βιβλιοπωλεῖο Γεωργίου Ι. Βασιλείου, 1922.
- Σύντομο σημείωμα γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὸν δημιουργό: Ὁ Δημήτρης Καμπούρογλου ἦταν δικηγόρος καὶ ιστοριοδίφης. Υπήρξε ἓνα ἀπὸ τὰ ἰδρυτικὰ μέλη τῆς Ιστορικής καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀργότερα ἐργάστηκε γιὰ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία καὶ τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, στὴν ὁποία διετέλεσε καὶ διευθυντής. Τὸ 1927 ἐγένετο τὸ πρῶτο διὰ ἐκλογῆς μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν περίοδο 1934-1935 χρημάτισε Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας. Τὰ ἀποσπάσματα ἀναφέρονται στὴν καταστροφὴ βιβλίων καὶ πολύτιμων ἐγγράφων ἀπὸ τὶς μονές Πεντέλης καὶ Καισαριανῆς καὶ τὴ σχολὴ Ντέκα³⁷ γιὰ νὰ κατασκευαστοῦν φυσέκια κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Ἀκρόπολης ἀπὸ τὸν Κιουταχί (1826-27).

37. Ἡ Σχολὴ Ἰωάννου Ντέκα λειτούργησε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ 1750 ἕως τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ εἶχε πλούσια βιβλιοθήκη.

Εις την Αγίαν Δύναμιν είχαν αποκρυβεί προς ασφάλεια τα σιγίλλια³⁸ και τα φερμάνια των προνομίων της Μονής Πεντέλης, οι τίτλοι των ιδιοκτησιών της και τα έγγραφα εν γένει της Μονής, ως και σκευή αυτής. [...]

Και διηγείται ο Ηγούμενος (σ.σ. της Πεντέλης): ότι κατά την επιδρομήν του Ομέρ Βριώνη οι στρατιώται του ανακάλυψαν, τις οίδε παρά τίνος υποδειχθήσαν, την εν τω Μετοχίω της Αγίας Δυνάμεως Αθηνών «κρυψώνα της Πεντέλης», όπου είχαν αποκρύψει τα ιερά σκευή, τα άμφια, τα Άγια λείψανα, τα έγγραφα των ιδιοκτησιών της Μονής και τα προνόμια και δικαιώματα της οικογενείας, δια Σουλτανικών φερμανιών και Πατριαρχικών σιγιλίων.

Τα πάντα απωλέσθησαν τότε. Η δε βιβλιοθήκη της Πεντέλης περιης αναγράφουν τινά οι περιηγηταί, και η λαμπρά βιβλιοθήκη της Σχολής Ντέκα είχαν προηγουμένως ασφαλισθεί επί της Ακροπόλεως, όπου όμως κατ' ανάγκην, «τα μεν εις χάρτην βιβλία εχρησίμευσαν δια φυσέκια, αι δε μεμβράναι διεσκορπίσθησαν τήδε κακείσε».

Είχε [...] και αξιόλογον Βιβλιοθήκην χειρογράφων και εντύπων η Μονή Καισαριανής. Την Βιβλιοθήκην ταύτην μετεκόμισεν ο Μητροπολίτης Αθηνών κατά την έναρξιν του Αγώνος, ανεψιός του Πατριάρχου Γρηγορίου του Ε', Διονύσιος, εις την Μητρόπολιν λόγω ασφαλείας [...] Τότε φαίνεται μετεκομίσθησαν εις την Ακρόπολιν [...] Τα μεν εις χάρτην βιβλία εχρησίμευσαν δια φυσέκια, αι δε μεμβράναι διεσκορπίσθησαν τήδε κακείσε».

Πηγή 21

- Είδος: Απομνημονεύματα
- Συγγραφέας/δημιουργός: στρατηγός Γ. Μακρυγιάννης
- Χρόνος δημιουργίας: 1829/32-1850/1
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Στρατηγού Μακρυγιάννη *Απομνημονεύματα*, 1947, Β' έκδοση, 1907 Α' έκδοση από Γ. Βλαχογιάννη.
https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/2/4/b/metadata-392-0000005.tkl&do=85703_01_w.pdf&pageno=147&width=1031&height=728&maxpage=172&lang=el (ανακτήθηκε 9/1/2021).
- Βιογραφικό σημείωμα για τον δημιουργό: Ο Ιωάννης Τριανταφύλλου, γνωστότερος ως Ιωάννης Μακρυγιάννης (Αβορίτι Δωρίδας 1797 - Αθήνα, 27 Απριλίου 1864), ήταν Έλληνας συγγραφέας, πολιτικός, στρατιωτικός και οπλαρχηγός της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Κατά τη διάρκεια του αγώνα τον αποκαλούσαν «Μακρυγιάννη» για το ψηλό του ανάστημα. [...] Τα παιδικά του χρόνια τα πέρασε με στερήσεις και κακουχίες, [...]. Το 1804 κατά το διωγμό των κλεφτών ο πατέρας του σκοτώθηκε και ο Μακρυγιάννης, μόλις εφτά χρονών,

38. Κατά τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία σημαντικά επίσημα αυτοκρατορικά έγγραφα.

άρχισε να δουλεύει για να συντηρήσει τον εαυτό του. Η εμπορική του δραστηριότητα στην Άρτα κράτησε ως το 1820. Τότε όμως τα σουλτανικά στρατεύματα τον συνέλαβαν και τον φυλάκισαν ως όργανο του Αλή Πασά. Ωστόσο, κατόρθωσε να δραπετεύσει, κατέφυγε στα βουνά και ακολούθησε τον αρματολό Γώγο Μπακόλα. Στο μεταξύ είχε ήδη (1820) μνηθεί στη Φιλική Εταιρεία [...]. Στη συνέχεια στρατολόγησε το πρώτο του σώμα και έφθασε στην Αθήνα. Το 1822 διορίστηκε υποδιοικητής του Κάστρου (της Ακρόπολης) με διοικητή τον Ιωάννη Γκούρα και αρχηγό της Ανατολικής Ελλάδας τον Οδυσσέα Ανδρούτσο. Ένα χρόνο αργότερα διορίστηκε από τον Άρειο Πάγο Πολιτάρχης (αστυνόμος) των Αθηνών. [...] Συμμετέχει ενεργά σε μάχες που έκριναν την εξέλιξη της Επανάστασης του '21 [...], όταν ο Κιουταχής κατέλαβε την Αθήνα (1826), ο Μακρυγιάννης οχυρώθηκε στον Σερπετζέ (Ωδείο Ηρώδη του Αττικού) και αντέταξε σθεναρή αντίσταση. [...] Πολέμησε επίσης στην εκστρατεία της Αττικής, στις επιθέσεις της Καστέλλας και του Πειραιά που είχαν ως τελικό αποτέλεσμα την ήττα των Ελλήνων (Απρίλιος 1827) και την παράδοση της Ακρόπολης στους Τούρκους. Κατά την περίοδο της αντιβασιλείας του Όθωνα ο Μακρυγιάννης (1840) άρχισε να οργανώνει τον αγώνα υπέρ της επιβολής του Συντάγματος και πρωτοστάτησε στην επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1843 για την παραχώρησή του από τη βαυαρική δυναστεία. [...] κατηγορήθηκε για συνωμοσία κατά του βασιλιά, συνελήφθη (1851), δικάστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο. Η ποινή του μετριάστηκε σταδιακά, έμεινε στη φυλακή δυο χρόνια για να αποφυλακιστεί τελικά (1854) με τη μεσολάβηση του Δημητρίου Καλλέργη. Η υγεία του όμως από τις κακουχίες και τη βαναυσότητα της φυλακής κλονίστηκε. Έτσι ο Μακρυγιάννης απομονώθηκε στο σπίτι του κοντά στους στύλους του Ολυμπίου Διός (η συνοικία αυτή φέρει μέχρι σήμερα το όνομά του – «Μακρυγιάννη») όπου και πέθανε στις 27 Απριλίου 1864.

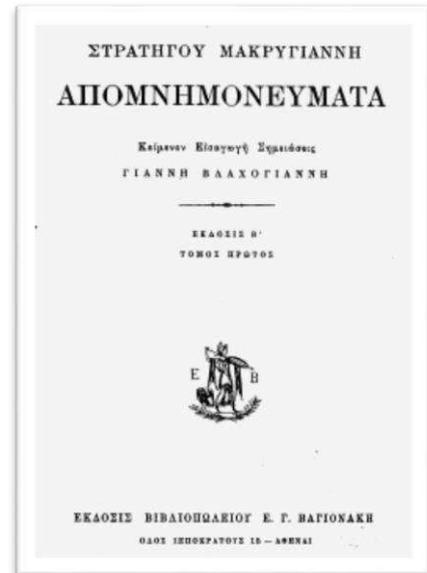
Τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη είναι ένα είδος προφορικής αυτοβιογραφίας που συνέταξε ο στρατηγός και ήρωας της Ελληνικής Επανάστασης Ιωάννης Μακρυγιάννης. Σε αυτά αποτυπώνει τις σκέψεις για τη δράση του, ενώ το έργο του είναι ένα από τα πρώτα δείγματα του είδους. Ο Μακρυγιάννης άρχισε να γράφει στο Άργος (26 Φεβρουαρίου 1829) με σκοπό να διδάξει τους μεταγενέστερους και συνέχισε μέχρι το 1851 [...]. Σε όλη τη διάρκεια των δύσκολων καιρών φροντίζει με κάθε τρόπο να διαφυλάξει το χειρόγραφο του γιατί πιστεύει ότι και μ' αυτό τον τρόπο κάνει το καθήκον του απέναντι στον τόπο και την ιστορία του. Η αποκατάσταση και δημοσίευση (1907) των *Απομνημονευμάτων* οφείλεται στον Γιάννη Βλαχογιάννη, που με εξαιρετική φροντίδα επιμελήθηκε και εξέδωσε το έργο του στρατηγού Μακρυγιάννη. [...]

- Το είδος της πηγής: Το έργο στην αρχή πέρασε σχεδόν απαρατήρητο. Εκτός από τον Παλαμά, κανείς σχεδόν δεν αντιλήφθηκε τη σημασία του. Ο Γιώργος Σεφέρης πιστεύει πως ένα έργο σαν του Μακρυγιάννη είναι η συνείδηση ενός ολόκληρου λαού, πως αποτελεί μια πολύτιμη διαθήκη [...] κι όλα τούτα χαράζοντας στο χαρτί τη γλώσσα που μιλάει με τη ρουμελιώτικη προφορά, [...] με εκφραστική

αμεσότητα και απλότητα, καθώς και μέσα από δημιουργικές αντιστιξίες, ανάμεσα στην ιστορία και τη λογοτεχνία, στην αντικειμενική κρίση και την υποκειμενική μαρτυρία, στην ατομικότητα και τη συλλογικότητα, στην εγγραμματοσύνη και την προφορικότητα, στην πράξη και τον λόγο τελικά.

Σημείωση:

Για την αξιοποίηση των απομνημονευμάτων των αγωνιστών της Επανάστασης, **ας έχουμε υπόψη τα εξής:** Σύμφωνα με τον Θ. Βερέμη (2020: 28) «τα περισσότερα απομνημονεύματα των αγωνιστών πατάνε σε δυο βάρκες. Στη μια των γεγονότων που αφηγούνται και στην άλλη της εποχής καταγραφής τους [...]. Από τη μια ο Ρουμελιώτης αγωνιστής νουθετεί τα παλικάρια του να μη βασανίζουν ομοθρήσκους για να αποκαλύψουν τις κρυψώνες των αγαθών τους, ενώ από την άλλη δηλώνει υπερήφανα ότι εκείνα τα παλικάρια χώρισαν τη λεία τους στα τρία και αυτού έδωσαν τα δύο. Ας θυμηθούμε ότι ο Μακρυγιάννης κατέγραψε τις αναμνήσεις του από το 1832 ως το 1850» και αλλού (2020: 14) «Στα περισσότερα απομνημονεύματα υπάρχει σύγχυση ανάμεσα στην περίοδο που περιγράφουν και την επικαιρότητα της εποχής, στη διάρκεια της οποίας καταγράφουν όσα προηγήθηκαν. Στο έργο του Μακρυγιάννη η καταγραφή απέχει αρκετά από τα γεγονότα τα οποία εξιστορεί και η σύγχυση ανάμεσα στα παλιά και στα νεότερα ήθη είναι φανερή» (Πηγή: Βερέμης, Θ. (2020). *21 ερωτήσεις και απαντήσεις για το 21*, Αθήνα: Μεταίχιμο, <http://www.ekebi.gr/Fakeloi/makrygiannis/biografia.htm>, ανακτήθηκε στις 9/1/2021, <http://www.ekebi.gr/Fakeloi/makrygiannis/prologi.htm>, ανακτήθηκε στις 9/1/2021 & *Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη*. (2020, Δεκεμβρίου 21). Βικιπαίδεια, Η Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια (ανακτήθηκε στις 24/1/2021).

284	Βιβλίον Δ'. 1797 - 1827	[200/201
<p>Ἄφροῦ μείναντες σύμφωνα, τῶμαθαι ἢ γυναῖκα του, οἱ συγγενεῖς του, ἐχάρηκαν. Πήγα κι' ἐγὼ τοὺς εἶδα εἰς τὸν ναόν. Μείναντες σύμφωνα τὸ βράδυ νύμφηθη μετ' τὸν Παπακώστα καὶ Κατζικογιάννη νὰ φάμεν εἰς τὸ κῆστρο μου ψωμί· ὅτ' ἔχω ταζέτικον, κρέας κι' ἄλλα. Ἦταν λυπημένος ὁ κατημένος ὁ Κατζικογιάννης. Τοῦ σκοτώθησαν τόσαι συγγενεῖς του κι' ἕνας ἀνιψιὸς του</p>		

τότε. Ήταν καλός πατριώτης ὁ Κατζικοπτάκης, ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Κι' ἀφανέ-
στηκαν εἰς τὸ κάστρο ὅλοι αὐτοῖνοι οἱ συγγενεῖς του. Ἄφοῦ ἐτοιμάζαμεν τὸ
φαγί, μιλοῦνε τοῦ Γκούρα ὅλοι του οἱ συντρόφοι θὰ φύγουν, καθὼς ἔφυγε ὁ
Μικαλωμένος. Τότε ὁ δυστυχὴς ὁ Γκούρας φαρμακώθη. Τοῦ λέγειν «Μὴν
πικραίνεσαι. Πῆς· τους μίαν προθεσίμην δεὰ ὄχτώ ἡμέρας καὶ νὰ γράψωμεν αὐτὰ
εἰς τὴν Διοίκησιν νὰ σταίλῃ νέους ἀνθρώπους· κι' αὐτὲς τὲς μέρες ὅπου θὰ
μείνουν νὰ μᾶς βοηθήσουνε νὰ φικιάσωμεν τὰ λαγοῦμια γύρω τὸν Σερκετζέ καὶ
σὰ ὅλες τὲς πόρτες τοῦ κάστρου κι' αἴθων κἀνα ἀνάγκη. Καὶ δουλεύομεν
κι' ἐμεῖς καὶ φικιάνομεν καντοῦ τὰ λαγοῦμια κι' ἐτοιμάζομεν ὅλα αὐτὰ τὰ
μέρη, ὅτι θέλουν πολλή δουλειά. Καὶ δι' αὐτὰ νὰ βαστήξομεν τοὺς ἀνθρώ-
πους. Καὶ συνχρόνως γράφομεν καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ μᾶς σταίλῃ ἕνα
φρουρά. Καὶ νὰ εἰποῦμεν αὐτηνῶν ὅπου θέλουν νὰ φύγουν νὰ φικιάσουνε καὶ
μίαν ἀναφορὰ νὰ τὴν σταίλωμεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ σὰ ὄχτώ ἡμέρες μᾶς
ἔρχεται ἀπάντησις, ἢ σταίλῃ ἡ Κυβέρνησις ἀνθρώπους νέους ἢ ὄχι· τότε αὐτῆ-
νοι εἰς φύγουν. Ἄν ἔρθουν νέοι ἄνθρωποι, τὰ λαγοῦμια δὲν μᾶς χρειάζονται
εἰδὲ καὶ δὲν μᾶς ἔρθουν, θὰ μείνουμεν πολλὰ ὀλίγοι καὶ θὰ περιγοριστοῦμεν
ἀπὸ μέσα τὸ Σερκετζέ. Κι' ὅταν ἔρθουν οἱ Τούρκοι καὶ δὲν μποροῦμεν ν' ἀνθί-
ξωμεν, βάνομεν φωτιά καὶ τὸν Σερκετζέ στέλνομεν εἰς τὸν ἀγέρα καὶ τοὺς
Τούρκους ὅπου θὰ κῆσαι ἐκεῖ. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον πηγαίνομεν πολέμων·

201/202]

Συμφωνοῦ μετὰ τοῦ Γκούρα — Τραγεῦδι τοῦ Μικρυγιάννη

286

τας ὡς μέσα εἰς τὸν ναὸν¹· κι' ἐκεῖ κἀνομεν γενικὸν λαγοῦμι καὶ πῆμεν στὸν
ἀγέρα κι' ἐμεῖς καὶ οἱ Τούρκοι καὶ ὁ ναός. Ὅτι ἐν δὲν μᾶς σταίλῃ ἀνθρώπους
νέους ἢ Κυβέρνησις—δὲν θελήσουνε κἀρθοῦνε—θ' ἀφήσομεν ἀπολέμητο τὸ
κάστρο νὰ φύγωμεν μ' ἐνέμισθ' ἡμέρας πόλεμον; Καὶ ποῦ θὰ ζήσομεν ἀπὸ τὴ
ντραπή τοῦ κόσμου καὶ καταξοχὴ τοῦ, ὀποῦλεγας ὅλων τῶν ξένων περιηγητῶν
καὶ ντόπιων ὅτι μπορεῖς νὰ πολεμήσης εἰς τὸ κάστρο δεὰ καὶ τρεῖς χρόνια;»
Τοῦ ἄρατε ἢ παρατήρησέ μου καὶ μιλῆσομεν τῶν ἀνθρώπωνέ του αὐτὰ ὅλα·
καὶ νὰ δουλέψωμεν ὅλοι νὰ φικιάσωμεν τὰ λαγοῦμια.

Καὶ τοιοῦτως φικιάσαμεν τὰ γράμματα διὰ τὴν Κυβέρνησιν καὶ προσμέ-
ναμεν τὸ φεγγάρι νὰ βασιλέψῃ νὰ βγάλῃ τὸν πεζοδρόμον διὰ τὴν Κυβέρνησιν
(ὅτι ἐβγάιναν ἀπὸ τὸ πύστο μου). Λυπημένος ὁ δυστυχὴς Γκούρας διὰ τοὺς
ἀχάριστους συντρόφους του, ὅπου ἔγιναν φιλόζωοι εἰς τὸν κίντυνον τῆς πατρίδος
κι' ἀνώτεροί τους. Καὶ εἰς τ' ἀγαθὰ αὐτηνοῦ τοῦ κάστρου ἦσαν γυναῖται
κι' ἀτρόμητοι. Καὶ τριῶσαν τοὺς δυστυχεῖς Ἀθηναίους. Ἄφοῦ εἶδα τὴν λύπη σου,
μίλησα καμποσοῦνῶν σημαντικῶν Ἀθηναίων καὶ πῆγαν καὶ τοῦ εἶπαν· «Μὴν
πικραίνεσαι ὅτι θέλουν νὰ φύγουν αὐτοῖνοι. Αὐτὸ τὸ κάστρο τὸ φυλάξομεν ἐμεῖς,
ὅπου τὸ κυργάξωμεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Καὶ τώρα δὲν τοὺς τὸ δένομεν, ἐν δὲν
μᾶς πηθάνουν.»

Πηγή 22

- Είδος: Τύπος εποχής Επανάστασης
- Συγγραφέας/δημιουργός: *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*
- Χρόνος δημιουργίας: 11 Σεπτεμβρίου 1826
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αριθ. 91 της 11ης Σεπτεμβρίου 1826, σ. 362/363
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Ρεσίτ Πασάς σε αναφορά του προς τη Μεγάλη Πύλη σχετικά με την Ακρόπολη λέει πως οι Ευρωπαίοι θα βοηθήσουν τους Έλληνες να υπερασπίσουν την Ακρόπολη, την οποία θαυμάζουν και τη θεωρούν και κατά κάποιον τρόπο δική τους.

Ο Ρεσίτ Πασάς, γνωστός ως Κιουταχής, σε αναφορά του προς τη Μεγάλη Πύλη, η οποία έπεσε στα χέρια των Ελλήνων, έγραφε τα εξής: «Το φρούριον της Αθήνας, είναι παλαιόθεν οικοδομημένον εις πέτραν υψηλήν και δύσβατον· ούτε υπόνομον επιδέχεται ούτε εις έφοδον έρχεται. [...] και προπάντων το φρούριον τούτο, επειδή είναι τόπος παλαιότατος και παλαιόθεν εκβήκαν εξ αυτού πολλοί μεγάλοι φιλόσοφοι και (επειδή) το οποίο έχει τεχνικά έργα της αρχαιότητας προξούσι τον θαυμασμόν εις τους πεπαιδευμένους Ευρωπαίους, δια τούτο όλοι οι Ευρωπαίοι και τα λοιπά έθνη των απίστων θεωρούσε το φρούριον τούτο ως ιδίαν αυτών οικείων· και επειδή το νομίζουν ως προσκυνητήριον [...] το υπερασπίζουσι και προσπαθούσι να μην εκβή εκ των χειρών των απίστων αποστατών και εσυμφώνησαν υπεσχέθησαν γενικώς την βοήθειάν των και δια ξηράς και δια θαλάσσης [...]».

Πηγή 23

- Είδος: Ιστοριογραφία
- Συγγραφέας/δημιουργός: Δημήτριος Γρ. Καμπούρογλου
- Χρόνος δημιουργίας: 1896
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Καμπούρογλου, Δ. Γ. (1896). *Ιστορία των Αθηναίων: Τουρκοκρατία: Περίοδος πρώτη, 1458-1687*, τόμος Γ', Αθήνα: Εκ των καταστημάτων Σπ. Κουσουλίνου, Τυπογραφείον/Βιβλιοπωλείον, σ. 109-110. https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/c/b/5/metadata-298-0000012.tkl&do=173695_03.pdf&pageno=124&width=391&height=606&maxpage=352&lang=el (ανακτήθηκε 5/9/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Δημήτρης Καμπούρογλου ήταν δικηγόρος και ιστοριοδίφης. Το 1882 υπήρξε ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος και αργότερα εργάστηκε για την Αρχαιολογική Υπηρεσία και την Εθνική Βιβλιοθήκη, στην οποία διετέλεσε και διευθυντής. Το 1927 έγινε το πρώτο διά εκλογής μέλος της Ακαδημίας των Αθηνών και την περίοδο 1934-1935 χρημάτισε Πρόεδρος της Ακαδημίας.

Στο τρίτομο αυτό έργο του ασχολείται με την ιστορία της πόλης των Αθηνών. Στον τρίτο τόμο ειδικά αναφέρεται στην οικογενειακή και κοινωνική ζωή της πόλης κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, στα τουρκικά κτίρια εντός πόλης και εντός και περί Ακροπόλεως, ενώ καταγράφει τα ήθη, τα έθιμα και την καθημερινή ζωή Τούρκων και Ελλήνων. Στο πλαίσιο αυτό αναφέρει και το πώς το Μνημείο του Λυσικράτη πέρασε στα χέρια των μοναχών Καπουτσίνων, παρόλο που δεν επιτρεπόταν τα αρχαία μνημεία των Αθηνών να περάσουν σε ξένα χέρια.

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

109

Ἡ Μονὴ τῶν Καπουτσίνων.

Εἰκόνα τῆς Μονῆς ταύτης ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ. Πρὸς συντήρησιν τῆς Μονῆς πᾶν πλοῖον καταπλέον ὑπὲρ γαλλικὴν σημαίαν ἐπλήρωνε πέντε σκούδα· οὐδεμίαν ὁμως εἶχεν αὐτὴ ὡς φαίνεται σπουδαιότητα.

Οἱ Καπουτσῖνοι τῷ 1669 ἠγόρασαν τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους, φανάρι τοῦ Δημοσθένους ὀνομαζόμενον τότε, μετὰ τῆς οἰκίας. Οἱ ἄρχοντες ἀντέστησαν ὅσον ἠδύναντο καὶ κατόπιν δὲ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ ἐντὸς τοῦ μνημείου τὸ θυσιαστήριον.

Ἴδου πῶς διηγείται τὰ τῆς ἀγορᾶς ταύτης ὁ Guillet (Μν. Β', 386):

«Ὁ πατὴρ Σίμων περιέλαβεν ἐν τῷ Μοναστηρίῳ του εἰς Ἀθήνας οἰκοδόμημά τι ἐκ λευκοῦ μαρμαροῦ, μικρὸν μὲν ἀλλὰ κομψότατον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ὁ χυδὴν ὄχλος ὀνομάζει αὐτὸ ἀδιαφόρως διὰ δύο ὀνομάτων τὸ Φανάρι τοῦ Δημοσθένους καὶ τὸ Παλάτι τοῦ Δημοσθένους. . . Ὁ πατὴρ Σίμων τὸ ἠγόρασε παρὰ τινος Ἕλληνος ἀντιέκατον πενήκοντα σκούδων· ἀλλ' οὗτος μετὰ μικρὸν στρεφόμενος, δὲν ἠθέλησε νὰ παραδώσῃ τὸ Φανάρι, λέγων ὅτι ἐπείτις εἶχε μάθῃ, ὅτι κατὰ τὰ ἐν Ἀθήναις κρατούντα ἴθιμα δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένον εἰς τοὺς ξένους ν' ἀποκτάσι ἀρχαῖα οἰκοδομήματα ἐν Ἀθήναις, καὶ ὅτι τὸ ἴθιμον ἐβασίλει ἐπὶ τοῦ φόβου, μήπως οἱ ξένοι θὰ ἐκποιούνητο χρῆσιν τινὰ δυνάμεν νὰ καταστρέψῃ τὸ κτηθὲν οἰκοδόμημα.

«Μάτην ὁ πατὴρ διεχυρίσθη, ὅτι δὲν ἦτο πλέον ξένος, καὶ πραγματικὴ ἀπολιτογραφία ἐν Ἀθήναις καὶ ἐρωδιόσθη μὲ τὰ ἀκαταύμακα ἰγγρικά πρὸς ἀντίρροπον τοιοῦτον ἐπιτάσσειν. Ἐβίβουν τὰ τὴ δικὴ ἐκδικασθῆ ἐνώπιον τῶν Δημογερόντων, οἵτινες καταδίκασαν τὸν Καπουτσῖνον· ἀλλ' οὗτος ἐπετίθει αὐτὴν ἐνώπιον τοῦ Καδὴ,

ὅστις ἐπεδίκασεν αὐτῷ τὴν νομὴν, ἐπὶ τῷ ὄρφ ὁμῶς, νὰ μὴ προξενήσῃ βλάβην τινὰ εἰς τὸ Φανάρι, καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς βουλευμένους νὰ ἐπισκέπτονται αὐτό, ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι περὶ πολλοῦ ποιῶνται ἔτι οἱ ἐν Ἀθήναις τὰς ἀρχαιότητας. Ἄλλ' ὁ πατὴρ ἐκ φρονήσεως, μὴ θέλων νὰ ἐκπτοήσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ πειρώμενος νὰ προσελκύσῃ τὴν εὐνοίαν αὐτῶν, μετεκόμισεν εἰς τινὰ αἰθούσαν ταπεινὴν τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸ παρεκκλήσιον αὐτοῦ.

Τὰ τῆς ἀγορᾶς τοῦ Μνημείου ἀναφέρει μετὰ τῶν κωμικῶν περὶ

110

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Δημοσθένους—ὡς ἐγκλεισθέντος ἐν αὐτῷ πρὸς μελέτην καὶ ἐργόμνασιν - παραδόσεων (Μν. Α' 203) ὁ Babin. Μόνος ὁ Spon χαρακτηρίζει ὀρθότερον πῶς τὸ εἶδος καὶ τὴν χρησιμότητα τοῦ Λυσικρατείου μνημείου (II. 172).

Ενότητα 5: Εικαστικές αναπαραστάσεις

Πολιορκία της Ακρόπολης
 Ελληνική Επανάσταση του 1821

Σκηνή από την Ελληνική Επανάσταση του 1821
 (Πίνακας του Παναγιώτη Ζωγράφου υπό την
 καθοδήγηση του Μακρυγιάννη).

Χρονολογία 3 Αυγούστου 1826 - 25 Μαΐου 1827

Τόπος Ακρόπολη

Έκβαση Παράδοση Ακρόπολης στους Τούρκους

Αντιμαχόμενοι

<p>+ Ελληνικός τακτικός στρατός της Επανάστασης του 1821</p> <p>Σώματα ατάκτων διοικούμενα από Έλληνες οπλαρχηγούς</p>	<p>▶ Οθωμανική αυτοκρατορία</p>
--	--

Ηγετικά πρόσωπα

Γιάννης Γκούρας Γεώργιος Καραϊσκάκης Νικόλαος Κοιζώτης Κάρολος Φαβιέρος Μακρυγιάννης	Ρεσίτ Πασάς-Κιουταχής Ομέρ Πασάς της Καρύστου
--	--

Δυνάμεις

6.000	10.000
-------	--------

Πηγή 24

- Είδος: Πίνακας ζωγραφικής
- Συγγραφέας/δημιουργός: Παναγιώτης Ζωγράφος
- Χρόνος δημιουργίας: 3/8/1826-25/5/1827
- Πλήρης βιβλιογραφική περιγραφή: «Πολιορκία των Αθηνών κατά το 1827» <https://commons.wikimedia.org/> <https://el.wikipedia.org/> (ανακτήθηκε 24/3/2021)
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Σκηνή από την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Πίνακας του Παναγιώτη Ζωγράφου με τίτλο «Πολιορκία των Αθηνών κατά το 1827», που έγινε με την καθοδήγηση του Μακρυγιάννη.

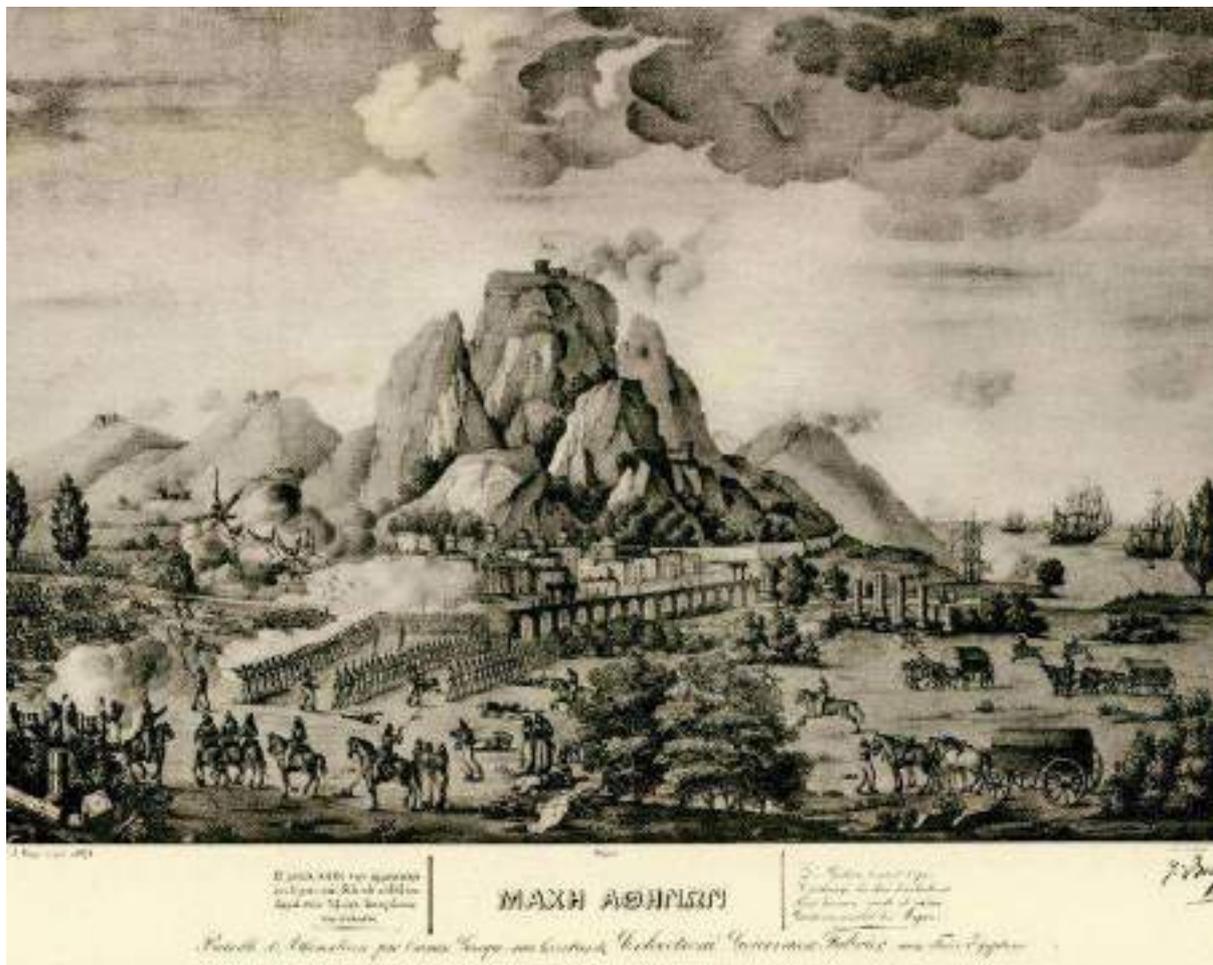

Περιγραφή: 1. Πολιορκία των Αθηνών και της Ακρόπολεως και καθημερινοί πόλεμοι σε διάστημα ενός έτους, έως ότου έπεσε η Ακρόπολις, όπου ήταν πολιορκημένη από τον Κιουτάγιαν με όλες του τας δυνάμεις.— 2. Ακρόπολις όπου την οποίαν εκρατούσαν οι Έλληνες και οι φιλέλληνες με το τακτικό.— 3. Τα χαρακώματα και κοφίνια, όπου μας πολεμούσαν οι Τούρκοι με τα λιανοτούφεκα και τους πολεμούν και από μέσα.— 4. Τά κανόνια όπου είχαν οι Τούρκοι ομού και μπόμπες και γρανέτες από την Αγιομαρίνα και Σέντζος έως τις στήλες του Ολυμπίου Διός και μας πολεμούν νύχτα και μέρα το ίδιο και εμείς.— 5. Όσοι οπλαρχηγοί, αξιωματικοί και Έλληνες, κυριευθείσης της πόλεως κλεισθήκαμε μέσα έως 800 άνθρωποι· αι κεφαλαί Γκούρας, Ευμορφόπουλος, Κατζικογιανναίοι, Φωκαίοι, Παππακώστας, Νταβαραίοι, Λίτζας, Κώστας Λαγουμτζής, Συμεών Ζαχαρίτζας, Νερούτζος, Καψορράχης,

Δανίλης, Δημογέροντες, Σ. Ζαχαρίτζας, Βλάχος Σταυρής, Ν. Καρώρης, Σεραφείμ, Σουρμελής και άλλοι πολλοί οικοκυραίοι και στρατιωτικοί και ο Μακρυγιάννης. — 6. Οι Αθηναίοι και εν μέρος του Γκούρα φύλαγαν απέξω και οι Νταβαραίοι από την πρώτη πόρτα του κάστρου έως το Λιοντάριον. — 7. Εις την σπηλιά φύλαγαν ο Μορφόπουλος και ο Παππακώστας. — 8. Εις το Πορτάκι φύλαγε ο Καψορράχης με Αθηναίους.— 9. Από μέσα εις το Σερπετζέ, Ε. Ζαχαρίτζας με τους Αθηναίους και ο Ευστάθιος Κατζικογιάννης, και το σώμα του Λαγουμτζή.— 10. Απέξω από τον Σερπετζέ, ο Μακρυγιάννης με το σώμα του και πληγώθηκε μπροστά στον λαιμό και εις το κεφάλι (επειδή στην ίδια θέση ήταν τα λαγούμια των Ελλήνων και των Τούρκων).— 11. Η θέση του Γκούρα, όπου και έφρονεύθη.— 12. Έμβηκεν δευτέρα βοήθεια των Ελλήνων ο Ν. Γκριζιώτης, ο Μαμούρης, ο Μήτρο Λέκκας, Τριαντάφυλλος Τζούρας, Τόλιας και Ντεληγιώργης, έως 200 άνθρωποι.

Πηγή 25

- Είδος: Χαρακτικό
- Συγγραφέας λευκώματος: René Puaux
- Χρόνος δημιουργίας: 1932
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: Puaux, René (MCMXXXII) *Grèce, Terre aimée des Dieux*, Παρίσι [G. De Maleherbe], «Μάχη Αθηνών», 1827, Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη, el.travelogues.gr. <https://el.travelogues.gr/item.php?view=40000> (ανακτήθηκε 11/1/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Γάλλος ιστορικός και δημοσιογράφος René Puaux (1878-1936) εργάστηκε στη διεθνούς κύρους παρισινή εφημερίδα *Le Temps* και υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής και προπαγανδιστής των ελληνικών θεμάτων την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων. Πραγματοποίησε επτά ταξίδια στην Ελλάδα. Στην έκδοση αυτή περιγράφει τις εντυπώσεις από το έβδομο ταξίδι του (1930), κατά την περίοδο που εορτάζονταν τα εκατό χρόνια του ανεξάρτητου κράτους. Το έργο είναι αναπαραγωγή χαρακτηριστικού της συλλογής του και περιλαμβάνεται στην έκδοση.

Πηγή 26

- Είδος: Λιθογραφία σε χαρτί, 26x31,8 εκ.
- Συγγραφέας/δημιουργός: Karl Krazeisen
- Χρόνος δημιουργίας: 1828
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: «Η Ακρόπολη των Αθηνών», από την ιστοσελίδα της Εθνικής Πινακοθήκης. Αρ. έργου Π1325/ΓΙΥ/ιε. <https://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/sulloges/i-akropoli-ton-athinon.html> (ανακτήθηκε 11/9/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο φιλέλληνας Karl Krazeisen, ένας αυτοδίδακτος ζωγράφος, έφτασε στην Ελλάδα το 1826 ως εθελοντής στο βαυαρικό εκστρατευτικό σώμα, ενώ παράλληλα κατέγραφε με τον δικό του τρόπο τις εξελίξεις στα μέτωπα του αγώνα. Συνολικά σχεδίασε 91 έργα, ανάμεσά τους υδατογραφίες, τοπία, αρχαιότητες, πολεμικές συνθέσεις και προσωπογραφίες των πρωταγωνιστών του 21. Τα περισσότερα έργα έγιναν με μολύβι και σε χαρτί μικρού μεγέθους. Η αποτύπωση της Ακρόπολης, λιθογραφία σε χαρτί, βρίσκεται στην Εθνική Πινακοθήκη Ελλάδος.

Πηγή 27

- Είδος: Λιθογραφία σε χαρτί, 31,1x25,9 εκ.
- Συγγραφέας/δημιουργός: Karl Krazeisen
- Χρόνος δημιουργίας: 1829
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: «Καπετάνιος με τα παλικάρια του μαχόμενοι», από την ιστοσελίδα της Εθνικής Πινακοθήκης. Αρ. έργου Π1325/ΓΙΥ/κγ. <https://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/sulloges/kapetanio-me-ta-pallikaria-tou-se-mahi.html> (ανακτήθηκε 5/9/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο φιλέλληνας Karl Krazeisen, ένας αυτοδίδακτος ζωγράφος, έφτασε στην Ελλάδα το 1826 ως εθελοντής στο βαυαρικό εκστρατευτικό σώμα, ενώ παράλληλα κατέγραφε με τον δικό του τρόπο τις εξελίξεις στα μέτωπα του αγώνα. Συνολικά σχεδίασε 91 έργα, ανάμεσά τους υδατογραφίες, τοπία, αρχαιότητες, πολεμικές συνθέσεις και προσωπογραφίες των πρωταγωνιστών του 21. Τα περισσότερα έργα έγιναν με μολύβι και σε χαρτί μικρού μεγέθους. Η λιθογραφία σε χαρτί βρίσκεται στην Εθνική Πινακοθήκη Ελλάδος.

- Είδος: Λάδι σε μουσαμά 40x27,5 εκ.
- Συγγραφέας/δημιουργός: Nicolas Louis Francois Gosse
- Χρόνος δημιουργίας: 1827
- Πλήρης βιβλιογραφική παραπομπή: «Η μάχη της Ακρόπολης», από την ιστοσελίδα της Εθνικής Πινακοθήκης, Παράρτημα Ναυπλίου. Αρ. έργου: Π.6870. <https://www.nationalgallery.gr/el/sulloges/collection/sulloges/i-mahi-tis-akropolis.html> (ανακτήθηκε 14/9/2020).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο Γάλλος ζωγράφος Nicolas Louis Francois Gosse αποτυπώνει την Ασήμη Λιδωρίκη, σύζυγο του Ιωάννη Γκούρα, η οποία μετά τον θάνατο του συζύγου της αντιστάθηκε γενναία κατά την πολιορκία του ιερού βράχου από τον Κιουταχή, συνεχίζοντας την παράδοση των γυναικών του Σουλίου κι εκείνων του Μεσολογγίου.

Για τη ζωή και τη δράση της Ασήμης Λιδωρίκη-Γκούρα μπορείτε να δείτε https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%83%CE%AE%CE%BC%CF%89_%CE%93%CE%BA%CE%BF%CF%8D%CF%81%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CE%B1 (ανακτήθηκε 15/9/2020)

Η Ασημίνα Λιδωρίκη-Γκούρα ή Νταλιάννα (? -12 Ιανουαρίου 1827) ήταν αγωνίστρια της επανάστασης του 1821, μνημένη στη Φιλική Εταιρεία. Η Ασημίνα ήταν κόρη

του Αναγνώστη Λιδωρίκη και σύζυγος του Γιάννη Γκούρα. Όταν ο Γκούρας έγινε φρούραρχος της Ακρόπολης τον ακολούθησε κι εγκαταστάθηκε στο Ερεχθείο, που χρησιμοποιούνταν ως κατοικία. Στην Αθήνα την ίδια εποχή βρισκόταν και η οικογένεια του Οδυσσέα Ανδρούτσου και οι αντιζηλίες και κόντρες των γυναικών μεταξύ τους επηρέασαν και τις σχέσεις των δύο αντρών, που ήδη ήταν κακές.

Μετά τον θάνατο του συζύγου της τον Οκτώβριο του 1826 η Ασήμω ανέλαβε αρχηγός των στρατευμάτων που υπερασπίζονταν την Ακρόπολη των Αθηνών. Ο Γκούρας όμως είχε αφήσει διαθήκη με κατάρα να μείνει ανύπαντρη, η Ασήμω δεν την τήρησε κι έκανε σχέση με τον νέο φρούραρχο Νικόλαο Κριεζώτη.

Σκοτώθηκε από τουρκική οβίδα που κτύπησε το Ερεχθείο και την καταπλάκωσε μαζί με την αδελφή της, σύζυγο Κάρμα, και τα τέσσερα παιδιά της.

Δείτε κι εδώ: <https://www.sansimera.gr/biographies/328> (ανακτήθηκε 27/1/2021)

Πηγή 29

- Είδος: Γκραβούρα

- Συγγραφέας/δημιουργός: Carl Frommel
- Χρόνος δημιουργίας: 1830
- Πλήρης βιβλιογραφική περιγραφή: Frommel, C. (1830). *Ansichten aus Griechenland gestochen unter der Leitung von C. Frommel. Vues de la Grèce. Gravées sous la direction de C. Frommel*, Καρλσρούη, Scotzniovsky.
<http://travelogues.gr/archive/fullsize/36f85e1bcf9a1bb729e2b96965bc4ee4.jpg> (ανακτήθηκε 12/1/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο πρωτότυπος τίτλος του έργου είναι «Temple der Minerva», Athen Acropolis. «Temple de Minerve», «Ο Παρθενώνας».

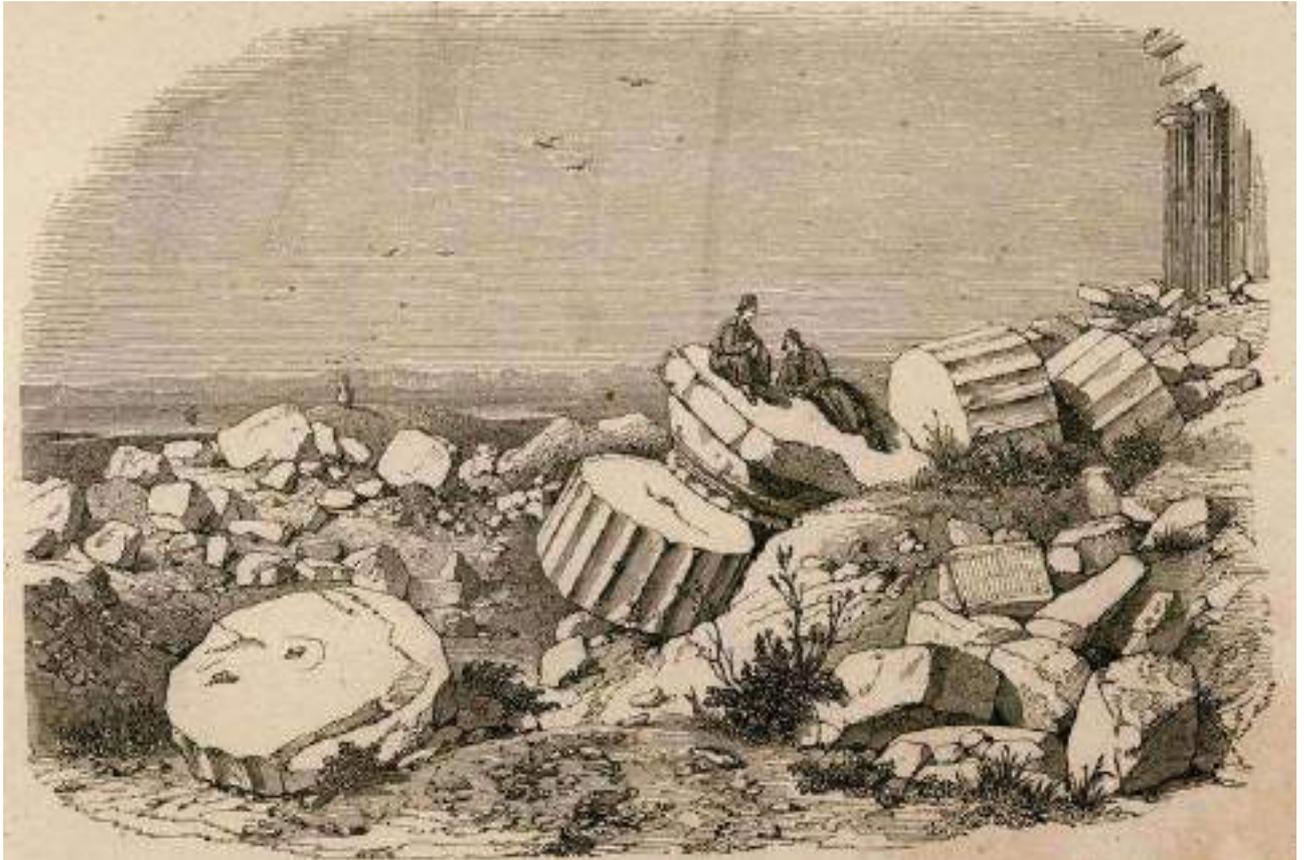

Ο Παρθενώνας

Πηγή 30

- Είδος: Χαρακτικό

- Συγγραφέας/δημιουργός: Marquis de Léon Emmanuel S. J.,
- Χρόνος δημιουργίας: 1854
- Πλήρης βιβλιογραφική περιγραφή: Laborde, E. S. J., Marquis de Léon (1854). *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*, Παρίσι, Jules Renouard.
<https://el.travelogues.gr/item.php?view=32392>,
<https://el.travelogues.gr/tag.php?view=1&page=2> (ανακτήθηκε, 12/1/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο πρωτότυπος τίτλος του έργου είναι «Vue prise au sud du Parthenon», «Θραύσματα αρχαιοτήτων νότια του Παρθενώνα».

Πηγή 31

- Είδος: Φωτογραφία

- Συγγραφέας/δημιουργός: Francis Bedford
- Χρόνος δημιουργίας: 1866
- Πλήρης βιβλιογραφική περιγραφή: Bedford, F. (1866). *The Holy Land, Egypt, Constantinople, Athens, etc. etc. A Series of Forty-Eight Photographs, taken by Francis Bedford, for H.R.H. the Prince of Wales during the Tour in the East, in which, by command, he accompanied his Royal Highness, with Descriptive Text and Introduction by W.M. Thompson*, Λονδίνο, Day & Son. Συλλογή Γεννάδειος Βιβλιοθήκη - Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα. <https://el.travelogues.gr/item.php?view=59324> (ανακτήθηκε 28/1/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο πρωτότυπος τίτλος είναι «Athens. The Erechtheum. General View from the East». «Το Ερέχθειο από τα ανατολικά».

- Είδος: Εικαστική αναπαράσταση
- Συγγραφέας/δημιουργός: Edward Dodwell
- Χρόνος δημιουργίας: 1821
- Πλήρης βιβλιογραφική περιγραφή: Dodwell, E. (1821). *Views in Greece, Views in Greece*, London, p. 35.
https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Dodwell#/media/File:Dodwell_Parthenon_2.jpg (ανακτήθηκε 28/1/2021).
- Σύντομο σημείωμα για το είδος και τον δημιουργό: Ο πρωτότυπος τίτλος είναι «West Front of the Parthenon», «Δυτική όψη του Παρθενώνα» (1821).

Περισσότερες απεικονίσεις της εποχής μπορείτε να αναζητήσετε εδώ:

- <https://el.travelogues.gr/page.php?view=2>
- <https://encrypted-tbno.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQbEP5CAgil9Ll4Y4W2gN71dmyzyJNW-6onjA&usqp=CAU>
- <https://i.pinimg.com/originals/e7/d8/a1/e7d8a1120e192cdcef5979f883079cfc.jpg> περίπου 1830

Γλωσσάρι

Βεζύρης της βούλλας: Ανώτατος αξιωματούχος της γραμματείας του σουλτάνου. Μάλλον πρόκειται για τον νισαντζή (τουρκ. *nizancı*), το «σημαδευτή», γραμματέα του οθωμανικού αυτοκρατορικού συμβουλίου που ήταν αρμόδιος για την τοποθέτηση του τουρά (τουρκ. *tuğra* ή *tura*), δηλαδή του επίσημου μονογράμματος του εκάστοτε σουλτάνου, με τον οποίο επικυρωνόταν η γνησιότητα των κρατικών εγγράφων. Οι βεζύρηδες ή βεζίρηδες (τουρκ. *vezir*) ήταν οι υπουργοί του Οθωμανού σουλτάνου και μέλη του αυτοκρατορικού συμβουλίου. Βούλα (ή βούλλα, από το ιταλικό *bullā*) ήταν η σφραγίδα.

Διαφωτισμός: Πνευματικό κίνημα που εμφανίστηκε στην Ευρώπη τον 17ο αιώνα, το οποίο υποστήριξε ότι ο άνθρωπος με οδηγό τη λογική (τον ορθό λόγο) μπορεί να βλέπει κριτικά τον κόσμο. Οι οπαδοί του πολέμησαν την άγνοια, τις δεισιδαιμονίες και την ιδέα ότι την οργάνωση της κοινωνίας την έχει αποφασίσει ο Θεός, όπως υποστήριζε η Εκκλησία. Ο Διαφωτισμός έκανε σκληρή κριτική στον θρησκευτικό φανατισμό και στην τυραννία, ενώ υποστήριξε τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ελευθερία της σκέψης, την ανεξιθρησκία, την κριτική, την εμπιστοσύνη στις επιστήμες και στην πρόοδο που φέρνει στον άνθρωπο η γνώση.

Περιηγητής: Αυτός που ταξιδεύει σε ξένους τόπους για να γνωρίσει όσα ενδιαφέροντα έχουν. Στις πηγές της οθωμανικής περιόδου οι περιηγητές ήταν συνήθως πλούσιοι Δυτικοευρωπαίοι που ταξίδεψαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πολύ συχνά οι «ταξιδιώτες» αυτοί δημοσίευαν τις εντυπώσεις τους από τα ταξίδια τους.

Πρόξενος: Ο επίσημος εκπρόσωπος ενός κράτους που δραστηριοποιείται σε μια ξένη χώρα και σκοπό του έχει την εξυπηρέτηση και την προστασία των συμπατριωτών του, καθώς και την ενίσχυση του εμπορίου. Ο πρόξενος δεν πρέπει να συγχέεται με τον πρέσβη, ο οποίος είναι επιφορτισμένος με τις διπλωματικές σχέσεις μεταξύ χωρών.

Σερασκέρης: Ο στρατιωτικός διοικητής μιας μεγάλης οθωμανικής στρατιάς (τουρκ. *serasker*).

Σερπετζές (της Ακρόπολης): Η οχύρωση που υπήρχε στη βάση της νότιας πλευράς της Ακρόπολης της Αθήνας. Ξεκινούσε από εκεί που άρχιζε ο δρόμος για τα Προπύλαια και με δυτική κατεύθυνση περιλάμβανε το Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού και έφτανε μέχρι το θέατρο του Διονύσου.

Φιρμάνι: Διάταγμα του Οθωμανού σουλτάνου (τουρκ. *fermân*).

Συγκεντρωτικό γλωσσάρι

Αγρολήπτης: Ο αγρότης που νοικιάζει γη προς καλλιέργεια με αντίτιμο ένα ποσοστό επί της παραγωγής.

Αρβανίτης: Ο ορθόδοξος αλβανόφωνος.

Αρματολοί: Η οθωμανική εξουσία ανέθετε σε ντόπιους ένοπλους μιας περιοχής να την προστατεύουν από τους κλέφτες και να φροντίζουν για την τάξη. Ανάμεσα σε αυτά τα στρατιωτικά σώματα ιδιαίτερα ισχυροί έγιναν οι αρματολοί, που ήταν κυρίως χριστιανοί. Πολλοί κλέφτες επιδίωκαν να γίνουν αρματολοί, ενώ συχνά αρματολοί που παύονταν από τα καθήκοντά τους γίνονταν κλέφτες. Η περιοχή στην οποία ασκούσε τα καθήκοντά της μια ομάδα αρματολών ονομαζόταν αρματολίκι.

Άτακτοι: Στρατεύματα που δεν είναι οργανωμένα σύμφωνα με την κανονισμένη πειθαρχία και δεν εφαρμόζουν τους κανόνες της καθιερωμένης και επίσημα αναγνωρισμένης στρατιωτικής τέχνης. Ο όρος σε αντιδιαστολή με τα «τακτικά» στρατεύματα ενός οργανωμένου κράτους.

Αφορισμός: Εκκλησιαστική ποινή με την οποία ο χριστιανός αποκλείεται εντελώς από τη χριστιανική κοινότητα, ως τιμωρία για τα πολύ βαριά αμαρτήματα στα οποία περιέπεσε.

Βεζύρης της βούλλας: Ανώτατος αξιωματούχος του γραμματείας του σουλτάνου. Μάλλον πρόκειται για τον νισαντζή (τουρκ. nişancı), τον «σημαδευτή», γραμματέα του οθωμανικού αυτοκρατορικού συμβουλίου που ήταν αρμόδιος για την τοποθέτηση του τουρά (τουρκ. tuğra ή tura), δηλαδή του επίσημου μονογράμματος του εκάστοτε σουλτάνου, με τον οποίο επικυρωνόταν η γνησιότητα των κρατικών εγγράφων. Οι βεζύρηδες ή βεζίρηδες (τουρκ. vezir) ήταν οι υπουργοί του Οθωμανού σουλτάνου και μέλη του αυτοκρατορικού συμβουλίου. Βούλα (ή βούλλα, από το ιταλικό bulla) ήταν η σφραγίδα.

Βιλαέτι: Διοικητική περιφέρεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (τουρκ. vilayet).

Βουλευτικό και Εκτελεστικό: Η Α΄ Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο το 1822 θέσπισε δύο σώματα τα οποία αποτέλεσαν τη διοίκηση, το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό. Η νομοθετική λειτουργία ανατέθηκε από κοινού στα δύο σώματα· οι αποφάσεις του Βουλευτικού αποκτούσαν ισχύ μόνο μετά την επικύρωσή τους από το Εκτελεστικό, ενώ τα σχέδια νόμων του τελευταίου τίθεντο σε εφαρμογή μετά την ψήφισή τους από το Βουλευτικό. Αργότερα οι αρμοδιότητες του Βουλευτικού διευρύνθηκαν.

Γένος: Η απόδοση στα ελληνικά του οθωμανικού όρου μιλέτ (τουρκ. millet). Μιλέτ ονομαζόταν κάθε θρησκευτική κοινότητα που αναγνωριζόταν από το οθωμανικό κράτος και είχε επικεφαλής έναν θρησκευτικό αρχηγό. Εκτός από το ορθόδοξο μιλέτ (τουρκ. rum milleti), το οθωμανικό κράτος στις αρχές του 19ου αιώνα αναγνώριζε το αρμενικό (τουρκ. ermeni milleti) και το εβραϊκό μιλέτ (τουρκ. yehudi milleti).

Δεσποτεία: Χαρακτηρισμός πολιτεύματος, όπου ο άρχοντας ασκεί απεριόριστη εξουσία.

Δημογέροντας: Ο πρόκριτος.

Διαφωτισμός: Πνευματικό κίνημα που εμφανίστηκε στην Ευρώπη τον 17ο αιώνα, το οποίο υποστήριξε ότι ο άνθρωπος με οδηγό τη λογική (τον ορθό λόγο) μπορεί να βλέπει κριτικά τον κόσμο. Οι οπαδοί του πολέμησαν την άγνοια, τις δεισιδαιμονίες και την ιδέα ότι την οργάνωση της κοινωνίας την έχει αποφασίσει ο Θεός, όπως υποστήριζε η Εκκλησία. Ο Διαφωτισμός έκανε σκληρή κριτική στον θρησκευτικό φανατισμό και

στην τυραννία, ενώ υποστήριξε τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ελευθερία της σκέψης, την ανεξίθρησκία, την κριτική, την εμπιστοσύνη στις επιστήμες και στην πρόοδο που φέρνει στον άνθρωπο η γνώση.

Δουβλέτι (Δοβλέτι): Το κράτος, η κρατική εξουσία (τουρκ. devlet).

Εθνοσυνέλευση: Συνέλευση των αντιπροσώπων ενός έθνους που συγκροτείται και συγκαλείται σε έκτακτες περιπτώσεις, για να ασκήσει συντακτική εξουσία (σύνταξη συντάγματος, ψήφιση νέου πολιτεύματος κτλ.), εθνική συνέλευση. Στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης έγιναν τρεις εθνοσυνελεύσεις, που ψήφισαν τα πρώτα συντάγματα και ρύθμισαν την πολιτειακή οργάνωση της επαναστατημένης χώρας.

«Ελληνικά Χρονικά»: Ελληνική εφημερίδα που εξέδιδε στο Μεσολόγγι από τον Ιανουάριο του 1824 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1826 ο Γιάκομπ (Ιάκωβος) Μάγερ (1798-1826), Ελβετός γιατρός και Φιλέλληνας.

Ελληνορθόδοξος: Ο χριστιανός ορθόδοξος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Η χρήση του όρου γενικεύεται μετά την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας (1871) για να διαχωρίσει τους χριστιανούς που υπάγονται στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως από αυτούς που υπάγονται στη Βουλγαρική Εξαρχία.

Επισκοπή Βρεσθένης: Επισκοπή στην περιοχή της Λακωνίας κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Καταργήθηκε το 1843.

Επιτόκιο: Επιτόκιο σε ένα δάνειο είναι η ποσοστιαία απόδοση που υπόσχεται ένας οφειλέτης στον δανειστή του (π.χ. αν το επιτόκιο σε ένα ετήσιο δάνειο 1.000 € είναι 5%, ο οφειλέτης υπόσχεται να επιστρέψει στον δανειστή του 1.050 € σε έναν χρόνο).

Ιερή Συμμαχία: Συμμαχία που υπογράφηκε το 1815 ανάμεσα στη Ρωσία, την Πρωσία και την Αυστριακή Αυτοκρατορία με στόχο την αλληλοβοήθεια των απολυταρχικών ηγεμόνων εναντίον των κινημάτων που εμπνέονταν από τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης. Στη συμμαχία αυτή προσχώρησε λίγο αργότερα η Μεγάλη Βρετανία και το 1818 και η Γαλλία.

Ιερό δίκαιο: Το ισλαμικό δίκαιο όπως είχε διαμορφωθεί στον αραβοϊσλαμικό κόσμο από τον 10ο αιώνα και μετά. Υπεύθυνοι για την εφαρμογή του ήταν οι ουλεμάδες, μουσουλμάνοι θρησκευτικοί λειτουργοί που ασχολούνταν με τη δικαιοσύνη και την εκπαίδευση.

Καντάτα: Μουσική σύνθεση κοσμικού ή εκκλησιαστικού περιεχομένου για φωνές και χορωδία με συνοδεία οργάνου ή ορχήστρας.

Κάπος: Ο επικεφαλής, ο αρχηγός μιας ομάδας αντρών. Οι κάποι που εργάζονταν για τους προκρίτους αναλάμβαναν την προστασία των τελευταίων αλλά και της περιουσίας τους.

Καραβοκύρης: Ο ιδιοκτήτης και καπετάνιος καραβιού ή, σε περίπτωση που το καράβι ανήκε σε περισσότερους, αυτός που είχε το μεγαλύτερο μέρος στη σύμπραξη.

Κλέφτες: Από τον 17ο αιώνα η βαθμιαία παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έκανε αρκετούς χριστιανούς (αλλά και μουσουλμάνους) ραγιάδες να φεύγουν στα βουνά, όπου συγκροτούσαν μικρές ένοπλες ομάδες που έκαναν επιθέσεις ενάντια σε μουσουλμάνους και χριστιανούς εμπόρους και αξιωματούχους. Παράλληλα, πίεζαν την οθωμανική διοίκηση να τους δώσει τοπική στρατιωτική ηγεσία, ώστε να μετατραπούν σε αρματολούς. Αυτοί λέγονται κλέφτες στον νότιο ελλαδικό χώρο.

Κοτζάμπασης: Ο πρόκριτος (τουρκ. kocabaşı).

Κυδωνιές: Πόλη με λιμάνι στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, στην είσοδο του κόλπου του Αδραμυτίου, το σημερινό Αϊβαλί (Ayvalık) στην Τουρκία. Η πόλη καταστράφηκε

στις αρχές Ιουνίου 1821 από οθωμανικά στρατεύματα και οι κάτοικοί της κατέφυγαν στα νησιά του Αιγαίου ως πρόσφυγες.

Λεχός: Γενική ονομασία για τους Πολωνούς, Λιθουανούς, Λετονούς, Εσθονούς, Ουκρανούς και Ρώσους.

Μασσαλιώτιδα: Ο γαλλικός εθνικός ύμνος. Γράφτηκε από τον Ρουζέ ντε Λιλ το 1792 ως πολεμικό τραγούδι για τα στρατεύματα της Γαλλικής Επανάστασης. Ακολούθως έγινε ο εθνικός ύμνος της Γαλλικής Δημοκρατίας.

Μεσσηνιακή Γερουσία: Πολιτικός σχηματισμός τοπικού χαρακτήρα που δημιουργήθηκε στην Καλαμάτα στις 24 ή 25 Μαρτίου 1821 με στόχο να οργανώσει και να διευθύνει την Ελληνική Επανάσταση στην περιοχή.

Μινίστρος: Ο υπουργός.

Μολδοβλαχία: Βλ. Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.

Μοριάς: Η Πελοπόννησος.

Μοσχονήσια: Συστάδα νησιών στην είσοδο του κόλπου του Αδραμυτίου, στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, σε μικρή απόσταση από τις Κυδωνιές/Αϊβαλί. Μετά την καταστροφή των Κυδωνιών εγκαταλείφθηκαν από τους κατοίκους τους, οι οποίοι ως πρόσφυγες αναζήτησαν καταφύγιο στα νησιά του Αιγαίου.

Μπέης: Διοικητής επαρχίας (τουρκ. bey).

Μυστικές Εταιρείες: Μυστικές επαναστατικές οργανώσεις που έδρασαν στον ευρωπαϊκό χώρο στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα και ειδικότερα μετά την Παλινόρθωση του Παλαιού Καθεστώτος στο Συνέδριο της Βιέννης (1815), με στόχο την οργάνωση επαναστάσεων φιλελεύθερου ή εθνικού χαρακτήρα. Πολλές τέτοιες εταιρείες αντέγραψαν διαδικασίες μύησης από τους ελευθεροτέκτονες (μασόνους), καθώς αρκετά από τα μέλη τους ήταν μέλη μασονικών στοών. Τέτοιες εταιρείες ήταν οι Καρμπονάροι στα ιταλικά κράτη, οι Δεκεμβριστές στη Ρωσία, ενώ στην ίδια κατηγορία εντάσσεται και η Φιλική Εταιρεία.

Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Πνευματικό κίνημα που επιχείρησε να διαδώσει μεταξύ των ορθόδοξων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Οι ορθόδοξοι λόγιοι και μορφωμένοι έμποροι που είχαν επαφή με τις πνευματικές εξελίξεις στην Ευρώπη άρχισαν να ασκούν κριτική στην οθωμανική εξουσία αλλά και στον ορθόδοξο κλήρο, τους Φαναριώτες και τους προεστούς. Παράλληλα, μελετούν τα κείμενα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, καλλιεργούν τα ελληνικά γράμματα προωθώντας μια κοσμική παιδεία και στρέφουν το βλέμμα στην ελληνική αρχαιότητα.

Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως: Ο επίσημος τίτλος του ορθόδοξου πατριάρχη που εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη. Στο πλαίσιο της οθωμανικής έννομης τάξης ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, εκτός από πνευματικός ταγός, ήταν και ο θρησκευτικός αρχηγός του «γένους» των ορθόδοξων πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (rum millet), ο οποίος, ως ανώτατος αξιωματούχος του οθωμανικού κράτους, είχε την ευθύνη και τον έλεγχο των ορθόδοξων υπηκόων του σουλτάνου.

Όλυμπος: Οροσειρά στα σύνορα Θεσσαλίας-Μακεδονίας, τόπος δράσης κλεφτών και αρματολών. Το 1822, μετά την καταστολή της εξέγερσης στην περιοχή, πρόσφυγες από τον Όλυμπο κατέφυγαν στις Σποράδες και σε άλλα νησιά.

Ομόλογο: Μακροπρόθεσμο χρεόγραφο, δηλαδή έγγραφο που εκδίδεται είτε από το δημόσιο είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς (π.χ. τράπεζες, επιχειρήσεις κτλ.) και το

οποίο πιστοποιεί τη σύναψη χρέους και αντιπροσωπεύει για τον δικαιούχο μια χρηματική αξία.

Ονομαστική αξία: Είναι η αξία που αναγράφεται στο ομόλογο όταν εκδίδεται και συνήθως είναι η τιμή εξόφλησης, δηλαδή το χρηματικό ποσό που θα αποδοθεί στον επενδυτή στη λήξη του ομολόγου.

Ορλόφ: Ο Αλέξιος Ορλόφ (1737-1806) και ο Θεόδωρος Ορλόφ (1741-1796) ήταν αξιωματικοί του ρωσικού στρατού οι οποίοι στάλθηκαν το 1770 από την αυτοκράτειρα της Ρωσίας Αικατερίνη Β΄ (1729-1796) με στόχο να κυρήξουν την Επανάσταση στην υπό οθωμανική κυριαρχία Πελοπόννησο.

Ορλοφικά: Η αποτυχημένη επανάσταση που επιχείρησαν οι ορθόδοξοι πληθυσμοί της Πελοποννήσου ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1770 με υποκίνηση της Ρωσίας, η οποία έστειλε για αυτό τον σκοπό τους αδελφούς Αλέξιο και Θεόδωρο Ορλόφ.

Οσποδάρια: Βλ. Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.

Πανδούροι: Άτακτα στρατιωτικά σώματα Ούγγρων, Κροατών και Ρουμάνων, που έδρασαν στην Αυστριακή και την Οθωμανική Αυτοκρατορία και στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες· πρακτικές τους ήταν και οι ληστείες και οι λεηλασίες.

Παραδουνάβιες Ηγεμονίες: Πρόκειται για τη Βλαχία και τη Μολδαβία (σημερινή νότια και ανατολική Ρουμανία αντίστοιχα)· ήταν αυτόνομες ηγεμονίες κάτω από την επικυριαρχία του Οθωμανού σουλτάνου, στον οποίο πλήρωναν φόρο. Οι περισσότεροι ηγεμόνες τους (οσποδάροι) από τον 18ο αιώνα ήταν Φαναριώτες.

Πασάς: Ανώτατος Οθωμανός στρατιωτικός και διοικητικός αξιωματούχος (τουρκ. *paşa*).

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως: Βλ. Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Πελοποννησιακή Γερουσία: Πολιτικός σχηματισμός που δημιουργήθηκε στις 26 Μαΐου 1821 με στόχο να οργανώσει και να διευθύνει την Ελληνική Επανάσταση στην Πελοπόννησο.

Περιηγητής: Αυτός που ταξιδεύει σε ξένους τόπους για να γνωρίσει όσα ενδιαφέροντα έχουν. Στις πηγές της οθωμανικής περιόδου οι περιηγητές ήταν συνήθως πλούσιοι Δυτικοευρωπαίοι που ταξίδεψαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πολύ συχνά οι «ταξιδιώτες» αυτοί δημοσίευαν τις εντυπώσεις τους από τα ταξίδια τους.

Πιάστρο: Άλλη ονομασία για το γρόσι (τουρκ. *gurus*) Το γρόσι ήταν ασημένιο νόμισμα και βασική νομισματική μονάδα του οθωμανικού κράτους από το 1688 και μετά. Ένα γρόσι αντιστοιχούσε σε 40 παράδες ή 120 άσπρα.

Προεστός: Ο πρόκριτος.

Πρόκριτοι: Άτομα με οικονομική εξουσία και κύρος στις ελληνορθόδοξες κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που συγκέντρωναν τους φόρους και λειτουργούσαν ως ενδιάμεσοι μεταξύ της οθωμανικής εξουσίας και της ντόπιας κοινωνίας. Άλλες ονομασίες τους: προεστοί, δημογέροντες, κοτζαμπάσηδες.

Προμήθεια: Το ποσό που καταβάλλεται ως αντάλλαγμα για την παροχή υπηρεσιών και υπολογίζεται συνήθως ως ποσοστό επί της χρηματικής αξίας της προσφερόμενης υπηρεσίας.

Πρόξενος: Ο επίσημος εκπρόσωπος ενός κράτους που δραστηριοποιείται σε μια ξένη χώρα και σκοπό του έχει την εξυπηρέτηση και την προστασία των συμπατριωτών του, καθώς και την ενίσχυση του εμπορίου. Ο πρόξενος δεν πρέπει να συγχέεται με τον πρέσβη, ο οποίος είναι επιφορτισμένος με τις διπλωματικές σχέσεις μεταξύ χωρών.

Προύχοντας: Βλ. πρόκριτος.

- Ραγιαδοσύνη:** Η υπαγωγή στο καθεστώς του ραγιά (τουρκ. *reâgâ*). Στην οθωμανική κοινωνική οργάνωση ραγιάδες ήταν οι υπήκοοι του σουλτάνου (μουσουλμάνοι, χριστιανοί, Εβραίοι) που πλήρωναν φόρους σε αντίθεση με όσους εισέπρατταν φόρους (σουλτάνος και τιμαριούχοι). Οι μουσουλμάνοι ραγιάδες πλήρωναν λιγότερους φόρους από τους χριστιανούς και Εβραίους ραγιάδες.
- Ρωμιοί:** Οι ορθόδοξοι υπήκοοι του Οθωμανού σουλτάνου που υπάγονταν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.
- Σερασκέρης:** Ο στρατιωτικός διοικητής μιας μεγάλης οθωμανικής στρατιάς (τουρκ. *serasker*).
- Σερπετζές** (της Ακρόπολης): Η οχύρωση που υπήρχε στη βάση της νότιας πλευράς της Ακρόπολης της Αθήνας. Ξεκινούσε από εκεί που άρχιζε ο δρόμος για τα Προπύλαια και με δυτική κατεύθυνση περιλάμβανε το Ωδείο του Ηρώδη του Αττικού και έφτανε μέχρι το θέατρο του Διονύσου.
- Σουλτανάτο:** Ανεξάρτητη ηγεμονία μιας μουσουλμανικής επικράτειας επικεφαλής της οποίας ήταν ο σουλτάνος (τουρλ. *sultan*).
- Τιμαριωτισμός:** Τιμάριο (τουρκ. *timar*) ονομαζόταν η γη που παραχωρούσε ο Οθωμανός σουλτάνος μαζί με τα ετήσια εισοδήματά της (φόροι) σε σπαχήδες (τουρκ. *sipâhi*) έναντι στρατιωτικής υπηρεσίας. Οι σπαχήδες, ως κάτοχοι τιμαρίων, έπρεπε να προσφέρουν στον Οθωμανό σουλτάνο έφιππη στρατιωτική υπηρεσία και να εξοπλίζουν και άλλους πολεμιστές. Οι σπαχήδες δεν ήταν κάτοχοι της γης, αλλά καρπώνονταν μέρος των εσόδων της. Από τα τέλη του 17ου αιώνα το τιμαριωτικό σύστημα παρακμάζει και σταδιακά εξαφανίζεται, ενώ αυξάνονται οι μεγάλοι γαιοκτήμονες οι οποίοι είναι κάτοχοι της γης. Η μεγάλη αυτή ιδιοκτησία ήταν τα τσιφλίκια (τουρκ. *çiftlik*) και αυτοί ονομάζονταν τσιφλικάδες.
- Τουρκαλβανός:** Ο αλβανόφωνος μουσουλμάνος.
- Υποστατικό:** Το αγρόκτημα μαζί με το σπίτι του ιδιοκτήτη του και τις άλλες εγκαταστάσεις.
- Φαναριώτης:** Κυριολεκτικά ο κάτοικος της συνοικίας Φανάρι (τουρκ. *Fener*) στην Κωνσταντινούπολη, όπου από το 1601 εδρεύει το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Από τα μέσα του 17ου αιώνα συγκεντρώθηκαν γύρω από το Πατριαρχείο ορισμένοι ορθόδοξοι από διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που άρχισαν σιγά σιγά να ελέγχουν τους ορθόδοξους πληθυσμούς. Αυτοί ήταν συνήθως πλούσιοι και μορφωμένοι, μιλούσαν ελληνικά, τουρκικά και ξένες γλώσσες (ευρωπαϊκές γλώσσες, αραβικά, περσικά) και ζούσαν όπως οι Οθωμανοί αξιωματούχοι. Σταδιακά άρχισαν να αναλαμβάνουν υψηλά οθωμανικά αξιώματα, να γίνονται «Διερμηνείς της Πύλης» (αξίωμα που σχετιζόταν με τις επαφές της οθωμανικής ηγεσίας με ξένα κράτη) και «Διερμηνείς του Στόλου» (αξίωμα που σχετιζόταν με τη διοίκηση των νησιών). Από το 1709 οι εκάστοτε ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας προέρχονταν από τους Φαναριώτες.
- Φατρία:** Άτομα που συγκροτούνται σε ομάδα με βάση στενότερα συμφέροντα, τα οποία προωθούν με κάθε τρόπο, συνήθως σε βάρος ενός ευρύτερου συνόλου.
- Φεουδαλισμός:** Το φεουδαρχικό πολιτικό και κοινωνικό σύστημα που επικράτησε στη μεσαιωνική Δυτική Ευρώπη, η φεουδαρχία. Ωστόσο, όταν ο όρος χρησιμοποιείται για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αναφέρεται στο τιμαριωτικό σύστημα και στον τιμαριωτισμό (βλ. σχετικό λήμμα).
- Φιλελευθερισμός:** Πολιτική και κοινωνική θεωρία που υποστηρίζει ότι στην πολιτική πρέπει να υπάρχει συμφωνία ανάμεσα σε αυτούς που κυβερνούν και σε αυτούς που

κυβερνιούνται (κοινωνικό συμβόλαιο), αλλά και να εφαρμόζεται η διάκριση των εξουσιών (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική). υποστήριζε ακόμη τις ανθρώπινες ελευθερίες, την ανεξιθρησκία και την αξία της ιδιοκτησίας, ενώ στην οικονομία υποστήριζε την ελεύθερη αγορά, σύμφωνα με την οποία το κράτος δεν πρέπει να επεμβαίνει στην παραγωγή και το εμπόριο.

Φιρμάνι: Διάταγμα του Οθωμανού σουλτάνου (τουρκ. fermân).

Φραγκιά: Οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Χάτι-χουμαγιούν: Σουλτανικό αυτοκρατορικό διάταγμα.

Χιλιαρχία: Στρατιωτικό σώμα αποτελούμενο από χίλιους άντρες.

Χρεολύσιο: Το ποσό καθεμιάς από τις (ισόποσες) δόσεις που καταβάλλονται τακτικά για εξόφληση χρέους.

Επιμέλεια: Τ. Πετρίδης

Βιβλιογραφία

1. Ψηφιοποιημένο υλικό με δωρεάν πρόσβαση

- Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού – Η Οθωμανική Περίοδος
- Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού – Η Συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους 1821-1897
- Ψηφιακό Αρχείο 1821 – Εκπαιδευτική Δράση
- Γενικά Αρχεία του Κράτους – Αρχεία Περιόδου Αγώνος
- ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ Η Οθωμανική Αυτοκρατορία
- http://eranistis.net/wordpress/2013/08/24/κατεβάστε-δωρεάν-βιβλία-για-την-επανά/?fbclid=IwARoFbVn3spCMPCs4g7ngXjloIBY5aqb5FZbIQG2wVqGLXfHQHstnu_wH4KU
- Βιβλιοθήκη της Βουλής
- Βιβλιοθήκη της Βουλής – Ψηφιακή Βιβλιοθήκη – Συντάγματα και Κανονισμοί
- Βιβλιοθήκη της Βουλής – Αρχείο Εθνικής Παλιγγενεσίας
- Εθνοσυνελεύσεις και Βουλευτικό – οι Αντιπρόσωποι
- Τρικούπη – Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης (1)
- Τρικούπη – Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης (2)
- Τρικούπη – Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης (3)
- Τρικούπη – Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης (4)
- Γιάννης Κορδάτος, Η Κοινωνική σημασία της Ελλ. Επανάστασης
- Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου (1825-1826)
- Μακρυγιάννη – Απομνημονεύματα
- Χέρτσμπεργ – Ιστορία της ελληνικής επανάστασης (1)
- Χέρτσμπεργ – Ιστορία της ελληνικής επανάστασης (2)
- Χέρτσμπεργ – Ιστορία της ελληνικής επανάστασης (3)
- Χέρτσμπεργ – Ιστορία της ελληνικής επανάστασης (4)
- ΦΩΤΑΚΟΥ – Απομνημονεύματα
- Τα Απομνημονεύματα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη
- Π. Πατρών Γερμανού – Υπομνήματα περί της Ελληνικής Επανάστασης της Ελλάδος Από του 1820 μέχρι του 1823
- Ν.Σπηλιάδης – τΓ
- Περραιβός, Χριστόφορος, Απομνημονεύματα πολεμικά
- Οι Έλληνες της διασποράς – Βουλή των Ελλήνων
- Ανδρέας Μιαούλης – Υπόμνημα Βασιλικού Ναυτικού
- ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ – ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ – ΑΝΕΚΔΟΤΑ
- Ιωάννης Φιλήμων – Δοκίμιον Φιλικής Εταιρείας
- ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ – ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ

- ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ – ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
- ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ – ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ
- ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΝΕΚΟΣ – ΚΩΛΕΤΗΣ
- Τρύφων Ευαγγελίδης – Ιστορία του Αλή πασά
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ – ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ (1453-1669)
- ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ – ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ – Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους – Εκδοτική Αθηνών. Τόμος 10 (1453-1669)
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους – Εκδοτική Αθηνών. Τόμος 11 (1669-1821)
- Φίνλεϋ Γεώργιος – Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης – Τόμος Α΄
- Φίνλεϋ Γεώργιος – Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης – Τόμος Β΄
- Τάκης Σταματόπουλος – Ο εσωτερικός αγώνας του 1821
- Τάκης Σταματόπουλος – Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός χωρίς θρύλο
- Νικόλαος Σπηλιάδης – Απομνημονεύματα – Α
- Νικόλαος Σπηλιάδης – Απομνημονεύματα – Β
- Ιωάννου Φιλήμονος – Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επαναστάσεως – Γ
- Κωνσταντίνου Σάθα – Τουρκοκρατούμενη Ελλάς – Ιστορικών δοκίμιον
- Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ, ΤΟΜΟΙ 6 – ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ
- Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ, ΤΟΜΟΣ 01
- Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ, ΤΟΜΟΣ 02
- Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ, ΤΟΜΟΣ 03
- Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ, ΤΟΜΟΣ 04
- Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ, ΤΟΜΟΣ 05
- Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ, ΤΟΜΟΣ 06
- Ιστορία των Αθηναίων: Τουρκοκρατία: Περίοδος πρώτη, 1458-1687/ Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου, εκδίδεται υπό Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου
- Αρματωλοί και κλέφτες (1453-1821) / Δ. Γρ. Καμπούρογλου
- Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων πράξεων από του 1821 μέχρι τέλους του 1832 / εκδιδόντος Ανδρέου Ζ. Μάμουκα
- Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος κατά την Ε΄ Εθνικήν Συνέλευσιν / εκδιδόμενον νυν το πρώτον υπό Ανδρέου Ζ. Μάμουκα, δαπάνη Π. Β. Μελαχούρη, τυπογράφου
- Η βιογραφία του στρατηγού Γεωργίου Καραϊσκάκη / Υπό του ιδιαιτέρου γραμματέως του Δ. Αινιάνος
- Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου 1825-1826 / Σπυρομίλιου, εκδίδονται υπό Ιω. Βλαχογιάννη, πατριωτική χορηγία Εμ. Α. Μπενάκη. Αθήναι: [Τυπογραφείον Σ. Κ. Βλαστού], 1926.
- Αρχείον του στρατηγού Ιωάννου Μακρυγιάννη
- Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων 1821-1833: προτάσεται ιστορία του Αρματωλισμού / Νικολάου Κ. Κασομούλη, εισαγωγή και σημειώσεις υπό Γιάννη Βλαχογιάννη

2. Ενδεικτική Βιβλιογραφία (Ιστορία Επανάστασης 1821)

- Αγγέλου, Α. (2017). *Το Κρυφό Σχολειό – Το χρονικό ενός μύθου*, Αθήνα: Εστία
- Ασδραχάς, Σπ. (2019). *Πρωτόγονη Επανάσταση*, Πάτρα: Εκδόσεις ΕΑΠ
- Βαζαίος, Λ. (2018). *Ανεξάρτητος – Η δημοκρατική Εφημερίδα της Επανάστασης του '21*, Αθήνα: Μένανδρος
- Βακαλόπουλος, Α., *Επίλεκτες Βασικές Πηγές της Επαναστάσεως του 1821*, τ. Α-Β, Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- Βακαλόπουλος, Α., *Τα Ελληνικά στρατεύματα του 1821*, εκδ. Σταμούλη
- Βακαλόπουλος, Α., *Πρόσφυγες και Προσφυγικό Ζήτημα κατά την Επανάσταση του '21*, Ηρόδοτος
- Βερέμης, Θ. (επιμ.) (2019). *Τριπολιτσά-Μεσολόγγι*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- (Συλλογικό), (2018). *Οι Πόλεις των Φιλικών. Οι αστικές διαδρομές ενός επαναστατικού φαινομένου*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων
- Βερέμης, Θ., Κολιόπουλος, Γ. & Μιχαηλίδης, Ι. (2018). *1821- Η δημιουργία ενός έθνους-κράτους*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Γουντχάουζ, Μ. Κ. (2016). *Η ναυμαχία του Ναβαρίνου*, μτφ. Λεβέντης Φ., Αθήνα: Καστανιώτης
- Beaton, R. (2015). *Ο πόλεμος του Μπάιρον*, μτφ. Κ. Σχινά, Αθήνα: Πατάκης
- Βλαχογιάννης, Γ. (2007). *Ιστορικά ανέκδοτα και αξιοπερίεργα επιφανών Ελλήνων*, Αθήνα: Γνώση (επανέκδοση)
- Βουρνάς, Τ. (1999). *Σύντομη Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα: Πατάκης
- Δημητρόπουλος, Δ., Λούκος, Χ. & Μιχαηλάρης, Π. (επιμ.) (2018). *Όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού Μνήμων
- Ευαγγελίδης, Τ. (2008). *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας. Ευρετήριο*, Λάππας, Κ. (επιμ.), Αθήνα: Καραβία Δ. Ν. Αναστατικές Εκδόσεις
- Gordon, T. (2015). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, μτφ. Παπαδιαμάντης Αλ., Αθήνα: ΜΙΕΤ
- Κρεμμυδάς, Β. (2016). *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821: Τεκμήρια, Αναψηλαφήσεις, Ερμηνείες*, Αθήνα: Gutenberg
- Κόκκινος, Γ. & Δρακόπουλος, Β. (επιμ.) (2004). *Χρονολόγιο των σημαντικότερων γεγονότων της Επανάστασης του 1821*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων
- Κορδάτου, Γ. (2005). *Η Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επαναστάσεως του '21*, Αθήνα: Μάτι
- Ντάνιελ, Γ. Ε. (2010). *Το τάγμα των Φιλελλήνων*, μτφ. Οικονόμου, Χ., Αθήνα: Δωδώνη
- Πιζάνιας, Π. (επιμ.) (2009). *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Ένα Ευρωπαϊκό γεγονός*, Αθήνα: Κέδρος.
- Πολυζωίδης, Α. (2011). *Κείμενα για τη Δημοκρατία 1824-1825*, Αθήνα: εκδ. Οκτώ
- Σάθας, Κ. (1869). *Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, 1453-1821*, (και σε ψηφιακή μορφή στην anemi: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/5/c/2/metadata-02-0000617.tkl>)
- Σβολόπουλος, Κ. (2010). *Κατακτώντας την Ανεξαρτησία. Δέκα δοκίμια για την Επανάσταση του '21*, Αθήνα: Πατάκης
- Σκαρίμπα, Γ. (1995). *Το 1821 και η αριστοκρατία του*, Αθήνα: Κάκτος

- Σκαρίμπα, Γ. (2017). *Το '21 και η αλήθεια*, Επίτομο, Αθήνα: Κάκτος, (α΄ έκδοση)
- Τρελώνη, Ε. (2010). *Με τον Βύρωνα και τον Ανδρούτσο*, μτφ. Μαρκέτος, Σ., Αθήνα: Θύραθεν
- Τσακανίκα, Ε. (2019). *Οι αγωνιστές του 1821 μετά την Επανάσταση*, Αθήνα: Ασίνη

3. Θεσμικά Κείμενα - Οδηγίες Διεθνών Οργανισμών

- ΦΕΚ - Νέα Αναλυτικά Προγράμματα Ιστορίας (Στ΄ Δημοτικού - Γ΄ Γυμνασίου - Γ΄ ΓΕΛ)
- Σχολικά Εγχειρίδια (Ψηφιακό Σχολείο) (Στ΄ Δημοτικού - Γ΄ Γυμνασίου- Γ΄ ΓΕΛ)
- Flemish Peace Institute: <https://vlaamsvredesinstituut.eu/en/report/controversy-polarisation-in-the-classroom-suggestions-for-pedagogical-practice/?fbclid=IwAR3GJwzpcBzZptVyg6qYrOZEL2xVK4S57n18c6fuNAH5jfsRXKVgjH-v96VI>
- Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Παιδεία της Δημοκρατίας και την Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα
- Συμβούλιο της Ευρώπης: Αρχές και οδηγίες για μια ποιοτική ιστορική εκπαίδευση στον 21ο αιώνα
- Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education - Guidelines for Educators
- Needs Assessment Report
- COMPETENCES FOR DEMOCRATIC CULTURE Living together as equals in culturally diverse democratic societies
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)- Education 2030 The future of education and skills Education 2030

4. Παιδαγωγική - Διδακτική της Ιστορίας

- Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών για την Αξιοποίηση και Εφαρμογή των ΤΠΕ στη Διδακτική Πράξη. Επιμορφωτικό υλικό για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα Κέντρα Στήριξης Επιμόρφωσης Τ.1 Γενικό Μέρος και Τ.3: Κλάδος ΠΕ02, ΙΤΥΕ: Πάτρα, Μάρτιος 2014
- Learning to Disagree – EuroClio – Inspiring History and Citizenship Educators
- Learning to Disagree Teacher’s Guide 2020
- ΠΟΛΥΠΡΙΣΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ: ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ Δρ Robert Stradling: TaskForce, Εκπαίδευση Και Νέοι, Ενισχυμένη Διαδικασία Graz, Τράπεζα Εργασίας 1, Σύμφωνο Σταθερότητας για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη <https://rm.coe.int/>
- L. S. VYGOTSKY Mind in Society/ The Development of Higher Psychological Processes, Edited by. Michael Cole Vera John-Steiner Sylvia Scribner Ellen Souberman Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England: <http://ouleft.org/wp-content/uploads/Vygotsky-Mind-in-Society.pdf>

- Πρόγραμμα Σπουδών: Ιστορία (Τάξεις: Α΄, Β΄, Γ΄) Γενικό Λύκειο: 2015. Πράξη: «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών» στους Άξονες Προτεραιότητας 1,2,3 – Οριζόντια Πράξη.

5. Ενδεικτική βιβλιογραφία και ιστότοποι για τη Διδακτική της Ιστορίας (σε μικρότερη ή μεγαλύτερη συνάφεια με τις Ιστορικές Αντιλογίες):

- Barton, K. & Levstik, L. (2008). *Διδάσκοντας Ιστορία για το συλλογικό αγαθό*, μτφ. Θεοδωρακάκου, Α., Αθήνα: Μεταίχμιο
- Burke, P. (2003). *Αυτοψία. Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*, μτφ. Ανδρέου, Α., Αθήνα: Μεταίχμιο
- Chapman, A. (ed.) (2021). *Knowing History in Schools. Powerful knowledge and the powers of knowledge*, London: UCL Press
- Chapman, A. (2021). «Teaching History Students to Argue», Practical Histories, (<https://practicalhistories.com/2021/04/teaching-history-students-to-argue/>) ανακτήθηκε 3/4/2021
- Council of Europe, *History Teaching* (<https://www.coe.int/en/web/history-teaching>) ανακτήθηκε 4/4/2021
- EuroClio, *Learning to Disagree* (<https://www.euroclio.eu/project/learning-to-disagree/>) ανακτήθηκε 4/4/2021
- Husbands, C. (2004). *Τι σημαίνει διδασκαλία της Ιστορίας; Γλώσσα, ιδέες και νοήματα*, μτφ. Λυκούργος, Α., Αθήνα: Μεταίχμιο
- Mattozzi, I. (2005). *Εκπαιδύοντας αναγνώστες ιστορίας*, μτφ. Σκόνδρας, Π., επιστημονική επιμέλεια Κάββουρα, Θ., Αθήνα: Μεταίχμιο
- Moniot, H. (2011). *Η διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Stradling, R. (2003). *Πολυπρισματική θεώρηση στη διδασκαλία της Ιστορίας: οδηγός για καθηγητές* (ελληνική μετάφραση), Συμβούλιο της Ευρώπης
- The Historical Association, *The Great Debate* (<https://www.history.org.uk/secondary/categories/the-great-debate>) ανακτήθηκε 4/4/2021
- Αβδελά Έ. (1998). *Ιστορία και σχολείο*. Αθήνα: Νήσος
- Αγγελάκος, Κ. & Κόκκινος, Γ. (επιμ.) (2004). *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Αποστολίδου, Ε. (2019). *Μαθήματα Διδακτικής της Ιστορίας*, Αθήνα: Πεδίο
- Βακαλούδη, Α. (2020). *Σύγχρονες προσεγγίσεις της διδακτικής μεθοδολογίας της ιστορίας. Θεωρία και πράξη*, Θεσσαλονίκη: Σταμούλης
- Βερβενιώτη, Τ. & Χρονοπούλου, Γ. (επιμ.) (2020). *Προφορική ιστορία και σχολικό πρόγραμμα*, Αθήνα: 4ο Περιφερειακό Κέντρο Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού Αττικής. http://oralhistorygroups.gr/proforiki_istoria-sxoleio/ ανακτήθηκε 4/4/2021
- Βόγλη, Ε. (2015). *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του*; Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα Κάλλιπος

- Γατσωτής, Π. (2020). Δεξιότητες, προγράμματα σπουδών και εναλλακτικές προσεγγίσεις στη σύγχρονη ιστορική εκπαίδευση, Academia
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ψηφιακό Αποθετήριο [για παλιότερα σχολικά βιβλία και προγράμματα σπουδών όλων των μαθημάτων – και της Ιστορίας] <http://e-library.iiep.edu.gr/iiep/index.html> ανακτήθηκε 4/4/2021
- Κάββουρα, Δ. (2011). *Διδακτική της Ιστορίας, Επιστήμη, Διδασκαλία, Μάθηση*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Κόκκινος, Γ. (2006). *Διδακτικές προσεγγίσεις στο μάθημα της ιστορίας. Επεξεργασμένες διδακτικές ενότητες και τρόποι ενεργοποίησης του γνωστικού ενδιαφέροντος των μαθητών*, Αθήνα: Μεταίχμιο (1η έκδοση 1998)
- Κόκκινος, Γ., Κιμουρτζής, Π. & Καρασαρίνης, Μ. (επιστημονική επιμέλεια) (2020). *Ιστορία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα: Ασίνη
- Κόκκινος, Γ. (1998). *Από την Ιστορία στις ιστορίες*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κόκκινος, Γ. (2018). *Το τραύμα, τα συγκρουσιακά θέματα και οι ερμηνευτικές διαμάχες στην Ιστορική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ταξιδευτής
- Κόκκινος, Γ. & Γατσωτής, Π. (επιμ.). *Για μια σφαιρική και πολυδιάστατη ιστορική εκπαίδευση. Θεωρητικός σχεδιασμός, εννοιολογικός οπλισμός, περιβάλλοντα μάθησης, σχέδια εργασίας*, Αθήνα: Πεδίο
- Κόκκινος, Γ. & Νάκου, Ε. (επιμ.) (2006). *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Κουνέλη, Ευαγγελία (2008). www.ιστορία.για.τη.γενιά.του.internet.edu. Αθήνα: Ταξιδευτής
- Κουργιαντάκης, Χ. (2019). *Ασήμι στο ορυχείο. Νοημοσύνη, νοημοσύνες, ενσυναίσθηση και διδακτική της ιστορίας*, Αθήνα: Οσελότος
- Κουσερή, Γ. (2019). *Ιστορική σκέψη, σχολείο και μουσείο. Από την έρευνα στις εκπαιδευτικές εφαρμογές*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- Κωστή, Α. (2016). *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση ως μέσο για την καλλιέργεια ιστορικής ενσυναίσθησης σε μαθητές Γυμνασίου*, Διδακτορική διατριβή, Ε.Α.Δ.Δ. <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/37390#page/1/mode/2up>
- Λαμπάτος, Γ. (2019). *Δεκαετία του '40 και σχολική ιστορία. Εναλλακτικές προτάσεις διδασκαλίας*, Αθήνα: Ταξιδευτής
- Λεοντοίνης, Γ. & Ρεπούση, Μ. (2001). *Η τοπική ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Λιάκος, Α. (2007). *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Αθήνα: Πόλις
- Λιάκος, Α. (2018). *Η δημοκρατία και η ιστορία*, Αθήνα: Πόλις
- Λούης, Κ. (2012). Διδακτική Μεθοδολογία και Εφαρμογές στο Μάθημα της Ιστορίας. Βιβλίο εκπαιδευτικού, Κύπρος: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου – Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων
- Μαυροσκούφης, Δ. (2005). *Αναζητώντας τα ίχνη της ιστορίας*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη
- Μπούσχοτεν, Ρ. Βαν, Δαλκαβούκης, Β. & Καλλιμοπούλου, Ε. (επιμ.) (2021). *Προφορική ιστορία και αντι-αρχαία. Φωνές, εικόνες και τόποι*, Βόλος: Ένωση Προφορικής Ιστορίας <https://drive.google.com/file/d/1saio-EQGaKpfMyogAGLDN3WdQby-8A-s/view> ανακτήθηκε 4/4/2021

- Νάκου, Ε. (2006). *Διδακτική της Ιστορίας, υλικός πολιτισμός και μουσεία*, στο Κόκκινος Γ. & Νάκου Ε. (επιμ.). *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 279-311
- Νάκου, Ε. & Γκαζή, Α. (επιμ.) (2015). *Η προφορική ιστορία στα μουσεία και στην εκπαίδευση*, μτφ. Νάκου Ε. & Γκαζή Α., Αθήνα: Νήσος
- Παληκίδης, Α. (2009). *Ο ρόλος της εικόνας στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης 1950-2002. Διδακτική, ιδεολογική και αισθητική λειτουργία των εικόνων*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Ρεπούση, Μ. (2004). *Μαθήματα Ιστορίας. Από την Ιστορία στην ιστορική εκπαίδευση*, Αθήνα: Καστανιώτης
- Ρεπούση, Μ. & Τσιβάς, Α. (επιμ.) (2011). *Από τα ίχνη στις μαρτυρίες. Η επεξεργασία των ιστορικών πηγών στο μάθημα της ιστορίας*, Θεσσαλονίκη: Γράφημα
- Σακκά, Β. (2003). «Η προσέγγιση των πηγών και η διδασκαλία της ιστορίας: Το πρόβλημα της αξιολόγησης», *Φιλολογική*, τ. 83, 22-29
- Σμυρναίος, Α. (2008). *Η Διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα: Γρηγόρης
- Σμυρναίος, Α. (2013). *Ιστορίας μάθησις – Ζητήματα φιλοσοφίας και διδακτικής της ιστορίας*, Αθήνα: Γρηγόρης
- Σμυρναίος, Α. (2020). *Η ιστορία ως επιπτώχωση – Από μια ιστοριογραφία βουλιμική σε μια υδροκεφαλική διδακτική της ιστορίας*, Αθήνα: Γρηγόρης
- Τσιβάς, Α. (2010). «Στρατηγικές αξιοποίησης του ψηφιακού ιστορικού υλικού στο διαδίκτυο. Διδακτικές προτάσεις διερευνητικής ιστορικής μάθησης», *Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Ημαθίας, «Ψηφιακές και Διαδικτυακές Εφαρμογές στην Εκπαίδευση» Βέροια-Νάουσα*, σ. 1351-1366
- Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας Κύπρου, Οικοσελίδα για το μάθημα της Ιστορίας στη Μέση Γενική Εκπαίδευση <http://istom.schools.ac.cy/index.php/el/> ανακτήθηκε 4/4/2021
- Φωτόδεντρο, Ισχύοντα (2020-2021) Προγράμματα Σπουδών [και του μαθήματος της Ιστορίας] <http://ebooks.edu.gr/ebooks/v2/ps.jsp> ανακτήθηκε 4/4/2021
- Φωτόδεντρο, Ισχύοντα (2020-2021) Σχολικά Βιβλία [και του μαθήματος της Ιστορίας] <http://ebooks.edu.gr/ebooks/v2/allcourses.jsp> ανακτήθηκε 4/4/2021

6. Ρητορική στην Εκπαίδευση

- Εγγλέζου, Φ. (2014). *Η διδασκαλία της επιχειρηματολογίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Από τον προφορικό στον γραπτό λόγο. Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Εγγλέζου, Φ. (2018). *Παιχνίδια ρητορικής τέχνης στο σχολείο «Σκέφτομαι... Εκφράζομαι... Επικοινωνώ...»*. Εγκεκριμένο πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας για τα σχολικά έτη 2018-2021. Ινστιτούτο Ρητορικών και Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδας.
- The California High School Speech Association's Curriculum Committee (2004). «Speaking across the Curriculum: Practical Ideas for Incorporating Listening and Speaking into the Classroom». New York: Idea Press.

Συνοπτικά βιογραφικά

Σεβαστή-Σοφία Ανθοπούλου

Είναι εμπειρογνώμων της εκπαίδευσης με πλούσια εμπειρία διοίκησης, σχεδιασμού, αξιολόγησης, συμβουλευτικής υποστήριξης, mentoring και με κοινωνική προσανατολισμό. Έχει διατελέσει εκπρόσωπος της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στον ΟΗΕ και στον Ευρωπαϊκό Φορέα για την Ανάπτυξη της Ειδικής Αγωγής, Ειδική Σύμβουλος του Υπουργού Παιδείας και της Γενικής Γραμματέως Διά Βίου Μάθησης, μέλος των ΔΣ του Ινστιτούτου Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και του Οργανισμού Κατά των Ναρκωτικών. Έχει συνεργαστεί με τα μεγαλύτερα κοινωνικά Ιδρύματα της Ελλάδας στο πλαίσιο της Μορφωτικής Πρωτοβουλίας, αναλαμβάνοντας την ευθύνη του πανελληνίου Δικτύου Σχολικής Καινοτομίας. Έχει εμπνευστεί, σχεδιάσει και εποπτεύσει καινοτόμες παρεμβάσεις εθνικής εμβέλειας στον τομέα της παιδείας («Νοιάζομαι και Δρω», «WOMENTORS», «Ενεργώ ως Πολίτης» κ.ά.). Έχει διδάξει στην πρωτοβάθμια, τη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, έχει εργαστεί ως επιστημονική συνεργάτις στο Georgia State University στις ΗΠΑ, στα Πανεπιστήμια Αθηνών (ΕΚΠΑ), Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Πατρών και Αιγαίου και στο Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών. Το επιστημονικό της έργο περιλαμβάνει άρθρα και δημοσιεύσεις, μέρος των οποίων διδάσκεται στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Είναι απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, με μεταπτυχιακό τίτλο Master από το Georgia State University των ΗΠΑ (cum laude) στην Εκπαιδευτική Πολιτική - Διοίκηση και Αξιολόγηση στην Εκπαίδευση. Μιλά Αγγλικά, Γερμανικά, Γαλλικά, Ιταλικά και Ισπανικά. Είναι Γενική Διευθύντρια του Ιδρύματος Λαμπράκη.

Ιωάννα Δεκατρή

Πτυχίο του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ. Μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης στη Διδακτική της Ιστορίας από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Είναι υποψήφια διδάκτορας της Φιλοσοφικής Σχολής ΕΚΠΑ στη Διδακτική του Πολιτισμού της Αρχαιότητας. Εργάζεται ως φιλόλογος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση από το 1999. Από το 2012 έως σήμερα υπηρετεί με θητεία ως υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων Γ΄ Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αθήνας. Στα επιστημονικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνεται η μουσειακή εκπαίδευση, οι πολιτισμικές σπουδές και η Διδακτική της Ιστορίας. Έχει δημοσιεύσει κείμενά της σε επιστημονικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων. Συμμετείχε στην ομάδα δημιουργίας εκπαιδευτικού υλικού, σχεδιασμού και υλοποίησης σεμιναρίων για εκπαιδευτικούς στο πλαίσιο της διοργάνωσης «Η Αθήνα Ελεύθερη: 12 Οκτωβρίου 1944» (2015-2017). Συμμετέχει στην ομάδα σχεδιασμού και

υλοποίησης της εκπαιδευτικής πλατφόρμας «Μνήμες από την Κατοχή στην Ελλάδα» (Memories of Occupation in Greece – MOG) του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου. Είναι μέλος της επιστημονικής επιτροπής του εκπαιδευτικού προγράμματος του Ιδρύματος της Βουλής «Βουλή των Εφήβων» από το 2016. Υπήρξε (2016-2020) συντονίστρια του προγράμματος «Νοιάζομαι και Δρω. Εθελοντισμός, Αλληλεγγύη, Ενεργός Πολίτης» του Ιδρύματος Λαμπράκη. Είναι υπεύθυνη της επιστημονικής επιτροπής σχεδιασμού, δημιουργίας εκπαιδευτικού υλικού και υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος «Δράσεις Ιστορικής Αντιλογίας για την Επανάσταση του 1821» του Ιδρύματος Λαμπράκη σε συνεργασία με τον Όμιλο για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.) και το Ινστιτούτο Ρητορικών και Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδας (Ι.Ρ.Ε.Σ.Ε.). Είναι ιδρυτικό μέλος και Αντιπρόεδρος του ΔΣ του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.).

Βασιλική Σακκά

Πτυχίο Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή ΕΚΠΑ. Μεταπτυχιακό Δίπλωμα από το ΜΠΣ «Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας και της Αξιολόγησης» με ειδικότητα στη Διδακτική της Ιστορίας, Τμήμα Φ.Π.Ψ., ΕΚΠΑ. Διδακτορικό Δίπλωμα στο πεδίο «Ιστορία και Εκπαίδευση Ενηλίκων», Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Εργάστηκε ως εκπαιδευτικός σε σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο στην εκπόνηση και αξιολόγηση εκπαιδευτικού υλικού για τη διδασκαλία της ιστορίας, ως Σχολική Σύμβουλος/Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου από το 2012-2020 και ως ΣΕΠ στο Ε.Α.Π. – ΜΠΣ Δημόσια Ιστορία. Έχει δημοσιεύσει άρθρα σε ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά σε θέματα που αφορούν τη διδασκαλία της ιστορίας και συνεργασίες σε συλλογικά έργα. Πρόεδρος της EuroClio (European Association of History Educators) (2010-12) και του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.) με ανάλογες επιμορφωτικές και συνεργατικές δράσεις.

Φωτεινή Εγγλέζου

Η Φωτεινή Εγγλέζου (ΜΑ, PhD) είναι Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου (ΠΕ70), Καθηγήτρια-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και Πρόεδρος του Ινστιτούτου Ρητορικών και Επικοινωνιακών Σπουδών (Ι.Ρ.Ε.Σ.Ε.). Τα τελευταία είκοσι χρόνια τα επιστημονικά πεδία της επιχειρηματολογικής και ρητορικής θεωρίας, της κριτικής παιδαγωγικής και επικοινωνίας τροφοδοτούν τη δράση της σε επίπεδο θεωρίας και πράξης. Υποστηρίζει την παιδαγωγική αξιοποίηση της ρητορικής τέχνης μέσω της καλλιέργειας του επιχειρηματολογικού λόγου και της κριτικής σκέψης σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, μέσα από στοχευμένα, αλληλοσυνδεόμενα και αντίστοιχα

με την ηλικία, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των συμμετεχόντων προγράμματα εκπαιδευτικής δράσης, που συντελούν στη διαμόρφωση σκεπτόμενων ατόμων και ενεργών δημοκρατικών πολιτών. Στο βιογραφικό της καταγράφονται πολυάριθμες συμμετοχές σε ελληνικά, ευρωπαϊκά και διεθνή συνέδρια ρητορικής και επιχειρηματολογίας και δημοσιεύσεις άρθρων σε επιστημονικούς τόμους, επιστημονικά περιοδικά και πρακτικά συνεδρίων τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Το 2019 συμμετείχε στη διοργάνωση του 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ρητορικής (με διεθνή συμμετοχή). Έχει ακαδημαϊκή εμπειρία και πλούσια επιμορφωτική δράση σε επίπεδο τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης σε συνεργασία με ποικίλους έγκριτους εκπαιδευτικούς, ακαδημαϊκούς, δημοτικούς, πολιτιστικούς φορείς. Ως εκπαιδύτρια αγώνων αντιλογίας, έχει προπονήσει ομάδες αντιλογίας μαθητών και φοιτητών, ενώ έχει συμμετάσχει –τόσο ως μέλος της οργανωτικής και επιστημονικής επιτροπής όσο και ως κριτής– σε ρητορικούς αγώνες, ρητορικές επιδείξεις, φεστιβάλ λόγου κ.ά. τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Από το 2018 συντονίζει στην Ελλάδα το ερευνητικό ευρωπαϊκό πρόγραμμα Erasmus+ KA2 με θέμα: «Oxford Debates για νέους στη διδασκαλία των Φυσικών Επιστημών».

Δημήτρης Βασιλείου

Σπούδασε Ιστορία-Αρχαιολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του ΕΚΠΑ και ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στη Νεότερη & Σύγχρονη Ιστορία (Πάντειο Πανεπιστήμιο) και στην Εκπαιδευτική Πολιτική & Διοίκηση (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου). Είναι υποψήφιος διδάκτωρ του τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Από το 2003 υπηρετεί ως φιλόλογος καθηγητής στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Έχει παρακολουθήσει σεμινάρια επιμόρφωσης για τις ιστορικές σπουδές στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και έχει συνεργαστεί με το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής για την εκπόνηση προγράμματος σπουδών για το μάθημα της Ιστορίας. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα και οι επιστημονικές του δημοσιεύσεις καλύπτουν τα πεδία της νεότερης ιστορίας, των θεωριών μάθησης, της ηγεσίας για τη μάθηση και της εκπαιδευτικής πολιτικής. Είναι αναπληρωματικό μέλος του ΔΣ του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.).

Τριαντάφυλλος Πετρίδης

Πτυχίο του τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας από το Πανεπιστήμιο Κρήτης. Μεταπτυχιακό στη Σύγχρονη Ιστορία από το τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Εργάζεται στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Συμμετοχή στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη» σε ρόλο συμβούλου, στη δημιουργία εκπαιδευτικών υλικών

για το μάθημα της Ιστορίας και στην επιμόρφωση εκπαιδευτικών (2001-2008), στις ομάδες εργασίας του Υπουργείου Παιδείας για την αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών στο μάθημα της Ιστορίας στην ελληνική υποχρεωτική εκπαίδευση (2010-11 και 2016-19), καθώς και σε άλλα ερευνητικά προγράμματα σχετικά με τη Διδακτική της Ιστορίας και την παραγωγή εναλλακτικών εκπαιδευτικών υλικών. Πεδία ενδιαφερόντων: Διδακτική της Ιστορίας, ιστορία των μειονοτήτων, ιστορία της εκπαίδευσης. Είναι ιδρυτικό μέλος και Ταμίας του ΔΣ του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.).

Παναγιώτης Γατσωτής

Ο Παναγιώτης Γατσωτής είναι εκπαιδευτικός της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με ειδικές σπουδές στην Ιστορία και τη Διδακτική της (μεταπτυχιακό στη Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία από το ΕΚΠΑ, διδακτορικό στη Διδακτική της Ιστορίας από το Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου). Το συναφές συγγραφικό έργο του περιλαμβάνει δύο βιβλία-μονογραφίες αναρτημένες στο Academia, συμμετοχές σε συλλογικά έργα, άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά του εσωτερικού και του εξωτερικού. Περιστασιακά έχει συνεργαστεί, ως διδάσκων, με την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Είναι ιδρυτικό μέλος του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση και συμμετέχει στη συντακτική επιτροπή του περιοδικού Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης. Γεννήθηκε το 1964 στην Αθήνα, όπου και διαμένει. Την τριετία 2018-2021 υπηρετεί ως Συντονιστής Εκπαιδευτικού Έργου στο 10 Περιφερειακό Κέντρο Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού Αττικής.

Μαρία Φραγκουλάκη

Πτυχίο Φιλολογίας (ΑΠΘ) με κατεύθυνση κλασικών σπουδών, εκπαιδευτικός στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση από το 1985, μέλος του ΔΣ του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Από το 1996 εξειδικεύεται στη Διδακτική της Ιστορίας με συστηματική συμμετοχή σε σχετικά προγράμματα και σεμινάρια. Για τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος, ειδικά, παρακολούθησε το σεμινάριο για εκπαιδευτικούς στο Yad Vashem στην Ιερουσαλήμ και το summer academy του Centropa στη Βιέννη. Συμμετείχε στα προγράμματα του Υπουργείου Παιδείας για την επίσκεψη μαθητών και μαθητριών στο Μουσείο-Μνημείο Άουσβιτς από την πιλοτική τους εφαρμογή. Εργάστηκε σε προγράμματα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και σε πρόσφυγες. Πεδία ενδιαφερόντων: Διδακτική της Ιστορίας, Προφορική Ιστορία. Είναι ιδρυτικό μέλος και Γραμματέας του ΔΣ του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.).

Ελένη Πατσιατζή

Η Ελένη Πατσιατζή είναι απόφοιτος του τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ. Εργάζεται ως φιλόλογος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση Πειραιά. Έχει παρακολουθήσει την εξ αποστάσεως επιμόρφωση του «Σπουδαστηρίου Ιστορίας και Ιστοριογραφίας» του Παν/μίου Αιγαίου. Γνωρίζει αγγλικά και γαλλικά. Οι μεταπτυχιακές σπουδές της αφορούν την Εκπαίδευση και τα Ανθρώπινα δικαιώματα (TEΑΠΗ-ΕΚΠΑ/UCL). Έχει ασχοληθεί με τη βιβλιοκριτική και είναι συνδιαχειρίστρια του φιλολογικού ιστολόγιου «Ηλεκτρονική Τράπεζα Φιλολογικών Θεμάτων». Έχει εργασθεί εθελοντικά σε άτυπες δομές εκπαίδευσης, διδάσκοντας Νέα Ελληνικά σε μετανάστες και πρόσφυγες στο «Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά», καθώς και Ιστορία στο «Αλληλέγγυο Σχολείο Νίκαιας». Έχει συγγράψει βιβλίο με προτάσεις διδασκαλίας του μαθήματος της Λογοτεχνίας Α' Λυκείου στις εκδόσεις Πατάκη (2012), ενώ επιστημονικά άρθρα της έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό *Νέα Παιδεία*. Είναι υποψήφια διδάκτωρ Διδακτικής της Ιστορίας στο Παν/μιο Αιγαίου. Είναι μέλος του ΔΣ του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.).

Ανδριανοπούλου Κωνσταντίνα

Σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (1994-1999) και πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στην Οθωμανική και Τουρκική Ιστορία στο τμήμα Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Βοσπόρου (2004). Το 2014 υποστήριξε τη διδακτορική της διατριβή στο τμήμα Ιστορίας και Πολιτικής Επιστήμης του Παντείου Πανεπιστημίου (θέμα: *Η Ρωμαϊκή Μειονότητα της Κωνσταντινούπολης στον Μεσοπόλεμο: κοινοτική συγκρότηση, ιδεολογία και η οριοθέτησή της στο τουρκικό εθνικό περιβάλλον*. Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Σ. Αναγνωστοπούλου). Συμμετέχει ως μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο ερευνητικό πρόγραμμα «Μουσικές Διακοινοτικές Γεωγραφίες της Κωνσταντινούπολης κατά την Ύστερη Οθωμανική Περίοδο», στο Εργαστήριο Εθνομουσικολογίας και Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας του τμήματος Μουσικών Σπουδών του ΕΚΠΑ. Έχει συμμετάσχει στον σχεδιασμό και τη διεξαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Εργάζεται ως φιλόλογος στο γυμνάσιο και το λύκειο της Σχολής Μωραΐτη. Είναι ιδρυτικό μέλος του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.).

Στέλλα Καλλέ

Η Στέλλα Καλλέ είναι διδάκτορας στη Διδακτική της Ιστορίας (Α.Π.Θ.) και εκπαιδευτικός στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Έχει σπουδάσει Παιδαγωγική, Ιστορία-Αρχαιολογία και έχει μεταπτυχιακό στη Βυζαντινή Τέχνη. Μιλάει πέντε ξένες γλώσσες και έχει γνώσεις Νοηματικής και Braille. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν στην

έρευνα των Σχολικών Εγχειριδίων, στο πώς διαμορφώνεται η ιστορική συνείδηση μέσω της εκπαίδευσης και της χρήσης της Δημόσιας Ιστορίας, καθώς και σε ζητήματα που άπτονται της Διδασκαλίας του Ολοκαυτώματος. Έχει συμμετάσχει σε πλήθος σεμιναρίων και συνεδρίων που σχετίζονται με θέματα Ιστορικής Εκπαίδευσης, πολιτειότητας, ισλαμοφοβίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι μέλος του Ομίλου για την Ιστορική Εκπαίδευση στην Ελλάδα (Ο.Ι.Ε.Ε.).

Καλλιόπη Κύρδη

Εκπαιδευτικός στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, σπούδασε νομικά και παιδαγωγικά. Είναι υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων στη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας από το 2007. Από το 1979 ασχολείται με την εκπαίδευση στα Μουσεία και την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού. Ήταν μέλος των συγγραφικών ομάδων για τα βιβλία Γλώσσας της Α΄ τάξης δημοτικού και των Μειονοτικών Σχολείων της Θράκης. Συμμετείχε στις επιστημονικές ομάδες σχεδιασμού του Προγράμματος Σπουδών για τον Πολιτισμό (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2010-11), συγγραφής του εγχειριδίου για τα Πολιτιστικά Προγράμματα (Μείζον Πρόγραμμα Επιμόρφωσης), συγγραφής του Οδηγού του προγράμματος «Το Παιδί, η Πόλη και τα Μνημεία» (Δήμος Αθηναίων-Τεχνόπολις), καθώς και του προγράμματος «Νοιάζομαι και Δρω. Εθελοντισμός, Αλληλεγγύη, Ενεργός Πολίτης» (Ίδρυμα Λαμπράκη). Δημιούργησε επιμορφωτικό υλικό σε θέματα γλώσσας και πολιτισμού για το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΓΓΔΒΜ-ΥΠΕΠΘ), ψηφιακά εργαλεία και σενάρια διδασκαλίας της λογοτεχνίας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας-ΥΠΕΠΘ). Επιμόρφωσε επιμορφωτές και εκπαιδευτικούς στα προαναφερόμενα έργα, καθώς και σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, σχεδιασμού πολιτιστικών διαδρομών, εκπαίδευσης στα μουσεία, φιλιαναγνωσίας. Έχει δημοσιεύσει άρθρα και γράψει βιβλία για παιδιά.

Χρύσα Κουράκη

Η Χρύσα Κουράκη είναι εκπαιδευτικός, Δρ. Παιδικής/Εφηβικής Λογοτεχνίας και Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων της Δ/νσης Π.Ε. Ανατολικής Αττικής. Έχει ασχοληθεί με την προώθηση του παιδικού βιβλίου μέσα από δράσεις φιλιαναγνωσίας σε σχολεία, επιμορφωτικά σεμινάρια για εκπαιδευτικούς, τη δημιουργία ενός συστήματος κινητών βιβλιοθηκών, τη δημιουργία ανταλλακτικών βιβλιοθηκών στα σχολεία και τη σύσταση της Λέσχης Ανάγνωσης για εκπαιδευτικούς με βιβλία παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας. Είναι δημιουργός και διαχειρίστρια του blog της Λέσχης Ανάγνωσης και Φιλιαναγνωσίας (lesxhanagnosis.blogspot.gr), το οποίο έχει βραβευτεί από τον Κύκλο του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου. Έχει διδάξει στο Μεταπτυχιακό της «Λογοτεχνίας» του ΠΤΔΕ στο ΕΚΠΑ και έχει συμμετάσχει σε κριτικές επιτροπές βραβείων

παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας, σε σεμινάρια και συνέδρια σχετικά με την παιδική λογοτεχνία, την εκπαίδευση και τον πολιτισμό (ως ομιλήτρια και ως μέλος της οργανωτικής και κριτικής επιτροπής), σε συγγραφικές ομάδες βιβλίων και εκπαιδευτικού υλικού και σε συλλογικούς τόμους συνεδρίων.

Μαρία Ξανθοπούλου

Η Μαρία Ξανθοπούλου είναι Επιστημονική Συνεργάτης του Ιδρύματος Λαμπράκη στον τομέα της οργάνωσης και διαχείρισης προγραμμάτων. Είναι απόφοιτος του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με ειδίκευση στη Συγκριτική Παιδαγωγική, Εκπαιδευτική Πολιτική και Διοίκηση της Εκπαίδευσης και στην Ενταξιακή Εκπαίδευση. Έχει αποτελέσει μέλος οργανωτικών επιτροπών σε συνέδρια και ημερίδες, έχει κάνει δημοσιεύσεις εργασιών σε διεθνή και πανελλήνια συνέδρια, ενώ στο ενεργητικό της περιλαμβάνονται και δημοσιεύσεις άρθρων σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά. Το 2019 ίδρυσε την εταιρεία «Παίδων Πολιτεία», η οποία σχεδιάζει και υλοποιεί εκπαιδευτικά προγράμματα και events, σε συνεργασία με σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δημόσια και ιδιωτικά, δήμους, ιδρύματα, φορείς εκπαίδευσης αλλά και ιδιώτες.

